

סיפורו של אריה גל

נולדתי ב – 12.1.1914 כבן שני לאבי EDUARD ולאמי הלי לבית אונגר. אחי הבכור וולטר נולד בשנת 1910 ואחי הצעיר הרברט בשנת 1919. גמרתי 10 שנות לימוד (4 יסודי ועוד 6 בבית ספר ריאלי) ועוד שנתיים בבית ספר למסחר ולתעשיית טקסטיל. בשנתיים אלה כבר עבדתי בחנות של אבי. בתקופה זו גם נכנסתי לאגודה סוציאלית (ZENTRALVEREIN DER KAUFMANNISCHEN ANGESTELLTEN) ומשם הדרך להצטרפות לארגון צבאי סוציאליסטי, ה – SCHUTZBUND, לא היתה רחוקה. קיומו של ה-SCHUTZBUND היה ידוע לכל. אבל בעיני החוק הוא היה ארגון בלתי לגלי ולכן סודי. שם גם קבלתי את אימוני הראשונים בנשק. מובן שאבי (אימי נפטרה כבר בשנת 1924) וגם סבי אונגר התנגדו לדרכי זו כך שבהגיעי לגיל 19 ½ עזבתי את העבודה ולפי דרישת אנשי ה-SCHUTZBUND ניגשתי להתגייס למשטרת וינה. בגלל שמה הטוב של משפחתי קבלו אותי ללא חקירות נוספות. נשלחתי לתקופה של שנה לבית ספר לשוטרים. בשנת 1934 פרץ מרד ה-SCHUTZBUND נגד הממשלה הפשיסטית בראשותו של ראש הממשלה DOLFUSS כי הייתה סכנה שממשלה זו תיפול והשלטון באוסטריה יעבור לגרמניה הנאצית. במרד זה שלקח כשבוע בלבד (צבא הממשלה ירה בתותחים על בתינו ועמדותינו) אני השתתפתי בצד הסוציאליסטים ועובדת אי הופעתי בבית הספר היתה חשודה ולכן המליצה לי המפלגה לברוח מאוסטריה רצוי לצ'כוסלובקיה ומשם למולדת הגדולה – רוסיה. בעצת משפחתי הוחלט לשלוח אותי לפלסטינה. לדודי וילי (אח של אימי) היה חבר בקונסוליה הבריטית ומשם סודר לי תוך ימים ספורים ויזה "תיירים" לארץ תמורת ערבות של £ 60 (סכום גדול בימים ההם) כדי להבטיח חזרתי לאוסטריה. דודי הפציר בי לנסות לקבל כאן בארץ "צרטיפיקט" (רשיון לעליה לגלי) כדי שיוכלו לקבל את הערבות בחזרה. אבל שנינו ידענו שדבר זה כמעט בלתי אפשרי. לכן יצאתי את וינה בסוף פברואר 1935 ברכבת דרך הונגריה, יגוסלביה ויוון עד אתונה ומשם עליתי על האוניה הרומנית DACIA יחד עם חבר וינאי בעל אותו עבר כמוני (KLINGER JULIUS), שאחרי חודשיים בארץ החליט שזה "לא בשבילו", חזר לאוסטריה וצורף שם למילוני יהודים אחרים).

בארץ תרגמתי את שמי השני LEO ל – אריה.

האוניה הגיעה לארץ בשעת בוקר של 5 למרץ 1935, יום שישי. הירידה לקחה מעט מאד זמן כי ל"תיירים" הייתה זכות קדימה לפני העולים הלגליים. מהנמל הלכנו (יוליוס קלינגר ואני) לתחנת אגד (במגרש בו כיום עומדות מכוניות משטרת ישראל). הצטרכנו להמתין עד שהאוטובוס ממלא והוא יצא בסוף אחרי שעה 9 בבוקר. נסענו בכביש היחידי שהיה קיים בין חיפה לתל – אביב. האוטובוס ה"גדול" היה קטן, רק כ- 30 מקומות ישיבה, והיו בו עוד כ- 15 איש, רובם ערבים, בעמידה, ארגזים, קרטונים, שקים וגם תרנגולות. כמובן גם על הגג היו מזוודות, כולל אלה שלנו. נסענו דרך נצרת (הפסקה) והחלפת הערבים העומדים באחרים, משם לעפולה, עם הפסקת שתייה ב"מלון" סבנדרוב. בינתיים נעשתה השעה כבר 11 והנוסעים היהודיים התחילו לזרז את הנהג כדי שנגיע לתל – אביב עוד לפני כניסת השבת.

המשכנו דרך ג'נין עד דיר שרף צומת כבישים לפני שכם ורק בגלל דוחק הזמן הנהג לא נכנס לשכם, דבר שגרם לצעקות וקללות של הערבים שרצו להגיע לעיר זו (עם השקים והתרנגולות) ואחרי קצת מהומה המשכנו לטול – כרם. (הפסקה). בכביש לקלקיליה נכנסה דרך עפר קצרה עד למושבה העברית ירקונה, והנהג החליט לקצר את הדרך לשם אבל דווקא ב – 19 מטר לפני העלייה לכביש (בטון) היתה שלולית מים וכל הנוסעים נדרשו לרדת ולדחוף את האוטובוס דרך המים עד לכביש. מירקונה דרך פתח תקוה לתל אביב הדרך היתה כבר קצרה והצלחנו להגיע בשעה שלוש וחצי.

תחנת האוטובוס היתה בסוף שדרת רוטשילד אחרי הצטלבות עם רחוב הרצל, על יד תחנת מכבי האש.

בדיוק כשהגענו לרחוב אלנבי כדי לחפש את החנות של היהודי שעבורו היה לי מכתב עם בקשה לעזור לי בצעדים הראשונים (חנות לדברי ספורט "מרטון") עבר במרכז הרחוב יהודי תימני רכוב על חמור גדול, תוקע בחצוצרה ומכריז בקולי קולות "שאבעס!" "שאבעס" !! ביידיש. ומיד החנויות החל להסגר.

הצלחנו עוד לתפוס את ה"מרטון" שלנו לפני סגירת החנות ובגלל דוחק הזמן הוא רק שלח אותנו לפנסיון (את שמו שכחתי) בבית פינתי על יד סינמה מוגרבי. התברר שזה פנסיון יוקרתי ויקר מאד (1 1/2 לירות ליממה). שם קבלנו בפעם הראשונה בחיינו 1/2 אשכולית עם סוכר לפני ארוחת הבוקר העשירה. בעלת הבית הגרמנייה (יקטה) הייתה מאד הגונה ואמרה שעם מעט הכסף (£ 25) שהיה לנו לא כדאי לנו להישאר לגור אצלה.

אחרי שהיא שמעה את עברי ורצוני להתגייס למשטרה (של המנדט) היא הלכה איתי ביום ראשון בבוקר עד לקצה רחוב עליה, שם היתה תחנת משטרה קטנה עם קצין יהודי בשם ספקטור שהיה ממכירה.

גם הוא שמע את סיפורי בעניין אך פסק שבאם אתגייס למשטרה ינכו צרטיפיקט מהמכסה החודשית עבורי.

"אתה ממילא כבר נמצא בארץ וחבל לבזבז עליך צרטיפיקט יקר מציאות" (דבר שעלה בסופו של דבר לסבי £ 60)

לכן הציע מר ספקטור להשתמש בדיעותי הביטחוניות ובחינוך כלבים שלמדתי במסגרת השמירה, והוא הפנה אותי לאגודת השומרים (ארגון שהיה המשך של אירגון "השומר" הבלתי לגלי משנות העשרים) ושהיה מין זרוע חצי לגלי של ההגנה. למזלי התקיימה למחרת היום תערוכת כלבי שמירה באיזור "תערוכה" בתל-אביב, שבה השתתפו גם אנשי אגודת השומרים עם כלבי השמירה שלהם. לכן לקח אותי מר ספקטור לשם והציג אותי בפני חברו, רכז אגודת השומרים בשם נתן פיש. חוץ מנתן היו בתערוכה עוד שומרים אחרים כמו צבי אדריאן שהיה מומחה לכלבי בוקסר, ודוב קוזצ'וק שהיה בעל כלבי זאב. נתן פיש שבדיוק בזמן הזה זקוק לכוח אדם, היה מוכן לקבל אותי לניסיון. אותו לילה כבר לנתי ב"משרד" האגודה, בית קטן חד קומתי ברחוב ביאליק בקרבת עירית תל אביב דאז. למחרת נסענו, נתן פיש ואני שוב באותו הכביש לחיפה.

לקחתי איתי רק מזוודה קטנה ושתי המזוודות האחרות השארתי במשרד האגודה (אחת המזוודות היתה בעלת ותק משפחתי, מזוודת עץ מצופה בד ברזנט שאבי קיבל מצבאו של קייסר פרנץ יוסף האוסטרי בהתגייסו לצבא בפרוץ מלחמת העולם הראשונה) נסענו לחיפה והגענו לקריית חיים לחבר האגודה, הממונה על איזור הצפון שגם היה אחד הקצינים החשובים בשרות הידיעות (מודיעין = ש"י) של ההגנה בשם יונה רסין. יונה שידע על פעולה שעומדת להתבצע בימים הקרובים, העביר אותי למספר ימים לשומר אחר בשיכון העובדים של מחצבות נשר, שומר בשם קלמן רדין. אם כי טרם ידעתי עברית, שם נמסר לי מה הפעולה שעומדת להתבצע: חברת "הכשרת הישוב" רכשה שטח קרקע גדול בהרים בין עמק יזרעאל לאיזור חיפה בשם "קוסקוס טבעון". כיום עומדת שם העיירה טבעון. קבוצ אלונים וכן ישוב הבדואים בשמת טבעון. אבל אחרי הרכישה מידי בעלי הקרקע פלשו לאיזור כולו בדואים כדי לדרוש מהיהודים "דמי פינוי ופיצויים". התרגיל הצליח והם קבלו כספים רבים וירדו מהשטח. אבל חברת הכשרת הישוב על אף אזהרתו של השומר הותיק אלכסנדר זייד, לא התחילה

ליישב את השטח או לפחות לשלוח שומרים למקום ולכן הבדואים רצו לחזור על "התרגיל" שנית. לכן פנתה חברת הכשרת הישוב להגנה ולאגודת השומרים "לכבוש" את מרכז המקום, בית אבן גדול שבזמנו הקים השייח' במרכז היער. (כיום בית זה הוא חלק של בית התרבות של קיבוץ אלונים). רוכז כוח של 10 שומרים ועוד 10 חברי הגנה בבית אבן גדול ב"ג'דע", כיום רמת ישי. בית זה שימש לפני זה כבית חרושת לחוטי משי על ידי קווקוו של תולעי משי שגודלו על גבי עצי תות שלמטרה זו גודלו בכל הסביבה (ניסיון שלא הצליח באותו זמן במחניים שעל-יד ראש פינה).

כאמור כל כוח כיבוש זה רוכז בג'דע ויצא משם בשעות הלילה המאוחרות של אחד הימים בתחילת מאי 1935 (התאריך המדויק לא זכור לי). הכוח יצא בשני ראשים, 8 רוכבים יצאו ישר דרך השדות והאחרים, הרגליים, בטנדר לאורך גבולות היער על מין דרך עפר כל עוד שהיה אפשר ומשם ברגל עד לבית, כשעל כתפינו ציוד וארגזים עם אוכל ושתייה. כשהגענו לבית, הרוכבים כבר היו שם ואנו חזרנו לטנדר להביא כמות נוספת של ארגזים. כשהגענו בשנית לבית כבר התחילו להתאסף שם ערבים שהגיבו בצעקות וקללות על תפיסת הבית. במשך הזמן המשיכו להתאסף המוני ערבים, ערביות וילדים והצעקות, הקללות והיללות התגברו. הגברים התחילו לזרוק אבנים ולנו לא נשארה ברירה אלא לסגת לתוך הבית. הם גם התירו את הסוסים של הרוכבים וגרשו אותם. ברגע האחרון פקד נתן פיש על הבחור הזריז ביותר – אריה מרגובסקי- לצאת, לתפוס אחד הסוסים ולרכב למשטרת יגור, מהלך של $\frac{3}{4}$ שעה בדהירה, כדי להביא משם כוח משטרה ועל ידי זה להימנע משימוש בנשק חם. בינתיים החלו הנשים והילדים לאסוף גושים של סירה קוצנית ולסדר ממנה ערמות סביב לבית. הבנו שבכוונתם להדליק ערמות אלה ולהחניק אותנו, ולכן עשינו מספר "גיחות" החוצה לפרק את הערמות ולגרש את הנשים והילדים. כך הצלחנו לדחות את הדלקת הקוצים לשעה בערך. אבל בסופו של דבר הדליקו את ערמות הקוצים והעשן חדר דרך החלונות לתוך הבית והתחיל לחנוק אותנו. כשיצאנו החוצה התחילה שוב "הפגזת" אבנים ורגבי אדמה, כך שמצבנו לא היה נעים ביותר. למזלנו התחילו להגיע שוטרים עם קצין ערבי כשאריה מרקובסקי מוביל אותם למקום. פעולתם הראשונה היתה לצוות על הערבים לכבות את האש ולפזר את הקוצים כך שגם העשן נפסק ואפשר היה לשבת לפני הבית. הזמנו את השוטרים וגם שני שייח'ים ערביים לארוחה מאולתרת. אחרי האוכל ושתיית קפה התחיל הויכוח בקשר לבעלות על הקרקע ודרישת הפיצויים. הקצין לא הרגיש עצמו מספיק מוסמך לפסוק הלכה ולכן נתן פקודת הפסקת כל הפעולות בשטח, אישר השארות קבוצת שומרים מצומצמת בבית האבן אבל גם

אישר השארות אוהלי הערבים ביער עד לפסק הדין של שופט בעניין (פסק דין זה ניתן כחודשיים יותר מאוחר לטובת היהודים, דבר שלא מנע מהערבים לנסות לחרוש חלקת אדמה. בקטטה שפרצה כתוצאה מכך גם נורו יריות שמהם נהרג ערבי אחד, אחד השומרים הצעירים לקח על עצמו את אשמת היריה ונדון למאסר של 10 שנים (יצחק חנקין, כיום חבר משק כפר גלעדי). אחרי יומיים הוחזרו אנשי ההגנה וגם אני לג'דע ופוזרו כולם, כל אחד למשקו ואני הוחזרתי למשרד האגודה בתל אביב. בו ביום הגיע למשרד זה השומר דוב קוזצ'וק שבין יתר השפות דיבר גם גרמנית. הוא היה שומר בשטחי חולות מדרום לבית ספר מקווה ישראל, שטח שהיה בבעלות בנק תל אביבי בשם "אגרובנק". הבנק רכש את שטח החולות מערבי תושב יפו במחיר $\frac{1}{2}$ לירה הדונם (1000 מ"ר), ותפקיד השומרים היה לשמור ולמנוע הקמת אוהלי בדואים שעלולים היו לדרוש אחר-כך פיצויים.

במקום היה רק בית באר של קידוח מים ועל ידו צריף מגורים של השומרים. חוץ מקוזצ'וק היה עוד שומר רוכב בשם מיטיה וילצר ואשתו דבורה (מכשפה ממדרגה ראשונה) שעזבו את המקום מספר שבועות אחרי בואי. קוזצ'וק שלפני היותו שומר היה חבר בקבוצת (אגודת) רועים שהתבססה על קרקע על-יד איזור "שייך – א-ברייק" שעליו היה אחראי השומר המפורסם אלכסנדר זייד, היה נשוי לאישה שמנה, גרמניה, חלוצה שגם היא היתה בקבוצת הרועים, בשם רחל. היה להם בן בשם אורי שהיה בן 3 בזמן שאני הגעתי אליהם. אבל נוסף לרחל, חיה עם קוזצ'וק עוד אישה, יותר צעירה ונאה מאד, הונגריה בשם אילנה. אם כי דבר זה כאב לרחל מאד חיו שתי השנים בסדר ובשלום ביחד. רחל על אף מידות גופה היתה רוכבת טובה מאד (אני לא יודע איך הסוסה נהנתה ממנה) דיברה חוץ מעברית וגרמנית גם ערבית שוטפת. בנם אורי היה ילד חמוד מאד שגם הוא ידע גרמנית והוא שלימד אותי לדבר עברית.

(פעם כששוטרים ערבים באו לבקר ראה אצל אחד השוטרים אקדח והוא אומר לו "גם לאבא שלי יש אקדח כזה" השוטר שרצה לתפוס אקדח בלתי לגלי שאל במתיקות "באמת? איפה הוא מחזיק אקדח זה?" וענה לו אורי בפנים צוחקות "לך אני לא אגיד כי אתה שוטר"). אורי שמאמו למד לדבר גם גרמנית היה הראשון שלימד אותי לדבר עברית והוא עשה זאת בהתמדה ובחן רב.

באותם הימים התחילו לבנות את בית החרושת "לוג'יה". כביש אספלט צר הגיע ממה שהיום צומת חולון עד לשכונת צריפים בשם "שכונת גרין" שהייתה מיושבת תימנים. משם ועד למקום המיועד לבניית בית החרושת הניחו אדני רכבת מעץ ובצורה כזאת ייצרו מין כביש. רק עם התקדמות הבניה החליפו את העצים בכביש בטון. הקימו צריף למשרד מנהל העבודה ואני עברתי לשם בצריף זה עד שהקימו מבנה מבולקים שבסופו היה צריך להיות מבנה לשומר המפעל. בזמן הזה הגיע עוד "שומר רגלי" בשם דוד שאלתיאל. רק אחרי מספר ימים התברר לי שדוד לא הגיע כשומר אלא ש"תואר" זה היה כיסוי רשמי לתפקידו האמיתי כמדריך לנשק מטעם ההגנה. דוד שאלתיאל היה יהודי גרמני שברח מבית הוריו והתגייס ללגיון הזרים הצרפתי. שם נעשה מדריך בנשק והגיע גם לדרגה צבאית (אני אינני יודע איזה דרגה). בהגנה הוא עלה לדרגות גבוהות ובמלחמת השחרור היה המפקד הצבאי של העיר ירושלים, תפקיד שלא הצטיין בו במיוחד עד שהוחלף ע"י משה דיין. גם דוד שדיבר גרמנית הוסיף ללימוד העברית שלי.

באחד הלילות העיר אותי קוזצ'וק, הושיב אותי על סוסתה של רחל באומרו שיש לו הרגשה שיש גנבים בשטח. באותם הימים התחילו להוביל צינורות ברזל למים ("6") לפי תכנון חברת אגרובנק, שטח שהלך והתפתח עד שהיום נעשה לעיר חולון. כאמור יצאנו קוזצ'וק ואני לסיבוב בחולות והנה אחרי מספר מאות מטרים ראינו 2 ערבים עם 4 גמלים אשר העמיסו צינורות, שניים על כל גמל. ערבי אחד הצליח לברוח, את השני תפסנו והוא גם הוביל את 4 הגמלים עמוסי הצינורות עד לצריף השומרים. על יד הצריף היתה איזה מין "מכלאה" של צברים גבוהים עם פתח צר מאד. לתוך המכלאה הכנסנו את הערבי (כמין בית סוהר) ושלחנו את דוד שאלתיאל למקווה ישראל לטלפן למשטרת יפו. למחרת בבוקר הגיעו שוטרים, קצין יהודי בשם שיף (שנהרג מספר שנים מאוחר יותר על ידי אנשי אצ"ל), קצין ערבי ומספר שוטרים. אז התברר לנו שהערבי, יחף איך שהיה, הצליח לברוח דרך כל קוצי הצברים. השוטרים הורידו את הצינורות מגבי הגמלים ונתנו לגמלים ללכת חופשיים והם הלכו ישר "הביתה" למאהל הבדואים. שם מצאנו גם את הבורח שלנו עם פצעים על הרגליים. השוטרים לקחו את הגנבים איתם ואנו חזרנו לצריף והשוטרים התחילו לקחת עדויות מאיתנו. קוזצ'וק רמז לקצין היהודי שלא רצוי לקחת עדות ממני ולהביא אותי אחר כך לעדות לבית המשפט, היות ואני "בלתי לגאלי בארץ". מר שיף קיבל את הרמז אבל דרש שייקחו אותי מיד למקום אחר שהיה קשה לאתר אותי. ובאמת, למחרת בבוקר קוזצ'וק לקח אותי למשרד האגודה, שבה בינתיים התחלף המרכז (המרכז החדש היה ירמיהו רבינוביץ – רבינר) ששלח אותי למחרת

באוטובוס הראשון לחיפה ומשם לטבריה. משם המשכתי באוטובוס של "שרות החולה" (שהיה בבעלות הקיבוצים איילת השחר וכפר גלעדי) ליסוד המעלה. שם היתה קבוצת שומרים ברשותו של נתן פיש. תפקידנו היה לשמור על קבוצת מודדים שעבדו בחקירות ומדידות בתוך ביצות החולה, שטח של 52000 דונם. כל שטח הביצות והאגם נתקבלו מממשלת המנדט בחכירה לתקופה של 30 שנה שתוך תקופה זו היו צריכים להתחיל לייבש את הביצות. החוכרים היו חברת הכשרת הישוב שמסרה את זכויותיה לקרן הקיימת. האחראים במקום היו נחום הורביץ מכפר גלעדי והלל לנדסמן מאיילת השחר. חוץ מזה היו עוד 2 שומרים מטעם הקיבוצים, אחיעם קרול מכפר גלעדי ויחזקאל לנדסמן (אחי הלל) מאיילת השחר. מטעם אגודת השומרים היה נתן פיש, יוסף כון ואני. המודד האחראי היה נוצרי אוסטרי בשם סרטנה (SERTENA) ואיתו כעוזרים מספר יהודים וערבים. באותו זמן היה ים החולה מלא דגים, בעיקר אמנונים (מושט) וזכויות הדייג היו בידי יהודי טברייני בשם מינו גולדצוויג (יהודי שמן ששקל 150 ק"ג והיה נשוי לגרמניה (יקטה) ג'ינג'ית דקת גוף. מינו מסר את עבודת הדייג לערבים מהכפר השכן תליל (ערבים ממוצא מוגרבים) ואחרי עליית חברי קיבוץ חולתה לקרקע, גם לחברי הקיבוץ. לתוך האגם נבנה מזח עליו מבנה מלבנת בוץ שבו הוחזק הקרח שהאוטו של מינו הביא כל יום מטבריה בו בזמן לקח את הדגים (בין פתיתי קרח חטביה). במזח זה ובבית הקירור שמר ערבי בשם מחמוד מאחד הכפרים במרכז העמק (סלחיה). (כשהגעתי בסוף שנת 1940 עם אנשי קבוצת חוליות לעמק החולה עברתי פעם גם בכפר סלחיה. עצר אותי ערבי ואמר לי – אני מכיר אותך. היית בשנת 1936 ביסוד המעלה והלכת תמיד עם הכלבים של האדון פיש. היה זה אותו מחמוד שהכיר אותי אחרי כל כך הרבה שנים בתלבושת אחרת על גבי סוסה שלא הכיר אותה).

אנו גרנו במבנה מבלוקים של בוץ מיובש בשמש, עם גג מפח מעוגל ועם מרפסת רחבה מאד כולה מרושתת נגד יתושים. גרה איתנו גם בחורה מאיילת השחר כמבשלת. הבנות היו מתחלפות כל שבוע. נהג טנדר, גם הוא חבר איילת השחר (בנימין) היה מגיע כל יומיים להביא אספקה טרירה. המהנדס סרטנה ואשתו היו גרים במושבה אצל אחת המשפחות. אלה היו ימים שהמשפחה הראשונה התחילה לבנות בית מחוץ למושבה העתיקה (שהקירות החיצוניים של החצרות היו מהווים מעין חומה סביב כל הבתים). היתה זו משפחת שפילמן. חוץ ממנה היתה עוד משפחה שגרה גם כן בבית מלבני מבוץ מחוץ לחומת המושבה, משפחת ברזני שאב המשפחה היה הולך עד ליומו האחרון בבגדים ב"מודה" של כורדיסטן, ממנה

הגיע בהליכה ברגל. אני זוכר רק בן אחד, אבל היו לו יותר ילדים, יעקב ברזני שמאוחר יותר פגשתיו כשומר המושבה כפר יונה. אחד הבנים שלו (של יעקב) הוא צבי ברזני- בר שהיה מח"ט בצה"ל, מפקד משמר הגבול וכיום סגנו של מפכ"ל משטרת ישראל.

בכפר גם היתה תחנת משטרה בה היה שוטר אחד בלבד בשם "חומזה", ענק במבנה גופו אבל טוב לב ומקובל על כל תושבי המקום. הוא גם דאג ביחד עם מוכתר הכפר גדולטר (אביו של שלמה ואליעזר) ליציאת צעירי הכפר לשמירה. מתוך חצר "מפעל החולה" שמרנו אנחנו השומרים בעזרת שני כלבים שהיו שייכים לנתן פיש, אחד GREAT DANE שחור עם צוואר לבן (לכן שמו היה KELLNER = מלצר) והשני מין תערובת של פינצ'ר ודאקל (תחש), קטן אבל מאד חריף. חוץ מזה היו יוצאים עם המודדים בסירות לתוך שטח הביצה. המודדים עשו מיפוי של השטח, גובה פני המים, עשו קידוחים כדי לקבוע את עומק שכבת הכבול וטיבו (הם הגיעו בין 13 ועד 35 מטר עומק) כמו כן נעשו ניסיונות של שתילת אקליפטוס. גובה המים מעל לכבול הגיע עד $\frac{3}{4}$ מטר וכל השטח היה מלא צמחיית גומא צפוף מאד עד כדי כך שאי אפשר היה לראות למרחק יותר מ-2 – 3 מטר. בסוף הקיץ התייבשו הגבעולים שהגיעו לעובי עד 10 ס"מ והערבים שעשו מחצלאות למינהן מהגבעולים המפותחים לפני שהתייבשו, שרפו את השטחים שהיו יבשים. שריפה כזאת נמשכה ימים רבים לפי חוזק וכיוון הרוח. אותם ערבים שבעבודת היהודים ראו סכנה לקיום הביצה ולמקור מחייתם ופרנסתם (יצור ומכירת מחצלות) הדליקו מדי פעם את הגומא היבש בזמן שהמודדים והשומרים היו בתוך הביצה ורחוקים מהסירות. היות ובתנאי רוח "טובים" האש התקדמה במהירות גדולה, קרה לא פעם שהאש הגיעה אלינו לפני שהצלחנו לברוח. לא נשארה לנו ברירה אלא לצלול מתחת פני המים ולנשום דרך "שנורקל", גבעול ירוק בעובי של כ- 4 – 5 ס"מ ולהשאר במצב זה עד שהלהבות עברו והעשן התפזר קצת ואיפשר נשימה מסודרת. אבל בדרך חזרה לסירה היה צריך להזהר לא לדרוך על גחלים של הגומא שעוד היו לוהטים.

שעות העבודה היו ארוכות, מ- 5 בבוקר וחזרנו לא פעם בחושך. לא פעם הצטרפו לסיורי ביצה כאלה גם שוטרים ממשטרת ראש פינה, סרג'נט בריטי בשם רובינסון ושוטר יהודי בשם מדליה. שוטר זה היה מכובד מאד בעיני הבריטים משתי סיבות:

א) היה הרוכב הכי טוב בין כל השוטרים, גם הבריטים, וזכה כל שנה בפרס הראשון בתחרויות הרמת רומח (הרמת דיסקטות דיקט על ידי רומח תוך כדי דהירה על גבי הסוס).

ב) היה בידו מכתב בכתב היד של מלך אנגליה (ג'ורג' ה- 5) שמברך אותו שהוא בעל הרגל הכי גדולה בין כל חילי הממלכה (מספר 52) שהיו צריכים לייצר לו באנגליה במיוחד נעלי

שרות. הוא גם היה פרזלן שהסתדר גם עם הסוס הפראי ביותר. היה מאלף גם כלבים ומשטרת ישראל קבלה אותו לשירותיה בדרגת קצין עד לצאתו לגמלאות.

אחד הימים שנשאר במיוחד בזיכרוני היה 19.4.1936. ביום זה לקח אותנו נחום הורביץ בטנדר לכפר גלעדי להרצאתו של איש חשוב, זרובבל. מפנית יסוד המעלה ועד חלסה (קרית שמונה של היום) היה כביש סולינג שפעם היו בו 2 פסי אספלט (עבור גלגלי הרכב) ורק בין חלסה למטולה היה שוב כביש צר. הכניסה לכפר גלעדי היתה מהצפון ב"כביש" שבחלקו עוד קיים כיום. באמצע ההרצאה הורה נחום הורביץ לכל השומרים של "החולה" לצאת ולעלות על הטנדר. רק בדרך חזרה סיפר לנו שהוא קיבל הוראה טלפונית למצב חירום מיוחד כי באותו יום היו מאורעות ביפו שבמהלכם נהרגו 21 יהודים, ושיש לראות באירוע זה תחילת מעשי טרור נגד יהודים.

כאמור חזרנו מיד ליסוד המעלה. מספר ימים אחרי זה קבלתי חום גבוה, הקדחת הראשונה שלי. היות וביסוד לא היה מקום ותנאים לטיפול, העבירו אותי (בטנדר) לבית חולים שוויצר בטבריה. שם שכבתי כשבוע ימים. לפי בקשתו של נתן פיש הסכים מינו גולדצוייג לארח אותי בביתו ל-10 ימים עד החזרת כוחותיי. בימים אלה התיידדתי עם אשתו הג'ינג'ית, דבר שלא כל כך מצא בעיני מינו, אבל שיחתנו היו רק בענייני שירה גרמנית ובבעיות גידול כלבים. (למינו היה זוג כלבי בוקסר אימתניים שהכלבה היתה דורשת אבל לא נתנה לזכר לגשת כשאדם היה יכול לראות את הפעולה) לכן מינו פחד שלא יוכל לגדל דור של בוקסרים שעל ידי מכירתם היה יכול להרוויח הרבה כסף, אבל בסופו של דבר הכל הסתדר והכלבה המליטה 4 גורים בריאים. אחרי תקופת ההבראה אצל מינו חזרתי למפעל החולה ונשארתי שם עד ספטמבר 1936. אז החליטו באגודת השומרים שהספקתי ללמוד עברית די הצורך והגיע הזמן ללמוד גם יסודות ראשונים בערבית. לשם זה נשלחתי לכרכור ונמסרתי לידיים הנאמנות של השומר צבי בן-דוב, אשר לחץ על לשכת העבודה במקום לסדר לי עבודה אצל פרדסן שאצלו עובדים רק ערבים. לכן שלחו אותי לפרדסן בשם בדש. הוא נתן בידי טוריה (כלי שהכרתי רק מסיפורים) ושלח אותי לעשות "באכאר" (אחר כך למדתי זו עבודת חפירה לעומק לגילוי והוצאת שרשי היבלית). אמרתי לאדון בדש "יפה, אני מוכן לעשות את זה אבל קודם תסביר לי מה זה באכאר". כתוצאה משאלה זו החזיר אותי מר בדש מידית ללשכת העבודה. רק אחרי מספר ימים הסכים יהודי אחר לקבל אותי לעבודה. בעל הפרדס היה יהודי מבוגר בשם פונר, ומנהל העבודה שלו היה בן אחותו בשם דן שפרד (אחיו עזרא היה מנהל עבודה בפרדס שני של פונר ברחובות). בפרדסו של דן עבדו עוד 7 ערבים. דן, שהיה בעל מקצוע מעולה אבל גס רוח

ורגזן, רמז לערבים "להרוג" אותי בעבודה, זאת אומרת לעבוד במהירות כזאת שלא אוכל להחזיק מעמד, ולהביא לכך שאחרי מספר ימים אפסיק לעבוד מרצוני החופשי. בימים האלה היה נהוג שעבודות קשות יעבדו רק ערבים שגם קבלו שכר יותר נמוך (16 גרוש ליום עבודה לעומת היהודי שקיבל 25 גרוש ליום). יש לציין שהערבים באמת עבדו בקצב רב אבל אני היתי עקשן מספיק כדי לא להיכנע. הערבים הספיקו לנוח אחרי כל שורת עבודה וכשאני הגעתי לסוף השורה הם שוב התחילו לעבוד, ואני מיד אחריהם ללא מנוחה. אחרי כשבוע דן ראה שאני מספיק אמביציוזי להמשיך אצלו ויהי מה, והוא לקח אותי לעבודות יותר מכובדות שהוא בעצמו גם עבד בהם כמו גיזום עצי אשכוליות, עבודה מאד לא נעימה בגלל הדקירות שמקבלים תוך כדי עבודה. כל שגיא קטנה שעשיתי זכתה מיד בקללה עסיסית בערבית (שעד כדי כך כבר למדתי להבין) עד שפעם הוא אמר לי "כוס אימק", כאן כבר הגבתי בחומרה ואמרתי לו, תוך תנועה בטוריה, "דן, אותי תוכל לקלל כמה שתרצה אבל אל תיגע בכבוד אימי". תגובה זו הדהימה אותו ואני חושב שגם הביאה לו קצת דרך ארץ כי מאותו יום המעיט לקלל, דבר שגם הפועלים הערבים הרגישו בו. אני אפילו הוזמנתי מספר פעמים אצל משפחת פונר ל- five o' clock tea, תה אנגלי חזק מאד עם קצת חלב בפנים ואפילו עוגיה אחת! דן לימד אותי גם הרכבת עצים (היה לו בפרדס עץ אחד מהגזע יצאו 4 ענפים, אחד עם תפוז דם, השני עם אשכולית ורודה, השלישי עם לימון והרביעי עם מנדרינה סינית). ככה המשכתי לעבוד אצל דן שפרד עד שבתחילת ינואר החזירה אותי האגודה לשמירה, גם כן בכרכור, כשיהודי שהיה בעל 2 בארות מים ממזרח למושבה הביא מכונת קידוח כדי להתחיל לקידוח באר שלישי מול הפינה הדרומית של המושבה גן השומרון, מקום בו פונה הדרך צפונה לעבר קיבוץ עין שמר.

למגורי צוות הקודחים (ביניהם יהודה בלום מראש פינה) הביא בעל הקידוח, מר וולאולסקי, קרון מגורים. הקידוח התחיל ואחרי ירידה של כ- 150 מטר הגיע למים טובים בכמות גדולה.

בזמן היותי אצל צבי בן-דוב רכשתי בעזרתו אקדח (בלתי לגלי) תוצרת גרמניה בקליבר 7.65 מ"מ (kpp walter) במחיר של £ 5. בהיותי בכרכור הצלחתי להתיידד עם סרג'נט משטרה בריטי בשם מוריסון (לא זה ממשטרת ראש פינה) שהיה ידידותי ליהודים. (הוא בסופו של דבר התגייר והתחתן עם בת רופא וטרינרי מחדרה בשם סמסונוב). סרג'נט מוריסון היה שיכור לא קטן. לפעמים קשר את סוסו על יד המסעדה היחידה שהיתה במושבה ויצא לטייל חצי שיכור בין בתי המושבה. פעם הוא עבר ליד בית הספר שבאולם ההתעמלות התקיימו באותו זמן

אימוני נשק של ההגנה. כפי הנראה השומר שהיה צריך לאבטח את המקום התפרפר קצת כך שהסרג'נט שלנו נכנס באין מפריע לאולם, אמר ביידיש: "חברה, תעשו קצת פחות רעש" (חברה, מאכט א ביסעל ועניגר לארם) ושוב יצא, חזר לסוס שלו שידע את דרכו לתחנת המשטרה כבר בעל פה. היה גם פעם שאדון הסרג'נט בא אלי באמצע הלילה וביקש ממני את אקדחי הבלתי לגלי (השד יודע מנין ידע על קיום הנשק אצלי) בטענה שהוא יצא את התחנה אחר הצהרים ללא נשק. הוא הבטיח לשלוח לי הנשק בחזרה למחרת. לא היתה לי ברירה, לא יכולתי גם להכחיש ולכן נתתי את אקדחי בהרגשה שבזה "היה לי אקדח". מה גדולה היתה הפתעת שלמחרת בא אלי שוטר ערבי והביא לי קופסא ארוזה יפה וסגורה בחותמת דונג משטרתי. מובן שפתחתי את הקופסא רק אחרי שהשוטר הסתלק ומצאתי בפנים את אקדחי עם פתק כתוב בעברית "תודה".

בתחילת אפריל 1937, עם גמר עבודות הקידוח העבירו אותי, הפעם כשומר רוכב עצמאי, לפרדסי גוש פרדסי מיסקי (על שם כפר ערבי שכבר לא קיים) הנמצא מול בית הסוהר של תל מונד דהיום. כמובן הכביש הרחב של היום לא היה קיים כי אם כביש אספלט ברוחב של $\frac{1}{2}$ 2 מטר מפינת כפר-סבא רעננה ועד לבית ליד (צומת השרון) ומשם כביש מזרחה לתול כרם ומערבה לנתניה. לנתניה יצאו 4 אוטובוסים בכל יום. כל אחד שראה אותי יורד על אותה דרך עפר שהוביל למקום שמירתי, שאל את עצמו ולפעמים גם אותי, מה המשוגע יורד באמצע הפרדסים האלה. דרך עפר ממול הובילה לכיוון מערב לתוך ביצות ואדי פאליק. לאורך הביצה בדרום היו שני פרדסים גדולים, אחד היה של חברת יכין והשני של ערבי בעל הון בשם עלי קאסם.

עלי זה נשלח על ידי אביו, תושב תול כרם, ללמוד בגרמניה באוניברסיטה היידלברג ודבר גרמנית מושלמת. ביתו דמה יותר למבצר גרמני מאשר לבית ערבי. (הוא עבד הרבה עם היהודים ועם הש"י – שירות ידיעות = מודיעין) ולכן הוצא להורג על ידי הכנופיות בצאת הבריטים מן הארץ בשנת 1948). בפרדס השני, השכן, של יכין שנקרא פרדסו של עלי קאסם "הור אל אחסאן", שמר ידידי משכבר הימים דוב קוזצ'וק עם רחל, אילנה ואורי הקטן שקיבל את שיעורי בית הספר הראשונים מאימו רחל, בהצלחה.

קוזצ'וק עזר לי על ידי קשריו עם ערבי הסביבה וקשריו עם אנשי קלקיליה, לבחור ולקנות סוסה לבנה יפה וכן רכשתי באותם ימים רובה צייד בלגי, חצי אוטומטי, במחיר של £ 15. (בשביל הסוסה שלמתי £ 18, כמו כן קבלתי ממנו גור כלב זאב שנתתי לו את השם "בורלי" -

burly) המשכורת שלי הגיעה עכשיו ל - £ 12 לחודש עם אוכל חופשי לסוסה וכמובן דיור חופשי (בצריף של 2 חדרים עם מטבחון ושירותים).

השכן היהודי הקרוב ביותר היה שומר בפרדס "שכן", פרדס פרוידנהיים, ושם השומר אפרים, שם המשפחה שלו כבר לא זכור לי. המרחק אליו היה כ- 800 מטר, אבל בגלל עצי ההדר הגדולים גם ירית רובה לא נשמע למרחק זה. מצד מערב, מעבר לכביש שמר קוזצ'וק שהמרחק אליו היה כ- 4 ק"מ. השכנים היותר קרובים היו בדואים שגרו במרחק של כ- 200 מטר מגדר הפרדס. כל בוקר באו 3 – 4 פועלים יהודים מכפר סבא שהביאו איתם לחם טרי וקצת ירקות. ביצים קניתי אצל הבדואים ופעם בחודש נסעתי באוטובוס לתל אביב להצטייד בסיגריות, 1 – 1½ קופסאות ליום, וכן בקונזרבים טובים, כמו חצאי עופות, גולש, סרדינים ספרדיים, אננס, שזיפים ומעדנים אחרים. על דברים כאלה בזבזתי את רוב כספי. באוקטובר 1937 קבלתי העלאה בדרגה ונשלחתי כאחראי לקבוצת שומרים באיזור חיפה למחצבת אבן וסיד בשם "קילומטר 4½", ועיקר התפקיד היה לשמור על מחסני חומרי הנפץ. היות והתפקיד היה לשומרים רגליים השארתי את סוסתי שוב לשמירה אצל קוזצ'וק ובינתיים אורי בן ה- 6 רכב עליה.

אני יצאתי למקומי החדש בבית מול המחצבות ו"קבלתי פיקוד", אבל אחרי מספר ימים קבלתי גם חום גבוה, מעל ל- 40° והרופא אליו ניגשתי בחיפה קבע שיש לי טיפוס מעיים והכניס אותי מיד לבית החולים הממשלתי, בית החולים היחידי שהיה רשאי לקבל מחלות מדבקות כאלה (בימים ההם). בית החולים הממשלתי היה אז במעלה רחוב הגפן, מאחורי בנין הגימנסיה הגדולה של היום. שכבנו 3 "טיפוסים" בחדר, יקה ג'ינג'י מכפר ידידיה, ערבי מאיזור עכו ואני. האחיות היו רובן ערביות, חלקן נוצריות, אחות אחת יהודיה וכמובן האחיות הראשיות של בית החולים אנגליה גדולה ורחבה. היא היתה לבושה שכמיה כחולה עם פנימית אדומה, נכנסת לחדר, מביטה מסביב, אומרת good morning ושוב יצאה עד למחרת. היות ואני הייתי היחידי שדיבר את כל השפות הרשמיות, הצטרכתי לתרגם לאחות היהודיה את דברי הערבי, ליקה את דברי האחיות הערביות. מיד כשהגעתי נתן הרופא הוראה לרחוץ אותי במים קרים להורדת החום. פעולה זו עשתה אחות נוצריה יפהפיה, דבר שהביך אותי לא מעט. (אחר כך התרגלתי ובסוף כבר נהנתי מזה). נשארתי בבית החולים כשלושה שבועות. בזמן הזה ביקר אצלי מידי פעם ידיד וינאי (למעשה ידידו של אחי ולטר, רודי גולדשטיין, איש שהוא סיפור לעצמו). גם אנשי אגודת השומרים ביקרו. הם החליטו לשלוח אותי לשם "הבראה" למקום שמירה בקרבת קיבוץ כדי שלפחות פעם ביום או פעמיים אוכל לקבל אוכל מבושל טוב ואוכל

הבראה. המקום שנבחר לכך היה פרדס בשם "1000 דונם של יכין" על יד הכפר הערבי נענה ובשליש הדרך בין קיבוץ נען וחולדה, קרוב מאד לקיבוץ נען – רק חצי שעה רכיבה. לכן הגעתי באמצע דצמבר 37 לקיבוץ נען, נפגשתי עם מפקד המקום, קורפורל הנוטרים משה סליצקי (שנעשה במשך השנים לאחד מ-43 מפקדים שישבו בעכו, עם מלחמת השחרור נהיה למפקד חטיבת כרמלי – על שם משה כרמל- לאלוף פיקוד הצפון. אחרי שחרורו מצה"ל חבר כנסת ושר בממשלת בן-גוריון ואחר כך שוב חבר רגיל בקיבוץ נען). הוא הציג בפני את שותפי לשמירה באותו פרדס בשם שמריהו גוטמן, בחור נמוך מתולתל (בין מנהיגי הנוער העובד, אחר כך בין ה"מסתערים" (המחלקה הערבית) של הפלמ"ח, שליח ההגנה לעיראק לארגון ההגנה והעלייה משם, סא"ל בצה"ל, בין מגלי המצדה וחופריה הראשונים - שידין לקח לו את התהילה – מגלה וחופר חירבת סוסיה, בית כנסת גדול מדרום לחברון והיום מגלה וחופר בגמלא שבגולן. אחרי היכרות ראשונה זו חזרתי לוואדי פאלק לקוזצ'וק כדי לקחת את סוסתי וכלבי. למחרת השכם בבוקר יצאתי ברכיבה דרך כפר סבא, פתח תקוה, מגדל צדק עד בין-שמן שם לנתי. למחרת המשכתי דרך לוד ורמלה, לאורך פסי הרכבת לכפר נענה עד שהגעתי לפרדס "שלי". יש לציין שבפרט ביום השני לרכיבה, שומר יהודי רוכב על סוסה לבנה שעל ידו הולכים שני כלבים (קבלתי עוד great dan) שחור, בנו של "קלנר" של נתן פיש) גדול כמו עגל והזאב שלי בורלי, רוכב דרך ערים ערביות גדולות כלוד ורמלה, עורר תשומת לב לא קטנה. הגעתי לפרדס 1000 הדונמים לפנות ערב ושמריהו גוטמן קיבל את פני עם ארוחת ערב הכמעט מסורתית של "לית'ן", = שקשוקה, ונתן לי לנוח אחרי יום מייגע. פרדס 1000 ד' היה שטח של אורך כ-800 מ' מקביל לפסי הרכבת שהובילה מלוד דרך ואדי סראר לירושלים. כל הפרדס היה מגודר בגדר תיל ושער הכניסה קרובה לכפר הערבי שהיה רק כ-300 מ' צפונה לפרדס. בכפר זה היתה גם תחנת רכבת (בניין אבן קטן) ותפקד בו כאחראי לתחנה ומוכר כרטיסים ערבי בשם אבו שועיש, שהיה גם מוכתר הכפר. בערך באמצע הפרדס על גבעה קטנה וקרוב לפסי הרכבת עמד בית בטון בעל שני חדרים ודו-קומתי, סה"כ 4 חדרים. למטה היה חדר מטבח וחדר אוכל לנו ולפועלים שבאו לעבוד בפרדס, והחדר השני היה מין "מדעפה" חדר אורחים" עם ספסלים. שני החדרים בקומה השניה היו חדרי מגורים שלנו. ממול לבית עמדה סככה לסוסים שלנו. לכלבים סדרתי מקום במדעפה, אבל לרוב הם רבצו בצל סככת הסוסים. למחרת בואי רכבנו שנינו, שמריה ואני למשק נען ובמזכירות המשק נעשתה הכרות רשמית (הם קבלו הודעה מוקדמת מאגודת השומרים) עם האקונומית ועם הבחורה האחראית לשולחן

"הדיאטים והחולים" בחדר האוכל, בת צעירה מעלית הנוער בשם רותי זוננפלד. היא כנראה התרשמה טוב ממני ובאמת דאגה לי בארוחות באופן יוצא מן הכלל. גם התיידדנו והרבה שעות פנאי אחרי הארוחות בלתי בחדרה וקראנו ביחד ספרות ושירה גרמנית. כך נתקבל סדר יום פחות או יותר קבוע: כל יום בסביבת השעה 11 רכבתי מהפרדס למשק, כל פעם בשביל אחר, כדי לא להרגיל את הערבים למנהגים קבועים. אחרי ארוחת צהרים ומנוחה בחדרה של רותי רכבתי לפחות פעמים בשבוע למושב עקרון בו הקצב שמר לי בשר לא כשר (טרברפלייש) עבור הכלבים במחיר של 19 גרוש לרוטל (2 ½ ק"ג). משם חזרתי לפרדס ושמריה עלה למשק למשפחתו ולחבריו. לא פעם הינו גם ביחד במשק וכך גם עשיתי הכרה עם חבריו, ביניהם ישראל גלילי שהיה אחד מראשי ההגנה. שמריה ואני בילינו גם הרבה שעות ביחד לפני הצהרים שהפועלים היו בפרדס ואחרי סיבוב נוכחות הפגנתי בפרדס, בתל עתיקות שהיה בדיוק מול בית השומרים אבל מהצד השני, המערבי של פסי הרכבת. בתל ששמו תל אל פואחר, שמריה עשה לי הכרות ראשוני עם רזי הארכיאולוגיה, הוא כבר היה חובב מושבע, בפרט אחרי טיוליו הראשונים עם הנוער העובד במדבר יהודה ו"גילוי" המצדה. הוא התחיל להסביר לי את הבדלי הטיפוסים של כלים שונים וללמדני הרכבת כלים משברי חרסים. בסיומו בפרדס, בביקורינו בכפר הערבי ובמיוחד אצל אבו שאועיש המוכתאר, קשרנו יחסי חברות טובים. היו שני מקרים מתקופה זו שנשארו חרוטים במיוחד בזיכרוני, יום שסיירתי לבד בפרדס, כמובן עם הכלבים, ופגשתי קבוצת ערבים מהכפר נענה שהיו עסוקים בקטיף ובגניבת פרי ושרצו להתקיף אותי כשעמדתי לגרשם. שלחתי את שני הכלבים להתקיפם והם באמת הפילו ערבי צעיר ונשכו אותו כהוגן. יתר הגנבים ברחו. לפי פקודה הכלבים הפסיקו מלאכתם והערבי הפצוע הגיע בקושי בכוחות עצמו לכפר. לפי עצת שמריה דיווחתי על מקרה זה למשטרה ברחובות והדבר נרשם ביומן התחנה. רק מאוחר יותר הגיע הערבי הפצוע עם המוכתאר להגיש תלונה על הפציעה. גם תלונתם נרשמה וגם הוזמנתי למשפט בשל פציעת הערבי, אבל המשפט היה רק בחודש יולי 38, בזמן שהייתי כבר בחניתה. יצאתי זכאי, כי אני הגשתי את התלונה הראשונה על גניבת הפרי.

המקרה השני היה שבאחד הימים כשרכבתי מקיבוץ נען לפרדס, פגשתי באחד שדות של הקיבוץ קבוצה גדולה של ערים וערביות קוצרים חיטה ירוקה. כאוכל לבהמות. כל הערבים ברחו בראותם שומר מתקרב פרט לבחורה צעירה ויפה מאד שנשארה לעמוד בשדה והביטה בי בחוצפה. רציתי לגרשה גם כן ואמרתי לה: "יאלה רוחי יה בינתי" והיא בחוצפה ענתה לי: "ואיזה לא? ובאם לא?" הרמתי את השוט ובלי מילה נוספת הצלפתי לה ישר לפרצוף. היא

נפלה ארצה שותתת דם וצורחת. הערבים שהגיעו כבר די רחוק הסתובבו ורצו עם מקלות גדולים להתנפל עלי. כשהגיעו למרחק של כ- 20 מטר ממני נעמדתי באוכף וצעקתי בקול גדול "כך נעשה לזונה שמעיזה לבד בשדה לדבר עם גבר זר". הערבים נעמדו לרגע והבינו שאני בקיא במנהגיהם ומבחינה זו הצדק איתי. הם ניגשו בשקט, לקחו את הבחורה קודם בשקט מהמקום, אבל אחר כך התחילו לקלל אותה על התנהגותה. עוד באותו יום נכנסתי יחד עם שמריה לכפר, למוכתר להתלונן על העליה ההמונית של תושבי כפרו על אדמות הקיבוץ. כל האינצידנט עם הבת לא הוזכר כלל.

חניטה

באחד הימים בא שמריה וסיפר לי שבימים הקרובים הוא עומד לעזוב אותי כי ישראל גילי הבטיח לו לשלוח אותו למבצע של ההגנה שעומדת להעלות נקודת ישוב על גבול לבנון, מקום מאד מסוכן שדרכו עוברים כל אנשי הכנופיות הערביות מלבנון לארץ. המבצע סודי ביותר וההגנה מגייסת 100 מטובי אנשיה למבצע זה. עוד באותו ערב רצתי לישראל גילי ובקשתי להוסיף גם אותי לרשימה זו. ישראל הפנה אותי לאגודת השומרים באומרו שלאגודה נשמרו 2 מקומות ברשימה והוא אינו יודע באם המקומות כבר תפוסים.

למחרת בבוקר כבר היתי בתל אביב במשרדו של רכז האגודה, ירמיהו רבינוביץ (רבינר), באחד החדרים שבבניין ההסתדרות הישן ברחוב אלנבי, על יד פסי הרכבת ליפו (מקום בו היום עומד בנין ענק חדש עם חנות של "המשביר לצרכן"), מול הכניסה לרחוב לילינבלום שבפינתו היו גם משרדי המרכז החקלאי.

"יש לך מזל" אמר ירמיהו, "בינתיים יש לנו רק מועמד מאושר אחד- מאיר פניש – לשעבר חבר קיבוץ דן, שומר ואיש הגנה בעל ניסיון, עוד מעט צריך להגיע האיש הקובע את המועמדים. לכן שב ותמתין".

ישבתי די עצבני עד שכאחרי כחצי שעה נכנס לחדר יהודי קצת שמנמן, בעל קרחת, ממושקף, עם עיניים חייכניות. ירמיהו הציג אותי בפניו ונקב בשמו, יצחק לנדסמן (אחר כך יצחק שדה, מייסד הפלמ"ח ומבכירי מפקדיה, אלוף בצה"ל). יצחק שאל אותי כל מיני שאלות על עברי בחו"ל, בהגנה (בהיותי בפרדס מיסקי השתתפתי בקורס של ההגנה בפיקודו של צבי גרמן) ובמקומות השמירה. הוא גם הוציא מכיס קטן במכנסיו הקצרים כדור אקדח ושאל, מה זה? תשובתי שזה כדור P.B 9 מ"מ הקצרה סיפקה אותו והוא אמר: "אתה בסדר בחור. תקבל הודעה מתי ואיפה להתייצב". לא היה מאושר ממני.

חזרתי לנען ופגשתי בפרדס את שמריה במצב רוח קודר. קיבוצו החליט, נגד דרישתו ודרישת ישראל גלילי, שלא שמריה ייצא אלא שני בחורים (אחד בשם שבח שאת שם משפחתו אינני זוכר, אבל פגשתי אותו אחרי שנים כקצין קשר ראשי של משטרת ישראל. שמו של השני אינני זוכר, אבל הוא היה בן 17 בלבד, צעיר הקבוצה שעלתה למבצע).

שמריה נשלח אחר-כך לקורס ערבית, למד גם לכתוב ערבית וכל המנהגים כולל תפילה (הבחינה הסופית היתה השתתפות בתפילה ביום שישי במסגד אל אכסה על הר הבית, ואוי אילו היה נכשל והיו מרגישים שאיננו מוסלמי). אחר כך יצא לעירק לארגן את ההגנה העצמית של היהודים שם.

כך המשכתי בשמירה בפרדס 1000 דונם עד שב-12 במרץ 1938 קבלתי הודעה להגיע לקיבוץ משמר הים על יד קרית ביאליק. שוב עשיתי דרכי אל קוזצ'וק בואדי פאליק והשארתי אצלו גם את סוסתי וגם את רובה הצייד שלי ויצאתי למשמר הים רק עם שני הכלבים (ועם האקדח הבלתי לגאלי). קבלת הפנים שם היתה די צוננת כשראו את הכלבים ורק בעזרת מאיר פניש וצבי בן יעקב, מי שעתיד היה להיות מפקד חנייה, נרגעו הרוחות של המפקקים.

אחרי יומיים, כשכל 100 אנשי הקבוצה המקובצת הגיעו, התחילו אימונים מרוכזים. בין האנשים היו מכל זרמי ההתיישבות העובדת. לרוב 2–3 איש מכל ישוב, בניהם גם 10 בנות כחובשות, אחיות ומבשלות אבל גם כלוחמות. במיוחד התרשמתי מבת דתייה, נעמי, שפגשתי אחרי שנים כרעייתו של חבר שומר וסייר, איש טירת צבי.

האימונים כללו מטווחים, זריקת רימונים (תוצרת עצמית של ההגנה) בעלי ראש שפשוף (הדלקה ע"י שפשוף על גבי קופסאות גפרורים, דבר שגרם להרבה אסונות) ורימונים "פולונים", גם כן תוצרת עצמית, רימוני רובה (מדוכה) ומרגמות כנשק כבד. לבסוף היו גם אימונים כיתתיים. ביום 22 למרץ הופיעו טנדרים של המשטרה (כמובן אחרי שכל הנשק הבלתי לגאלי סולק) עם קצינים בריטיים שבראשם קפטן רינג. בחרו 40 בחורים, השביעו אותם כנוטרים, הלבישו אותם מדי נוטר כולל מעיל גשם ו"קולפק" (כובע פרווה גבוה), מסרו לכל אחד רובה אנגלי ו-50 כדורים. עשו איתנו כ-10 דקות תרגילי סדר, איחלו לנו כל טוב ושוב נסעו. נשארו איתנו מטעם המשטרה רק 2 סרג'נטים יהודים שקבלו על עצמם את משמעת ההגנה ומפקדיה. לפנות ערב הופיעו מספר מכוניות משא שהעמסנו עליהם את חפצינו האישיים ומתחתם גם מכלים עם הנשק הבלתי לגאלי. הופיעו גם ראשי ההגנה כמו אליהו גולומב יעקב דורי (דוסטובסקי), יוסף רוכל (אבידר) וכמובן אבי כל ההתיישבויות אברהם הרצפלד.

אותו לילה היה ליל שימורים ורקדנו והשתוללנו עד 2 לפנות בוקר, כשכל הזמן מנגן על אקורדיון דב ירמנוביץ (ירמיהו). בשעה 2 ניתנה פקודה ללכת לנוח עד 3 בבוקר, ושכבנו כל אחד ישר על הרצפה, אבל מי היה יכול לישון!.

אחרי 3 עלינו על המשאיות, 10 נוטרים ו- 15 "אזרחים", והשיירה יצאה לכביש הראשי על יד הקריות.

שם כבר המתניה לנו שיירה של כ- 50 משאיות עם אנשים (מתנדבים חברי הגנה ממל חיפה והמפעלים בסביבה) וכל השיירה החלה לזוז צפונה, עברה דרך העיר עכו המתעוררת והמשתוממת. על יד נהריה המתינו עוד כ- 10 מכוניות עם מתנדבי ההגנה. כל השיירה שמנתה עכשיו כ- 80 כלי רכב, המשיכה צפונה ופנתה מזרחה על כביש הצפון החדש. עברנו את הכפר הגדול באסה (כיום שלומי) לעיני הערבים פעורי הפה, המשכנו מזרחה והשיירה נעצרה מול בית ערבי בודד אשר בצד הדרומי של הכביש. חיש ירדו כל האנשים ונעמדו למיפקד פלוגות פלוגות. האנשים החלו לפרוק את הציוד שעל המכוניות, פחים, קרשים, גדרות תיל, עמודי גדר, ציוד מטבח, ג'ריקאנים עם מים. מאחת המכוניות הורדו 3 פרדות וגם עליהם הועמס ציוד רב. מעניין ואולי מצחיק היה שמהכפר באסה גויס גמל שעליו העמיסו מכלים גדולים עם מכוניות יריה ומרגמות. המכלים נראו כמו חביות נפט כפולות. ההמונים החלו לעלות את ההר צפונה דרך סבך של עצים, שיחים וסלעים גדולים כשבראש כל טור הולכת קבוצת נוטרים שגם הם לקחו, בנוסף לנשקם, עוד עמודים וקרשים.

אני קבלתי שני עמודי גדר והתקדמתי יחד עם שני הכלבים שלי למעלה ההר. אחרי הליכה של כ- $\frac{3}{4}$ שעה הגענו למשטח חשוף שנקבע להקמת הישוב בשלב ראשון. כל זמן הפריקה והעלייה חג מעלינו מטוס פיפר והיה זה הפעם הראשונה שפעולה "צבאית" כזאת היתה בחיפוי אווירי. במטוס ישב יצחק שדה שהבטיח את העלייה מלמעלה וכיוון את העולים לכיוון הנכון למקום שמאז נקרא חניתה תחתית. צבי בן-יעקב היה מפקד ויחד עם יוסף רוכל (אביר) קבע את גבולות השטח שיש לגדר ואת מקומות העמדות שיש להקים. סגנו, אבא לרנר, מונה כ"קורפורל" הנוטרים (40 איש) והוא מינה אותי כאחראי על תחנת הנשק. רוב הנוטרים העמיד את הרובים לידי וניגשו לעבודה בהקמת המחנה, ואני נשארתי עם הכלבים לשמור על הנשק. גם את הנשק הבלתי לגאלי הניחו אצלי והכלבים דאגו שאיש לא התקרב לכל הנשק הזה. אברהם הרצפלד ואליהו גולומב לקחו גם הם טוריות ביד ויחד עם עשרות אחרים ניקו את כל השטח משיחי הסירה הקוצנית, עזרו להקים אוהלים (אוהלי פעמון) וקבוצה

אחרת התחילה להקים צריף למטבח מקרשים ופחים. הבנות התחילו לבשל קפה בעזרת המון פרימוסים, ולחלק קפה וסנדוויצים לכל מאות האנשים שבאו לעבוד ולעזור.

קבוצה אחרת של בחורים התחילו לחפש מסלול לדרך עפר מהכביש למקום המחנה, ניקו דרך זאת מהעצים והשיחים והסלעים הקטנים, והכינו סלעים גדולים לפיצוץ. המומחה לעבודת הפיצוץ היה צעיר אחד, חבר יגור, יענקלה קמינסקי וחומר הנפץ היה פוטעש (אשלגן) מעורב בסוכר בתוספת של קצת נפט. רק אחרי חמישה ימי עבודה בידיים היה מוכן מסלול ברוחב של 5 מטר ורק אז יכול היה לבוא טרקטור בולדוזר כדי ליישר את הדרך וכך לאפשר למכוניות משא לעלות עם ציוד יותר גדול, צריפים מוכנים וכן קירות עץ מוכנים להקמת חומה. גם חלקים מוכנים להקמת מגדל תצפית הגיעו. ורק אחרי שהוקמו הקירות הכפולים לחומה החלו להגיע מכוניות עם חצץ שבו מלאו את החומה ואת חומת המגן בראש המגדל.

אבל נחזר ליום הראשון של העלייה. בשעות הצהרים היתה הפסקת עבודה כללית לארוחה (סנדוויצים ומרק חם) לכל קהל הבאים. הרצפלד החל את שירתו המפורסמת וכל מאות הנוכחים הצטרפו לשירה אדירה. בסביבות השעה שלוש הפסיקו כל המגויסים מחיפה ונהרייה את עבודתם וחזרו עם הרכב הביתה. עם חשכה נפסקה כל העבודה וצבי בן יעקב ערך מפקד של הנשאים, סידר צוותות שמירה, חילק אנשים לאוהלים (11 איש לאוהל, ישנים על הרצפה מלובשים, רק את הנעליים מותר היה לחלוץ). סומן אוהל המפקדה ואוהל עזרה ראשונה.

אני הלכתי וקשרתי את הכלבים שלי לפני העמדה הצפון מערבית שהיתה קרובה ביותר לואדי ובעל שטח שיחים צפופים מאד. הסברתי לשומרים את תגובת הכלבים לגבי אנשים מתקרבים אליהם, דבר שנתקבל בקצת אי – אימון על ידי השומרים, והלכתי גם אני לישון. בלילה החל לנשוף רוח חזקה מאד. קצת לפני חצות בא אחד השומרים (אשר) להעיר אותי בדרישה לסלק את הכלבים מהעמדה "כי הם נובחים כל הזמן, דבר שמפריע לשמור". אמרתי לו שאם הכלבים נובחים, יש ערבים בסביבה, נעלתי את הנעליים ויצאתי אחרי אשר בדרך חזרה לעמדה. אבל בו ברגע שאשר נכנס לעמדה, נפתחה אש חזקה מאד על העמדה ועל רוב העמדות במערב ובצפון למחנה. כדור אחד עבר לאשר דרך הקולפק ובנס אפילו לא שרט את ראשו. (למחרת התברר לפי העקבות ותרמילי הכדורים שהערבים הגיעו עד למרחק 8 מטר מהגדר ולכן הכלבים נבחו). ההתקפה נמשכה רק כחצי שעה ואנו השבנו אש חזקה מאד, בשלב זה רק מהנשק הלגאלי כי המקלעים ומכונות הירייה עוד היו ארוזים בחביות. לכל המהומה הוסיפו עוד שלושת הפרדות שנבהלו מהאש ומהסערה ורצו בהשתוללות בין האנשים

שחשו לעמדות. בהתקפה זו נהרג מפקד מאזור תל אביב בשם ברנר ובעמדה של אשר (הכלבים) נפצע קשה איש ירושלמי בשם ברגר שהובא מיד לאוהל עזרה ראשונה אבל מת על אף הטיפול המסור של הרופא דר. פוגל והאחות תרצה. אנחנו עוד המשכנו לירות זמן רב על נצוצי אש שנראו מדי פעם על ההרים מסביב. (למחרת בסיוורים התברר שניצוצים אלה היו שייכים לערמות עצים שערביי הסביבה עשו כדי לשרוף אותם לפחמי עצים, והרוח החזקה ליבתה את השריפה כך שיצאו ניצוצים).

למחרת בבוקר חזרו הרבה מאנשי העזרה מחיפה ובעזרתם שופרו העמדות, נחפרו תעלות קשר, בוצרו האוהלים ובעיקר המשיכו בהכנת מסלול הדרך לרכב. לפני הצהריים הופיעו גם קצינים בריטיים לחקור את מאורעות הלילה והם המליצו לנו לעזוב את המקום בגלל הסכנה הגדולה כאן. את השיחה איתם ניהל המוכתאר שלנו, איש הגנה וותיק, יוסף פיין, שדחה כמובן דרישה זו על הסף. יוסף פיין, יליד מטולה שגם הוא וגם האחים שלו דברו ערבית רהוטה והיו גם ידועים אצל ערביי לבנון. יוסף היה חבר קבוצת דגניה והוא אביו של מוטי פיין – מוטי הוד שאחר כך היה למפקד חיל האוויר של צה"ל ופקד על החייל במלחמת ששת הימים. יוסף פיין עצמו היה אחד מאלה שעזרו לרכוש את אדמות חניתה ושטחים נרחבים נוספים, חזר לקיבוצו, עבד בבריכות הדגים ונהרג מפליטת כדור בזמן שהכין מלכודת נגד חפרפרות על הבריכות.

העבודה במחנה המשיכה כל היום, אני קבלתי אוהל עבור הנשק של הנוטרים ועבור הנשק הבלתי לגאלי, סודרו מקומות אחרים וגם מכוונות הירייה הוכנו לפעולה. באוהל שלי גם נעמד מיטת ברזל עבורי ושני הכלבים מצאו מקומם תחת מיטה זו ושמרו שאיש לא היה יכול להיכנס לאוהל ללא נוכחותי. כך גם התנהלה העבודה ביום שלישי. אבל ביום זה בגמר עבודת אנשי הגברות מחיפה, שירדו ברגל לכביש כדי לעלות לרכב להחזרתם לחיפה, נפתחה עליהם אש חזקה מהגבעות שמדרום לכביש (כיום אזור קיבוץ מצובה) ובמיוחד מתוך בית אבן שעמד במרחק של 400 מטר מהכביש. האנשים שכמעט לא היה נשק איתם, נשכבו בתעלות לצידי הכביש ואצלנו התארגנה חיש מחלקה לחוש לעזרתם. מפקד המחלקה היה יצחק שדה (עוד תמיד במכנסים קצרים) ואיתו ירדו 3 כיתות: כיתה של נוטרים, חלקם מכיתת נוטרי יבנאל, בפיקודו של סרג'נט יגאל פייקוביץ (יגאל אלון), כיתה שניה של נוטרי עמק יזרעאל בפיקודו של משה דיין, והכיתה השלישית של נוטרי חניתה בפיקודו של משה גבעוני, איש קיבוץ דן. אחרי שכל הנשק הלגאלי הוצא מהאוהל יצאתי כסגנו של משה גבעוני בריצה לכיוון הכביש בו כתתנו כבר הלכה לפי המסלול של הדרך החדשה. על יד אחד הסלעים ראיתי שוכב את

"מומחה" הפיצוצים, ינקלה קמינסקי, שתפס עמדה מאחורי פח עם פוטאש (חומר נפץ). הוא נשאר בשטח כי לא היה בידו נשק. מסרתי לו את האקדח שלי ושלחתי אותו בחזרה למחנה ואני בעצמי רצתי להצטרף לכיתתי. כיתתו של משה דיין תפסה עמדות על יד האנשים בתעלת הכביש והשיבה אש חזקה לעבר המתקיפים, בו בזמן שיצחק שדה פקד על כיתתנו להתקדם מהמזרח וכיתתו של יגאל אלון להתקדם ממערב למתקיפים ובצורה כזאת לעבור לתנועת מלקחיים להתקפת נגד. היתה זאת התקפת נגד הראשונה שבוצעה על ידי אנשי ההגנה בארץ. כשהעריבים רק הרגישו בתנועתנו נפסקה האש שלהם והם החלו בבריחה להרים מדרום לכביש. אנחנו דילגנו אחריהם עד שהגענו לבית האבן ואז פקד יצחק שדה על הפסקת הרדיפה. בדרך חזרה התברר שאחד הבחורים איבד רימון יד (בלתי לגאלי כמובן). היות והיה ברור שעוד מעט תבוא המשטרה הבריטית לחקור את מהלך הקרב, היה צריך למצוא את הרימון כדי שהבריטים לא ימצאו אותו במקרה. לכן נשלחתי בריצה למחנה חניתה להביא משם כלבת גישוש (זאבה בשם לונה שהייתה בבעלות של אחד מפקדי ההגנה, אליהו כהן). הגעתי עוד בזמן, הכלבה רצה בעקבות הבחור ובאמת הגיעה לרימון ממש ברגע שהופיעו שני משוריינים של הבריטים לשטח. רק אז יצאה השירה עם הפועלים לחיפה ואנו חזרנו לחניתה. למחרת כבר הגיע הבולדוזר עם שני מפעילים מנהריה והתחילו לשפר את הדרך למחנה, דבר שאיפשר אחרי מספר ימים הבאת מכוניות עם חומרי בניין וציוד למחנה חניתה תחתית. כשהבולדוזר גמר את שיפור הדרך, הוא המשיך לעבוד בהכנת דרך במעלה התלול לכיוון הבית הערבי הגדול בשם חירבת חנותה שעל ראש ההר, מקום שהיה צריך להיות היעד הסופי של ההתיישבות. (מחנה חניתה תחתית רק היה מחנה ביניים עד לאפשרות עליה ותפיסת המקום הקבוע. הוא נעשה אחר כך למרכז לקורסים ואימונים של ההגנה שבו התקיימו גם קורסים למפקדי מחלקות הראשונים).

היו עוד התקפות על התחבורה לחניתה, ביניהם אחד עם טנדר נוטרים שבו נהרג חבר עין – גב, זאב עניו, ואחד משני מפעילי הבולדוזר שנסעו ערב פסח בשעה מאוחרת, ללא ליווי, לביתם בנהריה ואחד מהם נהרג.

בינתיים נעשו יום יום סיורים רגליים לרכסים בסביבה. יום אחד הגיע אחד הסיורים לבית בחירבת חנותה בשעות החשיכה ואחד הבחורים הספיק לשמוע – ולהבין – שיחה בין הערבי הזקן, תושב הבית, לבין אנשים זרים, בה הודיעו לזקן שלמחרת תתיישב כנופיה בבית שתקיף את הסיור שאמור להגיע כרגיל. בו במקום החליט מפקד הסיור, יוסקה המבורגר (יוסקה הראל שנעשה אחר-כך שומר ראשו של ויצמן, עבר ל"העפלה", היה למפקד של מספר אוניות

מעפילים והאחרון והמפורסם שביניהם – יציאת אירופה – EXODUS), להישאר במקום ולכבוש את הבית. הזקן המסכן גורש ללבנון.

אנשי הסיור התבצרו על גג הבית והודיעו באיתות לחניתה תחתית השתלשלות העניינים. מיד נשלחה עוד כיתה לתגבורת. כשלפנות ערב באו אנשי הכנופיה לתפוס את הבית, נתקבלו במטחי אש חזקים ונסוגו עם מספר הרוגים פצועים מעבר לגבול הלבנוני. עכשיו הוחש פריצת הדרך לחניתה עלית ותוך שבוע אפשר היה – בקושי – להגיע למעלה במכוניות קטנות. הוחל בביצור המחנה העליון קודם בגידור זמני. עם הרחבת הדרך ואפשרות להעלות מכוניות גדולות יותר הוחל בהעברת חלקי חומה לחומה. כן הובא מגדל שמירה שהורכב על גג הבית הערבי במשך השבועות הקרובים. גם הובאו 3 צריפי מגורים והבית הערבי נעשה למטבח וחדר אוכל.

בזמן הכנת השטח להקמת הצריפים נתגלו מספר מערות קברים עתיקים ובור מים גדול ששימש לנו כ"סליק" מצוין לנשק כבד בלתי לגאלי. קבלנו גם מכונת ירייה אוסטרית בשם שורצלזה, מכונה שעוד הייתה ידועה לי מחו"ל. לכן נתמנתי למפקד על המכונה והוטל עלי לאמן צוות הפעלה נוסף. בתוך הצוות הראשון הייתה גם בחורה, חברת קיבוץ בכרות, כיום כפר מנחם, בשם מרים- מירקה ועוד חבר שאת שמו אינני זוכר. את אימוני הפירוק וההרכבה עשינו בחדר בצריף "על יבש" – גם ללא מכונה ואנשים שנכנסו לחדר התפלאו איזה תנועות ידיים מוזרות עשתה כל הקבוצה ששיבה בחדר. היתרון של שיטה זו היה שהאנשים ידעו לפרק ולהרכיב את החלקים גם בחושך. יומיים לפני פסח, עוד במחנה הישן בחניתה תחתית, הייתה בהלה קטנה במחנה. הופיע ליד שער החומה מכונית פרטית קטנה שחורה "פורד ישן" וליד ההגה ישב קצין בריטי שביקש להיכנס למחנה. היות ובאותו זמן התקיימו אימונים בנשק בלתי לגאלי, היה צריך קודם כל "לנקות" את השטח. לשער ניגש קורפורל הנוטרים אבא לרנר וידידי מאיר פניש. הקצין הבריטי, לפי הסימנים החיצוניים קפיטן של המודיעין הצבאי, מסר לידי אבא לרנר מכתב עם מען לחבר צבי בן- יעקב (מפקד המקום) חתום על ידי חיים וייצמן ומשה שרתוק (שרת) שהציג את מוסר המכתב כקפטן אורד וינגט, ידיד יהודים, ואישר שאפשר לדבר איתו בגילוי לב וללא סודות כי הוא "אחד משלנו". וינגט אמר שברצונו להקים יחידה מעורבת של חיילים וקצינים מובחרים בריטים ואוסטרלים ובחורים מובחרים שלנו, לאמנם ביחד ולבצע איתם סיורים ופשיטות מעבר לגבול הבינלאומי לבסיסים של הכנופיות. הקפטן, שעשה רושם די מוזר, בעל פרצוף דק ועיניים עמוקות ופאנטיות, בחגורתו אקדח גדול, 21 רימוני יד ובידו ספר תנ"ך, קיבל מאתנו מספר

פרטים והוזמן להישאר לליל הסדר. הוא היה צריך לסרב כי היה מוזמן לערב סדר בבית הנשיא וייצמן. מספר ימים אחרי פסח הופיעה קבוצה של כ- 10 אנשי צבא בריטיים, מלובשים כקיבוצניקים, והתחיל אימון הדדי בכלי נשק. אנו למדנו מהם את ה"טומיגן" ואת הברנגן, מקלע שגם בצבא הבריטי היה חדש, וכן את רימון היד מילס. הם למדו את ה"רקים" (מקלע פולני), הסטן תוצרת ישראל ורימון תוצרת הארץ. קושי מיוחד היה לחיילים הבריטיים האלה ללמוד את האקדחים שלנו (פרבלום, מאוזר) כי הם הכירו רק אקדחים טומיים ובלי אקדחים שלשם טעינה צריך "לשבור" אותם. בימים אלה גם הופיע וינגט בעצמו מספר פעמים ולקח אותנו לסיוורים קצרים (5-6 שעות) דרך לא דרך, בין עצים, שיחים, סלעים וקוצים. הוא מוביל בראש ומעלה את מהירות ההליכה לטמפו רצחני, כמעט לריצה. בסוף כל סיור כזה כולנו כמעט נפלנו מהרגליים. וינגיט עצמו התיישב באוטו שלו וחזר למפקדתו, לעבודתו הרשמית. באחד הערבים, ללא הודעה מוקדמת הופיע והודיע שלפי ידיעותיו נמצאת כנופיה גדולה בכפר לבנוני בשם "ג'רדיה", כיום 16 ק"מ צפונה לקיבוץ אדמית (על שם הכפר הנטוש אדמית שבדיוק בגבול הלבנוני). בחר 20 איש מאנשי חניתה, קבע כסגנו את חברינו צבי ברנר וישראל כרמי (שניהם התגייסו אחר-כך לצבא הבריטי, צבי נפצע קשה, חזר למשקו אפיקים אחרי שמילא תפקידים רבים בתנועה. ישראל כרמי נשאר בצבא הבריטי, היה בין מארגני ופעילי ה"בריחה", נשאר בצה"ל וגמר שירותו כמפקד המשטרה הצבאית).

ליציאה לפשיטה חולקה המחלקה לשלוש כיתות, אחת בפיקודו של כרמי ושתי כיתות (מעורבות בפיקודם של שני קצינים, אחד סקוטי, השני אוסטרלי). בשעה 6 בערב יצאנו מחניתה דרום מזרחה דרך לא דרך, ועלינו בואדי לכיוון הכפר אדמית. מהירות ההליכה הייתה רבה מאד כשוינגט רץ בראש התור עם אקדח שלוף ביד, ראשו נטוי קדימה, כמו כלב צייד. אחרי כשלוש שעות הליכה היתה הפסקה של כרבע שעה על-יד מעיין קטן. (כאן היה האינצידנט המפורסם על המעיין). אחד הסמלים שלנו רץ למעיין לשתות ווינגט שעמד על יד המים חבט בו וגרשו מן המים באומרו- קודם ישתו החיילים, המפקדים ישתו האחרונים, גם אם לא יישאר אלא מעט מים). אחרי "מנוחה" זאת המשכנו בצעידה בין סלעים ושיחים עד שהגענו לשטח יותר מישורי.

כאן עלינו על עדר כבשים עם רועה ערבי זקן משבט ערמשה (שבט בדואים שכיום מתגורר בבתים בשטח ישראל על יד קיבוץ אדמית). וינגט חקר אותנו על נוכחות הכנופיה, מספר

אנשיה ומיקומם המדויק בכפר ג'רדיה, אחרי שקיבל את הפרטים הדרושים עזב את הזקן עם עדרו בשטח (ערבי זקן מסכן ששיתף יפה פעולה איתי), והמשכנו בדרכנו באיגוף הכפר מכיוון מזרח. רק התרחקנו מהערבי "המסכן, משתף הפעולה" כ- 200 מטר, פתח ההוא בצעקות אזעקה רמות "אג'ו אל יהוד"- היהודים באים", דבר שהזעיק את תושבי הכפר ג'רדיה. חלקם ברחו צפונה, כולל מספר אנשי הכנופיה, חלקם הסתגרו בבתי אבן וחלקם תפסו עמדות הגנה ופתחו באש נגד וינגייט שהסתער

בראש 2 כיתות על הכפר (כיתה השלישית ואני אתם תפסה עמדות לרגלי הכפר בצפון למנוע בריחת אנשי הכנופיה). אחרי קרב קצר שבו נהרגו כ- 15 ערבים, ביניהם רק 6 מתוך אנשי הכנופיה, חזרנו באותה דרך כמעט שהגענו. וינגייט העמיד אותנו במסדר, שיבח את המאמץ שעשינו, התוודה על המשגה שעשה שלא קשר את הערבי הזקן והשאיר אצלו שמירה שכתוצאה מכך נתן אזעקה לכפר. הצלחנו ללכת לנוח ב- 7 בבוקר והוא קבע לנו המשך האימונים לשעה 12 בצהרים.

באחד הימים יצא סיור וגילה שטח בקרבת מעיין עין- בידה שניתן לעיבוד חקלאי. למחרת יצאה קבוצת "פלאחים" עם שתי פרדות לחרוש שטח זה (סה"כ לא יותר מ- 2-3 דונם) אבל לשם אבטחת החורשים יצאו 4 חוליות שהתמקמו בגבעות מסביב לחורשים. בחוליה שלי היו 3 אנשים. את הכלב בורלי לקחתי איתי אבל הכלב השני, גיבור, נשאר במחנה אצל ידידי מאיר. כחצי שעה אחרי תחילת עבודת החרוש נפתחה אש חזקה על החורשים. אנו אנשי ההבטחה השבנו אש חזקה אבל חילופי היריות נמשכו מעל שעתיים מבלי שיכולנו לאתר את מקום היורים. (הם שינו כל הזמן מקום). לבסוף כמעט נשארנו ללא תחמושת. קשרתי לכלב קופסא עם פתק בצוואר ונתתי לו פקודה לרוץ בחזרה למחנה, מרחק כ- 800 מטר, למאיר. בורלי נתן זינוק ורץ כמו חייל הביתה. בהתאם לבקשתי הכתובה על הפתק קשר מאיר חגורה עם 50 כדור רובה אנגלי סביב לחזה ולצוואר של הכלב ושלח אותו חזרה אלי. כל המהלך הזה לקח לא יותר מ- 25 דקות והכלב נשכב על ידי כדי לקבל את ליטופי התודה על עבודתו הטובה.

לבסוף נפסקה האש וכולנו חזרנו למחנה ללא נפגעים. בימים אלה התפתח אצלי קרבונקל (פצע מוגלתי החודר עמוק לגוף) בדיוק על חוט השדרה. קרבונקל במקום זה מאד מכאיב והרופא, דר' פוגל שאצלו בקרתי בשעות הבוקר, קבע שאם הפצע לא נפתח כדי שהמוגלה תוכל לצאת ולא תפגע בחוט השדרה, יהיה צורך לפתחו על ידי ניתוח קטן.

חזרתי לחדר ושכבתי לנוח עם "בקבוק חם" על הגב כדי לזרז התפתחות המוגלה. בדיוק בשעה 2 נפתחה אש חזקה מהגבעות סביב לחניתה עלית, בפרט מההר שמצפון ליישוב. כמובן הייתה מיד אזעקה כללית וגם אני רצתי מהחדר ועליתי לעמדה שלי על גג הבניין למכונת הירייה השורצלוזה. אתי עלו שם שני העוזרים שלי והתחלנו להשיב אש במיוחד לגבעה הצפונית. אחרי כרבע שעה הצלחנו להשתיק את האש ממקום זה והעתקנו את האש למקום אש אחר. על הגג על ידנו פעלה חוליה אחרת עם מכונת יריה ויקס ואחד המפעילים, בחור גבוה וחזק, אברהם כץ, חבר קיבוץ דתי, נפצע קשה מאד. היות והעלייה לגג היתה דרך פתח צר והיה צריך לרדת על סולם עץ צר, היה קשה מאד להוריד את הפצוע. סוף כל סוף הספקנו להוריד אותו והעבירו אותו לחדר הרופא. בו בזמן הרגשתי גם אני שמהגב שלי נוזל משהו חם ובקשתי ממירקה, הבחורה בצוות שלי, להסתכל אם גם אני נפצעתי על ידי איזה רסיס. אבל היא אמרה לי שזה מוגלה שירדה מהפצע על הגב. לכן המשכנו לפעול עד להשתקת אש כללית וגמר ההתקפה. היות ובמשך הקרב היו עוד 3 פצועים אחרים לא יכולתי לגשת למרפאה, בפרט שמצבו של אברהם כץ נעשה יותר ויותר גרוע. הוא הועבר על אלונקה לאוטו המשוריין שבפיקודו של ישראל כרמי, והועבר לחיפה לבית חולים הדסה (שבזמן הזה היה על יד הטכניון בהדר הכרמל). לדאבוננו נפטר שם אחרי ייסורים קשים. רק בערך בשעה 7 יכולתי לגשת לדר' פוגל שהיה מאד נרגש מהטיפול הרבים ובפרט ממצבו של אברהם כץ, כדי לתת לו לטפל בקרבונקל שלי שממנו כל הזמן ירדה מוגלה. הוא טיפל בפצע אבל שאל אותי באם השתתפתי בלחימה. לתושבתי החיובית החליט מאחר והפצע הפתוח היה גלוי להשפעה של אבק השריפה של הירי, שיש לתת לי מיד זריקה של אנטי טטנוס. אמרתי לו שקבלתי זריקה שלמה רק שנה לפני זה ושאני זקוק רק לזריקת דף (כעשירית המנה השלמה), אבל הוא בשלו נתן לי זריקה שלמה של אנטי טטנוס. כתוצאה מכך קבלתי תוך שעותיים כ-40 חום ופריחה כואבת על כל הגוף והיתי רתוק למיטה כשבוע ימים. מהאחות תרצה שמעתי כמה דר' פוגל הצטער על הטעות שלו.

מספר ימים אחרי זה היתה עוד התקפת ירי על טנדר שעלה מחניתה תחתית לעלית. בהתקפה זו השתמשו הערבים במכונת יריה שירה ממרחק די גדול מרכז סולם צור (כ-800 מטר). אחד מאנשי ההבטחה, יחזקאל מונציק, שהיה מוצב בעיקול הדרך, נפצע קשה בבטנו אבל אנשי הטנדר לא הרגישו בכך והמשיכו לנסוע כך שיחזקאל המסכן היה צריך ללכת ולבסוף לזחול עד לשער. מספר שעות מאוחר יותר הוא נפטר. הוא ואברהם כץ הנם שני היחידים

הקבורים בחניתה מתוך 8 ההרוגים שהיו בתקופת העלייה. (קבריהם כיום במרכז המשק בין עצי ברוש).

באחד מימי ספטמבר בא ישראל גלילי לביקור והביא לי פקודה מאגודת השומרים לבוא מיד איתו כדי שאתפוס מקום של שומר בפרדס "מרץ" (לא רחוק מקבוץ גבעת חיים). בפרדס זה שמרו שני שומרים של האגודה, מרדכי מזרחי ויוסקה דומאי, שגרו בקומה שניה של בית הבאר של הפרדס. באחד הימים באו אליהם שני ערבים אורחים של הכפר השכן, חירבת מאחאדוע. אחרי אירוח ושתית קפה נפרדו האורחים ושני השומרים ליוו אותם עד לסוסייהם. שם הוציאו הערבים אקדחים מכיסיהם וירו בשומרים. מרדכי מזרחי נהרג במקום ויוסקה דומאי, יחף איך שהיה, הצליח לברוח עד לקיבוץ גבעת חיים כשהערבים רודפים אחריו חלק מהדרך. לא היה זה מהתפקידים הנעימים ביותר לבוא כשבוע אחרי המקרה ולתפוס את מקום השומר ההרוג וחברו הבורח. מאנשי ההגנה הוסיפו לי עוד 2 בחורים להבטחה ולתכנון פעולת גמול. אחרי מספר ימים הביא מפקד הנפה (חיים קרמר) רובה אנגלי ומספר רימוני רובה עם מדוכה וקבלנו פקודה להטריד את הכפר במשך מספר לילות. ירינו מדי לילה מספר יריות ובשעות לא קבועות 1 – 2 רימוני רובה (טווח 350 מטר מגבול הפרדס). דבר שהפחיד את הערבים מאד, חלקם ברחו מהכפר והמוכתאר עם עוד נכבדים באו לבקש סליחה ובאישור ההגנה נערך סולחה.

שוב לא השאירה אותי ההגנה והאגודה הרבה זמן במקום אלא העבירו אותי כשומר ומפקד המקום ומדריך נשק למושב חדש של עולים מגרמניה בשם שדה ורבורג, לא רחוק מכפר סבא, מול צופית וגן חיים (כיום מול "בית ברל").

לשם הגעתי עם סוסתי שקבלתי מקוזצ'וק עוד בהיותי בפרדס מרץ. בשדה ורבורג שפת הדיבור היתה גרמנית וגם אימוני הנשק נערכו בשפה זו. בתחילה קבלתי צריף פח למגורים עם גגון כאורווה לסוסה ושני הכלבים גרו איתי בצריף. אבל אחרי זמן קצר נגמר בניין "בית תרבות" שבתוכו נבנה גם חדר כחדר נשק לנוטרים (אני נעשיתי לקורפורל). אני עברתי לגור בחדר זה ולכלבים סודרה חצר אחרי הבית. הסוסה נשארה על יד הצריף. דבר שהקשה על הטיפול בה. תפקידי היה לסדר את תושבי המקום לתורנות שמירה ולבקר ביצוע השמירה. למבוגרים נתתי שיעורים בשימוש בנשק, לגאלי ובלתי לגאלי, אימוני שדה עד למסגרת כיתה. לצעירים מגיל 15 נתתי שיעורי קשר מורס באיתות מנורות בלילה והליוגרף (מערכת מראות קעורים) ביום. בנוסף לכך ערכנו ערבי תרבות (בגרמנית). שם גם הגעתי עם יחסים קרובים עם מספר בנות, במיוחד עם האחיות זלמה וקטל כהן. אביהן ראה דבר זה בעין יפה וראה בי

(אולי) חתן לזלמה ויורש המשק החקלאי שלו. קשרתי גם יחסי חברות עם משפחות פינטוס, ורנר וולטר שאיתם אני בקשר (רופף) עד היום.

קשר עם נטעים

באחד הימים בביקור בתל אבי פגשתי את רותי זוננפלד, שהיתה ה"מטפלת" שלי בקיבוץ נען לפניי צאתי לחנייתה. היא היתה בינתיים חברה בקבוצת חוליות, שם הצטרפה לאחיה דוד זוננפלד. תוך כדי שיחה היא ספרה לי שהקבוצה, שהיתה במקום זמני בנטעים על יד ראשון לציון, עומדת תוך זמן קצר לעלות להתיישבות. בימים אלה בתחילת שנת 1940 התחלתי לעשות חשבון נפש האם אקשור את כל חיי לאגודת השומרים ואהיה נע ונד ממקום למקום שמירה בארץ. בחנייתה הכרתי בפעם הראשונה צורת חיים חדשה של שיתוף, של קיבוץ. אם כי הגוף היושב בחנייתה לא היה הומוגני עצם צורת חיי השיתוף מצא חן בעיני. גם לא רציתי להיות איכר במושבה כמו שדה ורבורג ושאלתי את זלמה אם תרצה לבוא איתי לקיבוץ. לפי הזמנת רותי זוננפלד ביקרנו שנינו בקבוצת חוליות בנטעים, בילינו שם שבת והדבר והחברה מצאו חן בעיני. לא כן בעיני זלמה. לכן נכנסתי למשא ומתן עם אנשי הקבוצה על אפשרות הצטרפות אליהם. אנשי הקבוצה היו בערך בגילי (26–28), חלקם הולנדים וחלקם קבוצה וינאית מאנשי גורדוניה. אני עד היום לא יודע מה מצא חן בעיניהם אצלי, ואולי היתה זו גם המלצתה של רותי ואחיה דוד זוננפלד והם הביעו נכונותם לקבל אותי כמועמד. סוכם שאני אגיע בראשית יוני 1940 כדי שגם אוכל לגמור בצורה מסודרת עם אגודת השומרים וגם למסור למחליפי בשדה ורבורג את כל העניינים (כולל הסליקים של הנשק הבלתי לגאלי) בצורה מסודרת. כמו כן הצטרפתי למכור את סוסתי, לערבי מקלקיליה. נשארתי רק עם כלב אחד (בורלי הזאב) כי את GREAT DANE, גיבור, הרעילו לי (אחד מתושבי המושב, כפעולת תגמול על זה שגיבור טרף אחד השפנים שלו). לכן נקבע יום העזיבה ל-31 במאי 1940. היה לי ארגז עץ גדול (שכלל גם סליק לאקדח שלי) עם כל החפצים ששלחתי עם אגד לתל אביב ומשם עם אוטובוס של, דרום יהודה" (אגד עוד לא התאחד בימים אלה עם דרום יהודה שהוביל עד גדרה, ולא עם "המקשר" שהיה שירות פנימי בירושלים). וכך עמדתי להמתין לאוטובוס בתחנתו הסופית פינת רח' הרצל/ רח' לבינסקי בתל אביב, עם ילקוט גב על השכם וכלב על ידי, כשהופיעה חברת משק חוליות, במקרה סדרנית העבודה, אסתר אבס. כשראתה אותי אמרה לי: "אוי, בדיוק עכשיו אין לנו עבודה, אולי תבוא בעוד שבוע". היות וארגז החפצים כבר הגיע לראשון לציון נשארתי ללא חפצים להחלפה. חזרתי לשדה ורבורג

ובקשתי רשות להתארח אצל משפחת הרברט ולטר לעוד שבוע ימים, מצב שבהחלט לא היה נעים.

נטעים

אחרי שבוע באמת הגעתי לנטעים (בינתיים גם הארגז שלי הגיע לשם) ונתקבלתי בסבר פנים פחות או יותר יפות. הכניסו לי מיטה לחדר גדול שבו כבר גרו 6 איש וזה היה מקום מגורי למשך 4 החודשים הקרובים. היה זה חדר לרווקים בלבד, ביניהם גם דוד זוננפלד שאיתו התקשרתי במיוחד. אחותו רותי גרה עם 3 רווקות בחדר יותר קטן. היו גם מספר חדרים גדולים שבהם גרו 3 משפחות כשעל שמירת הפרטיות הפרידו ביניהם וילונות. היות ובימים אלה כבר "מותר" היה לקבל לכל משפחה ילד אחד (ולא יותר) היו כבר 4 תינוקות (מרדכי פימנטל, גדעון סלייפר (שלח), תמר שהם ופנינה בילדנר), שגרו בחדר תינוקות כשהחברה מלכה אנדרסון היתה האחראית עליהם.

כל הבחורים עבדו בעבודת חוץ, חלקם בסלילת כבישים עבור הצבא הבריטי, או במסלולים של שדה התעופה עקיר, ובפרדסים. גם בחורות כמו רחל הוימן או שלומית היו עובדות בפרדסים. הקבוצה קבלה גם שטח של כ- 10 דונם קרקע מול משק הפועלות עינות (מרחק הליכה של $\frac{3}{4}$ שעה לכל כיוון), לשם גידול ירקות לתצרוכת עצמית ולמכירה. בבית נשארו במשך היום רק הבנות עובדות המטבח, המכבסה ו- 2-3 בחורים לעבודות קשות. ליום העבודה הראשון שלי סודרתי לעבודת קיצוץ עצים להסקת אש תחת סירי כביסה גדולים בהם הרתיחו את הכביסה לפני שכיבסו אותה על גבי כסכת (קרש כביסה עם ציפוי פח העל גילי פח קטנים). הכובסות היו אסתר שטינהרט (שהם) ויהודית בועז. שעת תחילת העבודה 6 בבוקר. ודווקא ביום זה התעוררתי רק בשעה 7. אכלתי את עצמי מרוב בושה אבל הבנות נחמו אותי שדבר כזה יכול לקרות לכל אחד. שברתי וקצצתי גזם יבש של פרדסים במשך כל היום ודאגתי שהאש תהיה חזקה, שהמים יהיו רותחים כל הזמן. גמרתי את ערמת העצים, רצתי מהר לריכוז העצים להביא כמות נוספת שיהיה מספיק למספר ימים. אבל למחרת כבר לא סודרתי ל"כביסה" אלא לעבודה בגן הירק תחת הנהלתה של מרים גולדסמיט (אשתו לעתיד של אריה סלייפר). בין בחורים שעבדו שם היו התאומים ברוך ומשה פרומן, הולנדים כמו מרים, גבוהים ורזים. וכן בחור נמוך קומה, וינאי בשם אלכס (הקטן) כי היה גם אלכס הגדול, אבל אני לא זוכר אותו). גן הירק היה בדיוק ממול לכניסה למשק הפועלות "עיינות", מקום שזכרתי לטובה כי עוד בשנת 1935 בקרתי כאן מספר פעמים בחורה וינאית בשם מרטה, שעוד הכרתי

הכירות שטחית בוינה. אחרי מספר חודשים איבדתי את הקשר איתה. רק שנים מאוחר יותר נודע לי שהיא התאבדה.

בזמני קטיף פרי בגן הירק (בעיקר חצילים, מלפפונים) היה צריך להישאר תמיד מישהו מאתנו בשטח עד שבאה עגלה מהמושבה בית עובד לקחת את התוצרת. את הסידורים הטכניים של השיווק אני כבר לא זוכר.

בינתיים נמשך המשא ומתן בין בא כוח הקבוצה, יצחק סלייפר (שלח) לבי ן הסוכנות וקרן הקיימת בקשר לבעיית ההתיישבות. בעזרת ההורים העשירים שבהולנד ותרומותיהם לקק"ל היתה לקבוצה פרוטקציה בקביעת התור להתיישבות. היו לנו שלשו הצעות למקומות על אדמות הקרן הקיימת – בנבי רובין (כיום פלמחים על שפת הים התיכון), אדמת באסה (כיום קיבוץ מצובה) ומקום בעמק החולה על יד הכפר לזזה (כיום בית הלל). בלזזה היו לרשות קק"ל כ- 600 דונם אדמה בחלקות קטנות של 50 עד 70 דונם כל אחד, שטחים שלדעת הסוכנות היו מתאימים לקיבוץ (שיכול להתגבר על בעיות מסובכות של גישה ועיבוד שטחים קטנים), אבל אנשי הקק"ל גילו ליצחק שיש ברשותם עוד שטח של קרוב ל- 1000 דונם שהסוכנות רצתה לשמור עבור מושב (בית הלל?) כדי לבנותו כדוגמת נהלל. שטח זה על גדות הירדן היה שייך לכפר דוארה ו- 350 דונם כבר היו חופשיים לעיבוד.

כאן אולי המקום להזכיר את חוקי הקרקע שהיו קיימים בימי הבריטים עוד מימי הטורקים, בעל הקרקע (סחב – אל-מלק) בדרך כלל לא עיבד בעצמו את השטח ומסר אותו לעיבוד לאריס (פאלח) תמורת 1/3 יבול השטח. במקרה ובעל הקרקע מכר את השטח (ליהודי), היה צריך לא רק לשלם לבעל הקרקע אלא גם לפצות את הפלח. אבל אם הפלח, אחרי שקיבל את "הפצוי" שלו, הספיק לחרוש ולזרוע עוד פעם, היה צריך להמתין עם כל פעולה עד להורדת היבול ואחר כך עוד פעם "לפצות" אותו. לכן היה חשוב מאד לקק"ל לחרוש כל שטח קרקע מיד אחרי שפלח הוריד את היבול וקבל את הפיצויים שלו. מתוך "היחסים" שלנו עם הקק"ל, בפרט עם יוסף נחמני, איש הקק"ל בצפון, נמסר לנו לאנשי חוליות, החריש של 350 הדונמים שכבר היו חופשיים.

היות וסידור זה כבר היה מוסכם מראש, נשלחו מספר חברים להתאקלם בגליל כחודשיים לפני התאריך המשוער לתחילת העבודה. צבי נועם (נוסבאום) וחנן פלד (הרצפלד) נשלחו לקיבוץ דן, מרדכי מרכוס ואפי פרום לקיבוץ דפנה, דוד זוננפלד ויורם רוזנברג לקיבוץ עמיר (שבימים אלה ישב עוד במחנה של חומה ומגדל במקום שכיום נמצא קיבוץ להבות), גרשון פיקהולץ וראובן רוזן (רוזנשטוק) לכפר גלעדי.

חברים אלה עבדו במשקים אלה. בינתיים אני נשארתי בנטעים. שם החליטו שאני, דובר הערבית היחידי (ובעל רובה צייד ברשיון) אהיה מוכתר הישוב כשיקום. סרבתי, בנימוק שלישוב חדש כזה צריך להיות גם שומר. מוכתר המכיר את כל המנהגים אבל יש לו שומר בלתי מנוסה- אז צפויות בעיות קשות. ואילו שומר טוב יכול למנוע ממוכתר חדש הרבה צרות ולהכניס אותו ל"עבודה" – כך שיהיה אישיות מכובדת.

לכן הצעתי לתפקיד מוכתר את דוד זוננפלד, שהכרתי כאיש שקט, שקול, זהיר בדיבורו, גם יודע אנגלית (דבר חשוב בגלל הקשר עם השלטונות הבריטיים) וכן בעל הופעה נאה. הצעתי רק, כדי לתת לדוד מראה יותר מבוגר, שיגדל שפם וכך הוא עשה. הוא גם התחיל ללמוד ערבית אצל מורה לערבית שנשלח לעמק החולה על ידי הסוכנות (ועל ידי ההגנה כאיש שרות הידיעות), והוא לקח אצלו גם שיעורים פרטיים ובדרך זו גם התיידד איתו וביקר איתו בכפרים ערביים. וכך למד לא רק השפה אלא גם מנהגים. המורה, יהושע חבושי, נעשה יותר מאוחר לחבר חוליות והתחתן עם חברת משק וינאית (על זה יותר מאוחר). אחרי שדוד הסכים להיות למוכתר הסכמתי אני להיות שומר שדות לתקופה קצרה עד שאצליח ללמד חבר אחר להיכנס למקצוע זה. לכן אני נשלחתי לחולה ב – 15 לאוקטובר 1940 וגם אני הגעתי לעמיר שאז עוד נקרא "חיאם אל ואליד" על שם הכפר הערבי שבשכנותו הוקם הקיבוץ.

הגעתי לטבריה. משם תפסתי תחבורה צפונה. מצאתי אוטובוס של שרות החולה והנסיעה החלה. עד ראש פינה הכל היה כרגיל. משם צפונה השתנה הכביש שהכרתי משנת 1936 והיה לכביש אספלט לא רע ברוחב $2\frac{1}{2}$ מטר ועל ידו גדר הגבול. הגעתי באוטובוס של "שרות החולה" (היו לחברה זו 3 אוטובוסים ישנים והחברה היתה בבעלות של הקיבוצים כפר גלעדי, אילת השחר, דפנה ודן. וגם כל הנהגים היו חברים ממשקים אלה). ירדתי יחד עם 2 חברי עמיר על יד חנות של ערבי לבנוני בשם אבו זיטאם, והוא היה בעל החנות היחידית בכל הכפר חלסה (כיום קרית שמונה). על יד החנות המתינה מכונית משא קטנה עם נהג, חבר עמיר בשם גצל. הוא הסכים לקחת אותי אבל על גבי הארגז למעלה כי אצלו הוא הושיב חברי עמיר. הוא היה בחור טוב, קצת מגמגם וגם הנהיגה שלו היתה דומה לדיבורו. בחלסה עצמה היה כביש סולינג (סלול באבנים בלבד ללא כיסוי אספלט), ומשם מזרחה התחילה דרך עפר בלבד, דרך מלא חורים שנוצרו על ידי רגליהם של מאות הג'מוסים שעברו בהם יום יום גם בגשם ובבוץ. הנסיעה עד לירדן לקחה כשעה כשאני מעל לארגז מנסה בכל כוחותיי להחזיק את עצמי כדי לא ליפול מהרכב. כל הערבים שפגשנו בדרך ברכו אותנו בשלום והרבה מהם גם הכירו את גצל בשמו. גשר הירדן היה גשר תלוי על קבלים חזקים ובשטח הנסיעה

היו אדני רכבת, שמרוב גילם התחילו להתפורר, כך שנסיעה היתה די מסוכנת. (לגשר זה היסטוריה משלו. הוא הובא ארצה על ידי הצבא הבריטי ב-1917 והוקם כגשר על הירקון על יד פתח תקווה, מקום שיש שם היום שני גשרי ביילי מקבילים. הסוכנות היהודית קנתה אותו מידי הצבא והקימה אותו במקום גשר אבן טורקי על הירדן, גשר שנהרס בשטפון הגדול בשנת 1927. הקמת הגשר "האנגלי" הזה איפשרה את עליית קיבוץ עמיר באדמות הקק"ל בחיאים אל ואליד). ערב"י העמק שמחו על הקמת הגשר שאיפשר להם גישה נוחה לחלסה ובפרט ליום השוק שהתקיים שם בכל יום שלישי. לפנינו המשיכה הדרך לכפר דוארה, אבל אנחנו פנינו דרומה מסביב לתל (תל שייך יוסוף) ועברנו את הכפר הגדול סלחיה ומשם פנינו שוב מזרחה לכיוון קבוץ עמיר והכפר חיאים אל ואליד. כל הנסיעה מחלסה עד לעמיר לקחה כ-2 ½ שעות.

קיבוץ עמיר היה בימים אלה מחנה של "חומה ומגדל" וכל הבניינים היו צריפי עץ בלבד פרט לבית של הרופא שהיה בית אבן מאבני בזלת, של 2 חדרים, בית שעמד סמוך לשער הכניסה. הרופא, דר' יהודה אבס ואשתו אסתר היו חברי חוליות שנשלחו, לפי בקשתנו, לעמק החולה כדי ללמוד את המחלות. יהודה טיפל גם בערבים שבאו אליו מכל הסביבה כולל מסוריה. המחלות העיקריות היו קדחת (מלריה בכל צורותיה, טרופיקה, טרציאנה, וקוורטנה וכן קדחת שחורת השטן, מחלה שיכולה להיות גם קטלנית). נתקבלתי על ידי דוד וחברי עמיר יפה ושכנתי יחד עם דוד ויורם בחדר בצריף. הטרקטור שלנו שגם הוא הגיע לעמיר טרקטור שרשראות D-2, עבד בינתיים ב"עבודות חוץ" בעמיר וכך שילם את המחיה שלנו. לחיאים אל ואליד הגיע גם איש קק"ל, נוח סונין, בא כוחו של יוסף נחמני שהיה "כל יכול" של הקרן הקיימת בכל הצפון. נוח הביא לנו גם את ההוראה של נחמני להתחיל מיד לחרוש אדמות דוארה (סמוך לתל ולירדן), שטח שהערבים הורידו זה עתה את התיירס, ויש לחרוש לפני שהם יספיקו לחרוש ולזרוע, דבר שהיה מקנה להם זכות לדרוש שוב פיצויים. לכן יצאנו ב-27 באוקטובר 1940 בשעה 4 בבוקר לעבר אדמות דוארה עם הטרקטור ומחרשה 3 סכינים. הזמנו גם את מרדכי מרכוס, המומחה לטרקטור, מדפנה שיבוא לשטח בבוקר השכם. גם נוח סונין היה במקום יחד עם המוחתר של דוארה, יוסוף עזוז, והם סימנו לנו את השטח של 350 דונם שברגע זה עמד לרשותנו. מרדכי התיישב על הטרקטור והתחיל לחרוש "חריש פוליטי", גירוד האדמה בעומק של 5-6 ס"מ בלבד וזה כדי להספיק מה שיותר. רק אחרי שכל השטח היה "שחור" אחרי 3 ימים חזרנו וחרשנו את הקרקע בצורה רצינית עד לעומק של 25 ס"מ. היות והצטרכנו לחזור כל יום לחיאים הצטרכנו להפסיק לעבוד כבר ב-3 אחרי

הצהרים, כדי לא להיפגש עם עשרות ילדים בכפר סלחיה ועדרי הג'מוסים שחזרו משטחי המרעה. הג'מוס הוא חיה כזאת ששום דבר לא יכול להזיזו מדרכו, גם לא טרקטור, בפרט שזה אינו יותר גדול ממנו. לכן היה צריך להיות אקרויבט לעבור דרך עדר כזה של מאות ראשים כשהרועים הערביים עומדים בצד וצוחקים, כל עוד לא נגעת בחיה שלו. לכן החלטנו, יחד עם נוח סונין, להישאר עם הטרקטור והמחרשה בשטח גם בלילה, דבר שאיפשר עבודת חריש עד 5 – 6 בערב, ולהתחיל לעבוד כבר ב- 7 בבוקר.

הערבים הגיעו בעגלה מחימם ועל יד הטרקטור נשארנו בלילה רק שניים, אחד ערבי מהכפר דוארה בשם אחמד סאלח, מילדי התפנוקים של חג' מחמד עזוז, אחיו של המוכתר והאיש החזק בכפר. השני היתי אני. סדרנו את הטרקטור והמחרשה אחד על יד השני וכיסינו הכל בברזנט גדול ועל גבי שקים ישנו. אחמד הביא והכין את הקפה ואני את הסנדוויצים. בצורה כזאת היה אפשר להתחיל כבר לחרוש ב- 8 בבוקר כשהחורשים יצאו בעגלה של עמיר כבר ב- 6½ בבוקר וחזרו מדאורה רק ב- 3 אחרי הצהרים. אבל שמחת החריש לא החזיקה הרבה זמן כי בתחילת דצמבר החלו לרדת גשמים. אני באחד הימים נסעתי לטבריה לפגישה עם מפקד מחוז ההגנה נחום קרמר (שדמי) וקבענו סדרי "בטחון" לחריש. לפי הסדר הזה היה עלי להיות בשטח עם רובה צייד שלי ועל התל איש נוסף מצויד בדגל איתות ומשקפת. מנגדו היה צריך להיות בקיבוץ עמיר אחד עם דגל ומשקפת וכל שעתיים היה צריך לעשות ניסיון התקשרות. יש לקחת בחשבון שבימים אלה עוד לא היו עצים בכל הסביבה וקו הראיה בין הגשר לעמיר וגם לחלסה (ק"ש) היה חופשי לגמרי. דברים אלה נכתבו בזכרון דברים ונחתמו הדדית.

אחרי מספר ימי גשם התברר שהדרך לחלסה נהפך לקשה ביותר למעבר. עדר הג'מוסים של הכפרים קטיה ולזזה, שניהם מצפון לדרך שעברו כל בוקר דרומה וחזרו בערבים הביתה לשו את הדרך הרטובה. היות ומדובר בעדרים רבים של עשרות ראשים בכל עדר, היתה הדרך כולה כדויה דביקה. במיוחד היה קשה הקטע בקרבת חלסה. בימים כאלה לקחה הנסיעה בעגלה רתומה לזוג פרדות אחד בלבד מחימם אל- ואליד עד לחלסה כ- 6 שעות. היה גם מקרה שחברת עמיר חלתה בקדחת כל – כך קשה שהיה צריך להעבירה לבית החולים. לשם כך היה צריך להעבירה לכפר גלעדי ומשם באמבולנס (היחיד שהיה בסביבה) לטבריה. לשם מבצע זה יצאה מעמיר עגלה רתומה ל- 4 פרדות (וכמובן היתה בעיה להעבירה על גשר דוארה הצר). עם העגלה רכבו גם מספר חברים וביניהם יהושע חבושי. יהושע שגדל יחד עם יצחק נבון ואליהו נאווי בירושלים, נשלח על ידי אנשי הסוכנות היהודית

לעמק החולה ללמד את המתיישבים החדשים של מצודות אושיסקין, שעלו בשנת 1939 ואנשי עמיר, יותר מאוחר גם אותנו, את השפה הערבית ומנהגי התושבים וכן לעזור לקשור קשרים עם השכנים (בנוסף לתפקיד המודיעיני מטעם ההגנה). יהושע שהכיר את הסביבה היטב, החליט שהעגלה עם 4 פרדות תתקשה לעבור את קטע הדרך על יד חלסה ועל כן החליט מול הכפר נעמה לפנות ימינה ולעבור דרך שדות חרושים של ערבי קטיב ולזזה והכפר זוק תחתני מצפון לחלסה לכפר גלעדי כמובן והפלאחים של שני הכפרים יצאו מלאי זעם כדי למנוע נזק לשדותיהם. יהושע, שהכיר את מצב השכלת הפלאחים כתב מהר פתק בערבית המאשר מעבר אפילו דרך שדות וחתם בשם קאמל אפנדי, שליט האיזור כולו. היות ובין הזועמים לא היו יודעי קרוא וכתוב, הציג יהושע רק את הפתק והקריא באוזניהם את תוכנו, דבר שהרגיע את הרוחות ואיפשר מעבר מהיר.

הליפט

בימים אלה החליטו חברי הקבוצה שנשארו בנטעים אחרי התייעצות עם דוד זוננפלד ונחום סונין מהקרן הקיימת שהם רצו להקים בדוארה "מחנה עבודה". לשם כך הכינו בנטעים "ליפט" (מין קונטיינר קטן מעץ שבהם הביאו עולי גרמניה את רכושם וצידם לארץ). בליפט זה הוכנסו 3 אוהלי פעמון, 12 מיטות, שולחן מתקפל וספסלים, ציוד מטבח, בגדים, פרודוקטים, כלי עבודה, וגם פטיפון עם תקליטים. בתחתית הליפט הורכב "סליק" ובו הוכנס האקדח שלי (WALTHER PPK) וכן שני רימוני יד (שפשוף, תוצרת ההגנה). הליפט הזה נשלח במשאית ברוקווי שלנו לכפר גלעדי. בסיום הדרך לחלסה ב- 17 לדצמבר הוחלט שמצב הדרך מאפשר העברת הליפט לדוארה ולכן יצא הטרקטור שלנו ב- 18 לדצמבר לכפר גלעדי ושם העמיסו את הליפט על גבי עגלת פלטפורמה של כפר גלעדי, מוכנים ליציאה למחרת בבוקר השכם. עם הליפט הגיעה לכפר גלעדי גם בחורה, בשם קרה טל, וכן נשארו שם ללילה זה גם יורם, צבי נוסבאום (נועם), אפי פרום, ראובן רוזנשטוק (רוזן), חנן הרצפלד (פלד) וכן יהושע חבושי. כל הבחורים צוידו במקלות ארוכים לתמיכת הליפט במקומות שתהיה סכנה שיתגלש מהפלטפורמה (והתברר שלא פעם היה צורך בכך). קרה הכינה סנדוויצים ושתייה לכולם וכך הם יצאו לדרך בשעת בוקר מוקדמת ב- 19 בדצמבר 1940.

אני ונחום סונין נשארו בדוארה כי חשבנו שתוך 4 – 3 שעות תגיע כל הכבודה. דוד זוננפלד היה ביום זה בענייני האדמות בתל אביב. לא ידענו שבאותו יום צריכה להגיע לביקור במקום משלחת של הסוכנות ומרכז החקלאי ואברהם הרצפלד בראשה. עם משלחת זו היה אמור להיות גם יצחק סלייפר, בא כוח הקבוצה (יצחק שלח).

הירידה של הטרקטור מכפר גלעדי לקחה יותר זמן מהמתוכנן (מעל לשעתיים) מפחד "תלילות" הכביש. גם הנסיעה דרך הכפר חלסה התארכה משום מה. גם הנסיעה דרך הכפר חלסה התארכה משום מה. הקושי העיקרי התחיל בגמר ה"סולינג", כיום בסיבוב מתוך קרית שמונה לכיוון העמק.

אני פטור מלתאר תהליך הימים הראשונים של ההתיישבות כי הם מתוארים בפרוטרוט ביומן העליה שנוהל על ידי דוד זוננפלד ושנמצא בידי חברים רבים. אני רק יכול להוסיף פרטים אישיים על הפעולות שלי.

אני הופעתי לפני הערבים כשומר ואיש הבטחון של ה"ישוב" והיה עלי להציג את דוד כמוחתאר ו"בעל הבית". הדבר לא היה כל כך פשוט, כי הערבית שלו היתה די מגומגמת וגם המנהגים היו לגמרי זרים לו, והוא די התקשה לקבלתם, בחושבו שעם הופעתנו בזירה, על הערבים לקבל את מנהגינו. הוא גם דגל בוותרנות כלפיהם ב"עבירות קטנות". אני לעומת זאת היתי בדעה שיש בתחילה לנהוג ביד קשה כדי ללמד את השכנים שאנו יודעים לעמוד על זכויותינו עד לנקודה הקטנה ביותר, בהתחשב עם המסורת המקומית. כך ראיתי אני עליה של עדר ג'מוסים, אפילו קטן, על אדמה חרושה שלנו, גם לא זרועה, כמעשה התגרות וניסיון של הרועים לנסות באיזה מידה אפשר "לרכב" עלינו. לכן הגבתי קשה מאד על "עבירות" כאלה והרבצתי מכות נמרצות לאותם רועים, דבר שהביא אותי לא פעם לידי וויכוחים עם דוד. זאת היתה גם הזדמנות להכניס את דוד למוחתרות. כשבאו נכבדים להתלונן על השומר "האכזרי" הוא הופיע בתור האיש "הטוב" ועושה שלום. וזו גם היתה חלוקת העבודה הנכונה לפי השקפתי, השומר הוא האכזר והרע והמוחתאר האיש הטוב, המפשר.

אני הייתי זקוק באופן דחוף לסוס רכיבה ולכן יצאתי פעם יחד עם צבי נועם לכפר עדיסה (בלבנון, כיום סמוך למשגב עם) לסוחר בהמות לקנות פרדות לעבודה וסוסה לרכיבה בשבילי. קנינו 4 פרדות במחיר ממוצע של 12 לירות הראש והסוסה במחיר של 15 לירות כולל אוכף. את הפרדות הביא הסוחר עד למחננו ועם הסוסה רכבתי בעצמי דרך מטולה "הביתה". רציתי לקצר את הדרך ורכבתי דרך הכפר אבל (על "התנור") לכיוון לזזה – בית הלל, שבימים אלה עוד חי במחנה חומה ומגדל. בחצי הדרך מאבל דרומה נתנה הסוסה קפיצה ואני עוד הספקתי לראות לפני רגליה זנב של נחש. התברר שהנחש הארסי הספיק להכיש את הסוסה. היא החלה לצלוע ונעשתה חלשה מרגע לרגע. ירדתי ממנה והתחלתי להבילה אחרי. הספקנו להגיע עד לחצר של בית הלל ושם באחת הסככות מתה הסוסה. לקחתי את האוכף על הגב וחזרתי בלביה, בחושך ובבושת פנים למחנה שלנו.

בינתיים הצלחנו באמצעות נוח סונין ויהושע חבושי לקשור קשרים עם קמאל אפנדי מחלסה (השליט הכמעט בלעדי של ערביי עמק החולה, האיש שהרג את טרומפלדור ושחר כך נעשה לסוכן הקק"ל לקניית אדמות בעמק).

קמאל גם ביקר מספר פעמים במחנה שלנו ואנו קבלנו אותו לפי כל כללי הטכס הערביים. כשהוא שמע על ביש המזל עם הסוסה והעמיד לרשותי אחת הסוסות שלו. כמובן שכל ערבי הכיר את הסוסים של קמאל והיותי רוכב על גבי אחד מהם העלה את ערכי בעיני התושבים. מצב זה נשאר עד חודש מאי, כשיצאתי לחפש ולקנות סוסה משלי. כפי שיסופר מאוחר יותר. בדיוק ביום שלישי, יום שוק בחלסה, הגיעה מנטעים בחורה שניה לעזרת קרה, בחורה וינאית בשם שושנה רוזן. היא הגיעה בדיוק ב- 12 לינואר, יום הולדת שלי, ואולי דבר זה היה לאות מבשר שכחצי שנה יותר מאוחר התחתנו. כעת כבר היינו 10 איש במקום, העבודה נעשתה רבה יותר ודרשנו תגבורת אנשים מנטעים. אבל לשיכונם כבר לא הספיק המקום, הקמנו אוהל רביעי והבאנו חברנו אלי פליישר שהיה חצי נגר, את רחל רינגל כעוזרת לבנות ועוד שני בחורים.

בינתיים התחילו מצודות אוסישקין (הקיבוצים דן ודפנה והמושב שאר ישוב) לגדול. הם התחילו לבנות בתי אבן. דבר זה איפשר למושב שאר ישוב למכור לנו צריף עץ, "צריף רכבת" בעל 6 חדרים, 5 בגודל 3 X 4 מ' ואחד 6X4 מ'.

אחרי בירורים רבים שניהל יצחק סלייפר בסוכנות הכין המהנדס קאופמן מירושלים "תכנית אב למשק" ובהתאם לתוכנית זו הוקם הצריף, כבר לא על גדות הירדן כמו המחנה הראשון, אלא במרחק ניכר ממנו (מקום איפה שעומד היום הבית הצפוני של שכונת "האולפן").

בינתיים הבאנו עוד יותר חברים מנטעים וגם התחילו להגיע "הסיירים" הראשונים של הגרעין הצ'כי, בינה רוזנברג, אריה פלדמן, כדי שיכירו בנו כיחידת ישוב גם מטעם הבריטים, הגיעו הנה קצינים של משטרת היישובים העבריים שדרשו הקמת בנין אבן או בטון כחדר נשק, ולכן נוח סונין הביא יהודי בנאי בשם סגל והתחילו להקים את ה"נוקטה".

בינתיים השתחררו גם אדמות נוספות של המשבצת שלנו מול הכפר דוארה ואנחנו התחלנו לצאת שוב לחריש "פוליטי". הפעם יצאנו גם עם זוגות פרדות כשנוח סונין מוביל ומסמן בדיוק את תלם הגבול. אבל הפעם היו חילוקי דעות עם הערבים והמצב היה קרוב לקטטה. הערבים הביאו שוטרים מחלסה אשר הכריזו על סכסוך קרקעות ופקדו על הפסקת העבודה. למעשה כל מה שרצו הערבים היה תוספת תשלום כ"פיצוי" על ירידתם מהשטחים. הם גם התקשרו עם עורך דין ערבי, לפי עצת אנשי צפת הקיצוניים, עוינים לקמאל אפנדי, "סוכן

היהודים וסוכן מכירת הקרקעות ליהודים". הם בחרו את דר' אחמד שוקארי, עורך דין נמרץ מעכו, שאחרי הקמת המדינה נעשה ל"ראש ממשלת פלסטינה הערבית". אחר כך היה נציג ערב הסעודית באו"מ, נציג סוריה במועצת הבטחון וקבל כל תפקיד כדי להלחם ביהודים. אבל בימים אלה, 1941, היה רק בראשית דרכו. הוא הגיע באוטו לכפר דוארה וסיכם עם המנהיגים בכפר, המוחתאר, החג' ונציגי הפלאחים שהוא כבר "יסדר את הענינים" אחר כך הוא בא לליפט שלנו, לפגישה עם קמאל אפנדי, נוח סונין מטעם הקק"ל, משה אליוביץ מכפר גלעדי, מוכתאר המוכתרים היהודים בעמק, ודוד זוננפלד.

בשיחה שהתנהלה בעיקר בינו לבין קאמל בערבית, בסלנג שקשה היה לנו להבין, סוכם שהפלאחים יקבלו כל אחד עוד פיצוי קטן, יתר הסכום שהקק"ל היה מוכן להקציב לפתרון הסכסוך התחלק בין אחמד שוקירי לבין קאמל, כך שלכל אחד נשאר סכום שעלה פי כמה על מה שהם קבלו.

בינתיים עוד המשכתי לרכב על סוסתו של קאמל אפנדי והגיע הזמן שנרכוש לעצמנו סוסה. לכן קבלתי מהגזבר מנחם מנצ'ר הקצבה של £ 25, סכום שהיה צריך להספיק לי גם לחיפוש, לנסיעות, לכלכלה וכמובן לרכישת הסוסה. כדי לא להוציא כסף עשיתי טרמפים לחברים שלי מימי אגודת השומרים, והוצגו לפני מספר רב של סוסות. היו יפות, צעירות, אבל רובן היו יותר יקרות מהסכום שעמד לרשותי. הגעתי בנסיעות אלה עד לאזור פתח תקוה (בינתיים הצלחתי כבר להוציא 2 לירות על אוכל ונסיעות) ושם הצליח חבר שומר לסדר לי קניית סוסה צעירה, בת 3, יפהפיה, במחיר של 25 לירות. אחרי בקשות ומשא ומתן של שעות הורדנו את המחיר ל- 23 לירות, זו הפרוטה האחרונה שהיתה לי. ובכן סוסה היתה לי אבל ללא אוסף. עוד באותו לילה עשיתי טרמפ לנטעים והתחננתי אצל מנחם לקבל עוד כסף להעברת הסוסה לגלי, היתי מוכן גם לנסוע ברכבת עד צמח ומשם לרכב הביתה דבר שהיה צריך לעלות עוד 3 לירות. אבל מנחם נשאר קשה כמו אבן ולא נתן לי כסף ולכן לא היתה לי ברירה אלא לרכב את כל הדרך אבו קישק= פתח תקווה עד לגליל. חזרתי בבוקר לקחת את הסוסה ויצאתי עוד באותו יום צפונה. רכבתי אוסף, רק עם שק על גב הסוסה, דרך הפרדסים של מגדיל, כפר סבא, תל מונד, כפר יונה עד לכרכור, כשאני על גב הסוסה כ- 50 רגע והולך ברגל כ- 10 דקות, למנוחת שנינו. הגעתי לחברי צבי בן-דב בכרכור בסביבות 9 בערב, וספרתי לו שהסוסה לא השתינה במשך כל היום. ניגשנו לרופא וטרינרי בכרכור והוא אמר שאין מה לדאוג, הסוסה היא גזעית ערבית ותעשה את צרכיה רק באורווה בה יש זבל סוסים. הכנסתי את הסוסה לאורוותו של צבי וליתר בטחון פתחנו ברז מים, והנה הכל בא על מקומו מיד.

האכלתי אותה ואחר כך הוזמנתי על ידי צבי לארוחת ערב (לא אכלתי כל היום) ואשתו יפה הכינה לי כריכים למחרת היום. למחרת יצאתי רק ב – 7 בבוקר ורכבתי דרך ואדי ערה, שבימים אלה עוד לא היה כביש, וממגידו לעפולה (כביש הסרגל אפילו עוד לא היה בתכנון). מעפולה דרך כפר ילד (עפולה עלית), מחנה ישראל (דוברת) עד לכפר תבור. שם נפלתי על יד הסוסה באורווה ונרדמתי במקום. הסוסה לפחות אכלה בהפסקות הדרך עשבים אבל אני הייתי די רעב מהימים האחרונים. למחרת, היום השלישי לרכיבה, המשכתי דרך הכפר לוביה, עברתי את הכביש נצרת – טבריה וירדתי על יד כפר חטיין לכיוון צוק הארבל. המראה משם על ים כינרת ומגדל היה מרהיב, אבל די מהר הצטערתי שלא בחרתי דרך סביב לטבריה, כי אחרי זמן קצר לא יכולתי להמשיך לרכוב, ירדתי מהסוסה וירדתי את כל הסלעים ברגל, מושך את הסוסה אחרי, ירידה תלולה ששנינו די פחדנו ללכת בה. הירידה לקחה כ- 3 שעות. כשסוף כל סוף הגענו למגדל לקחתי את הסוסה לתוך ים כנרת ורכבתי עליה עד לחורשת גינוסר במים, דבר ששיפר קצת את מצב הרגליים העייפות של שנינו (אני סוף סוף שוב רכבתי). המשכתי עוד עד לראש פינה. הגענו לביתו של חברי יהושע בלום (שהיה מנהל העבודה בקידוח המים בכרכור בשנת 1937). אצלו לנתי וגם הסוסה קבלה טיפול מידי בניו. למחרת השכם בבוקר יצאתי מראש פינה, רכבתי צפונה במקביל לכביש אבל לפני חלסה (בערך במקום שכיום צומת גונן) לקחתי כיוון ישר הביתה. הגעתי בסביבות 11, ירדתי ממנה ורציתי לקשור אותה בסככה על יד הפרדות אבל היא כפי הנראה נעלבה משכנות כזאת וברחה לי (בפעם הראשונה בכל הימים). בעזרת צבי נועם הצלחתי לתפוס אותה ולקשור אותה. צבי רצה לבדוק את גילה (על ידי פתיחת הפה ובדיקת השיניים) ואז היא רצתה לנשוק אותו. צבי רצה להרביץ לה עם מקל, ואז הרמתי אני פעם ראשונה יד על חבר משק. אחרי התלבטויות החלטנו לתת לסוסה שם אירופאי וקראנו לה מאריליז. שנים לא הסכמתי שמישהו יגע בה או יטפל בה ועש שנת 1944, שגויסתי להגנה ומסרתי את תפקיד השמירה לזאבקו ברגר, איש גם לא עלה לרכב עליה.

בינתיים, ביולי 1941, התחתנתי עם שושנה. לחופה הבאנו את הרב ממטולה, כחופה שימשה לנו הגג של הטרקטור D2. כמתנת חתונה קבלתי מהקבוצה 2 מעפרות מנחוש. הכיבוד ב"מסיבה" היה עשיר ביותר וכלל חוץ מביגלכים ומקלות מלח 2 בקבוקי יין אדום. בזמן השירה התברר שמי שהיה צריך להיות שומר גם הוא השתתף בשמחה ולכן יצאתי אני לשמור ואחרי מספר רגעים הצטרפה גם שושנה. אבל אז הרגיש השומר שבעלי השמחה

חסרים, יצא לתפקידו וכך שכנע אותנו שוב להכנס לחדר. אם כי בדרך כלל ישנו 5 אנשים בחדר 4 X 3, קבלנו שושנה ואני ללילה זה חדר לשנינו בלבד. בימים אלה הביאו על גבי עגלת פלטפורמה צריף פח גדול שהסוכנות קנתה עבורנו כחדר אוכל ומטבח.

צריף זה שימש כתחנת משטרה במפרץ חיפה (במקום שכיום משרדי הקרן הקיימת), וזה אחרי שגמרו לבנות ממול לכביש בניין בטון כתחנת משטרה, בנין שעוד היום מהווה חלק של תחנת המשטרה של קרית חיים. הסוכנות שלמה עבור הצריף £ 20 אבל ההובלה לגליל עלתה גם כן מעל ל- 5 לירות. מהתנועה שלחו לנו מדריכים, חבר גניגר וחבר גבע (צבי כהן) וביחד עם אלי פלשר התחילו להקים את הצריף הזה.

אני בינתיים התחלתי להסתובב בכפרים הערביים. לפי עצת אחד השייכים המכובדים מהכפר מנסורה (כיום במקום של הגשר על הבניאס על כביש דפנה – כפר סולד) בשם ח'סין אבו-עיד, לקחנו ערבי מתושבי הכפר עבסיה (כיום במקום הכפר שטח האבוקדו שלנו) בתפקיד "שומר זכויות המים". יש להבין שבאותם הימים מי ההשקיה לשטחים באו בתעלות מים פתוחות, מאד לא מסודרות ובכל שטח קרקע, של ערבים וגם של יהודים, היו זכויות מים. דבר זה מתבטא בקביעת ימים, שעות וכמויות של מים שמזרימים דרך התעלות. כמובן שחלוקת המים היתה מקור לסכסוכים תמידיים בין הצרכנים, גם בין הערבים עצמם וכמובן גם ביניהם ובין היהודים. תפקידו של שמור המים היה לדאוג שלא יגנבו לנו מהכמות המגיעה לנו.

שם השומר היה סאלח אחסין אל יוסוף, קרוב רחוק של אבו עיד. הוא היה בחור יפה ונמרץ ותוך זמן קצר הגענו ליחסי ידידות איתו שמחזיקים מעמד עד היום הזה. לסאלח היתה אישה צעירה יפה מאד, אבל עקרה. (שמה היה עאמשי). לכן אחרי מספר שנים של נישואים וניסויים, ואחרי שהרוויח אצלנו כבר מספיק כסף לקניית אישה שניה, הוא קנה לעצמו אישה שניה, אלמנה עם בן (בזה הוא היה בטוח שהיא מסוגלת להוליד בנים). היא כאלמנה היתה היתה גם יותר זולה מאישה בתולה. אישה זו, אישה שמה, היתה אישה גבוהה וחזקה והשתלטה על עאמשי במהירות ועשתה ממנה עוזרת בית. לא פעם פגשתי את עאמשי מסתתרת בבוסטן יושבת ובוכה, כי היא אהבה את סאלח מאד, אבל אישה לא נתנה לה יותר להתקרב לסאלח. אחרי כשנה ילדה אישה בת בשם ג'אלילה (שנולדה כשבוע אחרי הולדת בתי אורה) ואחר כך עוד בן, יוסוף, אבל יוסוף זה מת בהיותו בן שנה ואישה המשיכה ללדת רק בנות. היות ואורה וג'לילה נולדו כל כך קרוב זו לזו, קורא להן סאלח עד היום הזה "אחיות".

אבל נחזור לחוליות בחודש אוגוסט 1941. בזמן זה התברר לשובנה שהיא הרה וכדי לא לסכן אותה ממחלת הקדחת, היא חזרה לנטעים ואני יכולתי לבקר אצלה רק פעם בחודש. בחודש יולי שנה זו החליטו צבאות הברית להיכנס לסוריה וללבנון שהיו בשלטון מנדטורי צרפתי, ואחרי כניעת צרפת לגרמנים נשלחו נציגים גרמנים גם לארצות אלה. בו בזמן פרץ בעיראק המרד של ראשיד עלי נגד הבריטים והיתה סכנה שהגרמנים יפלו מלבנון דרך סוריה לעיראק וישתלטו על בארות הנפט שספקו דלק לכל הצבא של הברית במזרח הקרוב והרחוק. לכן הפעיל גנרל דה-גול מאנגליה את השפעתו על יחידות נאמנות לו, בעיקר דרוזים בפיקודו של גנרל ג'ירו והם עברו לשטח ארץ ישראל בשיירת רוכבים אין סופית, שעברה על הגשר שלנו ופנתה לכיוון ראש פינה ושם הקימו מחנה גדול (כיום מחנה פילון). יחד עם תנועה זו הכינו הבריטים כוחות פלישה לסוריה וללבנון. כוחות אלה, שהיו מכל האימפריה, אוסטרלים, הודים, גורקאס, כושים פלשו מעבר לגבול, בהדרכה ואחרי פעולות חבלה של אנשי פלמ"ח שלנו, והתקדמו לתוך ארצות אלה.

להפתעתם נתקלו בהתנגדות נמרצת של צבאות צרפת בפיקודם של קצינים גרמנים, ולא הצליחו לכבוש בסוריה רק את סביבות קוניטרה מבלי אפשרות להתחבר במזרח להדרוזים (האוהדים את דה-גול) ובלבנון כבשו את הכפרים חיאם (מעל למטולה) וקלעיא (לפני מרג' עיון). הבריטים הקימו מפקדה במשטרת חלסה ומפקדה קדמית (חפ"ק) בכפר גלעדי. הם דרשו מאנשי כפר גלעדי לפנות את המקום אבל נתקבלו בסירוב מוחלט. יום אחד התרחשו שני דברים מקבילים: חיילים סנגאליים, שחורים, בתלבושת אזרחית כבשו בהתקפת פתע את מבצר חיאם ובו זמנית התקיפו את האוסטרלים בקלעיא. באותו זמן נכנס רוכב אופנוע בתלבושת רב סרן (מיור בריטי) כשליח אישי של המפקד העליון, הגנרל וילסון, למפקדה במשטרת חלסה ומסר להם פקודה לסגת מיידית למתח"פ הדיוויזיוני בראש פינה. מיד נמסרה גם פקודה לכל הישובים לפנות את עמק החולה והצבא הבריטי התחיל בנסיגה לא כל כך מסודרת לראש פינה. (רק אחרי מספר שבועות התברר ש"המיור" הבריטי לא היה אלא קצין גרמני מתחפש).

המושבה מטולה התחילה להיות מופגזת ולכן פונתה מתושביה פרט לקומץ בחורים שהחליטו להשאר לשמור על הרכוש. בו זמנית אירגן חבר כפר גלעדי, אליעזר קרול, קבוצת נוטרים שעלו ממטולה להגן על המקום, בעיקר נגד ערבים בוזזים. למטולה הגיע במהירות סרג'נט הנוטרים הבריטי, סרג'נט מרטין, כדי לפנות את מחסן הנשק של הנוטרים. אליעזר קרול אמר לו שהוא כעת המפקד כאן ושכל הנשק והנוטרים ישארו במקום. סרג'נט מרטין התרשם

מאד ונשאר עם כל הבחורים, אמנם לא בתפקידי שמירה או הגנה אלא הוא היה לטבח ובישל להם אוכל מתוך המחסנים של בתי המלון של ברבר ובלסקי (כולל יינות מהמרתפים) על פעולה זו סרג'נט מרטין קיבל אות הצטיינות בריטי על אומץ ליבו בפני האויב הצרפתי.

אם כי היתה פקודת ההגנה לא לעזוב את הישובים, ניתנה לנו הוראה להכין את כל התכונים למקרה של צורך לפינוי. המסלול שהיינו אנו צריכים לסגת היתה בצד המזרחי של עמק החולה, לאורך ההרים (כביש מע"צ כמובן לא היה קיים). תוכנן שהובלת הנשים והחפצים החיוניים יהיו על גבי 2 עגלות (את הפלטפורמה מבית הלל רכשנו רק שנה יותר מאוחר במחיר מופרז, לדעת מנחם הגזבר, של 20 לירות). עמדנו על גג הנוקטה, דוד זוננפלד, צבי נועם ואני ורבנו מי צריך להיות מפקד השיירה. דוד ואני סירבנו בל תוקף לעזוב את המקום, דוד בנימוק שהוא, המוכתר, חייב להשאר, גם שהצרפתים יכבשו את העמק, כדי להפגין את הבעלות היהודית על המקום, ואני בנימוק של הקשר עם השכנים הערבים, שאי אפשר להשאיר את המוכתר לבד, וגם מתוך הקשר העמוק שהיה לי לדוד.

צבי, שכבר היה בדרגת מפקד כיתה, קיבל את הדין והתחיל להתכונן באופן נפשי למבצע. אבל למזלנו הסתפקו צבאות צרפת בגירוש הבריטים מאדמת לבנון ולא רדפו אחריהם דרך העמק עד ראש פינה, דבר שהיה יכול להתבצע בקלות.

בימים אלה גם נבנתה העמדה החיצונית ביותר של הישוב, עמדת אבן עגולה, שעומדת עוד עד היום על יד תחנת "אגד". התחלנו גם לקנות עדר בקר של פרות דמסקאיות ששוכנו בתחילה בסככה במקום בו כיום בניני מכון עלה ז"ל. התחלנו גם לבנות מבנים. היה ויכוח בין החברים מה לבנות קודם: בתים למגורים או רפת ואורווה לחיות. ההחלטה היתה לטובת החיות. וכך נבנה רפת "א". הבניין הארוך שאחר כך שימש כמחסן חצר. הבניה היתה רק עד גובה של 1.2 מ' ומעל זה היתה סככת פח. לעומת זאת נבנתה האורווה על ידי "קבלן" ערבי לבנוני מאבני בזלת, הוא גם סיפק את האבן המוסתת. באורווה היה מקום ל- 24 פרדות ול- 4 סוסים, ונבנו גם אבוסים. הסוסים שנכנסו לאורווה זו, פרט למריליז, היו 2 סוסים שקנינו במחנה של החיילים הדרוזים במחנה בראש פינה. סוסה מבוגרת שנתנו לה את השם "דרוזה" וסוס שהגזבר התנגד לקנייתו בגלל המחיר (20 לירות) ולכן סוס זה קבל את שם הכבוד "מנדל" (שזה היה הכינוי של מנחם כמו של יצחק פימנטל – סקי ושל דר' יהודה אבס – פרנק) מנדל היה לסוסו של אפי פרום כשומר מחליף ותגבורת (בגלל כוחו הרב) ודרוזה של זאבקו ברגר שהחליף אותי בצאתי להגנה.

אני רכבתי כל שבוע לשוק בחלסה לקנות מצרכים, אבל היו דברים שהביאו ישר לישוב כמו ביצים שהביאו ערביות מסוריה ואנו שילמנו עבור 100 ביצים 50 מיל = 5 גרוש = 1 שילינג. גם הביאו מסוריה ובעיקר הדרוזים שזיפים ואפרסקים. אבל בשר ועופות קנינו בשוק בחלסה במחיר של 20–25 גרוש הרוטל = 12 אונקיה- 2.440 ק"ג), אבל בהזדמנות תמיד אכלנו, עם מי שהיה אתי, גם מנה שישיליק, שערביות הכינו במקום, 1 אונקיה בשר כבש על 4–5 שיפודים עם בצל והכל עטוף בפיתה נייר שגם אותה הכינו בנוכחותנו. המחיר היה 1 גרוש. כל יום שלישי, החל מהשעה 4 בבוקר, היו עוברים על הדרך לחלסה מעל הגשר, שיירות של ערבים מקומיים וסורים עם מרכולתם, החל מעופות וירקות ועד לעגלות וגמלים. לא היתה בעיה של מכס או בדיקות. אנו תמיד הרגשנו בתנועה זאת כי העוברים דברו בקול רם מאד או שרו שירים. בשבילי, שנעמדתי הרבה פעמים קרוב לגשר, היתה זאת הזדמנות להחליף מילים עם העוברים ובצורה זאת לקשור קשרים שבסופו של דבר הביאו לי תועלת בשמירה. באחד מימי השוק, בצאתי מהשער המזרחי של המשק ראיתי את זאבקו, שבזמן זה היה עובד בקציר תלתן עבור הפרות בחלקה מדרום לישוב (כיום בין בית החרושת לבין הכביש על יד עמיר), רודף עם קלשון ביד אחרי חייה גדולה שחורה. ברגע הראשון חשבתי שזה אחד העגלים של הערבים המובלים לשוק, אבל כשראיתי שזאבקו דוקר את החיה, התמונה השתנתה. זאבקו ברח והחיה רודפת אחריו לכיוון הכביש. ראית שכל הערבים שהיו בדרך, ברגל או ברכיבה, התחילו לברוח לכל הכיוונים. דבר זה היה כל כך מוזר שסובבתי את סוסתי ורצתי דרך השדה למקום. זאבקו, שבינתיים השתחרר מרדיפת החיה, אמר לי שזה היה חזיר בר גדול שהמשיך את ריצתו מאחורי התל. מהערבים הבנתי שהוא ירד לכיוון המים. מיהרתי למשק, לקחתי מתחנת הנוטרים רובה אנגלי וחזרתי בדהירה למקום. היות ולא ראיתי חזיר, שאלתי מאחד הערבים הרבים שהתאספו מסביב, להראות לי את מקום המחבוא של החזיר. הערבי, תושב הכפר נעמה, ירד את הירידה התלולה מאד לכיוון המים ועם מקל ארוך מאד (בערבית "אסיעה", מקל שבו מכוונים שוורים בזמן החריש), דפק על שיח גדול על שפת הנחל. מתוך השיח יצא חזיר בר ענק והסתער על הערבי. הבחור, בגלל תלילות הגדה, לא היה יכול לברוח והחזיר הפיל אותו והתחיל לדרוס אותו בטלפיים החדים שלו. (זו דרך של חזיר בר להרוג את אויבו). החזיר כאמור התחיל לרקוד על הבחור המסכן. זה הרים את ידיו וצעק "אללא". באותו רגע הרמתי את הרובה ויריתי בחזיר במרחק של כ-5 מטר. החזיר נפגע בראשו והתהפך לנחל, לקול תרועות כל הערבים. אבל אותו כדור שקטל את החזיר, בדרכו לראש החיה עבר בעור ידו של הערבי, בין

אגודל לאצבע. הבחור הנפחד חיבק אותי מרוב שמחה שהצלתי אותו. אבל היות והיה פצוע בידו, לקחתי אותו למרות סירובו לחובשת של המשק לקבל תחבושת. (בינתיים רצו חברי לקחת את החזיר כדי להכינו ל"קומזיץ" רבתי). את הערבי לקחתי, למרות התנגדותו למשטרת חלסה לדווח על הפציעה. לפני בנין המשטרה פגשתי במקרה את סרג'נט מרטין, המפקד הבריטי של הנוטרים. ספרתי לו את כל העניין והוא שמח מאד, רק ביקש שאשלח לו רגל אחד של החזיר למפקדתו בראש פינה (דבר שעשיתי למחרת). ביחד נכנסו לראות את הקצין הבריטי, מפקד התחנה "מפקח מסטר רידלי". זה רק שמע שיריתי עם רובה, מיד אמר "איש זה צריך לעמוד למשפט. הוא ירה כדור ממשלתי לא למטרת הגנת הישוב שלו, כפי שדורש החוק". הוא נתן הוראה לסרג'נט מרטין להשהות אותי עד למשפט והוא עצמו חיבר את הדוח על כל המקרה. (הייתי מושהה כשלושה שבועות ולבסוף נקראתי לקצין גבוה בטבריה וזה הקריא לי מכתב של המפקח הכללי של משטרת פלסטינה מירושלים המביע את הכרתו לזה ש"הצלתי חיי אדם ממוות מתחת לחיה טורפת".

בינתיים הישוב גדל, התחלנו לבנות בתי מגורים לחברים וגם הגיעו יותר אנשים מנטעים וגם מההשלמה, חברת נוער צ'כי. חלקם היו מפוזרים במשקי פועלות, חלקם היו במעלה החמישה והצעירים ביניהם היו בגבע. גרנו גם ב"צריך השחור" בעל 5 חדרים וגם בבתי הראשונים שהקמנו בהתאם לתוכנית הישוב.

בכל חדר בגודל 3×4 מ' = 12 מ"ר גרו בין 5 – 6 אנשים. במשך היום עמדו רק 4 מיטות לאורך הקירות והנותרות היו מקופלות מתחתיהן (UNTERSCHIEBBETT). הקמת ופרוק מיטות אלה גרמו לא פעם לפציעת אצבעות. במקרה ובחדר גרו 2 משפחות ועוד רווק (שקיבל את הכינוי "פרימוס", כי הוא תמיד רתח שיכול ללכת לישון רק אחרי 12 בלילה. היה איזה הסכם בלתי כתוב ושגם דברו עליו, שזוג אחד הולך לטייל עד לפני 12 כדי שהזוג השני יכול להיות לבד בחדר. למחרת זה התחלף. אבל הפרימוס בכל מקרה היה צריך לחכות עד חצות).

אחרי שגמרנו לבנות את "הנוקטה" (חדר נשק) היה לי כאחראי על הנוטרים ועל הנשק, הזכות לישון עם אשתי בנוקטה הזאת, אבל כל בוקר היה צריך להוציא את המיטה כדי שהחדר יהיה דומה למין תחנת משטרה. אבל אחרי כחודשיים נגמר התור שלי והזכות עברה לנוטרים אחרים. אנחנו, שושנה ואני עברנו לבית שכיום נקרא הבית החמישי מול חדר האוכל. שם גרנו יחד עם משפחת אבי אוסטרר, והפרימוס שלנו התחלף מדי פעם. פעם היתה לי וגם ליהודית אוסטרר קדחת ושנינו שכבנו חולים. מאז אני מספר ששכבתי עם יהודית במיטה, מבלי לציין

שלא באותה המיטה. יותר מאוחר הועברנו לחדר אחר בחדר הצפוני של הבית שהוא כיום מועדון לחבר. שם גרנו עם משפחת עמוס סנדרס, שהיה לולן. לכן במקום הפרימוס הכניסו לנו לחדר אינקובטור לדגירת 100 ביצים. אינקובטור זה היה מחומם על ידי שתי פתילות ששמרו על טמפרטורה של 21° . פעם ביום חמסין כבתה שושנה, שמאד סבלה מהחום ומריח הפתילות את האש, מבלי להגיד זאת לעמוס. כתוצאה מכך התקלקל כל המדגר, ביום ה-20 (יום לפני בקיעת האפרוחים). אבל כשנבנו יותר בתים יכולנו שוב לחזור לבית החמישי "שלנו", הפעם בלי משפחה נוספת ורק עם פרימוס אחד צ'כי, דוקטור גדעון גרינברג ששנים אחרי זה עזב את המשק ונעשה רופא קופת חולים במשק. (חוץ מרופא זה ודר' אבס היו לנו עוד רופאים שבמשך השנים עזבו את המשק. היה לנו חבר סנדלר, רופא דר' טס שנעשה יותר מאוחר פרופסור, מומחה למחלות אסטמה, בהדסה, ירושלים. היה לנו גם רופא שעבד כרפתן ובשום אופן לא רצה לחזור לרפואה עד שלפי דרישת הצבא הבריטי קופת חולים גייסה אותו "לשנתיים בלבד" אבל הוא כבר נשאר ברפואה. הוא פרופסור אנדרי דה פריס שהיה מנהל מחלקה פנימית בב"ח בילינסון, מייסד מוסד רוגוב למלחמה נגד רעלים של נחשים, ואחר כך רקטור במחלקת הרפואה של אוניברסיטת תל אביב.

עוד בזמן שהקמנו את הצריף השחור (סוף 1941) התחלנו להעביר נשק בלתי לגלי מנטעים לחולה. פעם נסעתי לנטעים לביקור והבאתי בתוך קופסת נעלים 2 אקדחים ו-4 רימוני יד. נסעתי באוטובוס ואת הקופסה הנחתי, קשורה היטב, ברשת לחפצים מעל למושב שלי. היה לי מזל ובמשך כל הדרך לא היה חיפוש של המשטרה באוטובוס, דבר שבימים אלה היה כשגרה. רק כשהגענו לראש פינה, שבימים אלה היתה תחנת מכס (כי משם היו הכבישים לסוריה וללבנון) היה לי ברור שירצו לפתוח את החבילה. לכן בקשתי מהנהג לעמוד על יד המסעדה לפני ביקורת המכס (המסעדה של שאנדור, כיום תחנת אגד). עברתי ברגל את תחנת המכס למסעדה של "גיטל" שאצלה עבד ילד צעיר, פליט שהגיע בצורה בלתי לגלית לארץ וגיטל אימצה אותו כבן (על גיטל אכתוב לחוד).

קלמן, הילד הזה היה מוכר לשוטרים ולמוכסים והוא תמיד עבר בין שתי המסעדות. הסברתי לקלמן מקום הקופסה ותוכנה, ובקשתי ממנו לרוץ ולהעביר לי אותה. כך עברתי עם הנשק גם נקודה מסוכנת זו והגעתי בשלום למשק. התחילה בעיה של הכנת סליקים לנשק בלתי לגלי זה. היו רק 3 אנשים במשק שידעו את סוד סוגי הנשק, הכמויות ומקומות הסליקים, אורי הוימן, אפי פרום ואני. כל עבודת הכנסת הסליקים לאדמה היתה צריכה להתבצע רק בלילה, אחרי שכל החברים כבר ישנו. את הסליק הראשון עם אקדחים ורימונים שגם היה צריך להיות

"קרוב ליד" הכנסנו לתוך כד חלב ואת הכד חפרנו תחת הכניסה לצריף השחור, כמובן בשקט רב שהאנשים שישנו בצריף לא ישמעו שעובדים.

סליקים אלה היה צריך לבדוק מדי פעם כדי לראות אם לא היתה חדירת לחות או שהנשק קיבל חלודה. פעם בזמן בדיקת כד חלב זה, כשהסליק פתוח והנשק בבדיקה, נפתחה אחת הדלתות ואחת החברות רצתה לצאת להתרוקן. אפי פרום קפץ לפרוזדור והכניס אותה חזרה לחדר ועל אף תחנוניה לא נתן לה לצאת עד שלא סגרנו שוב את הסליק. כמובן הצטרכתי להסביר לה אחר כך מה סיבת האכזריות, אבל כמובן בלי לגלות לה את מיקום הסליק. בינתיים נתקבל גם אישור מההגנה להעביר את הרובים הגרמנים ומקלע הברן (האנגלי) מרכושנו בנטעים לגליל.

התקשרתי בעזרת חברים עם אנשי קיבוץ דן שעם מספר מחבריהם היתי בחניתה. קיבוץ זה שלפני עליתו למצודות אוסישקין היה על יד כפר סבא, היה בעל מכוורת גדולה שהעובד שלה, חיים קלמן, עוד היום אחד המומחים הבין - לאומיים לגידול דבורים. חיים קלמן היה צריך להעביר את הכוורת שלו לגליל ולהוריד חלק מן הכוורות על שדה תלתן בר באדמתנו, לרווחת הדבורים והדבש ולתועלת גידול התלתן. העברנו בלילה בטנדר את הנשק מנטעים לכפר סבא (פעולה מסוכנת שהתנהלה תחת פיקוחו של זאב שהם). ארגז גדול עם הנשק, מיכל הסליק הונח בתחתית ומעל זה בנו את הכוורות עם הדבורים עד גובה 3 מטר. האוטו היה מסומן מקדימה ואחורה בשלט גדול "זהירות דבורים" ויצא לדרך לגליל.

כמובן ששום חייל או שוטר לא העיז לעצור או לבדוק את הרכב וכך הגיעו 15 הרובים והמקלע בשלום לאזור המשק. חיים קלמן והעוזרים שלו הורידו את הארגז שלנו על הכוורות בשדה התלתן. רק אני לא העזתי ללכת ולקחת את הנשק כי אני פוחד פחד מוות מעקיצות דבורים בגלל היותי אלרגי לכך עד כדי התנפחות כל הגוף.

באותם הימים גמרו להקים את צריף חדר האוכל והמטבח, ואנחנו (אורי, אפי ואני) הכנסנו את הסליק הגדול באורך של 2 מטר עם כל הרובים בפניה של המטבח, כשהפתח מתחת לקיר וגוף הצינור בשיפוע מתחת רצפת המטבח. העבודה היתה צריכה להיגמר במשך לילה אחד והסליק כוסה בצורה כל כך מושלמת שהרצפים שהתחילו לעבוד למחרת בבוקר לא הרגישו מה נעשה בלילה במקום הזה. אבל אחרי שהצריף היה גמור החליטו "מהנדסי הפנים" של המטבח דווקא בפניה זו צריך להיות כיור לרחיצת סירים, כמובן עם צינור ביוב. לכן הצטרכנו להוציא את הסליק. היות ובאותם ימים התחילו גם לבנות בית (יציקת בטון מחומר חצץ מתוך הירדן, עם הרבה אבני בזלת אבל כמעט ללא ברזל) הכנסנו את הסליק מתחת לבית זה שהיה

בתהליך בניה. רק כשהבית היה גמור הוחלט שבית זה יהיה בית תינוקות (כיום בית הספרייה מתחת למועדון). היות ובתוך המיכל היו גם רימונים לא רצינו להשאיר חומר מסוכן זה תחת חדר תינוקות, ושוב הוצאנו את המיכל. החלטנו להיות יותר זהירים ולהכניס את הסליק בשטח שהיה נקי מכל אפשרות בניה, מדרום לאזור הצריפים הדו-משפחתיים של היום. אחרי כשנה החליטו אנשי הנוי שבכל האזור הזה צריכה להיות חורשת אויליפטוסים, חורשה שעוד עומדת היום, והם שתלו עץ אחד בדיוק מעל הסליק (בלי להרגיש בנוכחותו) ולכן שוב הצטרכנו להחליף את המקום. (בשנת 1946 קבלנו – קנינו- הרבה נשק, מקלעים, מרגמות, מכונת יריה, כל זה עם הרבה תחמושת, כך שהיה צורך לאחד את כל הסליקים למיכל גדול אחד). היות וכבר היו חששות של חיפושי נשק של הבריטים, החלטנו לחפור את המיכל הגדול הזה

($2\frac{1}{2} \times 2 \times 1\frac{1}{2}$ מטר) במטעים. לעבודת החפירה כבר גייסנו עוד שני חברים כדי לגמור את החפירה במשך לילה אחד (היינו עוד צעירים וחזקים, כך שהעבודה, שהייתה די קשה, נגמרה עוד בחושך) הבאנו את המיכל עם טרקטור ושוב כיסינו את הבור כך שהכניסה למיכל היתה כ- $\frac{1}{2}$ מטר תחת פני הקרקע. עוד הצטרכנו לפזר את כל האדמה שהוצאנו מהבור, כ- 6 מ³ אדמה. בבוקר עברנו עם משדדה על כל השטח כך שלא היה מורגש מה שנעשה בלילה. אבל דווקא בלילה הזה הגיה אזהרה של סכנת חיפוש ולכן לקחנו את כל הנשק על עגלה לשדה ובנינו סביב ומעל לעגלה חבילות קש גדולות שהסתירו את העגלה ותוכנה. על יד הערימה הזאת נשארו במשך יומיים ולילה אחד שני חברים לשמירה. כדי להיות בטוחים שגם במקרה שהבחורים יאסרו, שבכל זאת יכולים למצוא את הנשק, הכנסנו לסוד שלמיקום הסליק גם בחורה, את נעמי רייס (כיום בוקסבאום).

הזכרתי קודם קניית נשק. את המרגמות, התת מקלעים סטן, קנינו מההגנה, לפי פקודתם והקצבת כמות ובהלוואה של מוסדות הסוכנות. עם הרובים והמקלעים היה סיפור אחר. אחרי התקפת הבריטים על סוריה ולבנון וכניעת חילות צרפת והסנגאליים, נשאר הרבה נשק בידי הערבים והלבנונים והם באו למכור את הנשק ליהודים. מרכז מטעם ההגנה היה יהודה אראזי, שפעם היה קצין במשטרת המנדאט (היה בין החוקרים בקשר לרצח ארלזורוב בשנת 1933). אחרי שהתפטר מהמשטרה יצא בשליחות ההגנה לפולין, אירגן שם הכשרת חלוצים, במיוחד אימונים צבאיים בעזרת קצינים פולנים, קנה נשק, רובים ומקלעים פולנים (רקס) ושלח את הנשק הזה לארץ מוסתר בתוך מכבשי כבישים. אקדחים נשלחו בתוך שקי מלט. (פעם בנמל יפו נקרע אחד השקים וכמות גדולה של אקדחים נפלה לידי הבריטים).

יהודה אראזי חזר ארצה וכאמור נעשה לאחראי על קניית נשק בארץ. עם אפשרות של קניית נשק מהלבנונים הוא הגיע לגליל ובעזרת שומרים שלהם היה קשר עם הערבים (אחיעם קרול מכפר גלעדי, שאול סופר מדפנה, יצחק לזון, מוחתר דן, ואיתי) התחלנו לקנות נשק. המחירים היו די נמוכים. רובה קרבינר צרפתי קצר 10 ל"י, רובה ארוך 8 ל"י. מקלע צרפתי שטו 12 ל"י ותחמושת, כל 10 כדורים גרוש אחד. אני הצלחתי לקנות כ- 50 רובים וכ- 10 מקלעי שטו. בקשתי מהגזבר שלנו (מנחם מנצ'ר) לתת לי לפחות 24 ל"י שאוכל לקנות עבורנו 2 מקלעים, אבל הוא סירב ואמר, באם ההגנה חושבת שאנו צריכים מקלעים, שיתנו לנו. לכן לא היתה לי ברירה והצטרכתי למסור כל הנשק ליהודה אראזי. (הוא כמובן שילם את הכל). אחרי כ- 3 חודשים קבלנו מההגנה הוראה לקנות 3 מקלעי סטו. קבלנו את הנשק והחשבון דרך הסוכנות במחיר של 45 ל"י כל מקלע. אצלי היו רשומים כל מספרי הנשק שקניתי. ועם רשימה זו נגשתי למפקד המחוז, יונה רסין, בטבריה, אבל הוא שלח אותי למפקדו בחיפה. לכן נפגשתי עם יוסף רוכל (אלוף/מיל יוסף אבידר) בבית הקפה הקבוע שלו בחיפה, אבל גם הוא לא היה יכול להוריד לי מחיר שנקבע עוד במרכז בתל אביב. כך הגעתי לרמט"ל דורי בתל אביב והוא הפגיש אותי עם מזכירו של "הגזבר" בשם פיפל בבניין בפינת רח' לילינבלום. אחרי הסברים רבים הוא הסכים להכניס אותי לגזבר, לוי שקולניק (אשכול). הוא הקשיב לטענתי שאותו מקלע (מספר זהה) אני קניתי ב- 15 ל"י. הוא דורש עכשיו 45 ל"י, דבר שאני בשום אופן לא רוצה להסכים. (טענתי שקניתי המון נשק, לא דרשתי או קבלתי ימי עבודה לזה, ורק בגלל שיש לי גזבר קמץ לא יכולתי לקנות ישר בשבילנו). כל זה נכון קינדרלאך, הוא אמר, אבל ההגנה צריכה הרבה כסף בשביל לקנות ולשלוח נשק מחו"ל. אחרי ויכוח של חצי שעה הצטרכתי להסכים לפשרה וחויבנו רק בסכום של 25 ל"י למקלע. אף אחד מחברי המפקדים לא רצה להאמין שהצלחתי לרכוש ולשכנע את אשכול ולהוריד מחיר בסכום כזה. עם הערבי, ספק הנשק, היה לי עוד סיפור אחר. אני כמובן בדקתי כל רובה שקניתי והנה, באחד הרובים לא יכולתי לראות דרך הקנה את כל הלוע אלא רק חצי. פירוש הדבר שהקנה מעוקם. הסוחר עמד על שלו שהרובה היה בסדר גמור. לכן לקחנו 10 בקבוקים, העמדנו אותם במרחק של 100 מטר מאיתנו, הערבי ירה והוריד ביריה ראשונה כל אחד מהבקבוקים. לכן לא היתה לי ברירה והצטרכתי לקבל גם רובה זה, דבר שהביא אותי לוויכוח קשה עם יהודה אראזי. אבל גם הוא השתכנע אחרי נסיון ב"תקינות" הרובה. יהודה בא כל שבוע פעם עד פעמיים בשבוע לאסוף את הנשק שנקנה. נהג הטנדר (ממין טראנטה דה לוקס) היה צבי בן-יעקב, אשר כיסה את ארגזי הנשק בארגזים עם בירה. כל

חיילי הביקורת בדרך כובדו בבירה וכך הגיע הנשק בשלום לסליקים בכל הארץ. גם נהגי המכוניות הצבאיות עם נהגים יהודים שהעבירו נשק וציוד של הצבא המוס הצרפתי למחסנים בסרפנד ובקורדני, הורידו תמיד אחוז מסוים של הנשק בישובים.

אחרי התקופה הראשונה של יחסי הנוקשה כלפי הערבים, נעשו יחסינו טובים יותר וגם ידידותיים. אני ביליתי שעות רבות בישיבה אצלם, שתיתי קפה אבל כמעט ולא אכלתי אצלם אלא בהזדמנויות חגיגות או לפי הזמנה מיוחדת

(ולא לפי מילת ההזמנה השגרתית "תפאדל") ובמקרים כאלה כמובן שדרשתי שההזמנה תהיה מכוונת אל המוכתר ואני (ולפעמים גם חברים אחרים) הצטרפנו ל"כבוד המוכתר". לימדתי את דוד ויתר המוזמנים את מנהגי האורח.

לא להתחיל לאכול לפני שהמוכתר התחיל, להפסיק לאכול כשהמוכתר מפסיק, גם אם נשארת רעב. צריך לשתות את הקפה המר, גם אם הוא לא טעים לך. לבעל הבית מותר להגיש לך רק שני ספלונים קפה מר, הספל השלישי אם הוא מגיש, הוא עלבון ואתה צריך לקום וללכת (אל אועל לדאף – הספל הראשון לכבוד האורח, אל טאני ללקיף- הספל השני שתרגיש טוב, אל טאלית לסייף- הספל השלישי לחרב, פירוש הדבר אינך רצוי כאן).

פעם דוד זוננפלד המוכתר סידר אותי ומשלחת שומרים מהסביבה קשות. פעם מת אחד הנכבדים בכפר סאלחיה וכנהוג אצל מוסלמים יש אזכרה ביום הארבעים (לא ביום השלושים כמו אצל יהודים). ביום זה עורכים סעודה גדולה לכל הבאים לנחם. אותנו היהודים כבדו במיוחד והכניסו אותנו לחדר גדול, הושיבו אותנו על כסאות סביב לשולחן והביאו קערה גדולה עם אורז, בשר כבש ומטעמים אחרים. היות ותמיד רציתי ללמד את דוד איך לאכול בידיים לפי מנהגי המקום, ביקש הוא כף כדי שיוכל לאכול. המארח נבון קצת ונתן פקודה לאחד המשרתים לגייס כפות בשביל האורחים היהודיים. הכף בשביל המוכתר, המכובד בחבורה, נמצא מהר ודוד התחיל לאכול בכל פה. אנו, כדי לא לבייש את בעל הבית, הצטרכנו להמתין עד שיביאו כפות גם בשבילנו. עד שאלה נמצאו דוד גמר לאכול, עשה את ה"קרבס" (גיהוק) כנהוג, אמר את ה"חמדולילה", ולנו, אחרי שהוא גמר לאכול כבר היה אסור לאכול ולכן קמנו רעבים, לשמחתו הרבה של דוד.

אחד מבעלי הקרקע שמכר את שטחו ליהודים, היה ערבי נוצרי לבנוני מהכפר חסביה, שהיה לו גם בית בכפר דוארה אליו היה בא מדי פעם כדי לקבל את דמי החכירה עבור השימוש בקרקע מידי הפלאחים. שמו היה פייז אל דוברי. מהיום שהגענו למחנה שלנו היה בא לבקר אצלנו, במיוחד בשעות הארוחות. מה שמצא חן בעיניו במיוחד, היתה החלה לשבת והוא ביקש לשבת

והוא ביקש שנזמין גם בשבילו כל פעם שיבוא לאיזור. ובאמת המשרת שלו היה בא כל פעם להודיע שפייז יבוא ולכן הינו מזמינים חלה גם עבורו, וביום שישי שוב היה בא המשרת (עבד) לקחת את החלה עבורו. לא פעם היינו מוזמנים אצלו לביקור והיינו אוכלים אצלו ארוחה פשוטה של לבן ג'מוסים, לבניה, ביציות ושותים הרבה הרבה ערק זחלאוה הטוב. דוד היה שותה את הערק עם מים (זה קיבל צבע חלב), אבל פייז ואני הינו שותים בלי למהול אותו. כתוצאה מכך אני לא פעם היתי קרוב להיות שיכור ופעם אפילו נפלתי מהסוסה כששנינו דהרנו הביתה, לשמחתו הרבה של דוד. גם ביתר הביקורים אצל שייכים ומוכתרים בכפרי הסביבה שיתפתי את דוד עד שגם הוא נעשה לאישיות מכובדת ומקובלת בסביבה. בתיווכו של יהושע חבושי הגיע אלינו גם אורח מסוריה, רופא שיניים בשם פועד חדד, אשר התגורר בכפר עין-פיט שממזרח לתל עזזיאת. פועד זה עבר לעיתים קרובות לארץ כדי להבריח משלוחים של שינים תותבות מבית חרושת בלום, שמכר אותם במחירים מופרזים בדמשק. אנחנו ביקרנו בביתו בעין פיט מספר פעמים, בית אבן בעל שתי קומות עם מרפסת מכוסה גפנים, פתוחה לכיוון העמק עם תצפית נהדרת לכל הסביבה. שם ישבנו, אכלנו מישמיש, שתינו ערק זחלאו ופטפטנו על כל מיני דברים. בין היתר פועד חדד התעניין גם בעתיקות והוא שלקח אותי בפעם הראשונה למבצר נמרוד ועשה לי שם סיור מודרך יסודי (הרבה דברים שהיו בימים אלה כיום כבר לא קיימים כי נהרסו על ידי הפצצות אויר שלנו במלחמת ששת הימים, מתוך הנחה שבמבצר יושב קצין תצפית ארטילרי, שמכוון את התותחים הסוריים לעמק) (למעשה ישב אותו קצין תצפית בשטח לבנון בנבי עובדיה מול משגב עם). כמו כן הוא הוביל אותי לחירבת עומרי לרגלי תל עזזיאת בו היה מקדש יווני גדול וגם בית כנסת יהודי מהמאה השלישית. פעם הרגשתי את עצמי מחויב להזמין גם אותו ומשפחתו לבקר גם אצלנו בקיבוץ. הוא באמת בא עם אשתו החותנת וחמשת הילדים שלו. פניתי לו את החדר שלי וסדרתי מזרונים לכל המשפחה. בסיוורים במשק התלהבו הילדים מאד, במיוחד מברזי המים, דבר שהם לא הכירו כי אצלם לקחו את המים בכדים מהמעין הגדול בכפר. לכן השתמשו בכל הזדמנות כדי לשתות מים ישר מהברז. עד שהבן הקטן, בן 3, פתח ושתה.... נפט מתוך חבית. כמובן הבהלה היתה גדולה. הבאנו רופא, דר' קפלן שעשה לילד שטיפת קיבה אבל הילד המשיך להקיא גם בחדר, ריח שנשאר לנו למזכרת במשך שבועות.

בשנים אלה, 1943/4, הובלתי הרבה טיולים של חברי המשק למעיינות הבניאס ולמבצר נמרוד אם כי זה היה בשטח סוריה. נתתי לחברים לנוח על הגבול על יד מפל הבניאס, רכבתי לכפר בניאס לבקר את הסרג'נט של הג'נדרמריה הסורית ובקשתי רשות להעביר את

הטיולים, דבר שלא היתה בו בעיה. עם קבלת האישור חזרתי (או לפעמים נשארתי) לשבת והסרג'נט היה שולח שוטר להביא את החברים). עשינו סיור בכפר וראינו המון עתיקות רומיות וצלבניות שהיו משובצות בקירות של בתי הכפר, ואחר כך עלינו למבצר הבניאס ברגל והובלתי את חברינו לכל אותם המקומות שלמדתי מפועד חדד, כולל הירידה למנהרה תת-קרקעית שלפי אגדות ערביות ירדה עד למעיין הבניאס. במרכז הצד המערבי של המבצר (ההרוס כיום על ידי הפצצות חיל האוויר שלנו) היה אולם גדול, שלם עם חלונות גדולים וממנו מדרגות אל הגג. על הגג היה מבנה בגודל 4X4 מ' שגגו היה כיפה מאבן ענקית לבנה שהיתה מונחת על 4 נקודות פינתיות (גם מבחוץ נראתה הכיפה).

אכן זאת, כשדפקת עליה באבן קטנה, השמיעה צליל כמו פעמון שנשמע בבירור בכל המבצר, כמו פעמון אזעקה. ראינו 3 בריכות מים שבהם היו מי גשמים, את מגדל המבצר שעד היום אפשר לעלות במדרגות, והאולמות הגדולים ההרוסים מסביב למגדל בצד המזרחי של המבצר.

פעם, בגמר טיול כזה ואנחנו בדרכנו בחזרה לכפר בניאס, רץ לקראתנו ג'נדרם סורי שנשלח ע"י הסרג'נט שלא נעבור דרך הכפר: "בכפר כרגע ביקור של קצין המשטרה הבריטי ממשרת חלסה (קרית שמונה) עם שוטרים בריטיים וערבים, והוא חושד שהקצין הבריטי יכול לעשות לו צרות בגלל שהוא, הסרג'נט, נותן לאזרחים יהודיים ללא פספורט לעבור את הגבול". לכן עשינו סיבוב מסביב לכפר, עברנו דרך בית הקברות המוסלמי בו חלק מהקברים מקושטים באבנים ארכיטקטוניות, שרידים מבניינים רומיים, וחזרנו בשלום הביתה מבלי לבוא במגע עם השוטרים הפלסטינאים.

בשנת 1943 היה מצב אספקת הבשר בארץ גרוע מאד. קצין המחוז הבריטי, שמושבו היה בצפת, וקציני המחוז היהודי (הר אבן) והערבי (יאסדי, שבשנים מאוחרות יותר היה מיניסטר התרבות בממשלת ירדן) בקשו מהמוחתר שלנו (דוד זוננפלד) לשלוח אותי לסוריה לקנות עגלים ולארגן הברחתם לארץ. לכן יצאתי באחד הימים, רכוב על סוסתי המלובשת במיטב הקישוטים הערביים, כולל "חורשט" (שקיים) בלבוש חאקי אבל עם הטטה וכפיה על הראש, דרך הרי הגולן לקוניטרה, עיר המחוז, שרוב תושביה היו צ'רקסים, ליום שוק הבהמות שהתקיים שם בכל יום שלישי. הגעתי כבר ביום שני לפנות ערב וניגשתי לחפש מקום לינה באחד החאנים (מין מלון המאכסן גם חיות). שם השארתי את הסוסה וטיילתי ברגל בעיר, שהיתה גדולה ויפה אבל מאד מלוכלכת. (בפעם השניה ראיתי אותה העיר ביום אחרי כיבוש צה"ל בשנת 1967 אבל אז מצבה היה הרבה יותר גרוע). ביקרתי ברחוב הבאזרים, במסגד

הגדול והיפה ולבסוף הלכתי לאכול במסעדה. התיישבתי (בימים אלה עוד ידעתי לקרוא קצת ערבית), לקחתי עיתון והזמנתי אוכל, מרק גולש, שישליק עם תפוחי אדמה ובמיה וכשליבי טוב עלי, גם ביקשתי כוס ערק. בעל המסעדה היה מופתע לגמרי ושאל אותי "האדרתק מסיחי ?" (כבודך הוא נוצרי- שמותר לך לשתות ערק). על זה שאני יכול להיות יהודי הוא בכלל לא חשב.

אחרי ארוחת הערב חזרתי ל"מלון" שלי. התברר שבחדר שבו ישנו כבר 6 ערבים על הרצפה, היתה רק מיטה גדולה עם יריעה של כילה בה ישן כבר מישהו. בעל המלון הוציא את האיש והשכיב גם אותו על הרצפה כדי לפנות את המקום ל"אורח מכובד יותר (לי)". כמובן שלא היה מה לדבר על סדינים. אבל יתרון אחד היה לכילה. היות ובכל החדר היו המוני יתושים, כל היתושים האלה לא היו יכולים לצאת מהכילה. לכן לא היתה לי ברירה אלא לפתוח את הכילה ולכסות את פני בכפיה כדי להקשות על היתושים להגיע לעורי. כמובן כולנו בחדר ישנו בבגדים (גם את המגפים לא הורדתי מפחד שיגנבו לי אותם) והבגדים נתנו מחסה מצוין להמוני הפרעושים שאיכלסו את החדר. למחרת, יום שלישי קמתי השכם ועליתי ברגל לשוק הבהמות שהיה בצד המזרחי של העיר. שם פגשתי כמתוכנן סוחר בהמות מוכר ובעזרתו קנינו עדר של קרוב ל-100 עגלים. העסקה נגמרה קרוב לצהרים והסוחר, ששילם את העגלים מכיסו (את התמורה עם רווח יפה הוא קיבל אצלנו עם מסירת העדר), יצא לדרך לארץ. את רוב הדרך בקרבת הגבול הוא עשה בלילה כך שלחוליות הגיע רק ביום רביעי לקראת ערב. כאן המתינו לו כבר 2 משאיות שלקחו, שוב בלילה, את העגלים, לפי רשימה של מר הר-אבן, למקומות שונים בארץ. אני הגעתי למשק עוד בערב של יום שלישי, רכבתי ישירות עד למקלחת הציבורית וביקשתי מחבר שאשתי שושנה תביא לי למקלחת בגדים נקיים ומי גילוח. נכנסתי לבוש בבגדים שאיתם לנתי בקוניטרה מתחת לזרם של מים חמים ושם התחלתי לאט להתפשט כדי למנוע מהפרעושים ואולי גם פשפשים לברוח. את הבגדים הישנים השארתי בתוך גיגית של מים חמים עם סבון.

אני בעצמי נשארתי עוד לעמוד מתחת לזרם כל עוד שהיו מים חמים מאד ואח"כ מרחתי עצמי במי גילוח (במקום אלקהול), רק אחר כך התלבשתי בבגדים חדשים. אבל עוד לפני שנכנסתי אני למקלחת רחצתי גם את הסוס כולל האוכף. בכל אופן השמחה אצל קציני המחוז היתה גדולה אם גם המחיר של העגלים לא היה זול ביותר.

בסיורים אלה למבצר הבניאס, עין פייט, מגדל שמש, קוניטרה, למדתי להכיר את רמת הגולן, דבר שהיה לי לתועלת רבה שנים יותר מאוחר בתפקידי הצבאיים.

מאד שמרתי על כבוד חברינו, בהתאם למסורת הערבית. כך למשל, בשנה הראשונה שעוד היו מעט בנות במקום, דרשתי מהן לא ללכת מחוץ לגדר הישוב במכנסים קצרים או בחצאית מיני, כדי לא להביא את השכנים הצעירים להרהורי עבירה. (בכל השנים היה רק מקרה אונס אחד בכל העמק. זוג צעירים מקיבוץ דן הלכו להתבודד על תל – אל-קאדי (תל דן) ושני צעירים, רועים ערבים מהכפר בניאס התנפלו עליהם. באיום עם אולר שמר אחד מהם על הבחור והשני אנס את הבחורה, שמרוב פחד לא התנגדה במיוחד. אחר התחלפו. אנשי דן הצליחו לגלות את האנסים במהירות, ואחרי עינויים הוציאו אותם להורג. אנשי הכפר בניאס קיבלו את הפעולה בהבנה וכל העניין לא דווח לא למשטרת המאנדט ולא לשלטונות הצרפתיים-סורים). לעומת זה גם אני לימדתי את חבריי שבאו במגע עם הערבים לשמור מאד על מנהגי הערביים. כך לדוגמא כשהייתי בדרכים וצריך לעבור אחד הנחלים במקומות שערביות היו לוקחות מים כדי להביאם לכפר או שהיו מכבסות כביסה, תמיד הייתי עוד ממרחק מתחיל לשיר או לפחות לשרוק כדי לסמן לנשים הערביות שגבר מתקרב, דבר שחייב אותן להוריד את השמלות עד למים (כדי שחס ושלום לא יראו את רגליהן הערומות). לא ירדתי מהסוסה או נכנסתי לסוכה או לבית כשלא היה גבר בבית, לא הגבתי להזמנה המסורתית "תפאדל" מפי אישה. בכל זאת היו מספר נשים שבהזדמנויות מסוימות הגעתי איתן לשיחות אישיות או אפילו אינטימיות. כך סיפרה לי אימו של עבד-אל-נאבי מדוארה על צורה ותהליך לידה אצל ערביות, או אישתו הראשונה של סאלח, אעמשי היפהפייה אבל עקרה, על צרותיה ועל בעיותיה כשסאלח לקח לו אישה שניה, אישה אלמנה עם בן קטן, על ביקוריו של סאלח אצל אישה עוד לפני החתונה. ברור ששיחות כאלה התנהלו במרחק רב מעין אנשים, אבל תמיד בשדה פתוח שאפשר היה לראות אותנו לשבת במרחק זה מזו. הייתי מבלה הרבה לילות בכפרים הערביים. הייתי קושר את הסוסה במרחק מה מהכפר והולך ברגל, נעול נעלי גומי או קרפ לתוך הכפר. כשראיתי קבוצת אנשים יושבים ומשוחחים סביב למדורה, הייתי מתקרב בזהירות ומקשיב לנושא שיחתם. אחרי זמן מה הייתי משתעל ורק כך הרגישו בנוכחותי. "יה אללא, איך ומתי הגעת?" ותשובתי תמיד היתה שאני כבר חצי שעה עומד לי כאן בצל. הוזמנתי להצטרף למעגל, כובדתי בקפה וצורפתי להמשך השיחה. בצורה כזאת נתתי להם ההרגשה שאני תמיד יכול להיות ביניהם ושותף לסודותיהם. לכן קבלתי גם לרוב ידיעות מראש באם מי מהם עמד לבוא לגנוב מהשדה או לעלות בלילה עם עדר לשדה מעובד. במקרים כאלה תמיד הייתי במקום כאילו הפתעתי את הגנב במקרה. כאמור, בזמן הראשון במקרים כאלה הרבצתי מכות, אבל מאוחר יותר נקטתי בצעדים יותר מתוחכמים בנצלי

את המסורת הערבית. כך למשל עליתי פעם על בחור שגנב חבילות חציר. עברתי על ידו בדהירה ו"תלשתי" מראשו את ההאטה והעקאל (כיסוי הראש) והמשכתי בלי לעצור הביתה. היות ולערבי ללכת ללא כיסוי הראש המסורתי זה בושה גדולה, ישב המסכן כל היום מסתתר על יד ערימת חבילות החציר, ורק בלילה העיז בחסות החושך לחזור הביתה. למחרת לקחתי את ההאטה והעקאל, קשרתי אותם בצורה בולטת על האוכף שלי ורכבתי לגמרי איטי דרך כל הכפר עבסיה (כיום שטח האבוקדו שלנו) עד לבית המוחתאר יוסוף אל נימר, בקצה הצפוני של הכפר (כיום נשאר מהחצר היפה לו רק הדקל היחידי). ירדתי מהסוסה, לקחתי את השלל שלי ומסרתי אותו למוחתאר באומרי: "מצאתי את זה על יד ערימת חציר שלנו, תברר איך זה הגיע לשם ומי איבד את זה". יוסוף מיד הבין במה מדובר והבטיח לטפל בעניין. רק אחרי ששמעתי את העונש שזקני הכפר הטילו על הבחור הבנתי את הפתגם הערבי – בדואי "אחסאן חאק אל דאולה מין חאק אל חמולה" = יותר טוב משפט הממשלה ממשפט השבט.

הבחור נידון לגילוח חצי השפם, אחד העונשים הקשים כי הוא לא יכול לצאת מהבית או הסוכה עד שהשפם לא גדל לחזרה (תחליף למעצר) אבל פוגע הרבה יותר בכבודו. עם "קונצים" ממין זה רכשתי לי שם של כבוד אצל השכנים וכבעל ידע במסורת הערבית, כך שהיו מקרים שביקשו לעיתים ממני לשפוט ביניהם.

במשך השנים התחילו לעלות ישובים נוספים באיזור. בסוף 1941 הגיע הקיבוץ האנגלוסקסי, שהיתה לו פלוגת עבודה במטולה, למחנה זמני על תל נעמה, מחנה צריפים שאחר כך רכשו האחים שוורץ כבסיס לבריכות דגים שחפרו סביב. בשנת 1942 עברו האנגלוסקסים מזרחה והקימו ישוב, שקבל את השם כפר בלום. בשנת 42 עלה גם קיבוץ לתל א-סחנה. הם באו ממחנה זמני בגדרה וקבלו אחר כך את השם כפר סאלד, כשעברו מהתל מזרחה מש לרגלי הרי הגולן. בשנת 43 עלה על הקרקע קבוץ שמיר ממחנה זמני בחירבת שמיר, שמדרום לגוש רמת יוחנן בעמק זבולון. מסע העליה יצא מקיבוץ עמיר, השכן שלנו, עבר דרך הכפר דוארה על יד תל אנפה ומשם על יד קבר שייך עליאן לשמיר. היות ובימים אלה היה עוד קיים מצב של "גום" = גאולת דם בין הכפר דוארה ומשפחת זעאל סאלום משבט הפאדעל שישבו בגולן מהכפר צפונה, על רקע התנקשות מזוינת ביניהם על יד התל הירוק (תל אנפה) שבו נהרג אחד הבנים של זעאל סאלום, היה חשש שאנשי הפאדעל יתנגדו לעלית יהודים לשטח שהיה לפני הרכישה על ידי הקק"ל שייך להם. לכן הטילה ההגנה על אנשי חוליות ועמיר לאבטח את המסע. לכן עלינו 6 נותרים, אפי פרום, אורי הוימן ואני ועוד 3 נותרים מעמיר. נוסף לנשק לקחנו איתנו גם מכשיר איתות מורס "הליוגרף" הפועל על ידי מערכת מראות

המקרינות קרני השמש ועל ידי תנועות קטנות יוצרים נצנוצים כאותיות מורס. הגענו ברכיבה לשטח המיועד להקמת הצריפים, הבטחנו את המקום ועם זאת השמש שדרנו לקיבוץ עמיר שהדרך והשטח נקיים. השיירה, בפיקודו של זאב נחושתן התחילה לזוז וזה לקח לה $3\frac{1}{2}$ שעות לטפס את הדרך על יד שייר עליאן.

בשנת 1944, 2 בנובמבר, יום הצהרת בלפור, עלה על הקרקע קיבוץ להבות הבשן על גבעה מצפון לכפר חיאם אל וואליד, כקילומטר מזרחה למקום בו פעם ישב קיבוץ עמיר וכ- 200 מטר יותר גבוה. גם לעליה זו נתנו נוטרי חוליות ועמיר את ההבטחה. בו ביום עלה גם להתיישבות קיבוץ מעין ברוך, לא רחוק מהמקום שבשנת 1921 היה המחנה של חמארה. בשנת 1945, שוב ביום הצהרת בלפור היו 2 עליות מסובכות הרבה יותר. עלית משגב עם, בחלקה בעזרת שיירת פרדות עמוסות ציוד, ובעזרת 2 טרקטורים עמוסים חלקי צריפים שהגיעו למקום דרך שטח לבנון ובאישורם החד-פעמי של השלטונות שם. העליה השניה היתה עליה של נאות מרדכי על אדמות הכפר זאויה. היה ידוע שכפר זה, מוסת על ידי אנשי המופתי מצפת, מארגנים התנגדות לעליה. אם כי שטח הקרקע שיש צריך להיות בבעלות הקיבוץ, היה רכוש האישי של קאמל אפנדי, עמדו הפאלחים להתנגד לקבלת השטח לידי היהודים. לכן אורגנה עליה זו כמבצע צבאי. כדי לא לעבור עם כל הציוד בדרך היחידה הקיימת ושעברה דרך הכפר הגדול סאלחיה (מדרום לקיבוץ עמיר), הוכנה דרך מקיבוץ כפר בלום שבצד הצפוני של הירדן אל הגדה הדרומית, על ידי הכנסת צינורות וחביות למים שעליהם הוכן גשר עצים. בשעות הערב הועברו 4 טרקטורים עם מחרשות ו- 3 טרקטורים עם פלטפורמות עמוסים בצריפים מפורקים. כמו כן עברו 4 פלוגות בחורים מצוידים במקלות וכן נוטרי חוליות, עמיר, כפר בלום והניידת של כפר גלעדי. בחצות החלו הטרקטורים לחרוש את השטח הקרוב ביותר לכפר (בינהם טרקטוריסט יורם רוזנברג מחוליות וטרקטור של מנו פרידמן מראש פינה שסירב לקבל תשלום עבור השימוש בכליו).

כצפוי יצאו ערביי הכפר עם הנשים והחלו לרגום את החורשים. פלוגה בחורים שלנו התנגשו איתם ואיפשרו את החריש. לקראת שחר הגיעה לערבים תגבורת מהכפר סלחיה, שעלתה על פלוגה שלנו שהיתה במארב בדרך. עם שחר כוסה כל השטח בערפל כבד שלא איפשר ראייה עד 10 מטר. אז החלו הערבים לפתוח באש רובים שמהם נהרגו 3 בחורים שלנו ונפצעו עוד 5. חלק מהנוטרים קבל פקודה להשיב אש שכתוצאה מכך נהרגו ערבי וערביה. כמובן שתוך זמן קצר הגיעה המשטרה והתחילה בחקירה. מהכפר הערבי נעצר ערבי אחד, בעל רובה צייד ברשיון, שהודה שהוא ירה (אם כי היריות שהרגו את חברינו נורו מנשק צבאי). אצל

היהודים העמידו את כל הנוטרים למפקד והקצין החוקר הריח לקנה הרובים עד שמצא 4 רובים שמהם ירו. ארבעת הנוטרים נאסרו וכן 3 מפקדים, סרג'נט נחושטן חבר עמיר, קורפורל לבנה מכפר בלום ואני. (גם הערבי בעל הרובה מזאוויה נעצר). כולנו הואשמנו ברצח. כולנו הועברנו לחדר מאסר במשטרת ראש פינה.

זאב נחושטן "לקח את העניינים לידיים" לפי הנחיות שקבלנו ממפקדי ההגנה מבחוץ (אלה שגם דאגו לנו לארוחות דשנות מהמסעדה היהודית שממול למשטרה) ואירגן שירה בציבור בקולי קולות, עד שבחצות נכנס לתמונה הקצין הבריטי של התחנה וביקש מאיתנו להפסיק לשיר או לפחות בטונים כאלה שהוא, משפחתו ושוטרי התחנה יכולים לישון. הסכמנו ובשעה 1 הפסקנו בשירה. למחרת (יותר נכון באותו יום) בשעה 4 בבוקר התחלנו בהתעמלות בוקר במשך שעותיים שגם היא היתה רעשנית מאד. בשעות הצהריים לקחו אותנו במכונית אסירים תחת משמר כבד למשטרת צפת למפקדת הבולשת (C.I.D) לשם חקירה, מי נתן פקודת אש, האם זה בא מההגנה וכו'. לקחו מכולנו טביעת אצבעות ושוב הכניסו אותנו לחדר מעצר. למחרת בבוקר הוכנסנו שוב למכונית האסירים והמשמר הכבד כלל הפעם 2 מכוניות משורינות של כוח משטרה מיוחד (striking force), אחד לפנינו ואחד אחרינו. וכך נסענו לחיפה לבית משפט מחוזי. לשם הוצאת פקודת מעצר. בחיפה המתין לנו כבר עורך הדין של ההגנה, מר חוטר ישי. קודם כל הדריך אותנו להשתמש בזכותנו לשתוק ולא לדבר לעדות. אחרי שהשופט לקח את כל הפרטים האישיים שלנו ושמע את דרישות קצין המשטרה להעמיד אותנו לדין, דרש חוטר ישי לשחרר את כולנו בערבות. שוחררנו בערבות של £ 1000 כולנו. חוטר ישי הזמין את כולנו, כולל את שוטרי המשמר, לארוחת צהרים במסעדת פאר "מרתף בלפור" על יד רחוב הרצל בחיפה. כמובן היתה בחיפה התרגשות גדולה כשאטו אסירים ו-2 מכוניות משורינות נעמדו על יד המסעדה וכולם חשבו שנעשה שם חיפוש והולכים לעצור חשודים. אבל אנחנו כולנו נהננו מאד מהאוכל הטוב ובמיוחד הבריטים מהבירה החופשית. אחרי האוכל חזרנו כולנו ברכב משטרתי לראש פינה, שם שוחררנו כולנו ברכב של ההגנה לביתנו. בסופו של דבר נסגר התיק נגדנו ונגד הערבי ונערכה "סולחה" בכפר.

אבל נחזור אחורנית לשנים 1943 / 42. בשנים אלה כבר עמדו במשק חוליות 7

בתי בטון, כבר הגיעו כל חברי הקיבוץ והילדים שעוד נשארו בנטעים, קבלנו כבר את כל האדמות שהקק"ל קנתה בשבילנו, קיבוץ עמיר כבר בנה את ישובו החדש, גם כן בנייני בטון,

באדמות שקבלו מאיתנו מעבר לדרך לכפר דוארה, נבנה כבר מגדל מים וכבר חשבו על זה לבנות (מפחים) מקלחת ציבורית על יד מגדל המים. (על יד מגדל מים זה התקיימה פעם גם אסיפת חברים שדנה בין היתר לקבל אותי כחבר במשק. עד לזמן זה היתי מועמד בלבד. היות ובאתי לקיבוץ כבודד ולא מתנועה או במסגרת קבוצת תגבור, היה חבר שהתנגד לקבלתי בנימוק: אנחנו לא יכולים לקבל כל אחד שמתגלגל אלינו מהרחוב. בכל זאת וברוב גדול, הצלחתי להתקבל לחברות).

הקמנו גם רפת בנויה בטון ואת החלב שלחנו בתחילה בעגלות דרך הכפרים קטיה ולזזה (בצד המערבי של נחל חצבאני לעבר בית הלל ששם תנובה התחילה להקים מחלבה לעיבוד החלב לגבינות ולשמנת.

בינתיים המשכנו להתרחץ בבניאס, הבנים בערך במקום שכיום גשר הסירות לבריכה, הבנות שעבורן הקמנו סוכת מחצלות בתוך הנחל, יותר דרומה בערך על יד החורשה מדרום לגן רפי (בזמנו אפי הקים בתוך חורשה זו צריף ממחצלאות, שעבר אחר כך להיות מקום מגורים של סבתא גרצר). הבנים קבלו בחלוקת סבון $\frac{1}{4}$ בלוק סבון כביסה, הבנות קבלו (הכי זול אבל יותר משובח) - רות. התברר עד מהרה שדג השפמנון (ברבוט) מתלהב מסבון רות (או מהבחורות) ובא בזמן רחיצת הבנות לסוכה ל נגוס מסבון זה כשרק הכניסו אותו למים. שלמה קוגל שכבר אז היה אוכל מקצועי, אהב גם לאכול דג זה, ובשעה שהבנות לא היו ב"מקלחת" היה מתיישב עם סבון רות ביד אחת ומזלג גדול (בעל 2 חודים בלבד) ביד השניה וכדג ברבוט בא לנגוס מהסבון, היה תוקע בו את המזלג ולרוב היה מצליח לתפוס אותו. רק שבתחילה לא ידענו שברבוט מסוגל "ללכת" עד מרחק של 200 מטר על היבשה חזרה לכיוון המים, וכך היו מקרים שהדג נעלם ושלמה היה משוכנע שמישהו "גנב" לו את ארוחתו. אבל חוץ משלמה היו עוד שלמדו להנות מסוכת המקלחת של הבנות. היו אלה רועים ערביים מהכפר קטיה שבאו עם עדרי הג'מוסים שלהם עד לבניאס מהשטחים של הכפר (כיום שטח בריכת השחייה ומגרש הטניס). הם תפסו די מהר שבשעה מסוימת, אחרי הצהרים כשהשמש עברה לכיוון מערב, אפשר לראות דרך המחצלת את צללית (סילואטה) של הבנות. לכן הם באו, 2 – 3 – 4 רועים, מתיישבים בגדה המערבית של הבניאס, כאילו בשיחת חולין והמתינו לבוא הבנות שתמיד הלכו בזוגות או בשלישיות. מתוך הצחקוקים של הבחורים הם הבינו מה בעצם מטרת הישיבה שלהם. כשנודע לי הדבר, הלכתי להתלונן אצל מוכתאר הכפר אבל הוא לא האמין לי. לכן בפעם הבאה עברתי את המים וגירשתי את הרועים שברחו מהר ורחוק מאד. היו עוד מספר פעמים שכך גרשתי אותם, עד שפעם באתי אליהם מהעורף

דרך נחל החצבאני. התנפלתי עליהם יחד עם אפי פרום והרבצנו מכות רצח. בזמן הזה עבדו בשדות הרבה ערבים בקציר ובשומעם את צעקות הרועים הבורחים התקהלו כדי להתנפל על אפי ועלי. אבל בזמן זה גם התאספו חברינו בגדה המזרחית של הנחל, לראות מה הצעקות. נעמדתי באוכף וצעקתי להם את סיבת פעולתי כמו כן אמרתי להם שבאם לא יתפזרו מיד לעבודתם, אני אקרא לבחורים שלנו ואתן להם יד חופשית לקטטה גדולה. בינתיים הגיע מוכתאר הכפר, השקיט את הרוחות והבטיח לי שדבר כזה כבר לא יחזור.

נזדמן לי באחת משיחות החולין על ספל קפה לספר את הסיפור לקצין משטרה ערבי מתחנת חלסה (מוסה אפנדי קטיילי מנצרת, אחיו השופט (בימי מדינת ישראל שופט מחוזי) אליאז קטיילי, והוא מאד התרגש ממעשה שנגד המוסר והמסורת הערבית, וביקש במקרה שהצעה כזאת תחזור עוד פעם, לקרוא לו כדי ש"ילמד אותם לקח". באמת אחרי כחודשיים חזרו הרועים על תצפיתם. מחוסר טלפון שלחתי חבר למשטרה להודיע לקצין (כבוגר גימנסיה הרצליה בתל אביב דיבר עברית שוטפת) ובו בזמן שאני הצלחתי להעביר חלק של עדר הג'מוסים דרך המים כדי לאפשר זיהוי הרועים. אחרי כ-20 רגעי הגיע טנדר משטרתי עם מוסה קטיילי, סרג'נט בריטי ועוד 4 שוטרים ערביים. הקצין ביקש את סוסתי ושלח את אחד השוטרים הערביים לשדות קטיה ולכפר להביא את המוכתאר, מספר נכבדים וכן כל הרועים שנמצאים בשטח לחצר שלנו. בינתיים הוא והסרג'נט הבריטי לקחו עדות מהבנות שהיו ב"מקלחת". עדות זו תורגמה על ידי, כי הבנות "התביישו" לספר דברים אינטימיים כאלה. ולכן גם לא היו מוכנות לזהות את המציצים. כשהגיע השוטר עם כ-20 רועים והם נעמדו בשורה לשם זיהוי, הוצאתי מתוך השורה את שלושת ה"פושעים". הקצין בעזרת הבריטי הרביצו לכל אחד 25 מכות על הידיים במקל "חזרנה" (מקל במבוק דק). כן הרימו אותם בעזרת רובה וחגורה כך שהראש באדמה והרגליים באוויר וכל אחד קיבל 25 מכות "פאלה" (מכות על כפות הרגליים, לפי מיטב המסורת הטורקית). בו בזמן עמדו כל יתר הרועים, הנכבדים והמוכתאר מבלי להגיד מילה וגם ערבים מכפרים אחרים ש"הזדמנו" להצגה זו. כל הנוכחים נשלחו לביתם, רק 3 הנאשמים הלכו ברגל (אחרי הפאלקה) למשטרת חלסה, שם נאסרו עד שלמחרת בא המוכתאר עם האבות לשחרר אותם בערבות.

בינתיים הועלתי גם לדרגת קורפורל בחיל הנוטרים. בשנת 1944 גויסתי גיוס מלא להגנה ונשלחתי לקורס מפקדי מחלקות סיירים בבית ספר בשפרעם, לא רחוק מזכרון יעקב. מפקד הקורס היה יחיעם וויץ (פלמחניק שנהרג בליל הגשרים בגשר אכזיב ועל שמו הישוב

יחיעם במבצר צלבנים, מזרחית לנהריה) בבית בשמירה החליף אותי אפי פרום וחברנו זאבکو ברגר נשלח לקורס ללמוד ערבית, דבר שעזר לו מאד בימי מלחמת השחרור כשהוא היה אחד מאנשי הש"י (שרות ידיעות) הבולטים בסביבה. קורס הסיירים נמשך 4 חודשים ועם גמר הקורס הטיל עלי מפקד נפת תל חי מישאל שאכטר (מישאל מישאל) להקים יחידת סיירים מחברי הגנה במשקים.

בין חברי הקבוצה היו בין היתר יוסקה קסטל (בסוף הקרירה שלו תת אלוף, מפקד רצועת עזה), צבי רסקין (אל"מ/מ מפקד הגנה מרחבית בפיקוד צפון, כיום ראש מועצת ראש פינה וראש שרותי כיבוי בארץ). בן-עמי רבינוביץ ז"ל, חבר דפנה והמומחה בינינו לערבית ולמנהגים, עזריאל זילברמן, כיום ארכיאולוג אזורי באיזור החוף, ועוד. מתפקידנו היה להכין תיקי כפרים של 64 כפרים בין סאסא במערב, ים כינרת בדרום, כפרים ברמת הגולן במזרח עד גשר אבו זבלע בלבנון בצפון.

בתחילה הצטרפתי להעביר לחברה קורס של חודש וחצי וללמדם איך מכינים תיקי שטח, איך מציירים במקומצילום (מצלמה לא היתה אז בנמצא). תיק כפר היה צריך לכלול מפה 1:10000 של הכפר וסביבתו, משלטים, דרכי גישה נסתרים, מפה 1:5000 של הכפר ואפשרויות כניסה, גדרות, ואדיות, בתים בולטים, מפה 1:1000 כולל כל בית ובית, גדרות ועצים בתוך הכפר, סימון בתים של אנשים חשובים ומסוכנים, באם יש כלבים, מכשולים, אווזים, ועוד מרשמים מדויקים של כל בית כזה.

עבודת הכנת התיקים האלה לקחה עד חודש אוגוסט 1947. היינו צריכים לעבוד בכל מיני שיטות של הסוואה. לכל כפר היה צריך למצוא את התירוץ שלו ולא היה צריך להכנס לכפרים קרובים באותו הרכב של החוליות. כך למשל את עבודת פנים הכפר מופתחרה בעמק החולה מסרתי לידיים של יוסקה קסטל לבדו. לצורך זה הלבשנו אותו בחלוק לבן והוא הגיע לכפר רכוב על סוס זקן, הציג עצמו כסניטר של משרד הבריאות הממשלתי שבא לעשות סקר על יתושי קדחת. המוכתאר הלך איתו מבית לבית, מחדר לחדר, ויוסקה, מצויד במבחנות ובפנס כיס חזק חיפש בתקרות את היתושים (שהיו למכביר) ורשם בפנקסו, כמובן לא את כמות היתושים אלא את שם בעל הבית, עיסוקו, גודל הבית והחדרים, באם יש סורג בחלון, כלב בחצר, גדר סביב לבית וכל יתר הפרטים שהיו חשובים לתיק. דברים שעוד היו חסרים כמו פעילותו של האיש בארגונים עוינים הושלמו ע"י הש"י (שרות הידיעות של ההגנה).

לכפרים אחרים נכנסו לחפש עתיקות, או לחפש סוס שכביכול ברח מקיבוץ שכן. בשנת 1946 קבלנו גם תפקיד מיוחד. בימים אלה העביר הפלמ"ח עולים ונשק מסוריה ומלבנון לארץ. לפני ראש פינה, תחנת ביקורת הגבול והמכס, הורדו האנשים מהרכב והלכו ברגל עד לראש פינה המושבה, דרך השדות. הבריטים תפסו את הפטנט והעמידו משורין צבאי ומשטרתי על יד הכביש שעולה למצודת נבי יושע (כביש הצפון שעל ידו עוד היה קיים גדר הצפון שהבריטים בנו בשנת 1938 למנוע חדירת כנופיות ערביות מסוריה ולבנון). משורנים אלה מנעו מעבר העולים. לכן התחילו להשתמש בשבילים בצד המזרחי של ביצת וים החולה. אבל לרוב העולים, ובפרט לילדים, זו היתה דרך ארוכה. מה גם שדרך זו התגלתה לאנגלים והם העמידו בערבים גם שם משמר. לכן התחיל הפלמ"ח להשתמש בסירות ששטו מחולתה בירדן, דרך הביצה עד לנקודה דרומית לכפר הערבי זאויה, שם קבלו את העולים שבאו ברגל מחוליות או מכפר בלום. (זה היה עוד לפני עלייתה של נאות מרדכי על הקרקע). אבל פעם איבד פלמחניק אחד תרמיל צד על יד הירדן, אנשי הכפר שמצאו אותו מסרו את התרמיל למשטרה שמרגע זה גם העמידה משמר על יד הירדן באיזור זה. לכן קיבלה קבוצת הסיירים פקודה למצוא דרך שאפשר לעבור רגלית דרך הביצה מהצפון (אזור הכפר סלחיה) עד לים החולה ומשם בסירות לחולתה. אחרי מספר סיורי הכנה מהצפון ומהדרום (ים החולה) עלתה באחד הלילות קבוצה של 10 אנשי סיירים שאליהם הצטרפו 2 אנשי פלמ"ח וכ"מטייל חופשי" פלמחניק ברזרבה, חברנו ראובן רוזן, לדרך. יצאנו מחוליות בחצות, הלכנו בשדות כדי שערבי סלחיה ו/או חיאם אל ווליד, או רועי הג'מוסים שלהם לא ירגישו בנו, והגענו לנקודה המתוכננת ממזרח לוואדח טורה לשולי הביצה. כאן שמענו רעשים כאילו אנשים הולכים בביצה, ורק אחרי הקשבה ארוכה התברר לנו שאלה דגים גדולים (שפמנונים = ברבוטים) שקפצו במים. נכנסו לתוך הגומה. עובי הגבעולים היה עד 10 ס"מ, גובה עד 4 מ' וצפיפותם כה רבה שאי אפשר לראות יותר ממטר עד 2. נזהרנו לא לרמוס את הגומה ב-10 המטרים הראשונים, כדי שאיש לא ירגיש שכאן נכנסו לתוך הביצה. אחר כך התחילה העבודה. בראש הלך איש (בתחילה בן – עמי רבינוביץ) שהפיל עצמו על הגומה כדי ליצור מקום שאפשר לדרוך עליו. מתברר שהמים בתוך הביצה היו רק בגובה של 20 – 30 ס"מ. היות וגבעולי הגומה שטו על המים, האיש הראשון כמעט ולא התרטב אלא מזיעה. איש ראשון זה היה קשור עם חבל הבטחה לאיש השני, שהיה במרחק של כ-5 מטר ממנו. (הבטחה שהראשון לא יוכל ליפול פתאום לבור מים עמוקים). כ-5 מטר אחרי השני הלכתי אני עם מצפן ביד כדי להישאר בדיוק בכיוון שקבענו לעצמנו להגיע לים ולמפגש עם הסירה. בגלל גובה הגומה אי

אפשר היה לראות את ההרים ולהתמצא. אחרי הלכו 4 איש מצוידים בסכינים ארוכים לקציר הגומא (בערבית= סייף) , שקצרו את גבעולי הגומא עד לסה"כ $\frac{1}{2}$ מטר רוחב, והניחו את הגבעולים הקצורים על גבי ה"שביל" שנוצר כך. היות והגומא צף על פני המים היה אפשר ללכת בשביל זה כמעט ביבש. האיש השביעי החזיק חבל מדידה של 25 מטר שהקצה השני החזיק האחרון בשורה. כך בעזרת חבל המדידה ואזימוט המצפן יכולנו לדעת איפה אנו נמצאים. אסור היה לפתוח שביל יותר רחב מחצי מטר, כדי שראשי הגומא יפגשו למעלה ויסתירו את השביל גם מעיני טייסי סיור באם יסיירו מעל הביצה. מהירות התקדמות היתה כ- 150 מטר בשעה. את האיש שבראש התור היה צריך להחליף לפחות כל 15 דקות וגם הקוצרים. כך היתה החלפה מתמדת בתפקידים. מידי פעם מדדנו את עומק המים והתברר לנו שיש מספר תעלות מים ואדיות שחצינו. וגם עלינו על 2 איים יבשים שלא גדלה בהם גומא. מעניין לציין שבתוך הביצה עצמה ולא היו יתושים אלא רק בשוליה. כמו כן לא פגשנו עקבות של חיות בר, רק על אחד האיים היו עקבות של נטריות. מאי זה גם יכולנו לראות את פסגת הר הראועי, קרן נפתלי מעל לקצוות הגומא והתברר לנו שחישובינו בהתמצאותנו היו די נכונים. בסה"כ עברנו דרך של 1700 מטר בביצה וזה לקח לנו 11 שעות. הגענו לאגם החולה והתחלנו לחפש את הסירה של חולתה עם חברנו עזריאל זיגלמן שהיה צריך להמתין לנו במקום. לבסוף נפגשנו והתברר לנו שרק טעינו ב- 50 מטר מהמקום המתוכנן. בזמן ההליכה גם מצאנו שיטה לשתות ממי הביצה. חתכנו מהחלק הדק של גבעול הגומא (קוטר 2 – 3 ס"מ) קטע של כ- 20 ס"מ, ודרכו מצצנו ממי הביצה. הסיבים בתוך הגומא היו כמסננת והמים שקבלנו (נבדקו גם במעבדות) היו נקיים וראויים לשתיה. בדרך שפתחנו השתמש הפלמ"ח רק פעמיים להעברת נשק, אבל להעברת עולים דרך זו לא היתה שימושית בגלל קושי ההליכה ולחץ הפסיכולוגי שהיה משפיע על עולים כאלה.

תוך כל הזמן של הסיירות הייתי גם נוטר, עליתי לדרגת קורפורל ואחר כך לדרגת סרג'נט (הדרגה הכי גבוהה שאפשר להגיע בנוטרות). היה מקרה, את השנה איני זוכר, שיום כיפורים היה בשלישי לחודש, היום הרגיל לתשלום משכורות הנוטרים. הודענו לקצין הבריטי, מפקד הנוטרים, שביום זה אנו לא מוכנים לקבל כסף וגם לא ניתן למכונת שלו להכנס למשקים לשם תשלום. (מאד שמרנו מטעמים לאומיים להציג את השמירה על חגי ומנהגי ישראל). כ"עונש" נצטוונו לבוא כולנו למשרד הגדוד בראש פינה לקבל את הכסף (£ 6 לאיש). בהתייעצות עם מפקד ההגנה ועם כל הסרג'נטים הוחלט שרק הסרג'נטים ייסעו לראש פינה לקבל את הכסף. במידה והגוי לא יסכים לסידור זה נדרוש ממנו שיבוא בעצמו עוד פעם למשקים או שאנו מוכנים

לוותר על הכסף. הגוי נכנע ושילם לנו את המשכורות של כל הנוטרים, כך שאני קבלתי משכורת של 15 נוטרים £6 X , 2 קורפורלים £7 X , ו- 2 סרג'נטים £9 X , סה"כ £122 (הון כסף באותם הימים) עבור החברים של עמיר, כפר בלום וחוליות. ביום זה היה גשם רציני ולא הביאו לי את הסוסה לחלסה כמובטח. לכן הצטרפתי ללכת את הדרך ברגל. היה בוך לא נורמלי, היו תעלות דרכן הייתה זרימת מים בגובה של מטר ואני הולך ומתגלש בבוץ. את כל הכסף קשרתי בממחטה והכנסתי מתחת לכובע הנוטרים רחב השוליים, קשור עם חגורה מתחת לסנטרי. הדרך הביתה ארכה לי מעל ל- 3 שעות והגעתי בחושך, רטוב עד לעצמות. טוב שבימים אלה כבר היה טלפון אחד לכל ישוב כך שיכולתי להודיע לעמיר ולכפר בלום לבוא לקחת את חלקם בכסף.

באחד הערבים הגשומים ביותר של חורף 43 / 1944 הופיע במשק בחור במדים הלבנים של חיל האוויר הבריטי, כולו מלוכלך מהדרך עם מזוודה גדולה ביד. הוא הציג את עצמו כאריאל טאוב, מהנדס דיזל משוחרר מהצי שנשלח למשקנו על ידי מחלקת הקליטה של התנועה. הוא עבד בכל מיני עבודות, גם בהחזקת הגנרטור שלנו (עוד לא היינו מחוברים לרשת החשמל הארצי). הוא סיפר על עצמו סיפורים רבים. יליד הונגריה שכל ניירותיו נאבדו, שגויס לצבא הבריטי, היה איש קומנדו ולחם בחבש עם חילות וינגייט, משם הועבר למדבר המערבי. באחת ההזדמנויות הפילו מטוס מסרשמיט גרמני והוא לקח כמזכרת את החלון של תא הטייס. כשהתברר לבריטים שהוא מבין במנועי דיזל, לקחו אותו לחיל הים, שם, בזמן התקפה של מטוס גרמני קיבל התמוטטות עצבים ושוחרר מן הצבא. את חלון המטוס הוא הכניס למזוודתו ועבר איתו כל דרכו. כשפתח אצלנו את המזוודה מצא את החלון, שהיה ישר, מעוקם בגלל הלחץ והחום. זה הביא אותו לרעיון ליצור מחומר זה, ששמו היה פרספקס, צלחות. היות ועד לזמן הזה אנו במשק אכלנו מצלחות פח, הוא הזמין את זאב שהם ואותי להשתתף בניסוי. לקחנו שתי צלחות פח, חממנו את החלון המקומט מעל לפרימוס דולק עד שנעשה רך ולחצנו את החומר הרך בין שתי צלחות הפח. כשהפרפקס שוב התקרר והתקשה היתה בידנו צורה של צלחת. אריאל ניסר את עודף החומר במסורית דקה וכך היה בידנו ה"אב – טיפוס" של צלחת פלסטיק. אריאל שיכנע את הנהלת המשק לקנות מספר פלטות גדולות של פרספקס וכך התחיל אצלנו עידן חרושת הפלסטיק. בתחילה ייצרנו צלחות מרק בלבד, ומפסולת החומר התחילו לעשות כוסות – הוא "ספל משק" עד ליום הזה. רק אחרי מלחמת השחרור קיבל "המפעל" תנופה, אורי גורן כטכנאי וכימאי נכנס לצוות ונקנו מכונות ההזרקה

הראשונות. חומר פרספקס ירד מגדולתו כי התברר שאיננו עומד בחום של רחיצת הכלים, וחומרים יותר עמידים תפסו את מקומו בתהליך של הזרקה.

אבל נחזור אלי. כפי שסיפרתי הגיעה ב - 12 לינואר 1941, בדיוק ביום הולדת שלי,

בחורה נוספת כעזרה לקרה. היא היתה וינאית כמוני ומצאנו שפה משותפת, דבר שהביא אותנו לחופה. כששונה נכנסה להריון, לא היתה אפשרות להחזיק אותה באיזור מוכה קדחת, והיא, וכך גם בחורות אחרות, נשלחה חזרה לבסיס הקבוצה, לנטעים. אני נסעתי לבקרה מידי חודש. ערב אחד אני בחולה, נתקבל מברק (באיתות מורס מכפר גלעדי) שששונה נכנסה לבית חולים ללדת. למחרת בבוקר נסעתי באוטובוס של שירות החולה לטבריה, משם באוטובוס אגד לחיפה. לא יכולתי כבר לחכות לאוטובוס הבא לתל אביב, כי השעה כבר היתה קרוב לצהרים ולכן נכנסתי לטקסי שירות ערבי לכיוון תל אבי. היות וזה היה בחודש ינואר, עמדו על יד הכביש בסביבות קיבוץ מעברות ילדים ערביים שהציעו צורות נרקיסים. למרות מחאות של יתר הנוסעים עצרתי את האוטו וקניתי 2 צורות פרחים. ירדתי מהרכב על יד בית חולים בילינסון ורצתי לחפש את שושנה במחלקת התינוקות.

היתי בטוח שהרך הנולד יהיה בן. הגעתי למחלקה ושם נאמר לי ששושנה רק עכשיו נכנסה לחדר הלידה וזה יהיה עוד עניין של שעות. כך עמדתי עם הפרחים ביד ולא ידעתי מה לעשות עם עצמי. בדיוק בזמן זה יצאה לווייה מבית החולים ואני, כקרבן לאלים, שישמרו על אשתי, הנחתי את הפרחים על הארון. המתנתי עוד כשעה וכשלא התקדם כלום החלטתי לנסוע לנטעים. עד ראשון לציון עוד היתה תחבורה משם עד למחנה בנטעים הלכתי ברגל. הגעתי אחרי השעה 8 בערב ואחרי אכילת פרוסת לחם ירדתי עם שתי חברות למחנה הצבאי שלרגלי המחנה שלנו. החילים הבריטיים ששמרו במחנה זה (מחנה אימונים של הצבא למטווח שבו הותה גם אירום תחמושת = jeffa ranges) הכירו את הבנות כי הם באו לעיתים קרובות לאכול צ'יפס ולשתות בירה שהוכן בשבילים (בתשלום כמובן). ממחנה זה טלפנו לבית חולים בילינסון. כך נודע לי שבתי נולדה בשעה טובה. למחרת נסעתי לבקר בבילינסון לבקר את שושנה ושם גם החלטנו לתת לבת את השם אורה, הבחירה על השם הגרמני HELLI של אימי ז"ל. אורה נולדה ב- 19.1.1942 הוא ראש חודש שבט. שלחנו מברק באמצעות הצלב האדום לאבי, שבינתיים כבר הכיר את אימה של שושנה בוינה, והם מאד שמחו להודעה זו. נשארתי כשבועיים בנטעים ומיהרתי לחזור לחולה. כאן בינתיים התחילו לבנות בתים מבטון, כמעט ללא ברזל ועם הרבה אבני בזלת (דבש), כך שבחודש מאי 1943 כבר אפשר היה להעביר את הילדים לגליל ושוב היו כל חברי חוליות עם משפחותיהם ביחד בגליל.

בינתיים שושנה נכנסה שוב להריון. הפעם נשלחו הנשים ההרות בחודשיים האחרונים לדרום, כי הדרך לחלסה היתה במצב כזה שלא איפשר לרכב להוביל יולדת לבית חולים בטבריה. לכן נשלחה שושנה בחודש האחרון לדגניה א'. צירי הלידה התחילו ביום רביעי ערב ראש השנה. נהג האמבולנס, שאמור היה להעביר את שושנה לטבריה בדיוק נכנס למקלחת, דבר שלדבריו היה צריך לקחת $\frac{1}{2}$ שעה. נהג שני לא רצה לנסוע כי רצה להיות נוכח בחגיגת ראש השנה של ילדיו. שושנה לא רצתה להמתין ל"סוף המקלחת" ויצאה לכביש כדי לתפוס טרמפ לטבריה. האוטו הראשון שעבר בכביש היה משאית של חיילים אנגלים שהעבירו אותה רועדים מפחד שהיא תתחיל ללדת במכונית שלהם, עד לבית החולים שוויצר (שהיה בחלק העליון של העיר טבריה, לא רחוק מתחנת המשטרה של היום). הבת השניה נולדה ביום חמישי, יום ראשון של ראש השנה. הודעה טלפונית נמסרה לכפר גלעדי כדי להעבירה לחוליות בערב באיתות. אבל דווקא בערב זה ירד גשם והיו עננים נמוכים, שלא איפשרו קשר איתות ולכן נמסרה ההודעה רק בערב שבת. אני זוכר שבערב זה היה אצלנו קונצרט של הכנר פינביש. בהפסקה העפתי מבט דרך החלון לכיוון כפר גלעדי (לא היו בנינים או עצים שהסתירו) אבל ראיתי שהשיחה נמשכת (בערב זה האתת האחראי אצלנו היה יצחק פימנטל) ורק אחרי שביר שניה הרגשתי שמה שראיתי היתה המילה "אנגל". חזרתי מהר להביט שוב לכיוון וראיתי את המילה "בת". התיישבתי ואמרתי לחברים "חברה, נולדה לי עוד בת". כמובן התחילה המולה של "מזל טוב". לא לקח הרבה זמן ויצחק פימנטל ירד מתחנת האיתות (שהיתה על גג הנוקטה), נכנס לחדר האוכל והכריז בקול גדול שלאריה נולדה עוד בת. כמובן שהיה צחוק גדול. בשנה זו נפל חג סוף חודש רמאדן המוסלמי בדיוק בראש השנה שלנו ולכן לא היו אוטובוסים בראש השנה (יום חמישי ושישי) וגם האוטובוס הערבי לא נסע ביום שישי ושבתי. לכן לא נשארה לי ברירה אלא לעשות טרמפים לטבריה. רכבתי מלובש במדי נוטר לחלסה ב-5 בבוקר ובגלל החגים כמעט לא היתה תנועה בכביש. רק בסביבות השעה 8 עבר אוטו צבאי עם חיילים יהודים שבאו מלבנון, חברי חולתה (אחר כך התברר לי שהם הבריון נשק למשק שלהם) שלקחו אותי עד אחרי מלחה, משם הם המשיכו בדרך עפר על יד הכפר הערבי עולמניה (כיום יש שם כביש חדש לשמורת החולה וליסוד המעלה), ואני המשכתי ברגל לכביש חולתה. (שדה אליעזר עוד לא היתה קיימת). משם היה לי מזל ותפסתי "טרמפ" עם עגלת סוסים עד לפינת מחניים. שוב הלכתי ברגל עד ראש פינה. באותו יום שבת היה תמרון של הצבא "היווני החופשי" שחנה אז בארץ. היות והיתי במדי נוטר "הסכימה" המשטרה הצבאית היונית לקחת אותי עד לפינה טבחה. ושוב הלכתי ברגל, אבל למזלי

אחרי כ- 500 מטר עצר לי רכב פרטי יהודי שאיתו סוף – סוף הגעתי לטבריה. השעה היתה כבר 2 אחרי הצהריים, ועליתי ברגל לכיוון בית החולים "שוויצר". בדרך נכנסתי לבית של מכיר, מר סגל, יהודי בנאי שבנה אצלנו את בניין ה"נוקטה" מאבני בזלת. שם החלפתי את המדים ללבוש אזרחי, כי שושנה לא רצתה שאבוא לבקרה כנוטר. הגעתי לבית חולים ברבע לשלוש ומצאתי שת שושנה בוכה כי חשבה שאיני רוצה לראותה כי שוב היא הביאה לי בת. רק אחרי הסברים של השתלשלות העניינים, בעיות הקשר ותלאות הדרך היא נרגעה והציגה לי את הגמדה האדומה, והחלטנו לתת את השם רותי. עם ההריון השלישי של שושנה היו בעיות והיא נסעה מספר פעמים לבדיקות לבית חולים בעפולה. בסופו של ההריון, בתחילת האביב, היא נשארה אצל חברתה (עוד מוינה וגם ממשק הפועלות) במשק הצעיר דברת, במרחק קצר מבית החולים. השנה, תחילת 1947, היו לי בתפקידי כסרג'נט נוטרים הרבה נסיעות למפקדת הגדוד בראש פינה. וגם משם ניצלתי כל הזדמנות לטלפן לדברת. פעם, בראשון לאפריל שוב הצטרכתי לנסוע לראש פינה. על יד האוטובוס בבוקרפגש אותי סבא רוזנפלד, אביה ז"ל של אסתר מנצ'ר שעבד תמיד מבוקר השכם בבית החרושת הישן (מקום שכיום מחסן החלקים של המוסך), לץ זקן וינאי, ודרש ממני לעשות "מתיחת ראשון לאפריל" לכל המשק ולטלפן מראש פינה הביתה ש"נודה לי עוד בת – השלישית". לא רציתי להסכים לרעיון זה כדי לא "להתגרות בגורל". (אולי בכל זאת יהיה לי פעם בן). כשהגעתי למשרד בראש פינה לא היה ה"גוי" במשרד אלא רק היהודי (משה אנגל, ששינה את שמו להראל ומשמש היום כשגריר ישראל בדנמרק). הוא הסכים לתת לי לצלצל לדברת, אבל שם נמסר לי ששושנה כבר הועברה לבית החולים ישר לחדר לידה. מיד צלצלתי לבית החולים ושם נאמר לי "מזל טוב, יש לך בת". נו טוב, בת שלישית- אבו אל בנאת. עוד פעם הרמתי טלפון למשק (לא טלפון חיוג אלא בקשה דרך מרכזית ראש פינה, ר"פ 40) ומסרתי בבית שנולדה לי בת ושאני ממשיך לנסוע לעפולה. כמובן לא רצו להאמין לי בבית והיו בטוחים שזו מתיחה של ראשון באפריל. לכן צלצלו מהמזכירות לבית החולים וגם שם אמרו שזו בת. רק אז הלכו לצלצל בפעמון, כמנהג טיפוסי חוליותי. שמעו את הצלצול במטבח ולא האמינו, צלצלו עוד פעם לבית החולים. שם אישרו עוד פעם את העובדה אבל התחילו להתעצבן על הנודניקים מחוליות. אבל בזה לא די. גם נשות המתפרה לא רצו להאמין ל"מתיחה" זאת ועוד פעם צלצלו לעפולה. אבל שם כבר התחילו לצעוק "מה אתם חושבים שלנו יש זמן בשביל מתיחות ראשון לאפריל?" כשלבסוף אני הגעתי לבית חולים לחבק את אישתי ואת "בדיחת היום" קבלתי חזק על הראש ממנהלת מחלקת היולדות. אבל בסופו של דבר הכל היה בסדר, קראנו לבת חנה על שם אימה ז"ל של

שושנה. זה סיפור הולדת שלוש הבנות ששלושתן גדלו, יפו ונעשו בנות טובות ומסורות שיכולות להיות דוגמה להרבה ילדים אחרים.

כל זמן היותי מגויס להגנה שירתתי כמובן גם כנוטר (סרג'נט). אחרי הולדת בתי הצעירה בקשתי להשתחרר מהגיוס המלא בהגנה. זה היה תהליך ארוך כי ניסו להמשיך לקיים את היחידה, שמספר חברים בה כבר התחלפו, ולמצוא מחליף בשבילי. גם המדריך הנפתי, באותם הימים צ'רה (צבי צור, שאחר כך היה לרמטכ"ל של צה"ל) חיפש מחליף. אבל בסופו של דבר שוחררתי בראשון לספטמבר 1947, בהבטחה שבמקרה חרום אתגייס בחזרה. הימים היו בזמן הדיונים באו"ם על עתיד הארץ ולכן התחילו כאן בהכנה של בנית כוח מגן. באיזור הגליל רוכזו מספר פלוגות פלמ"ח שמפקדתם היתה באיילת השחר עם מחלקות בדפנה, כפר גלעדי, איילת השחר ולהבות הבשן. באותו זמן התחילה להתארגן חטיבת גולני כחלק ממחוז "ליבונוני" שבחלק הצפוני של הארץ, וחטיבת כרמלי באיזור חיפה. באחד הימים הופיע במשקנו אברהם יפה שהתמנה כמפקד אחד הגדודים של גולני, והציע לי להתגייס לגדודו כקצין מודיעין. אני, שרק חזרתי מהיותי מגויס, והיותי תמים (לא האמנתי שבאמת עומדת לקום מדינה יהודית ולא עומדת לפרוץ מלחמה עם הערבים), סירבתי ואברהם אמר לי עשעוד אצטער על החלטתי זו כי ממילא יגייסו אותי, בתנאים פחות נוחים.

בהתחלת נובמבר, כלחץ על דיוני האומות המאוחדות, התחיל בסוריה תמרון גדול של כל 3 החטיבות הסדירות שהיו להם בקרבת הגבול שלנו. לגבינו לא היה ברור שכאן מדובר רק בתמרון ולכן הובאו עוד פלוגות פלמ"ח לגליל וכמובן גם אני גויסתי, אם כי בתחילה רק גיוס חלקי כקצין מודיעין של הנפה, אבל עבדתי בקשר הדוק עם מפקדת גדוד הפלמ"ח בפיקודו של מולה כהן. היו אז ברשותי מפות של דרום סוריה (שהביא לי בזמנו חבר משק שלנו גרשון פרילינג (שחר) שהיה חייל בצבא הבריטי ואחראי על מחסן המפות של הצבא הזה במחסני בנגזי. הוא הביא בכל ביקור מספר מפות עד שהיה ברשותי סט שלם מביירות עד דמשק ועד רבת עמון). אני לקחתי מפות אלה איתי לאיילת השחר והכנו קיר שלם של מפות של כל האזור. (ברור שאת המפות כבר לא קבלתי בחזרה והם היו לבסיס למחסן מפות של צה"ל בצפון הארץ). עבדתי ביחד עם קצין מודיעין של הפלמ"ח, יהודי גרמני שאת שמו שכחתי. (הוא נפצע על ידי מוקש בפברואר 48'. היה עוד בצפת בזמן הקרבות שם במאי 48', ואחר כך נעלם לי. שמעתי ממנו רק בשנות השישים, הוא התנצר ונעשה לנזיר דומיניקני. סופו לא ידוע לי).

אחרי כשבועיים נרגע האזור ויכולתי לחזור הביתה. לקראת הדיונים באו"מ גוייס בחיפה גדוד ח"י (גדוד 11 עם מפקדו ישראל ליאור שנעשה בסופו של הקרירה הצבאית שלו שלישי הצבאי של ראש הממשלה גולדה מאיר). מפקדת הגדוד נקבעה גם כן באיילת השחר. מספר בחורים נשלחו לתגבורת שמירה לישובים. לחוליות נשלחו 4 איש שתפקידם היה שמירה על גשר הירדן. (אני רק זוכר שמות של שניים מהם, אחד היה אריה קומורניק, כיום פרופסור להנדסה בטכניון בחיפה, השני פנחס כהן, כיום סוחר חומרי בניין בחיפה). שניים אלה שמרו פעם ביום על יד הגשר, כשהגיעה משאית ערבית בדרך לכפר סלחיה, שממנו ירד בחור ערבי עם רובה ביד והחל ללכת לכפר דוארה. לראות ערבי עם רובה היה יותר מדי לשני השומרים הצעירים, הם לקחו לו את הרובה, הרביצו לו מכות וגרשו אותו. את הרובה האנגלי הביאו מיד למשק.

וכאן מתחיל הסיפור עם הדרוזי מחמד סעיד אחמד, שאת סיפורו כתבתי במיוחד.

בליל ההצבעה באו"מ, ב- 27 לנובמבר, ישבנו כולנו מסביב לנוקטה שבו הקמנו את הרדיו היחידי שהיה במשק. אחרי גמר ההצבעה התחילה חגיגה גדולה, הערנו את הילדים "הגדולים", גדעון, מרדכי, תמר, ניסים ואחרים, התחילה הורה בחדר האוכל, חילקו יין ואחר כך נסעו תוך כדי שירה למשקים אחרים בסביבה שגם שם היו חגיגות, כל זה בחצות לילה. רק אורי הוימן, אפי פרום ואני נשארו בבית ולפי הוראות מקדימות התחלנו להוציא את הנשק מהסליקים. עוד באותו לילה לקחנו מספר בחורים, חילקנו נשק והדרכנו אותם לתפקידם להגנת המשק. המפקד הראשון היה צבי נוסבאום (נועם). באמצע חודש דצמבר התחילו אנשי כנופיות, רובם מסוריה ומיעוטם מתושבי העמק בפעולות חבלה. כמאל אפנדי, המנהיג הבלתי מוכתר של ערביי החולה, (זה שבזמנו הרג את טרומפלדור, אבל אחר כך נעשה סוכן של הקק"ל ועזר ברכישות רוב הקרקעות בעמק) נתן הוראה למוכתרים הערביים ולנכבדים לא ליזום פעולות עוינות נגד היהודים אלא להסתפק בשמירה על הכפרים ולהיות מוכנים להדוף "תוקפנות" יהודית. בכל זאת היו ערבים מקומיים שהשתתפו בפעולות האיבה.

בעמיר חבלו בבריכות הדגים, ערבי מסלחיה ירה עם חשמלאי בכפר בלום שעבד על עמוד חשמל והרגו, היו חבלות בדם, דפנה, ירו על טנדר על יד הגושרים והרגו שני אנשי ראש פינה שהיו באוטו, ורק בחוליות לא פגעו. להפך, חוליות היה מרכז הקשר עם הערבים. זאבקו

ברגר ז"ל היה המקשר שהחזיק את הקשר עם המודיעים השונים ובעיקר עם הדרוזי מחמד סעיד אחמד, שהיה אחד החשובים ביניהם, ובמיוחד עם פרוץ המלחמה בחודש מאי '48. גם חלק מאנשי חלסה, שלא קבלו את המרות של כמאל אפנדי, השתתפו בפעילות, חסמו את הכביש באבנים גדולות וגם ירו על התחבורה למשקים שלנו. היות ובימים ההם עוד לא היו עצים במשקים וגם המטעים עוד היו צעירים, תצפית ממגדלי המים איפשרה שליטה על האיזור. גם אנחנו החזקנו צופה על מגדל המים, חברות כמו שפרה, דיני, שולמית בן-דרור ואחרות. פעם שולמית שמה לב שהעדרים של הערבים שהיו רגילים לחזור לכפרם רק בשעות הערב, הוחזרו על ידי הרועים כבר בסביבות 3 אחר הצהרים. הדבר היה חשוד בעיניה והיא הודיעה לי על כך. עליתי בעצמי וראיתי כנופיה של כ-8 איש בדרך מעבסיה ללכת דרך השדות לכיוון קטיה. היות ובשעה 4 עמד האוטובוס לבוא מחלסה למשקים שלנו, מהתצפית שלנו יכולנו לראות במשקפת פעילות על יד סיבוב הכביש בחלסה (מקום בו אחר-כך היתה המזבלה וכיום גדר המערכת של הקריה). כמו כן ראיתי את 8 החברה שבאו מעבסיה ללכת מערבה לקטיה ולהתפזר בשטח. מיד הודענו טלפונית לעמיר ולכפר בלום, ורכבה מחלקה בפקודו של זאב נחושתן מעמיר ומשלושת הישובים יצאו כיתות שתפסו עמדות על יד הכביש. הכיתה של עמיר נסעה בטנדר עד מול הכפר נעמה (כיום יש שם מפעל המים של הצינור המוביל המערבי). הכיתה של כפר בלום נסעה עד למקום שכיום פינת הכביש לבית הלל. רק לנו לא היה רכב ולכן תפסנו עמדה על יד הכביש של כפר בלום. האוטובוס הגיע לפינה על יד חלסה ומצא את הכביש חסום באבנים גדולות. בזמן שחברים ירדו לסלק את המחסום, נפתחה עליהם אש מהגבעה השחומה וחבר עמיר נפצע קשה. גם האוטובוס נפגע ואחד הגלגלים פוצץ. ג'ורגיק, חבר עמיר, נהג האוטובוס, המשיך בנהיגה מהירה, פרץ את המחסום. בינתיים התפתח קרב אש בין הכנופיה מקטיה לבין כיתת עמיר וחבר עמיר, יוסף שלמינס, נהרג. כשהגיע האוטובוס הוכנס ההרוג והאוטובוס המשיך בדהירה מזרחה כשכיתות עמיר וכפר בלום מחפים על נסיעתו. בינתיים יצא טנדר עם הרופא מעמיר מול האוטובוס ובפינת כפר בלום הועבר הפצוע לרכב של הרופא והועבר למרפאת עמיר. האוטובוס שבינתיים כבר כל 4 הגלגלים היו מפונצ'רים, המשיך לאט בדרכו לעמיר, כשהנוסעים לכפר בלום נסעו עם הכיתה הנוסוגה למשקם. גם כיתת עמיר נסוגה למשק. אנחנו עוד נשארנו בשטח עד שכל האחרים הגיעו הביתה, וגם חלק מחברי חוליות התחילו ללכת הביתה.

בזמן חילופי היריות הרגשתי מכה בשרוול והתברר לי שכדור עבר דרך שרוול מעיל הבטלדרס. אמרתי לצבי נועם ששכב לא רחוק ממני שקבלתי כדור בשרוול, אבל כשהוא הגיע הביתה, כרבע שעה לפני, הוא סיפר לשושנה ש"אריה קיבל כדור", דבר שכמובן גרם להתרגשות גדולה, ורק כשחזרתי נרגע הכל.

במשך החודשים דצמבר '47 וינואר '48 לקחו אותי עוד מספר פעמים לאילת השחר ששם התארגנה חטיבה, מורכבת מהגדוד השלישי של הפלמ"ח, חלק של גדוד 11 חי"ש מחיפה (שאחד ממפקדי הפלוגות שלו היה ידידי יוסף פוגל, איש עין גב) ואנשי חי"ש של נפת תל-חי. כמפקד התמנה אורי יופה, חבר מעוז חיים, פלמחניק ותיק. בתחילת פברואר גויסתי גיוס מלא אבל הועברתי מתפקיד קצין סיירים של הנפה לגדוד השלישי של הפלמ"ח כעוזרו של קצין המודיעין יעקב לבינגר, ויותר מאוחר כקצין מודיעין גדודי. באותו זמן היו מספר פעולות תגובה של הפלמ"ח. אחרי היריות על הרכב בכפר חסאס (על יד הגושרים) ששם נהרגו 2 אנשי ראש פינה, יצאה מחלקה מבסיס כפר גלעדי לפעולות תגמול לפוצץ מספר בתים של פורעים שהיו על יד הכביש. את החומר המודיעיני הם קבלו מתוך תיקי הסיירים שלנו. (שם היה מקרה שאחת המכ"מיות, נתיבה בן-יהודה היתה צריכה לטהר בית לפני הפיצוץ על ידי זריקת רימון דרך החלון. היא לא עשתה זאת כי שמעה מתוך הבית בכי של ילד. ולכן הבית לא פוצץ, דווקא הבית של אבו עוסמאן, מנהיג הכנופיה- אותה נתיבה שאחר כך התפרסמה בשם "השד הבלונדיני" שהתקיפה ופיצצה אוטובוס ערבי בעליה לנבי יושע).

פעולה אחרת היתה נגד הכפר אחסניה, מצפון לאילת השחר, גם לפעולה זו החומר המודיעיני בא מתיקי הסיירת שלנו. כשבועיים לפני פעולה אחסניה עלתה שיירה עם מזון, בליווי אנשי הפלמ"ח (מהמחלקה הטורקית שבאילת השחר) למנרה. על יד הסיבובים הגדולים הותקפה השיירה ו-4 מבין הפלמחניקים נהרגו בקרב. השיירה הגיעה למנרה ורק אז חזרו לקחת את ההרוגים. בינתיים אנשי הכנופיה התעללו קשות בקורבנות. כשבוע אחרי זה הניחו ערבים מוקש על הכביש של חולתה, לא רחוק ממפגשו עם הכביש הראשי. נהג אוטובוס מחולתה (אורי גולדשטיין) הרגיש במוקש ועבר על ידו, והורידו מהכביש לתעלה. הוא הגיע לאילת השחר ומסר על המוקש. מיד יצאו אנשי הגדוד למקום וראו עקבות שהובילו לכפר אחסניה. באותו הזמן היה באילת גם מדריך חבלה, בחור שווצרי. הוא לקח חבלנים של הגדוד כדי ללמד אותם, על מוקש חי, איך לפרק מוקשים. להצגה זו הוא הזמין גם מפקדים שבאותו זמן היו באילת, יגאל אלון ז"ל, המג"ד מולה כהן, מ"פ משה קלמן ואחרים (ביניהם גם אותי). החבלן ראה את המוקש, ניקה יפה מסביב בסכין חבלנים ואחר כך אמר לכולם

"ליתר זהירות תתרחקו קצת". כולנו נסוגנו כ- 10 מטר, החבלן המדריך ואחד מחבלני הגדוד נשכבו על הכביש ובידהם הרימו את המוקש. אבל זה היה ממולכד במוקש שני מתחתו ושני הבחורים התרסקו לגמרי.

עוד באותו לילה יצאה הפלוגה מאיילת להתקיף ולפוצץ את הכפר אחסניה. הקרב היה קשה, הכנופיה היתה יותר מאורגנת משחשבנו. נהרגו כ- 20 ערבים אבל גם לנו היו 2 הרוגים ו- 4 פצועים. בנסיגה הרגלית לאיילת לקחו אנשי הפלוגה את ההרוגים ואת הפצועים איתם. ביניהם היה אחד גדול וכבד במיוחד. רק כשהכניסו את הפצועים למרפאה במשק התברר, שהפצוע הכבד היה ערבי וכפי שהתברר אחר-כך, קצין עיראקי בדרגת מיג'ור, מומחה לחבלה, הוא שהניח את המוקש. הטורקים שבגדוד, חברים של קורבנות השיירה למנה, לקחו אותו והתנקמו בו.

היו גם מספר התנכלויות לתחבורה היהודית בכביש הצפון. לכן הוחלט גם כן לצלוף על אוטובוסים ערביים שנסעו מעמק החולה לחלסה ולצפת. כתוצאה מכך התחילו הערבים לנסוע דרך נבי יושע, קדש, דיסון, עלמה, ראס אל אחמר, עין זיתים לצפת. היות והצליפות של הערבים המשיכו, הוחלט לעשות פעולה רצינית. הסיבה לכך היתה: יצאה שיירה מחוליות, עמיר וכפר בלום בפיקוד אפריים לבנה (פרויקה) להיפגש עם שיירה שבאה מדפנה, כפר סאלד. במשאית הראשונה היתי אני כאחראי. לפני חלסה עצרה אותנו כיתת חיילי הליגיון הערבי עם שריונית ולא רצו לתת לנו להמשיך. רק אחרי חילופי מילים חריפות ביני לבין הסרג'נט הערבי המשכנו, נפגשנו עם אנשי השיירה השניה. מכאן נסע בראש השיירה טנדר של כפר סאלד עם האחראי פרידלנדר כשהגענו על יד הכפר בוזיה (כיום אחרי צומת גונן) היה מונח על הכביש עץ צפצפה כמחסום. פרידלנדר ירד והזיז את המחסום הצידה, אבל בו ברגע נפתחה עלינו אש, פרידלנדר נפגע בחזה, השיירה המשיכה בדרכה, אבל את הטנדר שלחנו במהירות לאיילת כדי שהפצוע יוכל לקבל עזרה רפואית.

אחרי התנקשות זו הוחלט במטה הגדוד לבצע את הפעולה הגדולה. הוטל על כיתת פלמ"ח שרובם היו טירונים בפקודת מפקדת המחלקה נתיבה (תיבה) בן יהודה (בחורה שעישנה מקטרת) לעצור את האוטובוס הערבי, שנהגו היה אחד ממפקדי הכנופיות מצפת (אבו אוסמאן) על יד הסיבוב החד בכביש העולה לנבי יושע. הבחורים פתחו באש מתת מקלעים וזרקו גם רימונים. האוטובוס נעצר אבל כמעט לא היו נפגעים. אז ירדה הקצינה מהסלעים, פרצה לתוך האוטובוס וחסלה כמעט את כל הנוסעים באש תת מקלע. לרוע המזל רק הנהג, אבו אסמאן, לא נפגע. לבחורה הודבק השם "השד הבלונדיני" על ידי הערבים. כל כוח

הפלמ"ח חזר בשלום לאיילת אחרי שהציתו את האוטובוס. מיום זה התנהלו תנועות הרכב על כבישי הגליל בסדר.

בפברואר '48 עלה האוטובוס של שרות החולה כרגיל לצפת, אבל בדרך היה מוקש חשמלי שהופעל על ידי ערבים, והיו מספר פצועים. ביום ראשון אחרי זה שוב עלה האוטובוס לצפת וככל יום ראשון היו בו רוב גזברי משקי החולה. שוב הופעל מוקש חשמלי אבל הפעם התוצאות היו קטלניות. נהרגו הגזברים של כפר גלעדי, כפר סאלד, מעין ברוך ועוד 3 חברי פלמ"ח שהיו בליווי. נפצעו מספר אנשים, ביניהם נחום הורביץ מכפר גלעדי, קצין מודיעין של הפלמ"ח (יקה אכזרי שאושפז בבית החולים בצפת ועם שתי ידיים ורגל אחת בגבס הרביץ לערבים שבויים בעת חקירה מכות רצח ואחר כך מסר אותם לאנשי צפת לשם הריגתם והניחתם בשבילים שבהם עלו ערביי צפת לעיר. בסופו של דבר הוא התנצר ונכנס למנזר דומיניקני בירושלים (איני יודע אם הוא עוד חי). בין בין הלא פצועים המעטים היה גם חברנו דוד זוננפלד.

היות וראו את שני הערבים מפעילי המוקש, רצו אנשי הליווי שלא נפגעו לרוץ אחריהם, אבל באותו רגע הופיע אוטו משוריין עם שוטרים בריטיים. הם נעמדו וקראו לשני החבלנים לבוא אליהם. אלה ללא חשד, נגשו לבריטים ועלו על האוטו המשוריין. והם המשיכו את דרכם לכיוון ראש פינה. בו ברגע בא גם טנדר נוטרים מצפת בפיקודו של יונה הלבדשטט. הוא עודכן במה שהיה והתחיל לדהור עם הטנדר לראש פינה, עבר את המשוריין והגיע לראש פינה. ביריות וצפופים הזעיקו את אנשי ראש פינה ומפקדם דוב גולדשטיין שהספיק לרכז את רוב תושבי הכפר בסיבוב החד על יד החנות של זרחיה ולחסום את המשוריין שהגיע באותו רגע. דב גולדשטיין עלה על המשוריין ובידו רימון יד, ודרש מהשוטרים למסור לידו שני הערבים, אחרת הוא ישחרר את הרימון בתוך הרכב. מחוסר ברירה מסרו השוטרים את שני החבלנים שהוכנסו לטנדר של יונה, שנסתלק במהירות מהמקום. תושבי הכפר החזיקו את המשוריין עוד כ- 10 דקות, רק אז נתנו להם להמשיך בדרך למשטרת ראש פינה. בינתיים יונה הגיע עם הטנדר למחניים ושם הסתירו את השניים וחקרו אותם. ערביי צפת דרשו מהבריטים להחזיר להם את חבריהם שהשוטרים "מסרו מרצונם החופשי ליהודים". הצבא הבריטי הביא גדוד חיילים שלם והתחיל בחיפושים מבית לבית בכל הישובים מצפון לראש פינה. רק למקלטון קטן ומלוכלך שבכניסתו היו המון גרוטאות חלודות, לא נכנסו. בסופו של דבר פנה קצין מודיעין בריטי לחבר ההגנה הרי סילבר, חבר מעין ברוך שהיה כקצין קישור בין ההגנה לצבא הבריטי וביקש "לקבל

את שני החבלנים חי או מת", כדי שאפשר להחזיר אותם לצפת. ובאמת למחרת נעמדו שני ארונות עם המתים במקום שהיום עומדת תחנת אגד בכניסה לעירית חצור.

בחודש מרץ היו ההתקפות הגדולות על גוש כפר עציון ונשלחה לשם המחלקה של הסטודנטים מירושלים, המחלקה של ה-35 שהושמדה אחרי קרב קשה לא רחוק מהגוש. אז החליטה ההגנה להתחיל באופנסיבה נגד הערבים ואצלנו בצפון נתקבלה פקודה להתקיף את הכפר סאסא שהיה בלב האזורים הערבים ובמרחק רב מכל ישוב עברי-הקרוב ביותר היה עין זיתים, גם הוא במרחק של 15 ק"מ קו אווירי. התפקיד הוטל על פלוגה של הגדוד השלישי ולמפקד הפשיטה נתמנה משה קלמן (שאחר כך קיבל את הפיקוד על הגדוד). נעשו סיורים רגליים, קלמן יצא גם לסיור אוויר ומחלקת המודיעין שלי בחולתה הכינה לפי תיק הסיירים שלי ושל צילום אווירי בריטי ישן שולחן חול של הכפר שכל בית לפי צורתו היה חתוך מקוביות סבון. הוחלט שההתקפה תבוצע מצפון, אבל לא הערכנו נכון את גובה הסלעים שהיו כמדרגות מהצפון, דבר שהקשה מאד על עליית הפלוגה לתחילת הכפר. המ"פ הכניס את המכ"פים ואחר כך את הכיתות וחוליית החבלנים לדגם והסביר לכל אחד את תפקידו האישי. לפי התכנית, שבוצעה גם למעשה, פרצו שתי כיתות כמאבטחים וסבלים של חוליות החבלנים לשני רחובות בכפר, הניחו מטענים על יד כל בית מחוברים על ידי פתיל רועם (בעירה מהירה מאד) והתחילו לסגת תחת מדרגה סלע. קלמן לקח איתו מחצרץ עם חצוצרה וכשכולם היו במחסה ניתן סימן ע"י תקיעת חצוצרה לפצוץ, הפתילים הודלקו ושתי שורות הרחובות פוצצו וקרוסו כמעט באותה השניה. רק אבן גדולה עפה יותר מידי רחוק עד מאחורי מדרגת המחסה ונפלה על אחד הבחורים ושברה את רגלו. באותו רגע נכנסה קבוצה שניה לכפר, לפי אותה מתכונת, ושוב פוצצו מספר בתים. סה"כ פוצצו כ-24 בתים. מיד אחרי הפיצוצים הערבים התארגנו והתחילו לירות לכל הכיוונים, הם לא תפסו מאיזה כיוון הותקפו. ופלוגתו של קלמן התחילה בנסיגה עם הפצוע על גבי אלונקה, הדרך חזרה היתה קשה במיוחד, אסור היה להתקרב לכפרים הערביים ג'יש (גוש חלב) וספסופה ומירון, יחד עם זאת אסור היה ללכת על הכיש מחשש להיתקלות עם צבא בריטי שיכול היה לבוא לעזרת הכפר הערבי המותקף. מיד אחרי הנסיגה מהכפר היה מפגש של כל הכוחות בואדי מירון, שם התחילה ההתארגנות לדרך חזרה. בזמן הזה התחיל לרדת גשם, בהתחלה חלש וטורדני, אבל אחר כך יותר חזק וההליכה באדמה שנעשתה בוצנית נעשתה קשה ביותר. החברה נהיו תשושים ובפרט הובלת הפצוע נעשתה קשה ביותר. כשהגיעו לסביבת הכפר מירון האיר השחר ומשה קלמן החליט לעלות על הכביש לכיוון עין-זיתים. הוא סידר את החברה בשלוש ושהתחיל בצעידה צבאית

נוקשה, דבר שנתן מרץ חדש. קלמן עמד בקשר אלחוטי (מק 20 כבד) עם החברה בהר כנען וכך קבלנו אנו באיילת השחר דיווח די שוטף עד להחזרתם לבסיס בעין-זיתים. לשם הגיעו רק בסביבות השעה 8 בבוקר אחרי הליכה רצופה של 27 ק"מ ולחימה בתוך הכפר סאסא. פעולה זו זעזעה את הערבים והשפיעה על היקף פעילותם בכל הגליל. בתקופה זו החלו הבריטים בפינוי תחנות המשטרה בחלסה, מטולה ונבי יושע. את תחנת מטולה מסרו ליהודים (היתה להם ברירה אחרת?) אבל חלסה ונבי יושע נמסרו לערבים ובזאת נותקו למעשה ישובי הצפון והתנועה בהם נעשתה רק בשיירות. חמור במיוחד נעשה המצב של מנרה ורמות נפתלי שעל הכביש אליהם ישבה משטרת נבי יושע, והיה צורך דחוף וחיוני להשתלט על מקום זה. נעשה כבר פעם ניסיון של מחלקה של גדוד 11 החיפאי שצורף לחטיבה 9 (חטיבת עווד בפיקודו של אורי יופה), ניסיון שנכשל וגרם לנו ל-3 הרוגים ומספר פצועים ולאבדן של אוטובוס משוריין שנשאר תקוע בבוץ. לכן תוכנן בתחילת אפריל פעולת כיבוש של פלוגה של הגדוד השלישי של הפלמ"ח שמפקדו היה כבר משה קלמן (מולה כהן קיבל את הפיקוד על חטיבת יפתח שכללה גם את הגדוד הראשון שבזמן זה עוד לחם ברדיפה אחרי כוחות קוג'י שנסוגו אחרי כשלון התקפתו על משמר העמק). התוכנית של קלמן היתה: מחלקה עם 5 כלים אוטומטיים כבדים (הוצקס, ביזה וספנדאו) תתפוס עמדה על הגבעה מדרום למשטרה (גבעת התאנה), גם במטרה חסימת הכביש מקדש למשטרה, ובו בזמן תעלה מחלקה מוגברת עם חבלנים בוואדי מצפון ברגל שתתגנב לקיר הצפוני (הרך) של המצודה אחרי חיתוך הגדר, להניח חומר נפץ על יד הקיר, ואחרי הפיצוץ לפרוץ ולהשתלט על כל הבניין. בזמן התכנון דרשתי מהמג"ד לשלוח לפחות חוליה לצד הצפוני של הוואדי, מקום ששם יש בדואים משבט חמדון. (כיום יושב שם קיבוץ יפתח), כדי להבטיח אי-השתתפותם במהלך הפעולה. קלמן דחה דרישתי בביטחון רב ואמר שהאש הפותחת את הפעולה, אש של 5 כלים כבדים אוטומטיים שמספר רב של קלעים יעברו גם לצד הצפוני של הוואדי, תגרש את החמדונים לכל הרוחות. לפעולה יצאו מקיבוץ חולתה, אחרי ניסוי כל הכלים, באיחור של שעתיים והגיעו לרגלי ההר אחרי חצות. מחלקת הרתק מדרום תפסה עמדות כבר בשעה שתיים וחצי, אבל העלייה הרגלית של המחלקה בפיקודו של דודו בוואדי התלול, כשסחבו על גבם כ-100 ק"ג חומרי נפץ ושולחן עץ המאפשר להניח את החומר במקום הרגיש בקיר המצודה, לקחה הרבה זמן מעל המתוכנן. כשסוף כל סוף הגיעו למעלה, התברר שיש יותר גדרי תייל משיכולנו לזהות בצילום האוויר האחרון (סיור רגלי נעשה כחודשיים לפני זה ומאז הערבים הוסיפו גדרות

קונצרטינות חלודות שלא בלטו בצילום). בינתיים הפיץ השחר וכשהתחילו לחתוך את הגדרות בשקט נעשה עוד יותר אור. קלמן שקיבל דיווח על כך במכשיר הקשר היחידי שהיה עם המחלקה, נתן פקודה לפוצץ את הגדרות ולהסתער על הקיר, אבל דודו שפחד שאם יקח חומר נפץ בשקיות של 10 ק"ג, לא תספיק הכמות שנשארת לפריצת הקיר, התעקש להמשיך בהתקרבות שקטה. בינתיים היתה כבר השעה 4 וחצי ואור יום כמעט מלא, כשהראשונים הגיעו בזחילה לקיר והיו צריכים להעמיד את השולחן כדי לשים את חומר הנפץ, הסתכל במקרה אחד הצופים הערבים שעמד על גג הבניין למטה וראה את המתגנבים. הוא שלשל רימון יד למטה והרג חבלן אחד ופצע מספר אחרים, ביניהם גם את דודו המפקד. באותו רגע קבוצת הרתק של 5 מכוניות הירייה היתה צריכה לתפוח באש, אבל מכל הכלים שבניסוי בחולתה היו תקינים, פעל רק ספנדאו אחד (שלמעשה לא היה מכונית יריה אלא מקלע בעל קצב אש רב). האש לא עשתה רושם על המגינים הערבים. נזרקו עוד ועוד רימונים מהגג. דודו שהיה פצוע קשה, דרש שיניחו את חומרי הנפץ על גבו ופוצצו איתו (השולחן נתקל בין הגדרות). הוא קיבל סירוב מחבריו ולכן נתן פקודת נסיגה. כל הדרך עד לשולי הוואדי, כ- 100 מטר, החברה היו די גלויים ורובם נהרגו או נפצעו מאש רובים ומקלעים שעל גג המצודה. כשסוף סוף הגיעו להסתתר מאש הערבים, הם היו גלויים לצד הצפוני של הוואדי ופתחו החמדונים שהיו עדי שמיעה של הקרב והתקרבו לוואדי, באש צלפים לעבר הנסוגים. כדי להסתתר מהחמדונים עלו שוב על רכס המצודה, בין השיחים (יער האורנים נשתל רק לאחר המלחמה לזכר הנופלים). שם התגלו ללוחמי המשטרה. מכל 26 איש שבמחלקה, הצליחו רק 2, גם הם פצועים, להגיע לכיוון הכביש. שם נאספו על ידי מחלקת תגבורת שהגיעה ברכב מאיילת השחר. 24 חברים יקרים נשארו הרוגים או פצועים בשטח וערביי המצודה ירדו אליהם והרגו אותם. בינתיים התחילו גם "לטפל" במחלקת הרתק שעל גבעת "התאנה" ופצעו קשה 3 מהם. מפקדם פילון שלח את כל האנשים הבריאים עם המקלעים לרמות נפתלי (מכוניות הירייה נשארו בשטח ונפלו לידי הערבים) והוא עצמו נשאר עם הפצועים בתקוה להחזיק מעמד עד לערב ואחר כך לפנותם. אבל הערבים ירדו גם אליהם והרגו כולם כולל את המפקד פילון. כך נכשל גם הניסיון השני לכבוש את המשטרה. רק בסוף אפריל בהתקפה נוספת "נכבש" הבנין שהערבים עזבו ברכב בחסות הלילה (אנחנו חשבנו שהרכב הזה מביא להם תגבורת ותחמושת). אחרי שנכנסו והחברה העייפים התפזרו לחדרים לישון ולנוח, פתחו חיילי קואג'י באש תותחים על הבנין ופגז אחד חדר דרך חלון לחדר, שם התפוצץ ושני

בחורים נהרגו. כך עלה מספר קורבנות פלמ"ח בנבי יושע ל- 28 ולכן שונה שם המקום ל"מצודת כ"ח".

הגדוד ביצע עוד מספר פעולות נוספות כמו התקפה, שלא הצליחה, על מוצבי הכפר בניאס, פיצוץ גשר אבו דיבלה על כביש בניאס מרג' עין, פיצוץ גשר חרדלה על נחל ליטאני בכביש מרג' עין לצידון, ולקראת סכנת פלישה סורית, התקפת לילה על ריכוז כוח ורכב שריון גדול על יד בית המכס העליון מול משמר הירדן.

אני רוב הזמן הייתי באיילת השחר במפקדות חטיבת עודד (9) והגדוד השלישי, בסיורי אוויר, תצפיות לשטח ואיסוף מודיעין. בו בזמן יישובי הגליל היו מנותקים על ידי אש צלפים ומיקושי כבישים ורק פעם ביום ירדה שיירה מאבטחת לדרום וחזרה בערב לצפון לדן-דפנה. הכניסה לגוש המרכזי (חוליות, עמיר, כפר בלום) היתה ברגל בלבד מכיוון בית הלל. הגיע ערב פסח וראובן רוזן, שהיה נשק בגדוד, קיבל חופש לחג. הוא קיבל באיילת השחר חבילת מצות ובקבוק יין עבור הסדר במשק (יותר אספקה לחגים לא הצליחה להגיע, לעומת זאת טבעו בחלב ושמנת). ראובן יצא עם אוטובוסי השיירה עד בית הלל ומשם בחושך המשיך ברגל הביתה. גם אני בקשתי חופש לפחות לערב הסדר, אבל המח"ט אורי יופה לא אישר לי אותו. כמוני נשארה תקועה גם מזכירת החטיבה, אינג'י מכפר בלום. בחמש אחרי הצהרים הודיע לנו אורי יופה שאנו רשאים לצאת הביתה (השיירה יצאה מאיילת בשלוש). אמרנו לו יפה תודה אבל אין לנו אפשרות להגיע, הוא אמר לנו אל תדאגו, סדרתי גם תחבורה, מטוס פרימוס (פיפר) שבאמת הגיע בחמש וחצי. רצתי גם אני למטבח של איילת ובקשתי (וקבלתי) בקבוק יין וחבילת מצות. רצנו ל"שדה תעופה" של איילת (כיום עומד שם בית ההארכה), אורי הניע את הפרופלור (ידנית, רק לו היה כוח לעשות זאת) וטסנו צפונה. קודם עשינו סיבוב מעל חוליות וזרקנו פתק שישלחו לי אוטו לכפר בלום, שם היה שדה תעופה (כיום עומד שם בית החינוך וברירת השחיה) ושם נחתנו. סיכמנו עם הטייס (משה פלדמן-פלד) שיבוא לקחת אותנו בשבע בבוקר. בינתיים הגיע רכב מחוליות לקחת אותי והביא איתו בחורה (מירה רינגל) שהיתה בהריון בחודש האחרון ופחדה שלא תספיק להגיע לחדר לידה בבית החולים שוויצר בטבריה. משה פלדמן מאד פחד לקחת אותה מחשש שתלד לו תוך כדי טיסה, אבל למעשה זה לקח עוד מעל חודש עד שהיא ילדה.

הגעתי הביתה ממש בתחילת הסדר והשמחה היתה גדולה שהגיעו מצות ויין (ראובן רוזן עם המצות שלו הגיע רק כחצי שעה יותר מאוחר). שושנה כבר ישבה במקומה, הילדות אורה, רותי והתינוקת חנה ישנו כבר בבתי הילדים. למחרת בבוקר חזרתי לאיילת השחר. לבשתי בגדים

נקיים ואת המלוכלכים, אחרי שימוש של כ- 3 שבועות, השארתי בבית. שושנה הכינה לי זוג בגדים נקיים לדרך וגם הכניסה לחבילה בקבוק גדול של שמנת, עם הבטחה לשלוח את הבגדים אחרי כביסה למפקדה באיילת כשרק תהיה הזדמנות לשלוח דואר. למחרת, כאמור, חזרתי לאיילת השחר. שם "נמסרתי בהשאלה" מחטיבה 9 לגדוד השלישי של הפלמ"ח שאתם כבר עבדתי קודם כשהגדוד עוד היה במסגרת חטיבת 9. עכשיו הגדוד הראשון גם כן התחיל לעלות לגליל ולהיות לחטיבת יפתח כשהמפקד היה יגאל פייקוביץ (אלון) ותוכנן כיבוש צפת עבור הגדוד השלישי ומבצע מטאטא – ניקוי כל השטח בין ראש פינה לטבריה כולל כיבוש המחנה הבריטי (כיום מחנה פילון) וכל שבטי הבדואים עד לים כינרת. פלוגה של הגדוד הראשון הועמדה במצב הכן בזמן שכוחות של חטיבה תשע נכנסו לבנין משטרת ראש פינה ולמחנה צבאי עם צאת הבריטי האחרון (בצד הדרומי של המחנה עמדו כבר ערביי זנגריה מוכנים להשתלט על המחנה).

הבדואים של שבט ערב – אל – היב באו כבר לפני זה בקשר עם יגאל אלון להצטרף לכוחותינו, יצרו פלוגה משלהם ויגאל מנה להם את יצחק חנקין. תפקידם העיקרי היה פעולות ריגול בסוריה ושווד בקר בלבנון. פלוגה של הגדוד השלישי ירשה כבר מעל חודש בהר כנען עם מפקדם יצחק הוכמן. כשהמצב בעיר צפת נעשה קריטי והבריטים דרשו לפנות את היהודים בחסותם לטבריה ולחיפה, דבר שנשקל בחיוב ע"י זקני העיר, ביקש מפקד העיר מאיר מייברג, עזרת החטיבה. יגאל אלון הורה ליצחק הוכמן לשלוח מחלקה לצפת, כתגבור ללוחמים המועטים ובעיקר להרמת המורל. מפקד המחלקה הזאת היה בחור בן 23, אלעד פלד (שהיה אחרי המלחמה מנהל כללי של משרד החינוך וכיום פרופסור באוניברסיטת הנגב). אלעד גם התמנה למפקדם של כל הכוחות הלוחמים בצפת (מחלקת הפלמ"ח, מחלקת לוחמי ההגנה וכ- 2 כיתות של אצ"ל). מאיר מייברג נעשה לסגנו, דבר שנתקבל יפה על ידי כל הלוחמים וגם תושבי העיר. עכשיו, לקראת כיבוש העיר, בה היו כ- 15.000 ערבים, ביניהם כ- 2000 נושאי נשק, כולל מחלקה מאורגנת של "מתנדבי" חיילים מצבא עירק, כולם תחת פיקודו של קולונל אדיב שישקלי מהצבא הסורי, הובאו גם הפלוגות של הגדוד מאיילת ומכפר גלעדי – דפנה, לראש פינה ומשם ברגל דרך ואדי ג'עונה לכנען. התכנון היה לכבוש קודם את הכפר עין-זיטון ומשם לעלות לעיר צפת. לשם פעולה גדולה זו הובא גם נשק כבד, סודי וחדש תוצרת ההגנה בשם "דוידקה", מין מרגמה. שטוח האש שלה היה כ- 400 מטר אבל הפגז שלה כלל 40 ק"ג ט.נ.ט. והיה בעל כוח הרס חזק מאד ושל אפקט מוראלי עצום.

יחד עם ה"דוידקה" הגיע גם מומחה להפעלה וכ- 10 פגזים, כל אחד במשקל של 50 ק"ג. כמובן שגם הכלי עצמו שקל מעל 60 ק"ג. כיתה של סבלים וכן אנשי מפקדת הגדוד סחבו על גבם את הפגזים, רק הכלי עצמו הובא על גבי חמור. בין הסבלים גם היו יגאל אלון, מולה כהן, משה קלמן וגם אני סחבתי דבר כזה. מידי 300 מ' בערך התחלפו הסבלים וכך הגענו אחרי כ- 3 שעות קשות להר כנען. כאן תוכננה פעולת כיבוש עין- זיטון לפרטיו על גבי שולחן חול כששוב הבתים היו מקוביות סבון כביסה, חתוכים בקנה מידה ולפי צורתם, כך שכל מפקד כוח יכול היה להראות ולהסביר את ביצוע הפעולה ליחידתו. בידי נפל הכבוד להוביל את כל הכוח כמורה דרך מהכנען מסביב להר כנען למטרה. כאן היתה לי טעות פטאלית והבאתי את כל הכוח לצד הכפרון ביריה. למזלי הרגיש הסמג"ד מאיר דרזנר שהלך אחריי בטעותי, עצר את כל הכוח וכיוון אותם לכיוון הנכון. הוא רק השאיר כיתה להבטחה במקום מעל ביריה. אני נכנסתי לדיפרסיה ולקח לי שעות עד שהתאוששתי.

המרגמה הונחה במקומה, נטענה, חבל ההפעלה חובר, אנחנו- קלמן, מאיר דרזנר, "המומחה" ואני- נשארנו מאחור ואיתנו גם המחצרץ ששוב נתן את הסימן תחילת הפעולה. קודם נורו 2 פצצות דוידקה על הכפר שהרסו 2 בתים וגרמו לבהלה עצומה ולברירה המונית. רק לוחמים נשארו בכפר וההתנגדות היתה די חלשה. בכל זאת טוהר הכפר ונתקבלה ההודעה "הגענו לכביש, הכל נקי". היו לנו מספר פצועים.

בו בזמן הרגישו ערביי הכפר ביריה שגם על ידם מסתובבים יהודים והתחילה בריחה של כל התושבים לצפת.

הרושם בעיר צפת גם כן היה גדול מאד והתחילה בריחה של נשים וילדים דרומה לכיוון הכפר עכברה (שבינתיים התחיל להיות מותקף על ידי יחידה מהגדוד הראשון, ולוואדי מירון - וואדי למון. (שם הם נפגשו עם בורחי עין- זיטון). למחרת לאור היום התחילה פעולה מאורגנת של פיצוץ הבתים בעין זיטון, דבר שהוריד את המוראל של אנשי צפת עוד יותר כשראו בית אחרי בית לעלות בענני עשן. למחרת בלילה עלה כל הגדוד ברגל מהכנען דרך חורבות עין זיטון לרובע היהודי בצפת. אני הובלתי את אנשי המפקדה, משה קלמן, מאיר דרזנר ויוסי פוגל, מ"פ של גדוד 11 החיפאי שנשלח לתגבור לגליל ואמור היה לקבל אחריות על העיר צפת אחרי הכיבוש, בדרך יותר קצרה אבל הרבה יותר קשה מביריה דרך הוואדי העמוק ישר לצפת. הגענו יחד עם ראשוני הגדוד (אבל בלי כוחות) על יד מלון רקפת. נפגשנו עם "גיבור העיר" אלעד פלד במלון הרצליה ששם נקבעה מפקדת הפעולה. אני התאכסנתי אצל משפחה צפתית ותיקה של "יוסל הנהג" על הכביש הראשי. משפחה זו פינתה לי את חדר השינה שלה

עם מיטה ענקית, הכינה לי אמבטיה חמה והאכילה אותי בעוגיות וקקאו. למחרת בלילה התחילה התקפה על 3 יעדים בצפת. הבית שהיה בית חרושת לקפה בכניסה לעיר נכבש בעזרת פגז נגד טנקים (גנוב מהצבא הבריטי), אבל בטיהור הבית נהרגו 3 חברים, ביניהם המ"מ ליכט. ההתקפה על תחנת המשטרה העירונית נכשלה וכן ההתקפה על פסגת ההר שבמרכז העיר, שטח מיוער שבפסגתו שרידי מצודה צלבנית גדולה שהערבים בנו בו מוצב רציני. ההתקפה בוצעה על ידי מחלקה שלמה, אבל התברר שהשטח למעלה צר מדי לפריסת הכוח, לכן היתה צפיפות הלוחמים שגרמה למספר רב של נפגעים, ביניהם מספר הרוגים. פינוי הנפגעים היה על גבי החברים ישר למטה לבית החולים. בין המפנים היה גם חובש גדודי ואחרי שהוא הוריד את הפצוע השלישי התברר שגם הוא פצוע קשה על ידי כדור בגב. הרופא השכיב אותו במיטה כדי לטפל בו אחרי פצועים אחרים אבל הוא ברח והוריד עוד פצוע רביעי לפני שהוא עצמו התמוטט. גם התקפה זו נכשלה. (הפעולה היתה באחד במאי).

במשך שבועיים הכנתי תכנית נוספת, ריכזנו כוחות, הבאנו את הדוידקה עם פגזים, ואני ביחד עם מהנדס העיר, מר מילוסלבסקי שבידו היו גם תוכניות העיר, הכנו שולחן חול, בדיוק בקנה מידה כשכל בית (מסבון כביסה שהחרמנו בחנויות) חתוך בדיוק לפי צורתו, בעזרת אנשי הש"י שהכירו כל בית וצורתו. את שולחן החול הכנו בחדר כיתה ריק של בית ספר אליאנס שבו היה גם מרכז המודיעין. שוב הובאו כל מפקדי הכוחות שלמדו על גבי הדגם את דרך פריצתם ליער. באחד הימים הגיע יגאל אלון והביא איתו שני זרים. אחד היה קולונל אמריקאי, יהודי, מרקוס (שנשאר בארץ וקבל את השם המחתרתי מייק סטון), והשני היה קצין גבוה רוסי. יגאל הכניס אותם קודם כל לחדר שלנו והם ראו את הכנת שולחן החול.

הוא אמר לי להשאר עם הרוסי ולהסביר לו את הבעיות בשפה הגרמנית כי הוא לא רצה לקחת אותו לסיור בעמדות כמו את האמריקאי. אחרי הביקור, בערך בשעה 3, הם חזרו לחזרה לעין זיטון. אנחנו, קלמן, דרזנר, אני ועוד כמה חברה לווינו אותם עד מחוץ לעיר על יד בית הקברות. הזרים התקדמו עם מספר מובילים ואנו ישבנו מספר רגעים עם יגאל לברר כמה בעיות קטנות. פתאום שמענו שני קולות נפץ חזקים מכיוון מירון ושריקה מוזרה. מיד אחרי זה שריקה מעל לראשים שלנו ושתי התפוצצויות ברובע הערבי הצמוד לרובע היהודי (חארת – אל-מסיחיה, הרובע הנוצרי). מיד התברר לנו שאלה היו יריות התותחים הראשונים של צבאות קאוג'י בגליל. נפרדנו מיגאל וחזרנו מהר העירה. למחרת תכננו את פרטי ההתקפה על גבי מפה כדי לקבוע את מיקום עמדות המרגמות

(מרגמה אחת 3" וסוללה של 4 מרגמות 2" וכן של הדוידקה). אני זוכר שבדיוק כשהמהנדס

מילוסלבסקי ואני ציירנו את קו האזימות מעמדת הדוידקה לכיוון "הפסגה", נחת על גג החדר שלנו פגז (הראשון מסדרה שירדה ברובע היהודי) של התותחים הערביים. העפרון ביד של מילוסלבסקי עשה קפיצה לפני שהמשיך ישר ואיפשר לנו לקבוע את האזימוט. (אחרי כיבוש העיר מילוסלבסקי קיבל את המפה עם חתימת ידו של קלמן כמתנת מזכרת).

הצלחנו די מהר לזהות את מיקום התותחים (75 מ"מ) של הערבים אחרי גדר אבנים לפני חורשת האורנים שעל יד מירון, ונשלח לשם מטוס פרימוס שהפציץ (4 מיכלי כיבוי אש עם חומרי נפץ) שאמנם לא פגעו במטרה אבל הספיקו לגרש את הערבים מעמדותיהם. (הם עברו לכיוון מלכיה ומשם הפגזו את מצודת רמות נפתלי).

בליל 14 למאי יצאה ההתקפה הגדולה לפועל. הקדימה התקפת הרגלים, התקפה של 6 פגזי דוידקה שהתפוצצו בקול אדיר בין בית ספר לבנות לבין בניין "הסרייה". דרך פלא התחיל באותו רגע לרדת גשם דק. אצל הערבים פשטה השמועה שהיהודים יורים פצצות אטום ש"כידוע" מלווים בירידת גשם דק, והתחילה בריחה המונית מהעיר, וצפת התרוקנה מכל תושביה עוד באותו לילה. רק קבוצה קטנה של לוחמים נשארה על עמדת הפסגה עד שגם אותם השמידה התקפה מתואמת יפה של פגזי "פיאט" (נשק בריטי להשמדת טנקים, חודר שריון וקירות בטון עד 30 ס"מ), יחד עם הפגזות מרגמות והסתערות רגלים. המתנו עד אור השחר והתקדמנו בצירים מתוכננים לעיר ומצאנו אותה ריקה מאדם, פרט אישה זקנה על יד המסגד בכיכר השוק, וכומר נוצרי בכנסיה שלו. על ככר השוק מצאנו אקומולטור (מכשיר שיוצר זרם חשמלי בעל מתח גבוה) מחובר למוקש רב עוצמה שהיה מונח בסמטה היחידה המחברת את הכיכר עם הרובע היהודי. מי שעוד לא ברחו היתה איזה יחידה של חילים עיראקיים על קציניהם שהיו מבוצרים בבניין המשטרה העירונית. גם את הבנין הזה היו צריכים לפרוץ על ידי פיצוץ בקיר הפונה לבניין השכן, מלון מרכזי, במרחק של כ-20 מטר שביניהם גדר רשת נמוכה. הגדר נחתכה, החבלנים הניחו את החומר על יד הקיר, הדליקו את הפתיל ונסוגו, אבל בגלל הגשם שירד (ראה "פצצת אטום") החומר נרטב ולא התפוצץ. חזרו החבלנים, הביאו עוד חומר אבל גם הפעם החומר לא פעל, רק בתוספת של עוד שקית חומר היה הפיצוץ וחור גדול נפרץ בקיר. המחלקה הראשונה פרצה לבניין ואיתה המ"פ יצחק הוכמן. הם התפזרו לחדרים לטהרם אבל לא הרגישו שמשני חדרים שהיו מחוברים על ידי דלת פרצו חבריהם. הם פתחו גם עליהם באש והראשון, המ"פ יצחק הוכמן, נהרג במקום. דבר שגרם למבוכה אצל הלוחמים. מחלקה שניה שנכנסה לבנין טיהרה את הקומה השניה והחיילים העיראקיים נסוגו לקומה שלישית. חלק מהם התחיל לעלות על סולם שבקיר לגג שבו

היו עמדות מוכנות, בנויות משקי חול עוד מהימים שהמשטרה הבריטית החזיקה בבנין. חלק אחר של החילים שלא הספיקו לעלות לגג נכנעו לפלמחניקים שבאו לטהר את הקומה השלישית, כעת התחילה הלחימה על כיבוש הגג. מההר של המצודה התחלנו להפיץ את הגג במרגמות "2". בהפסקות בין סריות הפגזה נקראו העיראקים להכנע. אבל הם היו מוגנים היטב בעמדות השקים ורק אחרי שעות של הפגזה ביחד עם אש מכונות יריה התחילו חלק של העמדות להתפורר.

אז שוב קראנו לנצורים על הגג להיכנע. כ-15 חיילים הרימו ידיים והחלו לרדת דרך הפתח שבגג ודרך סולם הברזל לקומה השלישית, שם נלקחו לשבי. כשהוציאו אותם דרך הפרצה שבקיר לכיוון מלון מרכזי, פתחו עליהם באש מהגג. התברר שלא כולם נכנעו. מחקירת השבויים שלא נפגעו (5 מהם נהרגו באש חבריהם שבגג) התברר שעל הגג נשארו רק עוד 3 קצינים עיראקיים, אחד בדרגת רב-סרן. מפקד המחלקה, אלעד פלד (שהיה גם מפקד העיר שהגיע עם המחלקה הראשונה לתגבורת והחליף את מאיר מייברג) הצטייד ב"זורק להבות" תוצרת אנשי אצ"ל בעיר (מרסס גדול שהכניסו בו תערובת של בנזין, נפט וסולר, עם צינור ארוך שבסופו פיה לריסוס). הוא עלה על הסולם, הדליק (בגפרור) את חומר הבעירה, ניפח את המרסס כך שפרצה להבה באורך של כ-2 מטר. כוונתו היתה לשרוף את שקי היוטה שבהם היה החול ובצורה כזאת לפורר את העמדה שבה היו הקצינים. אלעד עצמו עמד על הסולם כשרק חלק קטן של ראשו, מוגן בכובע פלדה, יצא מפתח שבגג. ביד אחת החזיק עצמו על הסולם וביד השניה החזיק את הצינור וריסס סביבו את עמדות השקים. אחד הקצינים, כפי הנראה הרב סרן, זחל מתוך העמדה ובחתיכת פח גלים שמצא על הגג, כיסה את הפתח שבגג, כך שהלהבה נשפכה אחורנית וירדה על אלעד. אלעד התחיל לבעור, השמיד את הצינור מהיד וקפץ כ-3 מטר למטה, לקומה השלישית. הצינור המשוחרר רדף אחריו. אלעד פרץ בצעקות כאב רמות וכל החבר'ה שהיו בקומה ברחו לתוך החדרים מפחד הלהבות ומפחד הרימונים שאלעד החזיק בחגורתו.

אלעד ירד תוך צעקות למטה. אני שהיתי באחד החדרים בקומה הראשונה עסוק בבירור חומר מודיעני, שמעתי צעקות, רצתי על המדרגות כדי לראות את הסיבה ונפגשתי עם אלעד הבוער. יש אלוהים בשמים. באותו מקום בחצי קומה היתה מונחת שמיכת צמר גפן זרוקה. הפלתי את אלעד ובשמיכה התחלתי לכסות אותו ולחנוק את הלהבות. אלעד גם מתוך כאבים וגם מתוך רצון להשתחרר מחגורת הרימונים התפתל, דבר שהקשה על חניקת הלהבות. אבל אחרי מספר שניות, שנראו לי כשעות, הצלחתי לכבותו. ידיו ופרצופו היו שחורים, הבגדים,

בפרט המכנסיים שרופים וקרועים, אבל אלעד קם (אמר לי "לא אשכח לך זאת לעולם") (וירד לבדו, קצת בתמיכתי, לקומת הקרקע, יצא דרך הפתח לכיוון מלון מרכזי, אבל בדרך התמוטט. לקחו אותו באלונקה לבית חולים ששם התברר שהכוויה החזקה ביותר היתה מהבטן למטה עד הרגליים. אבל אחרי כ- 10 ימים הוא כבר יצא מבית החולים וחזר לתפקידו. (פעם בכנס הגדוד בצפת פגשתי את אלעד שהיה בינתיים למנהל כללי של משרד החינוך, עם בנו הבכור, והוא אמר לבנו "אתה רואה איש זה, בזכותו אתה קיים").

שלושת הקצינים נשארו על הגג ואנו הינו בטוחים שהרעב והצמא יביאו אותם לכניעה תוך יום-יומיים. לכן מסרנו את השמירה על בנין המשטרה לאנשי ההגנה של צפת. אבל למחרת בבוקר התברר ששלושת החברהמנים הצליחו להשתלשל בלילה עם שמיכות וחבלים למדרגות של הבית השכן ולברוח.

עם גמר כיבוש העיר נעשו הכנות לכיבוש תחנת המשטרה הגדולה על הר כנען, שהיתה מפקדתו של מפקד העיר צפת וכל סביבתה. אבל כשהגיעו הכוחות לבניין התברר שגם הוא ננטש בבהלה. גם שתי מכוניות משורינות שהבריטים השאירו לערבים נמצאו שלמים ותקינים במקום. מחקירת המסמכים במקום התברר שאדיב שישקלי, מיג'ור סורי שהושאל "לצבא השחרור הערבי של קאוקג'י" היה צריך לכבוש את הגליל ולהכין את העיר צפת כבירתה הזמנית של "המדינה הערבית" בשלטונו של המנהיג, חג' אמין אל חוסייני. (חג' אמין אל חוסייני, המופתי הגדול של הארץ ברח בשנת 1938 מהבריטים, מחופש כאישה, לעיראק. שם השתתף בהנהגת המרד נגד הבריטים בשנת 1941 (מרד ראשיד עלי). אחרי כשלון המרד ברח לגרמניה, נתפס שם עם גמר המלחמה, נמסר לידי הבריטים ששחררו אותו והוא עבר לדמשק עד פרוץ המלחמה בארץ. אחרי כשלון בצפת התיישב בבירות והמתין להזדמנות לנצח במלחמה נגד מדינת היהודים.

אחרי מספר ימי מנוחה והתארגנות יצא הגדוד לפעולות נוספות. פלוגה עשתה פשיטת לילה על ריכוז הכוח הסורי שהיה מוכן לפלישה על יד בית המכס הסורי מזרח לגשר בנות יעקב, השמיד מספר גדול של רכבים משוריינים וחזר בשלום ארצה. פלוגה שניה פשטה על גשרים בליבנון ופצצה אותם. אבל הכוח העיקרי התקיף את משטרת נבי יושע, וזה כדי לפתוח את הדרך לגדוד הראשון לכיבוש הכפר מלכיה ועל ידי זה לחסל אפשרות ערבית/לבנונית לפלוש לגליל בדרך זו. הפעם תוכננה ההתקפה בצורה דומה כמו בפעם הקודמת (הגדולה שנכשלה ועלתה לנו כל-כך הרבה קורבנות) שוב רוכז הרתק על גבעת "התאנה" מדרום מערב למצודה, גם בתפקיד חסימת דרך לתגבורות, ואילו התקפת הפורצים הגיעה מכיון המקדש הערבי נבי

יושע (מדרום מזרח למשטרה). הכוח היה צריך להתקדם לאורך גושי אבן גדולים של מחסומי הטנקים (זכר לביצורים הבריטיים ממלחמת העולם השנייה). אבל לפני ההתקפה לא בוצע צילום אווירי ולכן לא ידענו על תוספת גדרות תייל תלתליות (קונצרטינות) כך שבמקום 4 גדרות שהיו ידועות לנו מההתקפה הקודמת, היו הפעם 9 גדרות. החבלנים שהתקדמו מהכביש לאורך מחסומי הטנקים פיצצו את הגדרות הראשונות בעזרת ה"בונגולור – טורפדו" שהיו מוכנים אבל הגיעו לגדרות נוספות. קלמן המג"ד, סגנו מאיר דרזנר, קצינת הקשר ואני ישבנו על יד הכביש הראשי בבית הבטון של "בריכות הדייג של כפר גלעדי" ועל ידנו "תותח" 20 מ"מ ש"הפגיז" את המשטרה מלמטה (כדוריו אפילו לא גרדו את קירות הבטון של המשטרה). קלמן שהיה בטוח שהפעם יש לחבלנים מספיק חומר נפץ (200 ק"ג) נתן הוראה להשתמש בחומר זה לפיצוץ הגדרות (חומר הנפץ היה ארוז בשקיות של 20 ק"ג). התברר שיש עוד 5 גדרות לפוצץ וכל זה תחת אש חזקה של מגיני המשטרה. לכן ניתנה ממפקדת החטיבה (מולה כהן) פקודה לשלוח בלילה פייפר להפיץ את נבי יושע מהאוויר. לקראת ההפצה נסוגו החבלנים ואז התברר שנשארו רק עוד 100 ק"ג חומר נפץ לפוצץ את קיר המשטרה שבמקום המיועד לפיצוץ היה עובי הבטון 40 ס"מ, ולכן כמות של 100 ק"ג לא תפצח את הקיר. את חומר הנפץ הנוסף היה צריך להביא ממרחקים ולכן נתן קלמן, בפעם הראשונה בהיסטוריה של החטיבה, את הפקודה לא לסגת לקראת בוקר אלא להשאר בעמדות ולהטריד את הבניין באש במשך כל שעות היום ורק לקראת לילה לחזור ולהתקיף את הבניין. הערבים שבבנין לא היו רגילים לצורת לחימה זו וצמצמו מאד את תגובת האש שלהם (אולי גם מחוסר תחמושת). כאמור, במשך כל היום הטרדנו את הבנין בצרורות מקלעים ומדי פעם בפצצות "פיאט" שנורו יותר מדי מרחוק ולכן האפקט היה יותר מוראלי ממעשי. לקראת ערב הגיעה על הכביש מכיוון הכפר קדש מכונית משורינית (מכונית שנלקחה פעם באיזור ירושלים שלל מכוחותינו, מכונית "סנדוויץ") שנכנסה במהירות רבה לתוך המשטרה, וגם האש החוסמת מגבעת התאנה לא הצליחה לעצרה. הינו בטוחים, לפי הדיווחים שקבלנו מהעמדות, שמכונית זו תביא תגבורת לוחמים ערביים וגם תחמושת, כי האש מהבנין התעצם. אחרי כחצי שעה עזבה המכונית שוב את הבנין וטסה חזרה לכיוון קדש. בינתיים החשיך וההתקפה שלנו התחדשה. החבלנים ניגשו לבנין ופוצצו פרצה גדולה על יד אחד החלונות מבלי להיות מוטרדים על ידי אש מהבנין. רק כשהכוח הפורץ נכנס לבנין התברר לנו שהוא נעזב על ידי הלוחמים ושהמכונית פינתה את החיילים והלוחמים הבריאים והפצועים והשאירו לנו רק 2 הרוגים במקום. את פתיחת השער דחינו עד לאור היום כדי לתת לחבלנים לבדוק אם

אינו ממוקש. (כפי שקרה בנגב במשטרה שגם כן נעזבה על ידי הערבים אבל השער היה ממוקש וכשחברינו פרצו פנימה, התפוצץ מוקש ו- 11 איש נהרגו). עלינו עם ג'יפ למעלה (זיוה- קצינת הקשר, אלכס- קצין החבלה, ומאיר דרזנר הסמג"ד). קלמן חזר למפקדת החטיבה. אני זוכר את הנסיעה בג'יפ כשהסיבוב הגדול בחצי הדרך היה מופצץ ע"י הערבים וג'יפ טיפס מעל לסלעים עד ששוב הגיע למקום שאפשר היה לנסוע.

אחרי טיהור הבניין ואיסוף החומר המודיעיני שוב ירדנו, רוב חברי הפלוגה, לסביבת הבניין והתחלנו לחפש שרידים מחברינו (24) שנפלו בהתקפה הקודמת. התחלנו למצוא אותם, חצי קבורים, גופות וחלקי גופות קרעי בגדים, וגופות שהתעללו בהם. המראה היה מזעזע וכל אחד הלך בשקט להביא עזרה ושמיכות כדי לרכז את הרוגים לרגלי הבניין. מקום שם נפתח קבר אחים גדול שבו נקברו רובם, פרט לבודדים שהוריהם דרשו להעבירם למקומות ישוב שלהם. במקום קבר האחים הוקם אחר כך מצבה גדולה עם אנדרטה, וכל שנה, ביום הקרב על המשטרה, התקיימה במקום אזכרה בהשתתפות ההורים, החברים ונציגי הישובים והצבא. אבל בדרך הטבע מגיעים כל שנה פחות ופחות.

אחרי הקרב על נבי יושע ירו הערבים עוד בתותחים ופעם פגעו פגיעה ישירה בתוך חלון, הפגז התפוצץ בחדר והרג עוד שניים מאנשי הגדוד. ביחד עם הקורבנות של ההתקפה הבלתי מוצלחת של גדודי החי"ש נהרגו בכיבוש המשטרה 28 לוחמים ולכן שונה השם ממשטרת נבי יושע למצודת הכ"ח.

אחרי כיבוש המשטרה יצא הגדוד עוד להתקפה בלתי מוצלחת כדי לכבוש את מערכת העמדות סביב לכפר בניאס, התקפה שנשברה בגלל עדיפות הסורים בשטח ומיקום עמדות, כוח אדם וכוח הנשק. גם בפעולה זו היה לנו מספר נפגעים.

אחרי הקרבות האלה רוכז הגדוד כולו בעיר צפת ל"מנוחה", אבל מנוחה זו לקחה רק יומיים. בזמן זה כבש הגדוד הראשון את הכפר מלכיה. אחרי כיבוש הכפר נהדף הכוח משם על ידי חטיבה לבנונית בעזרת שריון וארטילריה. לגדוד היו עשרות הרוגים והוא נאלץ לסגת ברגל עד לכביש על יד מלכיה, בחיפוי של מחלקה אחת (בפיקודו של גנדי), שגם לה היה מספר רב של נפגעים. אחרי יומיים של התארגנות עלה הגדוד שוב לכבוש מלכיה. הפעם העבירו שיירה של רכב משוריין, ביניהם גם משוריינים בעלי תותח "2" שהגדוד שלנו כבש בצפת, בלילה למנרה. בחושך ירדה שיירה זו בפיקודו של המג"ד דן לנר בדרך לא דרך כ- 150 מ' לכביש הגבול המקביל הלבנוני, הדליק אורות מלאים והחל לנוע לכיוון מלכיה. בו זמנית התחילו להתרוצץ בעמק ממערב לנבי יושע, כהטיה, כלי רכב באורות מלאים. וגם הכפר מלכיה התפוס על ידי

חיילי קוקג'י (צבא השחרור) שקיבל את השטח מהצבא הלבנוני, הופגז ע"י המרגמות. לכן הערבים בכפרים לארוך כביש הגבול (מייס – אל ג'בל ובלידה) היו בטוחים שהשיירה שבאה מכיוון צפון (מנרה) אינה אלא תגבורת לבנונית וקבלה את העוברים בברכות ובפרחים. אבל השיירה טעתה בדרך ובמקום לפנות אחרי בלידה דרומה לכיון מלכיה, המשיכה על הכביש הישר ונפגשה בתוך הכפר אינטה עם שיירה תגבורת לבנונית אמיתית שבאה מכיוון בינת אל-ג'בל. השיירה שלנו הרגישה ראשונה בטעות ופתחה באש של תותחים "2".

הלבנונים (האמיתיים) התפזרו בין בתי הספר ונסוגו אבל גם השיירה של דן לנר חזרה על עקבותיה עד לכביש (שסללו בזמנו הבריטים) לכיון מלכיה. כפר זה שהיה עכשיו מותקף על ידי הכוח המשוריין מצפון וכוח רגלים שהגיע בינתיים ממזרח, נכבש די מהר ואנשי "צבא השחרור הערבי" ברחו והשאירו די הרבה ציוד אחריהם.

יומיים אחרי הכיבוש מסר הגדוד הראשון של הפלמ"ח את החזקת המקום לחיילי חטיבת 9 של צה"ל שברובו היה מורכב מאנשי משקי עמק החולה, וגדוד 11, תגבורת מחטיבה חייפאית. (חיילים אלה הותקפו אחרי כשבוע על ידי הצבא הלבנוני שכבש את המקום, ואנשי הישובים השאירו גם כן נפגעים בשטח. הכפר נכבש סופית רק באוקטובר 1948 בזמן פעולת "חירם").

בינתיים, אחרי יומיים מנוחה בצפת הועבר הגדוד כולו (ויותר מאוחר גם הגדוד הראשון) למרכז הארץ למחנה צריפין להתארגנות ולהחלפת ציוד. שם גם התקיים ב- 3 ליולי השבעתו של הגדוד לצבא הגנה לישראל. מסרפנד יצאו גם 2 מחלקות לת אביב לעזור בדיכוי מרד האצ"ל שהתקיף את מטה הפלמ"ח בבית האדום ברחוב הירקון, כדי לאפשר פריקת הנשק מהאניה אלטלנה שהגיעה מול חופי תל אביב אחרי שהתחמקה בערמה מאיזור כפר ויתקין. היו בין חיילי הגדוד כאלה, ואני ביניהם, שלא הלכו כדי לא להלחם יהודים ביהודים. בימים האלה היתה התקפה גדולה של חטיבה 7 בפיקודו של שלמה שמיר שמפקדתו בחולדה, לכיבוש משטרת לטרון.

החיילים שהשתתפו בקרב זה היו ברובם עולים שזה עתה הגיעו מקפריסין ושעברו כשבוע ימים אימונים במחנה יונה בחוף תל אביב (מחנה צבא בריטי נטוש, כיום עומד במקום זה מלון הילטון רוב העולים לא דברו עברית, רק יידיש ובליל שפות אחרות. ביום ההתקפה היה חמסין נורא. החיילים יצאו ללא ציוד מספיק, בלי מימיות, לרוב בלי כובעים, ללא מכשירי קשר. הם נתקלו באש חזקה וצולבת של הליגיון הערבי שהיה מבוצר היטב מסביב למשטרה ולמנזר. הם סבלו אבדות כבדות בהרוגים ופצועים, החלה נסיגה בלתי מסודרת שנהפכה לבריחה.

הפצועים שנשארו בשטח מתו ברובם מאי טיפול, צמא והתייבשות בחמסין. הפיקוד העליון החליט על הוצאת שרידי החטיבה מהאזור והכניס במקומם את גדודי הפלמ"ח של חטיבת "יפתח" שהורד מהצפון והוכנס למחנה סרפנד. כקבוצת חלוץ ירדו מפקד פלוגת המפקדה (חבר עין גב), עוד שני קציני מטה ומזכירת החטיבה (גילה, בת איילת השחר). קבוצה זו גמרה לפנות ערב את עבודתה במחנה סרפנד, חלוקת המבנים ליחידות השונות למפקדות ולמחסנים. הם החליטו, אחרי היובש בצפת, לנסוע לראשון לציון לאכול גלידה ו"לעשות חיים". הם ישבו בגינה של בית קפה על יד הכביש הראשי. ברגע זה הופיע אוירון מצרי שהפציץ את ראשון לציון ואחת הפצצות נפלה בדיוק בבית הקפה. שלושת הקצינים נהרגו וגילה, פצועה ואפופת להבות, נזרקה לכביש. למזלה עבר במקום ג'יפ עם מ"פ של חטיבת גבעתי בדרך לביקור הורים בתל אביב. הקצין הצעיר עצר, כיבה את הבווערת בשמיכה ודהר איתה לבית החולים ביפו. שם שכבה גילה עד שהצליחה להזדהות. (הקצין הצעיר ביקר אצלה ככל שיצא לחופש, עד שלבסוף התחתנו). אחרי יומיים התחילה החטיבה לרדת דרומה, תחילה הגדוד השלישי ומפקדת החטיבה. למחרת, בתחילת יוני, יצאה מפקדת החטיבה שכללה את המח"ט מולה כהן, מג"ד 3 משה קלמן, קמ"ן החטיבה, גנדי, אותי ואת קצינת הקשר של הגדוד – זיוה, לחולדה להפגש עם מפקדת חטיבה 7 ולהכין החלפתה על ידי "יפתח". המח"ט וקלמן יצאו עם שלמה שמיר לשטח. גנדי ואני יצאנו עם קצין המודיעין של חט' 7, הוא חיים (ויויאן) הרצוג לסייר במשלטים שהיו תפוסים על ידי אנשי חטיבה 7 ובו היתה להם תצפית טובה לעבר לטרון והרכס הדרומי עד לכפר דיר איוב. (רכס התותחים מדרום לכפר יעלו). כשהגענו לעמדה בכפר הנטוש דיר מוחסים הרגישו הערבים בלטרון בשיירת הג'יפים שלנו ופתחו באש מרגמות 120 מ"מ. הכנסנו את הג'יפים למחסה ועלינו ברגל לעמדת התצפית. (רק חיים הרצוג נשאר "לשמור על הג'יפים" ולא עלה איתנו). משם המשכנו לתצפית בבית ג'יס. חזרנו לחולדה ושם נפגשנו עם מולה, קלמן ושלמה (פיסטוק) שמיר. שם גם נקבע סדר החלפת היחידות וקו. גדוד 1 של החטיבה קיבל את הגזרה של הכפר כאוכב (ממערב לחולדה) ופלוגה אחת שלהם את המשלטים עד בית ג'יס. הגדוד השלישי הוכן למסע לילי לאורך המסלול הידוע של "דרך בורמה". שלושה ג'יפים עם תחמושת של מרגמות, נשק קל, מנות קרב יצאו בדרך שנעשתה אחר כך לדרך בורמה על יד בית סוסין עד לכביש באב-אל – ואד ועד לבניין המשאבה הראשון. בג'יפ אחד נסע מולה כהן, בשני משה קלמן ובשלישי אני. זו נסיעה, למעשה קפיצה מסלע לסלע, שלא אשכח כל ימי. לקח לנו 5 שעות מהמקום על יד

הבוסתן של בית ג'יס ועד אחרי בית סוסין, מקום בו כבר פגשנו אנשי מע"צ מירושלים שעבדו עם טוריות בהכנת ירידה מהסלעים לכיוון כביש צרעה (כיום איזור בית שמש) לבאב-אל-ואד. (בפינת הכביש הזה עם כביש לטרון באב-אל-ואד שהגענו כבר לאור דמדומי הבוקר, חטפנו אש נק"ל ממשלטי דיר איוב של הלגיון הערבי). למחרת הגיע הגדוד ואחרי מנוחה של יום תוכננה ההתקפה לכבוש רכס לטרון.

לפי התכנית קבלנו תגבורת של פלוגה מהגדוד החמישי של חטיבת פלמ"ח "הראל". פלוגה זו אמורה היתה לכבוש את משלטי הלגיון ממערב לכפר דיר איוב ועמדות החולשות על רכס התותחים. כל הגדוד שלנו אמור היה לעבור דרך המשלטים הכבושים האלה ולהתקיף ממזרח (מהעורף) את המשלטים של הכפר לטרון ואת המנזר. משום מה השתבשה התוכנית, הפלוגה של גדוד 5 כבשה בקרב קשה את המשלט של הכפר לטרון. היו להם פצועים וגם שני הרוגים. הם לקחו שלל רב בנשק, גם שתי מכונות ירייה מסוג ויקרס. כשניתן לנו האות, ירד כל הגדוד שלנו, שעמד מוכן על גבעות מדרום לכביש (אחר כך היו משלטי "חירת חתולה") לכביש הראשי לטרון-ירושלים ומשם התחיל לעלות למשלט שאמור היה להיות בידי בפלוגה של הגדוד השלישי. הלכנו בשורות עורפיות בביטחון גמור לעבר העמדות כשמיד אחרי 2 סיירים מובילים הלך המג"ד ואחריו אני. כשהסיירים הגיעו לגדר המוצר וקראו את הסיסמה "פלוגה", קבלו מיד מכת אש חזקה של אנשי הליגיון. יחד איתם פתחו באש מוצבי רכס התותחים (כולל אש תותחים) ומוצבי דיר איוב. לגדוד שהיה גלוי לכל העמדות האלה, גם לאור פצצות תאורה, לא נשארה ברירה אלא לסגת לכיוון הכביש. שם ערך קלמן מפקד של הגדוד לפי פלוגות (כמו במגרש המסדרים) כדי לטפל בפצועים ולהבטיח שאיש לא נשאר בשטח. משם גם נשלחה לפי פקודת החטיבה פלוגה כדי לעזור בפינוי של הפלוגה מהגדוד החמישי מהמשלט בו היא נשארה מותקפת מכל הכיוונים. יתר הפלוגות עלו וחזרו למשלטי חירבת חתולה. הפלוגה שלנו חזרה עם שרידי הפלוגה השניה, הביאה איתה את כל הפצועים וההרוגים וכן שתי מכונות הירייה ויקרס אבל השאירה בידי הלגיון שתי מכונות ירייה שלנו מסוג ביזה. הגדוד כולו חזר דרך רכס "חתולה", שם השאיר פלוגה במוצבים מחלקתיים לבנייני באב-אל-ואד. שם נוצר הקשר הראשון עם אנשי ירושלים. אנחנו קבלנו את האספקה מסרפנד בג'יפים. עם התקדמות בנית דרך בורמה (בינתיים הספיקו כבר לגייס בולדוזרים קטנים, כי גדולים עוד לא היו בארץ), אני זוכר שפעם הביאו ארוחת צהרים מאד טובה – רבע עוף לאיש-ואני עמדתי על הכביש מול אוטובוס ירושלמי שבא לקחת אנשי פלמ"ח מחטיבת הראל. מולי עמד נהג אוטובוס מבוגר שהביט בי בעינים כאלה שהאוכל נשאר לי לעמוד בגרון. הפסקתי

לאכול ונתתי לו את ה"פולקה" שעוד נשארה שלמה. הוא הודה לי עם דמעות בעיניים אבל לא התחיל לאכול (כפי שצפיתי) אלא הוציא ממחטה, ארז את החתיכה הקטנה ואמר שזה בשביל הילדים שלו. ועכשיו באו לי הדמעות לעיניים.

בימים הבאים הגדוד עסק בסיורים במוצבים שהיו מוחזקים בידי אנשי הראל. ביום 11 ליוני נכנסה לתוקף הפסקת אש כללית לכל הארץ, לפי החלטת מועצת הבטחון. בו ביום התחילו לזרום אנשים מירושלים, ביניהם הרבה עיתונאים. הם רצו לראות את מפקד הגדוד, שישב ברגע זה עם המפ"ם בשיבה. קלמן שלח אותם ומר להם לגשת לקצין המודיעין, שהוא יתן להם את כל האינפורמציה. הם שאלו מי הוא אותו קצין וקלמן הצביע עלי ואמר להם: "תגשו לקשיש שם". אני באמת היתי כבר בן 34 (קלמן היה בן 26) נפגעתי מאד מהדבקת התואר "הקשיש" אבל מה יכולתי לעשות? סוף סוף הוא מפקדי. אחרי הצהרים קלמן קרא לכל קציני המטה ואמר להם שלכל אחד שיש לו קרובים בירושלים לגשת לאפסנאות ולקחת אוכל ככל יכולתו, החל מתפוחי אדמה, קונסרבים של בשר, סיגריות וכל שימצאו. אבל הוא דרש לקחת אוכל גם להורים של חברי הגדוד שנפלו או שוכבים בבתי חולים. לי אמנם לא היו "קרובים" בירושלים, אבל לקחתי הרבה אוכל גם בשביל הורי פצועים וגם בשביל בת דודה של שושנה (הדודה הלה) וכן להורי חברי משק, משפחת חדוה פלד וכן אחותה של רחל רינגל. קודם ניגשתי לבית של דודה הלה. מצאתי רק את הילדים עדה ויורם בבית. האבא הוגו עבד בעבודת ביצורים והלה עמדה בתור לקבל את שני דליי המים, המנה היומית. יורם הבן רץ להחליף את אימו והלה באה בריצה הביתה (דירת מרתף עם דלת וחלון לכיוון החזית הירדנית, מול "בית הספר לשוטרים". פעם באמת פגע פגז תותח של הלגיון בחלון החדר והרס את הרהיטים, אבל לפחות המשפחה לא היתה בבית ולא נפגע איש). הלה שפכה הרבה דמעות בראותה אותי ועוד יותר כשהתחלתי להוציא את המצרכים שהבאתי. אני זוכר את עדה שבקושי הגיעה עם האף לגובה השולחן ובמילה לא הבינה את ההתרגשות של אימה, וראתה על השולחן תפוזים ושוקולד, דברים שלא הכירה (או לא זכרה) ושאלה "אמא, מה זה?" "נשארתי אצלם עוד כחצי שעה לשמוע את כל התלאות שעברו עליהם, בעיות הרעב והצמא, דברים שיכולתי לעזור להם לפחות לשבועיים- שלושה. נפרדנו עם איחולים טובים ומשם הלכתי להורים של חדוה פלד שגרו בקצה רחוב אגריפס, קרוב ל"שדה התעופה צבאי". הם גרו בחדר אחד עם פינת בישול. אבא של חדוה התחיל לגדל זקן כי לא היו סכיני גילוח. הוא עבד ברכיב של מוזיאון בצלאל והיא היתה מורה לאנגלית. אני לא אשכח את האבא הזקן יושב על יד השולחן הגדול והדמעות זולגות מעיניו כשראה 5 חפיסות סיגריות שהבאתי (מנת החלוקה

היתה 14 סיגריות (שבוע), נוסף לסרדינים, קופסאות לוף, תפוחי אדמה ועוד. יכולתי לספר להם עם ביניהם במשק שראיתי רק לפני שבוע. נפרדנו. הלכתי משם לחפש את אחותה של רחל רינגל שאצלה אמור היה לגור גם אביה של רחל בן מעל ל-70. מצאתי אותה ולפני שעוד התחלתי לרוקן את התרמיל שלי, שאלתי איפה אבא. ואז ספרה לי האחות: יש לנו רק דירה של 2 חדרים. אני לפני חודש ילדתי והכנסנו את התינוק יחד עם אבא. אבל אבא נחר כל כך בלילה שהתינוק לא היה יכול לישון ולכן העברתי את אבא לגור במלון לא רחוק מכאן והוא הגיע לאכול צהרים עד שלפני שבוע הפסיק לבוא. (הזמנים בירושלים היו כאלה שהעיר היתה מופגזת באש תותחים ומרגמות, בפרט באיזור שגרה האחות). כל כך הזדעזתי מסיפור זה ששוב לקחתי את תרמילי, אמרתי שלום והלכתי. אני עד היום כשאישה זו באה לבקר את אחותה, לא יכול להסתכל לה לפרצוף. אחרי המלחמה אבא יצא לבנו באמריקה ושם מת. כאמור סיפור זה כל כך זיעזע אותי שלקחתי את התרמיל וחזרתי איתו לדירה של הלה קוהל בכרם אברהם והשארתי לה את כל המצרכים שהיו צריכים ללכת לאחות של רחל רינגל. חזרתי באותו ערב ל"מפקדה" בבאב-אל-ואד. הגדוד שלנו עוד החזיק את המשלטים מה"מסרק" בבאב-אל-ואד – הר טוב ועד לכפר בית ג'יס שממול ללטרון. אבל אחרי מספר ימים קבלה כל החטיבה פקודה לזוז דרומה לחיזוק הכוח של חטיבת גבעתי שהתכוון לפרוץ ולכבוש את "משלטי הומת", מערבה למשטרת עירק סוידאן (כיום מצודת יואב שמדרום לקיבוץ נגבה), ולהתחבר עם הקיבוצים רוחמה וגברעם. תפקיד החטיבה שלנו (יפתח-פלמ"ח) היה לכבוש מוצבים מצריים של "חטה וקרטיה" ובצורה כזאת לבודד את משטרת עירק סוידאן שעל ידה. (כיום ליד צומת כבישים קרית גת). מפקדת החטיבה התמקמה בועדי עמוק על יד הכפר ג'וסייר. אחרי כיבוש חטה וקרטיה היתי בדרך עפר למפקדת החטיבה כשהרגשתי שאחרי רודפים שני מטוסי ספיטפייר מצריים. הג'יפ שלי הקים ענן אבק בדרך העפר ולכן היתי מטרה נוחה לשני המטוסים. ברגע שהם פתחו באש עצרתי בעצירת פתע חזקה את הג'יפ, קפצתי וברחתי לשדה. ראיתי את פגיעות המקלעים של המטוסים אחרי, על יד ולפני הג'יפ, מבלי לפגוע בו או בי. המטוסים המשיכו לכיוון הוואדי (המפקדה), שם זרקו פצצה כל אחד וכן ירו במקלעים לכל אורך הוואדי עד לכפר ג'וגייר. שם היתה תחנת הקשר שלנו וגם תחנת מודיעין להאזנה. משם חזרו שוב לקווים המצריים. הנזק הרציני ביותר היה בואדי של המפקדה ששם נפגעו 2 ארגזי בירה ומספר ארגזי מיץ וקרטונים של לוף. אבל להגיד את האמת- להיות נרדף תחת אש של ספיטפייר איננו ההרגשה הנעימה ביותר. אבל כאן בחטיבה המתונה לי פקודת העברה מחטיבת יפתח לחטיבת עודד

(חטיבה 9 שהיתה בגליל) ומפקד החטיבה אורי יופה רצה אותי בחזרה בגליל, אזור בו נחשבתי כ- SPETZ (ספצ') לכן לקחתי את החבילות שלי וזזתי צפונה. שם אמור הייתי להחליף את סרן יצחק נסיהו כקצין מודיעין חטיבתי (עד עכשיו היתי קמ"ן גדודי של הגדוד השלישי של הפלמ"ח בלבד). בימים אלה הגיעו (באמצעות זאבקו ברגר מחוליות) ידיעות, שחיל קאוג'י עומד לתפוס גבע אסטרטגי חשוב, "שייך עבאד" השולט שליטה גמורה על מנרה ועל כפר גלעדי. יצחק נסיהו ביטל ידיעה זו (כפי שביטל גם ידיעות קודמות שהגיעו באמצעות זאבקו ברגר דבר שגרם לכבוש תל עזזיאת ומשמר הירדן על ידי הסורים). אני דרשתי מאורי יופה (המח"ט) לעלות ולכבוש את שייך עבאד מיד ולהקדים את אנשי קאוג'י, אבל איחרנו את המועד. לכן התחילו לתכנן עליה לתל בהתקפה. דבר זה בוצע רק כשבועיים יותר מאוחר, התל נכבש אבל היו לנו שני הרוגים (הכוח שביצע את ההתקפה היה מכיתות מגויסות מיישובי עמק החולה, גם מאנשי חוליות, ואחד ההרוגים הי פנחס מנצ'ר, אחיו של מנחם) הימים היו ימי חפיפה ביני לבין יצחק נסיהו והוא השתתף בתכנון פעולה זו, בזמן שאורי יופה שלח אותי לגזרת ג'נין. אחרי הכישלון של כיבוש העיר ע"י חטיבה 3 (אלכסנדרוני) נשלח גדוד אחד (91) של חטיבת עודד לתפוס את רכס מזר כדי לסכל תפיסתו על ידי כוח עיראקי שגירש את אלכסנדרוני ורדף אחריו. בין חיילי הגדוד הזה, שתפס עמדות בין הריסות של הכפר מזאר, נפגשתי פתאום עם חברי יוסף יעקובוביץ, חבר חוליות שהיה מפקד מחלקת המקלעים הכבדים בגדוד 91. מפגש כזה בלתי צפוי תמיד מרגש, אבל מפגש זה היה מרגש עוד יותר כי יוסף סיפר לי שבהתקפה על שייך עבאד נהרג פנחס מנצ'ר. חזרתי לגליל ששם החליפו בינתיים את מפקד החטיבה אורי יופה (פלמחניק, חבר מעוז חיים) במפקד חדש, יצחק פונדק (שעד למינוי זה היה מג"ד גדוד 51 בחטיבה גבעתי) יהודי תקיף וגס, שלא היה אהוד ביותר בחטיבת גבעתי. עם קבלת תפקידו קבל גם פקודה לתכנן כיבוש הכפר הדרוזי מראר, הר חזור, צומת "7" ולתכנן התקדמות לעבר כפר ראמה ועליה להרי הגליל העליון. פעולתו הראשונה היתה לרכז את כל החטיבה (למעט גדוד 91) במטעי עמק גינוסר. הוא בעצמו קבע את מפקדתו בוילה מלצ'ט על שפת הכנרת. אני עוד באותו לילה שלחתי שני סיורים של מחלקת המודיעין מגדודים 92 ושל 93 אחד לעבר הר חזור, מבלי להכנס לכפר מראר, עיקוף מדרום, והסיור השני לכיוון צומת "7", עיקוף הכפר מראר מצפון. הסיורים יצאו בערך בשעה 8 בערב ואני ציפיתי להחזרתם עד שעה 1, 2 לפנות בוקר. בינתיים ישבתי, למדתי מפה וצילומי אויר ורשמתי ראשי פרקים לסקירת מודיעין למח"ט ולמג"דים בבוקר. הסיורים באמת חזרו בין 01.00 ל- 01.30 ואחרי תחקיר קצר שלחתי אותם לישון וגם אני

הלכתי לנוח אבל בגלל היתושים הרבים עליתי על הגג של צריף פח, מול וילה מלצ'ט. לא עברה חצי שעה ושליח של המח"ט בא להעיר אותי. ברגע זה הגיעה לו פקודה מהמט"כל לעבור עם כל החטיבה דרומה לעזרת חטיבת גבעתי לחיסול "כיס פלוג'ה". לכן הוא פקד עלי לקחת צוות מצומצם של מודיעין, לרדת דרומה לאזור עקרון – גבעת ברנר, להכין יחד עם מ"פ פלוגת המפקדה מקומות לכל הגדודים ועלי אישית להיפגש עם מפקד חטיבת גבעתי אי-שם על יד קסטינה ולקבל ממנו חומר, מה צריך להיות תפקיד חטיבתנו בכל המבצע הזה. יצאנו בשלש ורבע בבוקר בשני ג'יפים. אני לקחתי אתי את חברי עזריאל זליגמן מחולתה וכן בן-עמי רבינוביץ מדפנה. בג'יפ השני היה מ"פ פלוגת המפקדה של החטיבה, מרסל טוביאס ובשניים מעוזריו. במחנה על יד כפר יונה הכינו נשי נתניה אלפי סנדוויצ'ים וקפה חם עבור כל החטיבה שהיתה בדרך רחוק אחריו. אנו המשכנו במהירות דרומה, דרך רמלה, צומת בילו, (כל הדרך היתה מסומנת על ידי משטרה צבאית). מול כביש הכניסה לגבעת ברנר, שהיתה מתוכננת כמפקדת החטיבה, תפסנו בית גדול על יד הכביש כמבנה למודיעין, בן עמי נשאר להכין את המשרדים וריכז חול בחצר עבור שולחן החול. עזריאל ואני דהרנו דרומה ובצומת קסטינה מצאנו סימון למפקדת חטיבת גבעתי, שישבו בבית אריזה באחד הפרדסים (כיום מול "אביגדור"). נכנסנו ישר לישיבת מטה כשבראש יושב המח"ט שמעון אבידן (לשעבר שמעון קוך, מפקד במחלקה הגרמנית של הפלמ"ח) ועל ידו סגנו וידידו עוד מימי חניתה, מאירקה דוידזון, חבר קיבוץ אילון. קבלנו את כל החומר המודיעיני ואת התפקיד המיועד לחטיבתנו, פריצת שרשרת המוצבים המצריים מדרום לקראטיה, וכן פריצה עם גדוד אחד ממזרח לעמדות המצריות כדי להתחבר עם כוחות הגדוד השלישי של הפלמ"ח שישב במשלטי חירבת מחאז. חזרנו במהירות לגבעת ברנר שלשם כבר הגיע יצחק פונדק וסגנו (חבר גבעת ברנר) וכן קצין ארטילריה פולני (יהודי) סברין. פרסנו את כל הידוע לנו ויצחק פונדק החליט שגדוד 93 (ורנר שטראוס) יעברו לקיבוץ גת ומשם ילכו דרומה מול הסיירת של הגדוד השלישי. גדודים 91 ו-92 עם המגדים יואל לויצקי ומאיר רוגני, איש קיבוץ דן, ילכו לקרטה ומשם גדודו של מאיר יעלה על המוצבים המצריים. כפלוגת חוד הלכה, בהתקפת לילה, פלוגתו של זאב נחושתן (חבר עמיר) הפלוגה התגלתה למצרים עוד על יד הגדר הראשונה, הותקפה באש תופת, היו לה מספר הרוגים וזאב נחושתן החליט לסגת. יצחק פונדק רתח על "מוג הלב" ונתן פקודה לחזור מיד לשטח ובעזרת פלוגה נוספת להמשיך בהתקפה, אבל בכל מקרה להחזיר את כל ההרוגים והפצועים שנשארו בשטח. בינתיים התחיל להאיר ולמצרים היו מטרות נוחות בשטח. גם הארטילריה המצרית נכנסה לפעולה, חלקה על הפלוגות שהיו

בשטח חשוף ובעיקר על מפקדת החטיבה בקרטיה. (שם היה מקרה די חמור אבל מצחיק. מהנדס חזית הדרום, מאיר רבינוביץ (בץ), שהלך לבד דרך אחת הסמטאות, הועף בלחץ אויר של פיצוץ אחד הפגזים, לתוך חצר של בית ונפל לתוך בור מים עמוק, שהמים הגיעו לו עד לכתפיים (הוא ממילא היה מאד נמוך קומה). שום קריאת עזרה שלו לא נשמעה בפרט שעוד היו התפוצצויות של אש התותחים). רק לקראת ערב פונדק נתן הוראה של נסיגת מפקדת החטיבה לכפר חטה (מדרום לכביש פלוג'ה) והשאיר רק גדוד אחד בקרטיה. רק אז התברר שבץ חסר. כולנו חשדנו שהוא נפגע באש התותחים ונשאר פצוע בשטח. פונדק נתן ליואל לויצקי הוראה לסרוק את הכפר בצורה יסודית ורק אז במקרה שמע אחד הסיורים קריאות העזרות החלשות. היתה בעיה איך להוציא את בץ מהבור (צורת בקבוק תת-קרקעי) עד שאחד המפקדים גייס את כל החגורות, עשה מהם מין שרשרת וכך הצליחו להעלות את בץ, חצי מעולף, מהבור בו שהה מעל ל-12 שעות. לקח למאיר בץ עוד כמה שעות עד שהתאושש לגמרי.

בינתיים מפקדת החטיבה חזרה לחאטה. גדודו של יואל נשאר בקרטיה ורק למחרת בלילה יצא להתקפה על המשלטים שהותקפו על ידי זאב נחושתי, משלטים שהיו במשך כל היום מופגזים באש ארטילריה חזקה. בו בזמן התקדם הגדוד השלישי של ורנר שטראוס בחלק המזרחי של תריס פלוג'ה ממערב לתל לכיש, כמעט ללא התנגדות, דרומה עד שנפגש בשמחה רבה עם 3 משורנים (סנדוויצים) של סיירת הגדוד השלישי של הפלמ"ח שבאו מחירבת נחאס, עם קצין המודיעין של הגדוד "נוניק הג'ינג'י" ואני שהייתי עם חוד הכוח שלנו. נפגשנו בשמחה רבה מאד נוניק החליף אותי בגדוד כשעברתי להיות קמ"ן חטיבתי של עודד כשכיס פלוג'ה המצרי היה מצומצם מאד (מתל גת ועד למשטרת עירק סוידאן) נשלח קצין המודיעין של חזית הדרום, ירוחם כהן בפקודת מפקד החזית יגאל אלון וסגנו, מפקד השיריון יצחק שדה, עם דגל לבן להפגש עם קצין מצרי ולהזמין את מפקד החטיבה הנצורה (שכיניו היה הנמר השחור, גנרל סודני שהצטיין בניהול של הכיס) לפגישה עם יגאל אלון. התברר אחר כך שהקצין המצרי שאיתו נפגש ירוחם כהן היה קפטן, קצין מודיעין. הפגישה באמת התקיימה. נשלח אוטו יפה לכביש פלוג'ה-תל גת וירוחם קיבל את האורחים הנכבדים והוביל אותם, כשחלונות המכונית היו סגורים בוילונות, לקיבוץ גת. שם קיבל אותם משמר כבוד של מחלקה בעמידת דום, ויגאל ויצחק שדה נפגשו איתם. בפגישה השתתף כמובן גם ירוחם כהן שבמקרים שלא הבינו איש את רעהו באנגלית, היה למתורגמן בערבית. יגאל הציע לגנרל המצרי להיכנע ולהבטיח יציאה חופשית של כל הכוחות על צידם מערבה לכיוון עזה. הגנרל

המצרי ראה את כל היתרונות של צעד כזה, אמר שהוא וצבאו יכולים להרוויח מצעד זה, רק דבר אחד הם יכולים להפסיד, "את כבוד הצבא המצרי שנכנע" ולכן הוא איננו יכול לקבל הצעה "נדיבה" זו. אחרי ארוחת הצהרים בחדר האוכל של הקיבוץ, ארוחה שלמרות הצנע בארץ היתה עשירה במיוחד, נפרדו המפקדים שוב בלחיצת ידיים ובמסדר כבוד, והמצרים חזרו לכיס שלהם והלחימה נמשכה עוד מספר שבועות, תוך הפצצות גם מהאוויר לבסוף. תוך הפעלת הצלב האדום הושג הסכם וכל המצרים, עם ציודם ומטותיהם יצאו בשיירה גדולה לעזה, כשבג'יפ האחרון יצא המפקד "הנמר השחור" ואיתו שני קציני מטה ידועים, גמאל עבד אל נאצר ואנואר סעאדא.

חטיבתנו הועברה שוב לצפון להכנת פעולה "שחרור הגליל". מפקדת החטיבה בחורשות הכפר כברי, כשגדוד אחד בציר הגבול הצפוני על יד קיבוץ אילון, גדוד על ציר נהריה – תרשיחה, גדוד שלישי בין קיבוץ יחיעם – תרשיחה, גדוד חדש (למעשה רק 2 פלוגות) "הגדוד הדרום אמריקני" ששפת הדיבור היתה ספרדית ופורטוגזית, תחת מייסדו ו"מפקדו", קולונל קולומן ואן פאטקי היה ברזרבה. מדרום לחטיבה שלנו הוכנסו גדודים דרוזיים תחת פיקודו של בן יבנאל, חיים לסקוב וקצינים יהודיים שתפקידם היה להתחבר עם הכפרים הדרוזיים. מהדרום, ציר ראמה-פקיעין, נעו הסיירות וגדוד משוריין של גולני. מהמזרח, אזור צפת – מירון-ג'יש, נעה חטיבה 7 עם מפקדה בן דונקלמן (המיליונר הקנדי שהביא איתו מקנדה כל הציוד האישי לכל חיילי החטיבה). עם התקדמות גולני מהדרום נסוגו כוחות "צבא השיחרור הערבי" בפיקודו של קאוג'י לאיזור תרשיחה. התקפת חטיבתנו החלה בתקיפת גדוד 91 בפיקודו של מאיר רוגאני (רוגי) מקיבוץ דן לעבר משלט הסוסים ותל אל מושנקה שממזרח לקיבוץ יחיעם. הכוחות יצאו בתוך צמחייה סבוכה וכפי הנראה רעש ההליכה גילה אותם לכוחות הדלים (קצת יותר מכיתה) על 2 משלטי הסוסים ועל תל משנקה. הערבים פתחו באש חזקה אבל בלתי מכוונת. אנשינו שלא היה להם ניסיון קרבי רב (פרט לפלוגה של זאב נחושתן בקרבות קראטיה) לא התקדמו ולבסוף עם אור בוקר ראשון נסוגו לעמדות יציאה ביחיעם. המח"ט רתח על "הקיבוצניקים הפחדנים" (הוא ממילא לא היה אוהד קיבוץ גדול) הדיח את רוגי מיד מפיקוד הגדוד. בינתיים התקדמו הדרוזים והשתלטו על הכפרים הדרוזיים, רק הכפר ינוח, הקרוב ביותר לתרשיחה, בגד בהם. הם קבלו אותם יפה והכניסו אותם לבניין בית הספר שבקצה המערבי של הכפר. בינתיים נכנסו אנשי קאוג'י מצד מזרח והתחילו לשחוט את החיילים שלנו שטיילו בכפר. עד מהרה התפתח קרב שיד הדרוזים שלנו היתה על התחתונה. אני היתי במפקדת החטיבה בחורשת כברי, ובאחד ממכשירי הקשר יכולתי

לשמוע את הקשר הפנימי של הדרוזים ואת מהלך הקרב. הם גם עלו על הרשת החטיבתי ודרשו באופן דחוף סיוע ארטילרי. אני כבר לא זוכר איפה היה מפקד החטיבה ויתר קציני המטה, כך שהיתי לבד מבין כל הקצינים. לפי פקודת המח"ט, כדי לשמור על חשמל הסוללות במכשירי הקשר, נסגרו המכשירים של הגדודים וגם של סוללת התותחים 75 מ"מ שהיתה לרשות החטיבה והיתה ממוקמת במקום שהיום האנדרטה לשיירה שהושמדה בדרך ליחיעם, בין פרדסים ומטעי בננות. אני עם מכשירי הקשר שלי אישרתי קבלת בקשת הסיוע הארטילרי אבל לא יכולתי לגלות לדרוזים שרק בעוד חצי שעה יכול להיות לי קשר לתותחנים. לכן אמרתי כל הזמן שהעברתי את הדרישה ועוד מעט התותחים יירו. בינתיים מצב הדרוזים נעשה חמור יותר ויותר וגם מספר קצינים יהודיים של היחידה נהרגו. המפקד הבכיר שעוד היה איתם נתן פקודת נסיגה נערבה ואנשי קאוג'י שרדפו אותם נכנסו כבר לבית הספר, משם רדפו אותם באש. הקשר האחרון איתם היה הקריאה הנואשת לסיוע ארטילרי ואחר כך הודיע האלחוטן שקיבל פקודה לפוצץ את מכשירי הקשר ו"תברחו כל אחד בעצמו". בדיוק ברגע זה קבלתי קשר לתותחנים והעברתי להם את המצב הקטסטרופלי של הדרוזים, נתתי להם את ציון המטרה של בית הספר בכפר. הם פתחו באש (כמובן לגבי היחידה שלנו באיחור רב) ולמזלנו פגע הפגז הראשון בבית הספר ואנשי קאוג'י ברחו. מכל יחידת הדרוזים נהרגו כ-40 איש, ביניהם 5 קצינים יהודים. יתר הדרוזים שלא נפגעו, התאספו במשך הלילה בכפר מכר. משם נלקחו למחנה קבע ב"נשר". (מאז ועד לפני מספר שנים היה קיים מצב של "גום" (נקמת דם) בין כל הדרוזים והדרוזים של הכפר ינוח). אחרי יומיים קבלתי הודעה מקצין מודיעין, חיים אורבך מנהריה, לבוא איתו בלילה לכפר מכר לקבל את גוויות הקצינים היהודים שאנשי הכפר היו אמורים לקבל מהדרוזים בינוח. חיים ואני נפגשנו עם מספר חיילים עוזרים במסגד של מכר ואחרי כשעה הגיעו לשם 3 חמורים שעל גביהם שקים. מתברר שאנשי קאוג'י ואולי גם דרוזים מינוח, התעללו בהרוגים וממש חתכו אותם לחתיכות, כך שמשק של חמור אחד הוציאו 5 ראשים, מאחרים ידיים, רגליים, גופות. מראה זוועתי בפרט באור של פנסי נפט בתוך המסגד החשוך. ניסינו ללא הצלחה יתרה להרכיב את החלקים לראשים, הכנסנו את החלקים לשקים ובטנדר של חיים הבאנו אותם למחנה נשר, שם בעזרת חבריהם שהכירו אותם מקרוב הכינו אותם בארונות והביאו אותם לקבורה בקיבוץ יגור. התמונה של הבאת הגופות למכר והלילה שם הם אלה הזיכרונות הקשים ביותר שיש לי מכל המלחמות. בינתיים הקרבות נמשכו. אנשי קאוג'י ברחו מראמה ופקיעין צפונה. הם הותקפו על ידי מטוסנו בעליה לסוכמטה והשאירו רכבים בוערים על הכביש. חטיבה 7 בדרך לג'יש (גוש

(חלב) נפגשו עם גדוד תגבורת סורי והשמידו אותו בזמן שכל החיילים עוד היו ברכבים שלהם. החטיבה המשיכה (גם כן על גבי הרכבים) לכיון צומת סאסא, אבל נתקעו בירידה ובעליה של ואדי מירון, ורק היה מזל גדול שלא היו מטוסים סוריים באויר אחרת היו משמידים את כל החטיבה.

החטיבה שלנו המשיכה לפי התוכנית. גדוד של ורנר שטראוס על הכביש הצפוני הגיע עד הכפר המרוניטי איקרית שנכנע ללא יריה והגיעו ללא התנגדות עד לכפרון (מרוניטי) מנצורה, שתושביו כבר הספיקו לברוח ללבנון. בציר שלנו היתה קצת התנגדות מהגבעות של תל משנקה, לפני הכפר המרוניטי מעיליה (הבנוי בתוך מבצר צלבני בשם EMILIA), התנגדות שקבלה סיוע ארטילרי (75 מ"מ) מעמדות תרשיחה. לכן הזמין המח"ט פונדק התקפה אוירית על הכפר ואחרי כשעה הוציע "מבצר מעופף" שהוריד אי-אלה טונות של פצצות על הכפר (אנשי קאוג'י רצו לירות אש נגד המטוס מתותחי שדה שלהם), אבל מפקדם נתן פקודה נסיגה לכיוון סאסא. שם הכינו הערבים דרך צפונה מעבר לגבול עד לכפר הנוצרי רומייש. צילום אויר שלנו צילם את הדרך אבל המפענחים שבפיקוד לא גילו את הדרך שהיתה מוסתרת יפה בתוך הצמחייה. קאוג'י שמר על דרך זו ממשטרת סאסא והצליח להעביר כמעט את כל הכוח שלו ללבנון, מחורפיש לבינט אל ג'יבל. הוא רצה להעביר את כוחו גם צפונה, אבל חטיבה 7 הצליחה להגיע לפניו למירון אל ראס ולשלוט משם על הדרך מעינטה לכיוון בלידה. בו בזמן התקדם כוח של חטיבה 2 ממנרה מערבה עד לואדי דובה ותפס גם את כל רמה קנטרה שממערב לטייבה. אנחנו נכנסנו אחרי הערבים לכפר דיר – אל – קאסי (אל-קוש של היום) והתקדמנו לכפר פאסוטה, כפר נוצרי מארוניטי. בכניסה לכפר קדמו אותנו מספר נכבדים עם דגל לבן ובחורה (בת המוכתאר שלמדה אחות בבית חולים רמב"ם בחיפה) קבלו אותנו בנאום עברי קצר ונלהב, "שלום לכם חיילי ישראל האמיצים". היא הובילה את ג'יפ המפקדים (הסמח"ט קצין הקשר ואותי) לבית אביה המוכתאר, שם היה לי "הכבוד" לקבל בשם החטיבה את כתב הכניעה של הכפר. בזה נגמרה למעשה המלחמה בצפון ורוב אנשי החטיבה חזרו למחנות בטירה על יד חיפה, פרט לגדוד אחד שקיבל אחריות במוצבים ממטולה ועד איזור מלכיה ומשם קיבל גדוד מס' 21 מחטיבה 2 (כרמלי) שהעמיד לפקודתנו את המוצבים עד ראש הנקרה. מפקדת החטיבה שלנו שנעשתה אחראית לכל הגבול עם לבנון, הועברה למשטרת שפר-עם (כיום בית ספר של משטרת ישראל).

מבחינת מודיעין ותדרוך כל המוצבים נעשיתי אני אחראי לכל הגזרה. כחפ"ק של החטיבה היה בנין משטרתי קטן בין תרשיחה ומעיליה, ורוב אנשי המודיעין היו איתי שם. גם המח"ט היה

שם, לפחות רוב הזמן. יום אחד נקראתי אליו והוא מסר לי פקודה שהוא קיבל ממפקד חזית הצפון, שיש לפנות את כל הכפרים הערבים (פרט לכפר הדרוזי חורפייש), כל הכפרים שמצפון לקו רוחב 270 מכל תושביהם וזה תוך 48 שעות. היות ופקודה זו נראתה לי חמורה מאד, כי מדובר היה בכפרים נוצרים- מרוניטים, בקשתי לקבל פקודה זו בכתב. אבל יצחק פונדק גער בי ואמר "גם אני קבלתי את הפקודה בעל פה ולכן אני מוסר לך אותה כפי שקבלתי אותה, ואין לך מה להתווכח אלא לבצע אותה מיד ומהר". אם כי נפגעתי מאד מצורת הדיבור, לא היתה לי שום ברירה אלא לבצע אותה (לא היתה לי אפשרות להתקשר עם קצין המודיעין הפיקודי ולקבל הסבר לצעד זה). אם כי מדובר היה בכל הכפרים שנכנעו לכוחותינו, ביקשתי עוד פעם לדבר עם פונדק ולפחות קבלתי רשות להעביר כפר אחד לתוך שטח ישראל, אבל כל האחרים "הייתי – מרש" ללבנון. לכן ניגשתי יחד עם המג"ד ורנר שטראוס לכפר איקירת (שהוא קיבל את כניעתם) להעביר להם פקודת האלוף לעבור עם כל רכושם למקום ריק על יד הכפר ראמה שגם רוב תושביו היו נוצרים אם כי לא מרוניטים. יחד עם שטראוס הצלחנו לקבל רכב צבאי להעברה זו. בהובלה ראשונה העברנו את האנשים, הרכוש הביתי וחלק של ציוד הבית. בהובלה השניה שאר רכוש הבית וכן עדרי הבקר. את עדרי הצאן העבירו ברגל. בראמה הכינו להם שטח קרקע ממערב לכפר (מי שסידר את כל הסידורים עם מוכתארי הכפר ראמה היה קצין המודיעין של הגדוד, יקותיאל אדם, הוא קוטי, שהיה אחר כך סגן הרמטכ"ל ונהרג בלבנון). למוכתאר של איקירת הובטח שעם גמר המלחמה יוחזרו לכפרם, דבר שלא בוצע עד היום. אחר כך נסעתי מכפר לכפר, מעיליה, פאסוטה, ברעם וג'יש. מעיליה ופאסוטה לא מיהרו למלא את פקודת הפנוי (פנוי תוך 48 שעות), אלא פנו לארכיבישוף של העדה בחיפה כדי לבטל את הגזרה. אנחנו (אני כנהג, עזריאל זיגלמן כמאבטח ובן-עמי רבינוביץ כמתרגם) המשכנו לברעם. (פקודת הגירוש נעשתה בצורה כזאת: אני קראתי מתוך דף נייר פוליו את המילים: "אני, מפקד גזרת הצפון, משה כרמל, פוקד בתוקף סמכותי כאלוף הפיקוד, שעל כל תושבי הכפר לעבור לשטח לבנון תוך 48 שעות, עם כל הרכוש וכל העדרים, והשטח המפונה מוכרז כשטח צבאי שהכניסה לערבים אסורה". בן-עמי תרגם משפט במשפט. כשהגענו לכפר ברעם רכזנו את כל הנכבדים על הכביש וציטטנו את פקודת הגירוש. עוד לפני שגמרנו לתרגם את כל הפקודה

רצו מספר נכבדים לתוך הכפר בקריאות "רחאל-רחאל" = פינוי, פינוי" והתחילה תנועת בריחה מהכפר בדרך העפר לכיוון הכפר רומייש שבלבנון. הם ברחו ברכב, בטנדרים, בחמורים וסוסים, כאילו שכבר היו מוכנים לכך. אנחנו המשכנו לכפר (כיום מושב דובב) שכבר

היה ריק מתושבים. כשחזרנו כדי להמשיך לכיוון ג'יש, מצאנו את ברעם כמעט ריק מתושבים והדרך לרומיים צפופה מבורחים. הגענו לג'יש ושוב ריכזנו את הנכבדים בכניסה לכפר, ביניהם גם הכומר המרוניטי יזודור, איש מכובד מאד שגם דיבר עברית שוטפת. בזמן ציטוט הפקודה התחילה צעקה גדולה ובכי חזק. באותו רגע יצא מהכפר טנדר יהודי עם מנו פרידמן (יהודי בעל קשרים טובים אישיים ומסחריים עם הערבים, שהיה גם איש הש"י). כאשר שמע את הפקודה, אמר לערבים "בשום אופן לא לזוז מהכפר, אני אסע לבן גוריון לבטל את הפקודה". מנו נסע מהר מאד לברעם כדי גם שם לעצור את הבריחה, גם רדף אחרי הבורחים לרומיים, אבל הצליח רק חלק קטן של אנשי ברעם להחזיר לכפרם. אותם העביר דרך הואדי לג'יש. מנו נסע עוד באותו לילה לשר המיעוטים שיטריט (שהיה פעם קצין משטרה בטבריה ואחר כך נעשה לשופט שלום בטבריה, וברחובות הוא חקר אותי פעם, שכבר היתי בחניתה, בענין ששלחתי את שני הכלבים שלי להתקיף ערבי מהכפר נען, שגנב פרי בפרדס 1000 דונם-חקירה מאד ידידותית). מנו הדגיש לפניו את הקשרים הידידותיים עם המרוניתים שראש הכנסייה גם התבטא לטובת הקמת יהודית מרוניתית בישראל ובלנון, ושאסור לנו לגרש מרוניתים.

שניהם, מנו וגם שיטריט עוד נסעו לפנות בוקר לביתו של בן-גוריון אשר ביטל את פקודת אלוף הפיקוד, אבל הרבה מרוניתים כבר היו בלבנון. גם ממעיליה, פסוטה יצאו הרבה ורק הכפר ג'יש נשאר כולו במקום כולל המוסלמים שהיו בו. למספר ערבים מברעם הקימו אחר-כך בתים יפים בג'יש. אני רוצה לציין שרק לערביי איקירת ניתנה ההבטחה שאחרי גמר הקרבות הם רשאים לחזור לכפרם, אבל לא לאנשי ברעם. והכפר נשאר ריק עד היום, פרט לשומר זקן בתוך בנין הכנסייה. אנשי ברעם שמרו במשך עשרות שנים יפה על חורבות בית כנסת עתיק שבכפר. ותמורת זאת נשמרת הכנסייה עד היום. הם אפילו רשאים לערוך חתונות בכנסייה זו. למחרת כשירדה פקודת ביטול הגירוש מהפיקוד למפקד החטיבה, היה לי ויכוח קטן עם פונדק, שלא הוסיף לי חיבה מצידו. בימים אלה היו הרבה הסתננויות של ערבים שברחו ללבנון, לארץ, בפרט בגיזרה של מלכיה, קדש, דיסון. החטיבה הניחה מוקשים על שבילי ההסתננות אבל הערבים גילו אותם מהר מאד ופירקו אותם.

פעם בשעות הבוקר המוקדמות, בדרך מהבית למפקדה, עברתי את הכביש הצפוני כדי לקחת דיווחים מהמוצבים. על יד חורבות הכפר קדש ראיתי קבוצה של כ-20 ערבים וערביות על יד הכביש שרוצים להגיע לשטח שלנו. אני (לבד בג'יפ) עצרתי. הנשים התחילו לברוח מרחק

מהכביש והגברים נשארו לעמוד. קראתי לשני בחורים צעירים לבוא אלי. הם באו ונתתי להם פקודה להתפשט עד לתחתונים. הם חשבו שמדובר בחיפוש והתפשטו. אמרתי להם ללכת להתרחק ללבנון. אחר כך לקחתי את גריקאן הבנזין הרזרבי שלי ויצקתי דלק על ערמת הבגדים והדלקתי אותם. כל הערבים ברחו תוך יללות ורק שני הבחורים הסתתרו בין סלעים (אני מכיר את המנהגים הערביים וידעתי ששנים אלה יישארו מוסתרים בין הסלעים ולא יעזו לצאת בין אנשים אלא רק בלילה, מתוך בושה מאלה שברחו איש לא יתקרב אליהם מאותה סיבה). מאותו יום בכל גזרת קדש-מלכיה הופסקה ההסתננות כליל. אמנם המקרה הגיע לדין בועדת שביתת הנשק הלבנונית, אני קבלתי מנה רצינית מיושב ראש הועדה (אלוף הפיקוד יוסף רוכל (אבידר) שהגדיר התנהגות זו כהתנהגות "נאצית") אבל המטרה שלמענה עשיתי מה שעשיתי הושגה, ההסתננות הופסקה ליותר משלושה חודשים.

בימים אלה פורקה חטיבה 9 ואני הועברתי לחטיבה – מחוז 3 שמפקדתה נקבעה בבניין משטרת הכנען. גזרת האחריות שלנו היתה מהגבול הלבנוני על יד מנרה, לאורך כל הגבול הלבנוני וכל אורך הגבול הסורי עד מפגש הגבולות עם ירדן. היה עלי לבדוק לפחות פעם בשבוע את מצב כל המוצבים הסוריים ועשיתי זאת בטיסות סיור במטוסי פיפר (פרימוס) שהטייסים היו טייסי קרב שרצו לעשות "שעות אויר", ביניהם לפחות פעמיים גם מוטי הוד ועזר וויצמן. לרוב התחלנו במוצבי הדרום באל-חמה וגמרנו על יד מטולה. בדרך חזרה בקשתי כמעט כל פעם לעבור נמוך מעל לחוליות וזרקתי חבילות עם סוכריות ושוקולדות בשביל הילדים. הילדים כבר ציפו למטוס מנמיך טוס (יש לי גם צילום מזה). פעם טסתי עם טייס ובקשתי ממנו להנמיך לחוליות, באנו ממטולה בגובה 3000 רגל (100 מ') ועד לבית הלל הוא לא התחיל להנמיך. חזרתי ובקשתי ממנו והוא אמר "בסדר, אני רוצה לתת לך שיעור באירונאוטיקה" ובזמן שהוא דיבר הוא עשה מה שאמר. "אני מוריד גז, אני מוריד את האף של המטוס למטה ואנו ניפול כמו אבן, אני נותן סיבוב, אחד, שתיים שלוש ואני נותן גז מלא ואנו יוצאים בסיבוב בגובה 100 רגל (30 מ'). קשה להגיד שהרגשתי טוב ביותר בזמן "השיעור" אבל רק בערב כשחזרתי הביתה הבנתי מה שעשיתי לחברי המשק.... היות ושומעים רעש של מטוס רק מספר שניות אחרי שרואים מה הוא עושה, ראו החברים, שראו אותי להתקרב, את המטוס נופל רק ששמעו את הפסקת המנוע והיו בטוחים שהמטוס נופל ויתרסק במרכז המשק. רק כשראו אותו שוב להתיישר הבינו מה באמת היה. מרבית חברי המשק כל-כך התרגשו שלא יכלו לאכול ארוחת צהרים. שושנה כל-כך התרגשה שנעשתה היסטורית ובכתה עד שחזרתי הביתה.

היות ובאותם הימים השתמשתי כבר בשדה התעופה מחניים, אחרי שבעזרת גיוס של שבועיים ערבים ניקינו את כל הלכלוך, הפסולת והאבנים שהיו במשך 3 שנים בשדה, היה לי יותר קל להגיע למטוס ולכן יכולתי להבטיח לשושנה שאני אקח אותה פעם לסיבוב באויר. רק אחרי הרבה הפצרות הסכימה. דברתי עם אחד הטייסים החברים שלי שיקח אותה, יעשה סיבובים זהירים ויסביר לה את כל הדרך עד למשק. בקושי הכנסנו אותה למושב וקשרנו אותה, והם יצאו לדרך. משה עבר על איילת השחר, על הכביש לקרית שמונה ומשם דרך חוליות, עמיר, כפר בלום, נאות מרדכי, דרך הביצה וחולתה לחזרה למחניים, קרוב ל- 3/4 שעה. כשחזרה שאלתי איך זה היה ואם משה הסביר לה יפה. היא אמרה לי "אני לא יודעת, ישבתי כל הזמן עם עיניים סגורות מרוב פחד ורק החזקתי את עצמי על הכסא". לא ספרתי את זה למשה פלדמן (פלד) הטייס כדי לא להעליב אותו.

בינתיים התחלף הפיקוד בחטיבה, מפקד החטיבה נעשה חברי (עוד מימי חניטה) דב ירמיהו, שאז עוד היה חבר קיבוץ אילון (הוא נזרק מהקיבוץ יותר מאוחר בגלל חברותו למשה סנה ולמפלגה הקומוניסטית), ורב סרן צעיר זאב שחם (זוניק) שהיה נשוי לבת איילת השחר, גילה, שבזמנה היתה מזכירת החטיבה בפלמ"ח.

זוניק נכנס כמועמד לאיילת השחר, עשה תורנויות כחבר משק ובשבתות עבד בבריכות דגים. שלושתנו נעשנו מהר מאד לשלישית חברים קרובים. ערב אחד בבואי למשק חיכתה לי לפני השער חברת משק, חובשת וילמה וסיפרה לי ששושנה באותו יום היתה בבדיקה שגרתית והזמינו אותה באופן דחוף למחרת לבדיקת "ביאופציה" בשדיים מחשש לסרטן בשד. נכנסתי די לשוק, אבל לא יכולתי להראות שום דבר לשושנה. למחרת רציתי לנסוע עם שושנה לבית חולים "שוויצר" בטבריה אבל היא לא הסכימה ונסעה לבדה. אני חזרתי כרגיל לחטיבה וספרתי לזוניק על הצרה שנפלה עלי. הוא אמר לי מיד לקחת כמה זמן שאני צריך ולהיות עם אשתי. כשחזרתי בערב מצאתי את שושנה בוכיה, בביאופציה התברר מיד שיש סרטן בשני השדיים ורצו להחזיק אותה מיד שם לשם ניתוח. היא התעקשה עוד לנסוע הביתה להפרד מהילדים ולקחת כמה חפצים אישיים חיוניים, אבל הבטיחה לחזור למחרת לניתוח. מיד חזרתי לחטיבה ואמרתי לזוניק שלא אהיה כמה ימים. הוא לקח אותי לדב ירמיהו ואמר לו "דב, מצבו של אריה הוא כזה. אני לוקח כמה ימים את הג'יפ של אריה, נותן לך את הטנדר שלי ואתה תתן את הפרייבט (אסקורט) שלך לאריה לכמה זמן שהוא צריך". דב מיד הסכים לסידור זה ואני חזרתי עם האסקורט הביתה. למחרת בבוקר לקחתי אותה לטבריה ונשארתי בבית חולים עד שהתעוררה אחרי הניתוח. אבל רק התעוררה וגירשה אותי הביתה להיות עם

הילדים. הגעתי למשק בסביבות 7 בערב ועוד הספקתי להשכיב את חנ'ה (היא היתה אז בת 6 ובאותם ימים כל הילדים עוד ישנו בבית הילדים). ישבתי עם אורה (10) ורותי (8) ועם וילמה וניסנו להסביר לילדים מה הולך כאן, בצורה שלא יתרגשו יותר מדי אבל יבינו קצת את המצב, ושאני אהיה עכשיו הרבה אצל אמא בבית החולים יחד עם זה אני גם צריך להמשיך לעבוד בצבא, גם בגלל התפקיד וחשיבותו, גם כדי להחזיק את עצמי.

לכן יום העבודה שלי היה עכשיו כך: בבוקר להגיד לילדים שלום, מכאן אני נוסע לצפת לצבא ומתפקד כקצין מודיעין מחוזי, בסביבות 2 אני נוסע לטבריה לבית חולים ונשאר עד 4. ב-5 אני כבר בבית עם הילדים, ארוחת ערב ומשכיב אותם בערך עד 9, עוד פעם טלפון לשושנה וגם לצבא (במקרה של צורך חמור אני נוסע עוד לצפת, משתדל להגיע עד חצות למיטה). כך התנהלו החיים כחודש ימים עד ששונה חזרה הביתה מבית החולים. אז גם החזרתי שוב את הרכב לדוב ירמיהו, וקבלתי מזוניק את הג'יפ. בימים אלה התהדקו הקשרים שלי עם זוניק, שבאותם ימים נולד בנו הראשון (בן שנהרג במלחמת יום הכיפורים). (זוניק בא יום אחד כולו קורן למשרד וסיפר לי "הבוקר הלכתי לחתל את אייל בבית הילדים והוא השתין לי ישר לפרצוף). אני התחלתי למעט לעבוד בצבא והקדשתי יותר זמן לשושנה וילדים. (יחד עם זה התחלתי ב"רומן" שנמשך מספר שנים בצורה פחות או יותר אינטנסיבית). מנחם מנצ'ר היה באותם הימים בשליחות בארצות הברית והוא היה חבר מילדות של ג'סי יוליוס קוולר, בעלה של אחות של שושנה, פאני. ממנו בקשתי להתקשר עם משפחתם ולבקש שהם "מיוזמתם" יזמינו את שושנה לביקור בארצות הברית לשם שיפור מצב רוחה. פאני קוולר התקשרה עם אחי וולטר, זה התקשר עם דודי וילי, כן התקשרו עם אחותה של פאני, לולה ובעלה פרד ריטש (RICH), גם הוא חבר של מנחם עוד מאוסטריה. (אחי הרברט היה עוד בקולומביה, דרום אמריקה, ואנו כמעט לא הינו בקשר איתו). כל המשפחה עשו קרן אחת ביחד והזמינו את שנינו, שושנה ואותי, לחודשים ביקור אצלם, כשהם שלמו את כל ההוצאות של הנסיעה והאירוח.

אחי ולטר דאג לרשיון ביקור (אז עוד היה צריך AFFIDAVIT) ואני הצטרכתי להשתחרר מצה"ל. אבל לפני זה היה עוד משהו – שינוי שם.

יום אחד אני יושב במשרדי בצפת, מצלצל הטלפון וקול של בחורה מדברת איתי. הקול היה כל כך חזק וברור שהייתי בטוח שאחת הבנות של המפקדה מדברת איתי, והיא אומרת: "כידוע לך כל מדינה חברת או"ם צריכה להעמיד לרשות הארגון 5 קצינים כמשקיפי או"ם פוטנציאליים באם זה ידרש. במטכ"ל החליטו למנות אותך יחד עם עוד 4 אחרים לתפקיד

זה, אבל משרד החוץ דורש לשנות את השם הזר שלך, "אנגל", לשם עברי והם מציעים לך שמות כמו עגל, מלאכי או כרובי". אני שהייתי בטוח שמדובר במתיחה של בנות החטיבה, חשבתי, "תראי, באופן פרינציפיוני אינני מתנגד למינוי ולא לשנות שם. אבל השמות שלכם לא מוצאים חן בעיני. תראי, כשהייתי בן שבוע חתכו לי חלק, אם כבר, אני ממליץ לחתוך לי עוד חלק מהשם אנגל ולעשותו ל"גל". שמעתי בטלפון צחוק גדול והשיחה נגמרה. אחרי שבוע ימים קבלתי תעודות רשמיות של הצבא ושל משרד הפנים על שינוי שם ל"אריה גל". התברר שהבחורה שאיתה דברתי היתה שוש, רס"ן מזכירתו האישית של בנימין ג'יבלי, ראש המודיעין, בחורה פורטנית מאד, ושעל תשובתי צחק עוד שבועות כעל בדיחה בכל משרדי המודיעין במטכ"ל.

כך התפטרתי מצה, ל והתחלתי בהכנות לנסיעה לחו"ל. הקרובים שלחו לנו כרטיסים לאוניה, הכרטיסים היו הזולים ביותר, כל אחד מאיתנו ב"קבינה" לחוד עם שמונה מיטות. אבל האוניה היתה אניית פאר אמריקני,

ה- INDEPENDENCE. הצטרכנו לגשת לקונסוליה האמריקנית בחיפה לקבל את הויזה. כשישבנו עם הרבה אנשים בהמתנה, בא פקיד שקרא מספר פעמים "גל" עד ששושנה תפסה את הענין ואמרה "אני חושבת שקוראים לנו גל ולא אנגל". נכנסנו לקונסול וקבלנו את הויזה. אחר כך ירדנו למסעדה טובה בהדר לאכול ארוחת צהרים ישראלית (צנע) אחרונה, צ'יפס עם נקניקיות (קמח בשר עם צבע, תוצרת דב יוסף). עלינו לאוניה בשעה 4 והתחלנו להסתדר בקבינות שלנו (כל אחד עם כלי הרחצה שלו שהיו במזוודה ב'חד), וניגשנו לסויר באוניה. בשעה חמש וחצי קרא הרמקול להכנס לחדר האוכל וקבלנו מקום עם עוד 2 זוגות על יד שולחן (לא דרשנו לשבת על שולחנות של כשרים). שנינו קבלנו שוק מארוחת ערב שהגישו לנו, כבד קצוץ, מרק, מנת בשר בגודל כזה שרק רואים בסרטים אמריקאים המלצר סבב עוד בין השולחנות ושאל למי שרוצה תוספת בשר (והיו ישראלים כאלה) פודינג, פירות, קפה, ממש קפה, עם עוגות. אני לא זוכר איך הצלחנו לקום מהשולחן ולעלות לסיפון. רק עכשיו האוניה התחילה לזוז, והיה מרגש מאד לראות איך שמתרחקים מנמל חיפה והאורות נעלמים לאט לאט. אנחנו באמת בדרך לאמריקה. ערך הכסף שלנו, הלירה הפלסטינאית היה £ 1 = \$ 4 !!! באניה שילמנו בשביל קופסת סיגריות אמריקניות 23 סנט = 10 גרוש ישראליים. האוניה עשתה חניית ביניים בנפולי ואנחנו ירדנו למספר שעות להסתובב בעיר. שם גם קניתי זוג נעלים חזאיות חומות עם סוליית קרפ, אבל בעל החנות העדיף לקבל 2 קופסאות סיגריות MERLBOROUGH במקום כסף. זוג נעליים ב 46 סנט = 20 גרוש. היה לנו מזל עם מזג

האוויר והים היה שקט עד שהגענו אחרי שבועיים לניו-יורק. גרנו כשבועיים אצל פאני בברונקס, בוב, שעוד היה רווק ועבד במשרדו של וולטר, פינה לנו את חדרו בדירה של פאני. אני הרביתי לטייל ברגל ולמדתי מהר מאד להתמצא בעיר. ביקרתי גם במשרד של וולטר על יד בנין העיריה והוא הציג אותי בפני הבוס שלו, מר קאופמן, ציוני שתרם הרבה כסף למדינה. הוא חקר אותי על השקפתי "כקצין בכיר" על עתיד המזרח הקרוב וכשאמרתי לו שהמצרים יכריחו את הבריטים לפנות את איזור התעלה ושכתוצאה מכך תהיה לנו בעוד מספר שנים מלחמה עם הערבים, קאופמן נדהם ואמר שאני הישראלי הראשון הפסימי שהוא פוגש בחייו. לצערי ולצערן צדקתי.

גם את שושנה לקחתי לסיורים בעיר אם כי הרוב ברכבת התחתית. כך הגענו לבית מסחר Macy's וטיילנו ברחוב 42. באחת הפינות עצרתי והראתי לה את ראש ה-EMPIRE STATE BUILDING כשהוא מתנדנד ברוח, תנועה של בערך 2 מ'. היא הגיבה ואמרה שאפילו 2 סוסים לא יעלו אותה לשם למעלה. באחד הימים ששוב היינו בעיר הגענו לבנין זה דרך הרחוב 41 כך שהיא לא הכירה את הבנין. אמרתי לה שיש לי משהו לעשות בסוכנות ונכנסו למעלית, בלי שהיא הרגישה שזה מעלית אקספרס, עד למעלה. המעלית נעמדה והשרת אמר "קומה 80, נא לעבור למעלית מקומית". כך עם הרבה פחד עברנו למעלית עד למרפסת בקומה 86. הסתכלנו במשקפות לרחובות למטה ולכל העיר מסביב. שושנה הלכה לשירותים ואני בינתיים הלכתי להירשם בספר המבקרים "קפטן אריה גל I.D.F." שושנה הופיעה מבוהלת לגמרי וספרה כשהגיעה לשירותים תפס אותה שלשול והיא לא הספיקה להרים את מכסה האסלה ולכלכה את כל בית השימוש, כולל התחתונים. ברחנו כל עוד לא הרגישו ב"אסון" הזה. ירדנו ישר לרכבת התחתית ונסענו לבית של פאני להתרחץ וללבוש תחתונים.

בשבוע השלישי עברנו לגרייט-נק, לאיזור המגורים של וולטר. זה בדיוק היה הזמן שאחרי מאמצים של שנים ולטר ומריאנה הצליחו לקבל ילד לאימוץ זה היה ילד בן שלוש. אנחנו יכולנו לראות ממרחק את טכס המסירה של העובדת הסוציאלית ל"הורים" החדשים, פעולה שהיתה בגן החיות של ברונקס, קרוב לדירה של פאני. לפי ההוראות של העובדת הסוציאלית אסור היה לג'פרי לראות קרובים נוספים במשך כשבוע כדי לא לבלבל אותו. רק כשעברנו לגרייט-נק ובקרנו בבית של ולטר ראינו אותו בפעם הראשונה באופן רשמי. היות ובבית של ולטר יש רק 2 חדרי שינה (אחד לעצמם ואחד לג'פרי שבואדי לא היה רגיל ללוקסוס כזה), לקח לנו ולטר חדר במרחק קטן מהבית שלו.

(הפעולה הראשונה שעשיתי בחדר זה היתה העברת מאפרה מהשולחן לשולחן לילה על יד המיטה ושמתי אותה על גבי מפית רקומה. בערב כשהלכנו לישון הנחתי את הסיגריה במאפרה והיא כפי הנראה נפלה על המפית ושרפה בה חור, דבר שכמובן רק גיליתי בבוקר. אבל לא היה לי האומץ להגיד לבעלת הבית, אלא שמתי את המאפרה על החור. בערב מצאתי את המאפרה על יד החור).

בילינו שבועיים אצל וולטר. הוא לקח מספר ימים חופש במשרדו (אני חושב שזה היה החופש הראשון מאז שהתחיל לעבוד שם בשנת 1941). נסענו לטיול במקביל לנהר HUDSON, כבישים צרים לפי מושגי ארצות הברית, אבל מוחזקים במצב מצויין. אין "בנקט" על יד הכביש אלא שטח דשא ברוחב של 4–5 מטר ואחרי זה עצים ושיחים בצבעים שונים בעלי פריחה שונה. כל כמה קילומטרים יש "תחנת דלק" שכוללת גם מזנון קטן, חדרי שירותים מרוצפים בחרסינה ומקלחת. סיורים של אופנועים מפטרלים על הכבישים ושומרים על הניקיון. עבור זריקת פיסת נייר או קופסת סיגריות ריקה לוקחים במקום קנס עד \$50. על לכלוך אחר משלמים עד \$100. נסענו על כבישים כאלה עד למקום שנקרא HYDEPARK, שזו היתה הוילה של הנשיא רוזוולט והוא גם קבור במקום זה בקבר פשוט (דומה לקבר של ויצמן ברחובות). בבית הגדול נשמרים חדרי העבודה והמגורים על כל הצידוד האישי שלו (משקפיים, נעלי בית) ונוסף לזה יש חדרים גדולים כמוזיאון בהם שמורים כל הניירות שלו, החל ממחברות של כיתה א' ועד לניירות טיוטה של הנאומים שלו כנשיא. בחדר אחד שמורות המתנות האישיות שהוא קיבל (ביניהם חרב משובץ יהלומים שהוא קיבל מאיבן סאעוד). אפשר להסתובב שם שעות, יש כמובן גם מזנון ומאות אנשים באים לבקר בכל יום. גם שטח הפארק מתוחזק יפה ואפשר לנסוע על דרכי עפר עד לנהר HUDSON.

אחרי ביקור ב-HYDEPARK חזרנו בצד השני של הנהר. עברנו על גשר עץ עתיק בתוך עיירה POOKIPSI, עירה עתיקה עם בתי עץ. משם המשכנו על כביש שעובר בין שבעה אגמים (SEVEN LAKE DRIVE). בכל אגם יש מין אחר של דגים ומותר לדוג בהם (לספורט ולא למסחר), שמסביב לאגמים כבישים עם מקומות פיקניק (שולחנות עץ ושרפרפים, כירים עם גז (תשלשל 10 פני והגז נדלק למשך 10 דקות), עם שירותים נקיים כולל נייר ב"ש) ולמרבה הפלא שלנו הישראלים מקומות לא מוצפים "עושי פיקניק", אם כי אתה יכול לדוג כמה דגים שאתה רוצה ולטגן אותם ישר על האש.

המשך הכביש עובר על יד חוות חקלאיות. אנחנו נסענו שם בזמן קטיפת תפוחים ולפני הבתים עמדו סלים גדולים עם תפוחים של כל המינים למכירה, די זול, אבל כל סל עם כ-10 ק"ג

תפוחים כך שוולטר לא עצר לקנות תפוחים "כי מי מאתנו אוכל כל-כך הרבה פרי ונצטרך לזרוק אותם וזה חבל". חזרנו ל- GREAT NECK די מאוחר.

למחרת נסענו לראות בספריה ובפארק שלה עד למפרץ הים. (GREAT NECK הוא חלק של אי LONG ISLAND עם עשרות ישובים "קטנים" של כ- 10000 תושבים בלבד עם חוף ים יפה, ארוך ומתוחזק להפליא, בשם "JONES BEACH" שגם שם בילינו יום שלם.

חזרנו לגור בברונקס אצל פאני ולוצ'י (אצלם בימים אלה עוד גר BOB שהיה עובד כפקיד במשרד של וולטר

"KAUFMANN TRADING CORP", BOB פינה לנו את החדר שלו). משם עשינו סיורים לבדנו בעיר ניו-יורק. וולטר הכניס אותנו ל- UNITED NATIONS לישיבה של מועצת הבטחון ששם נאם באותו יום ראש ממשלת איראן MUZADEK ואני ביקרתי אצל שני פקידיים שעבדו בוועדת שביתות הנשק סוריה/לבנון.

סוף סוף הגיע הזמן לחזור לארץ. כל מיני אנשים הביאו מתנות לקרוביהם בקיבוץ, הכי הרבה הביאה אמא הירש, אמא של אסתר שהם, בשביל כל המשפחה שלה. כשיצאנו לארצות הברית יצאנו עם שתי מזוודות, בדרך חזרה היו לנו 11 מזוודות, חבילות, קרטונים, ארגז גדול שלתוכו הכניסו תלת אופניים מפורקים של ילדים (שבהם השתמשו עוד אורה, רותי, חנה והבנות של אורה). כל זה הוכנס לאניה אמריקאית INDEPENDENCE, אבל התברר לנו שאניה זו תגיע רק עד נפולי ומשם צריך לעבור לאניה יוונית עד לחיפה. "למזלנו" היה הים מאד רוגש (דבר שהשפיעה לרעה על בריאותה של שושנה ושל עשרות נוסעים אחרים, רק לא עלי), וגם על המהירות של האוניה הגדולה והביא לאיחור של 12 שעות.

כשהגענו לאיזור הנמל של נפולי והים עוד סוער, לא העז הקברניט להכנס בחושך לנמל, לכן הגיע האיחור ל- 24 שעות והאניה היוונית כמובן לא המתינה רק לנו והפליגה בלעדינו. נשארנו עם 11 פאקלך וכמעט ללא כסף בעיר זרה. שלחנו מברק לוולטר והוא שלח לנו כתובת של סוכן החברה במילאנו עם מספר טלפון.

אבל הסערה שהיתה לנו בים הגיעה גם עד למילאנו והביאה להם גם הצפות של הנהר פו ולכן לא היה שום קשר עם הסוכן הזה. שלחנו מברק שני לוולטר, עם שארית הכסף שהיה לנו (את שכר הדירה במלון שילמנו מראש, זה כלל גם ארוחת בוקר, לארוחת צהרים וערב קנינו לחמניה ונקניק שאכלנו בחדר, אבל אז סוף סוף הגיע כסף מוולטר ולפחות 48 השעות לפני הפלגת האניה לארץ לקחנו בבוקר אוטובוס ונסענו מנאפולי לרומא. נסיעה מאד יפה אבל ארוכה.

הגענו רק לפנות ערב לרומא, מצאנו מלון זול והלכנו קודם כל לאכול ארוחת ערב טובה ואחר כך טיילנו ברחובות העיר הישנה, "גילינו" מזרקות מוארות, את הקולוסיאום ומבנים עתיקים אחרים עד שמרוב עייפות הצלחנו למצוא שוב את המלון שלנו. נפלנו ישר למיטות. למחרת עוד הצלחנו לעשות סיור באוטובוס תיירים בעיר אבל הצטרכנו למהר לחזור לנאפולי כדי לא לאחר לאוניה הביתה. לקח לנו הרבה זמן (וגם מאמץ גופני) לקבל את כל 11 ה"פקלאך" ממחסן האוניות. האוניה היתה די מוזנחת ומלוכלכת בהשוואה ל"אינדיפנדנס", אבל לפחות קבלנו קבינה זוגית קטנה לעצמנו, אם כי רק לשלושה ימי שייט. לפני ההפלגה שלחנו מברקים, אחד הביתה עם פרטי בואנו ואחד מברק תודה לוולטר.

סוף סוף הגענו לנמל חיפה ולשמחתנו המתין לנו ידידנו חברנו דוד זוננפלד, שגם היה גזבר המשק. בעזרת (ובפרוטקציה) מפקד משטרת המכס, אחיו של חבר משק שלנו, הצלחנו לעבור את בדיקת המכס במהירות וללא תשלום, כי המוכסים ראו שכל מה שהבאנו הם דברים משומשים ולא דרשו תשלום. דוד הלך בינתיים לחפש טנדר שיקח לנו את כל החפצים למשק. בחניית ביניים בפיראוס קנינו במחיר זול תפוחים גדולים ואגסים שבארץ אי אפשר היה לקבל. (הימים היו ימי צנע בארץ). כשעמדנו בתחנת דלק בחיפה הוציאה שושנה תפוחים מהשקית וכבדה את הנהג ואת דוד והתחילה לאכול בעצמה. עבר על יד האוטו אדם שנראה כפקיד מכובד. נעצר ושאל באם נוכל למכור לו תפוח אחד בשביל הילד החולה שלו. הלב נצבט לנו לראות דבר כזה בארץ שלנו, אחרי שחזרנו מכל העושר שראינו עכשיו. שושנה רצתה לתת לו 3 תפוחים אבל רק אחרי הפצרות הוא הסכים לקבל את הפרי מבלי לשלם עבורו. דבר זה היה השוק הראשון. השוק השני היה למחרת בבוקר לקבל חצי ביצה כארוחת בוקר במקום FRIED POTATOES-FRENCH, SCRAMBLED EGGS, BACON. אחר כך התחלנו לפרוק את החבילות בחדר, למסור לכל אחד את המתנה שהבאנו לו מאיתנו ובעיקר לדוד שהיה לבנות שלנו כאבא בזמן היותנו בחו"ל, לחברות של שושנה, למשפחות שעבורם הבאנו מתנות מקרוביהם, כמובן בראש וראשונה לבנות שלנו, לכל אחת בובה גדולה, בית בובות, כלי מטבח ועוד, וכמובן התחלנו להרכיב את התלת-אופניים. היות ואנו היינו הזוג הראשון שביקר בארצות הברית (חוץ ממנחם שהיה שליח ועוד נשאר שם), התחלנו לספר לחברים מפלאי העולם, שישי להם שם אוטומובילים, וכבישים ורכבת תחתית, יש להם חשמל ומים חמים בכל דירה.

לאט לאט נרגעו הרוחות, שושנה התחילה לעבוד בבתי ילדים ואני עבדתי עם דוד שהיה גם מחסנאי בהכנת תערובת לעופות ולפרות. העבודה נעשתה כמובן בידיים, שפכו שק עם חומר

ועליו שק עם חומר אחר ועוד כל מיני חומרים. בעזרת אתים ערבבנו את החומר 3–4 פעמים, מלאו שקים בתערובת ובעגלה עם טרקטור הובילו עד ללול ולרפת. הציעו לי להישאר בעבודת החצרנות (עד אז כל חצרן החזיק מעמד בעבודה זו 5–6 חודשים). אני הסכמתי בשני תנאים: 1) תקציב לרכישת ציוד מינימלי, שנית הבטחה שאשאר בעבודה זו לפחות 5 שנים.

כולם חשבו אותי למשוגע אבל קבלו את התנאים בשמחה. כך התחלתי להיות חצרן מחסנאי ב-1 בדצמבר 1951 ונשארתי במקצוע זה במשך 24 שנים עם הפסקות של שרות מילואים, קורסים צבאיים ומידי פעם יציאה לחפירות ארכיאולוגיות. קבלתי פועל קבוע מקרית שמונה לעזרה. הפועל, אפרים אפרגיאן, קורדי במוצאו, בעל עין אחת, התרגל מהר מאד לעבודה והיה מסור מאד עד שדרישות קריאת וכתובת דוחות לא איפשרו את המשך עבודתו. לאט לאט התחלתי לשכלל את העבודה, קניתי מנוע דיזל ישן להפעלת מגרסה, עגלה להובלת תערובת בתפזורת, מיכלים לקבלת התערובת על הלולים והרפת, עברתי עם כל המחסן מצריף פח ישן (שעוד העבירו הנה מנטעים) למחסן בנוי בטון בעל גג עגול (שכיום משמש כחנות סופרמרקט של המשק). נעשיתי לבעל מקצוע של הכנת תערובת מבחינת טיב ומחיר, בעזרת הלולים (משה אוסטרר (ארד) ואניטה ברגר, שאחרי שהתאלמנה גם כן עזבה את המשק. לאט לאט כבשתי לי את החצרנות. התחלנו בהוצאת האשפה מכל המשק יום-יום, סדרנו מזבלה מסודרת במרחק מהמשק. אחרי שנמכרו כל הפרות (היתה הברירה להגדיל את הרפת ל-120 חולבות ובניית מכון חליבה אוטומטי מודרני, דבר שהיה דורש הוצאה כספית עצומה, או מכירת 80 החולבות שהיו לנו ושנחלבו בידיים או במכונות חליבה קטנות. ברוב גדול- כמובן נגד קולות החלבנים – הוחלט על חיסול הרפת והפיכת מבנה אחד למפטמת פרגיות והרפת השניה, הארוכה, למחסן חצר. גם התחלנו לבנות אסם לגרעינים ולאפשרות אחסנה של 300 טון גרעינים בשישה חדרים נפרדים, וכן מבנה ל בליל ההצבעה באו"מ, ב-27 לנובמבר, ישבנו כולנו מסביב לנוקטה שבו הקמנו את הרדיו היחידי שהיה במשק. אחרי גמר ההצבעה התחילה חגיגה גדולה, הערנו את הילדים "הגדולים", גדעון, מרדכי, תמר, ניסים ואחרים, התחילה הורה בחדר האוכל, חילקו יין ואחר כך נסעו תוך כדי שירה למשקים אחרים בסביבה שגם שם היו חגיגות, כל זה בחצות לילה. רק אורי הוימן, אפי פרום ואני נשארו בבית ולפי הוראות מקדימות התחלנו להוציא את הנשק מהסליקים. עוד באותו לילה לקחנו מספר בחורים, חילקנו נשק והדרכנו אותם לתפקידם להגנת המשק. המפקד הראשון היה צבי נוסבאום (נועם). באמצע חודש דצמבר התחילו אנשי כנופיות, רובם מסוריה ומיעוטם מתושבי

העמק בפעולות חבלה. כמאל אפנדי, המנהיג הבלתי מוכתר של ערביי החולה, (זה שבזמנו הרג את טרומפלדור, אבל אחר כך נעשה סוכן של הקק"ל ועזר ברכישות רוב הקרקעות בעמק) נתן הוראה למוכתרים הערביים ולנכבדים לא ליזום פעולות עוינות נגד היהודים אלא להסתפק בשמירה על הכפרים ולהיות מוכנים להדוף "תוקפנות" יהודית. בכל זאת היו ערבים מקומיים שהשתתפו בפעולות האיבה.

בעמיר חבלו בבריכות הדגים, ערבי מסלחיה ירה עם חשמלאי בכפר בלום שעבד על עמוד חשמל והרגו, היו חבלות בדם, דפנה, ירו על טנדר על יד הגושרים והרגו שני אנשי ראש פינה שהיו באוטו, ורק בחוליות לא פגעו. להפך, חוליות היה מרכז הקשר עם הערבים. זאבקו ברגר ז"ל היה המקשר שהחזיק את הקשר עם המודיעים השונים ובעיקר עם הדרוזי מחמד סעיד אחמד, שהיה אחד החשובים ביניהם, ובמיוחד עם פרוץ המלחמה בחודש מאי 48'. גם חלק מאנשי חלסה, שלא קבלו את המרות של כמאל אפנדי, השתתפו בפעילות, חסמו את הכביש באבנים גדולות וגם ירו על התחבורה למשקים שלנו. היות ובימים ההם עוד לא היו עצים במשקים וגם המטעים עוד היו צעירים, תצפית ממגדלי המים איפשרה שליטה על האיזור. גם אנחנו החזקנו צופה על מגדל המים, חברות כמו שפרה, דיני, שולמית בן-דרור ואחרות. פעם שולמית שמה לב שהעדרים של הערבים שהיו רגילים לחזור לכפרם רק בשעות הערב, הוחזרו על ידי הרועים כבר בסביבות 3 אחר הצהרים. הדבר היה חשוד בעיניה והיא הודיעה לי על כך. עליתי בעצמי וראיתי כנופיה של כ-8 איש בדרך מעבסיה ללכת דרך השדות לכיוון קטיה. היות ובשעה 4 עמד האוטובוס לבוא מחלסה למשקים שלנו, מהתצפית שלנו יכולנו לראות במשקפת פעילות על יד סיבוב הכביש בחלסה (מקום בו אחר-כך היתה המזבלה וכיום גדר המערכת של הקריה). כמו כן ראיתי את 8 החברה שבאו מעבסיה ללכת מערבה לקטיה ולהתפזר בשטח. מיד הודענו טלפונית לעמיר ולכפר בלום, ורכבה מחלקה בפיקודו של זאב נחושתן מעמיר ומשלושת הישובים יצאו כיתות שתפסו עמדות על יד הכביש. הכיתה של עמיר נסעה בטנדר עד מול הכפר נעמה (כיום יש שם מפעל המים של הצינור המוביל המערבי). הכיתה של כפר בלום נסעה עד למקום שכיום פינת הכביש לבית הלל. רק לנו לא היה רכב ולכן תפסנו עמדה על יד הכביש של כפר בלום.

האוטובוס הגיע לפינה על יד חלסה ומצא את הכביש חסום באבנים גדולות. בזמן שחברים ירדו לסלק את המחסום, נפתחה עליהם אש מהגבעה השחומה וחבר עמיר נפצע קשה. גם האוטובוס נפגע ואחד הגלגלים פוצץ. ג'ורגיק, חבר עמיר, נהג האוטובוס, המשיך בנהיגה מהירה, פרץ את המחסום. בינתיים התפתח קרב אש בין הכנופיה מקטיה לבין כיתת עמיר

וחבר עמיר, יוסף שלמינס, נהרג. כשהגיע האוטובוס הוכנס ההרוג והאוטובוס המשיך בדהירה מזרחה כשכיתות עמיר וכפר בלום מחפים על נסיעתו. בינתיים יצא טנדר עם הרופא מעמיר מול האוטובוס ובפינת כפר בלום הועבר הפצוע לרכב של הרופא והועבר למרפאת עמיר. האוטובוס שבינתיים כבר כל 4 הגלגלים היו מפונצ'רים, המשיך לאט בדרכו לעמיר, כשהנוסעים לכפר בלום נסעו עם הכיתה הנסוגה למשקם. גם כיתת עמיר נסוגה למשק. אנחנו עוד נשארנו בשטח עד שכל האחרים הגיעו הביתה, וגם חלק מחברי חוליות התחילו ללכת הביתה.

בליל ההצבעה באו"מ, ב- 27 לנובמבר, ישבנו כולנו מסביב לנוקטה שבו הקמנו את הרדיו היחידי שהיה במשק. אחרי גמר ההצבעה התחילה חגיגה גדולה, הערנו את הילדים "הגדולים", גדעון, מרדכי, תמר, ניסים ואחרים, התחילה הורה בחדר האוכל, חילקו יין ואחר כך נסעו תוך כדי שירה למשקים אחרים בסביבה שגם שם היו חגיגות, כל זה בחצות לילה. רק אורי הוימן, אפי פרום ואני נשארנו בבית ולפי הוראות מקדימות התחלנו להוציא את הנשק מהסליקים. עוד באותו לילה לקחנו מספר בחורים, חילקנו נשק והדרכנו אותם לתפקידם להגנת המשק. המפקד הראשון היה צבי נוסבאום (נועם). באמצע חודש דצמבר התחילו אנשי כנופיות, רובם מסוריה ומיעוטם מתושבי העמק בפעולות חבלה. כמאל אפנדי, המנהיג הבלתי מוכתר של ערביי החולה, (זה שבזמנו הרג את טרומפלדור, אבל אחר כך נעשה סוכן של הקק"ל ועזר ברכישות רוב הקרקעות בעמק) נתן הוראה למוכתרים הערביים ולנכבדים לא ליזום פעולות עוינות נגד היהודים אלא להסתפק בשמירה על הכפרים ולהיות מוכנים להדוף "תוקפנות" יהודית. בכל זאת היו ערבים מקומיים שהשתתפו בפעולות האיבה.

בעמיר חבלו בבריכות הדגים, ערבי מסלחיה ירה עם חשמלאי בכפר בלום שעבד על עמוד חשמל והרגו, היו חבלות בדם, דפנה, ירו על טנדר על יד הגושרים והרגו שני אנשי ראש פינה שהיו באוטו, ורק בחוליות לא פגעו. להפך, חוליות היה מרכז הקשר עם הערבים. זאבקו ברגר ז"ל היה המקשר שהחזיק את הקשר עם המודיעים השונים ובעיקר עם הדרוזי מחמד סעיד אחמד, שהיה אחד החשובים ביניהם, ובמיוחד עם פרוץ המלחמה בחודש מאי 48'. גם חלק מאנשי חלסה, שלא קבלו את המרות של כמאל אפנדי, השתתפו בפעילות, חסמו את הכביש באבנים גדולות וגם ירו על התחבורה למשקים שלנו. היות ובימים ההם עוד לא היו עצים במשקים וגם המטעים עוד היו צעירים, תצפית ממגדלי המים איפשרה שליטה על האיזור. גם אנחנו החזקנו צופה על מגדל המים, חברות כמו שפרה, דיני, שולמית בן-דרור ואחרות. פעם שולמית שמה לב שהעדרים של הערבים שהיו רגילים לחזור לכפרם רק בשעות הערב,

הוחזרו על ידי הרועים כבר בסביבות 3 אחר הצהרים. הדבר היה חשוב בעיניה והיא הודיעה לי על כך. עליתי בעצמי וראיתי כנופיה של כ-8 איש בדרך מעבסיה ללכת דרך השדות לכיוון קטיה. היות ובשעה 4 עמד האוטובוס לבוא מחלסה למשקים שלנו, מהתצפית שלנו יכולנו לראות במשקפת פעילות על יד סיבוב הכביש בחלסה (מקום בו אחר-כך היתה המזבלה וכיום גדר המערכת של הקריה). כמו כן ראיתי את 8 החברה שבאו מעבסיה ללכת מערבה לקטיה ולהתפזר בשטח. מיד הודענו טלפונית לעמיר ולכפר בלום, ורכבה מחלקה בפקודו של זאב נחושתן מעמיר ומשלושת הישובים יצאו כיתות שתפסו עמדות על יד הכביש. הכיתה של עמיר נסעה בטנדר עד מול הכפר נעמה (כיום יש שם מפעל המים של הצינור המוביל המערבי). הכיתה של כפר בלום נסעה עד למקום שכיום פינת הכביש לבית הלל. רק לנו לא היה רכב ולכן תפסנו עמדה על יד הכביש של כפר בלום.

האוטובוס הגיע לפינה על יד חלסה ומצא את הכביש חסום באבנים גדולות. בזמן שחברים ירדו לסלק את המחסום, נפתחה עליהם אש מהגבעה השחומה וחבר עמיר נפצע קשה. גם האוטובוס נפגע ואחד הגלגלים פוצץ. ג'ורג'יק, חבר עמיר, נהג האוטובוס, המשיך בנהיגה מהירה, פרץ את המחסום. בינתיים התפתח קרב אש בין הכנופיה מקטיה לבין כיתת עמיר וחבר עמיר, יוסף שלמינס, נהרג. כשהגיע האוטובוס הוכנס ההרוג והאוטובוס המשיך בדהירה מזרחה כשכיתות עמיר וכפר בלום מחפים על נסיעתו. בינתיים יצא טנדר עם הרופא מעמיר מול האוטובוס ובפינת כפר בלום הועבר הפצוע לרכב של הרופא והועבר למרפאת עמיר.

האוטובוס שבינתיים כבר כל 4 הגלגלים היו מפונצ'רים, המשיך לאט בדרכו לעמיר, כשהנוסעים לכפר בלום נסעו עם הכיתה הנסוגה למשקם. גם כיתת עמיר נסוגה למשק. אנחנו עוד נשארנו בשטח עד שכל האחרים הגיעו הביתה, וגם חלק מחברי חוליות התחילו ללכת הביתה.

בליל ההצבעה באו"מ, ב-27 לנובמבר, ישבנו כולנו מסביב לנוקטה שבו הקמנו את הרדיו היחידי שהיה במשק. אחרי גמר ההצבעה התחילה חגיגה גדולה, הערנו את הילדים "הגדולים", גדעון, מרדכי, תמר, ניסים ואחרים, התחילה הורה בחדר האוכל, חילקו יין ואחר כך נסעו תוך כדי שירה למשקים אחרים בסביבה שגם שם היו חגיגות, כל זה בחצות לילה. רק אורי הוימן, אפי פרום ואני נשארו בבית ולפי הוראות מקדימות התחלנו להוציא את הנשק מהסליקים. עוד באותו לילה לקחנו מספר בחורים, חילקנו נשק והדרכנו אותם לתפקידם להגנת המשק. המפקד הראשון היה צבי נוסבאום (נועם). באמצע חודש דצמבר התחילו אנשי כנופיות, רובם מסוריה ומיעוטם מתושבי העמק בפעולות חבלה. כמאל אפנדי, המנהיג

הבלתי מוכתר של ערביי החולה, (זה שבזמנו הרג את טרומפלדור, אבל אחר כך נעשה סוכן של הקק"ל ועזר ברכישות רוב הקרקעות בעמק) נתן הוראה למוכתרים הערביים ולנכבדים לא ליזום פעולות עוינות נגד היהודים אלא להסתפק בשמירה על הכפרים ולהיות מוכנים להדוף "תוקפנות" יהודית. בכל זאת היו ערבים מקומיים שהשתתפו בפעולות האיבה.

בעמיר חבלו בבריכות הדגים, ערבי מסלחיה ירה עם חשמלאי בכפר בלום שעבד על עמוד חשמל והרגו, היו חבלות בדם, דפנה, ירו על טנדר על יד הגושרים והרגו שני אנשי ראש פינה שהיו באוטו, ורק בחוליות לא פגעו. להפך, חוליות היה מרכז הקשר עם הערבים. זאבן ברגר ז"ל היה המקשר שהחזיק את הקשר עם המודיעים השונים ובעיקר עם הדרוזי מחמד סעיד אחמד, שהיה אחד החשובים ביניהם, ובמיוחד עם פרוץ המלחמה בחודש מאי 48'. גם חלק מאנשי חלסה, שלא קבלו את המרות של כמאל אפנדי, השתתפו בפעילות, חסמו את הכביש באבנים גדולות וגם ירו על התחבורה למשקים שלנו. היות ובימים ההם עוד לא היו עצים במשקים וגם המטעים עוד היו צעירים, תצפית ממגדלי המים איפשרה שליטה על האיזור. גם אנחנו החזקנו צופה על מגדל המים, חברות כמו שפרה, דיני, שולמית בן-דרור ואחרות.

פעם שולמית שמה לב שהעדרים של הערבים שהיו רגילים לחזור לכפרם רק בשעות הערב, הוחזרו על ידי הרועים כבר בסביבות 3 אחר הצהרים. הדבר היה חשוד בעיניה והיא הודיעה לי על כך. עליתי בעצמי וראיתי כנופיה של כ-8 איש בדרך מעבסיה ללכת דרך השדות לכיוון קטיה. היות ובשעה 4 עמד האוטובוס לבוא מחלסה למשקים שלנו, מהתצפית שלנו יכולנו לראות במשקפת פעילות על יד סיבוב הכביש בחלסה (מקום בו אחר-כך היתה המזבלה וכיום גדר המערכת של הקריה). כמו כן ראיתי את 8 החברה שבאו מעבסיה ללכת מערבה לקטיה ולהתפזר בשטח. מיד הודענו טלפונית לעמיר ולכפר בלום, ורכבה מחלקה בפיקודו של זאב נחושתן מעמיר ומשלושת הישובים יצאו כיתות שתפסו עמדות על יד הכביש. הכיתה של עמיר נסעה בטנדר עד מול הכפר נעמה (כיום יש שם מפעל המים של הצינור המוביל המערבי). הכיתה של כפר בלום נסעה עד למקום שכיום פינת הכביש לבית הלל. רק לנו לא היה רכב ולכן תפסנו עמדה על יד הכביש של כפר בלום.

האוטובוס הגיע לפינה על יד חלסה ומצא את הכביש חסום באבנים גדולות. בזמן שחברים ירדו לסלק את המחסום, נפתחה עליהם אש מהגבעה השחומה וחבר עמיר נפצע קשה. גם האוטובוס נפגע ואחד הגלגלים פוצץ. ג'ורגיק, חבר עמיר נהג האוטובוס, המשיך בנהיגה מהירה, פרץ את המחסום. בינתיים התפתח קרב אש בין הכנופיה מקטיה לבין כיתת עמיר וחבר עמיר, יוסף שלמינס, נהרג. כשהגיע האוטובוס הוכנס ההרוג והאוטובוס המשיך בדהירה

מזרחה כשכיתות עמיר וכפר בלום מחפים על נסיעתו. בינתיים יצא טנדר עם הרופא מעמיר מול האוטובוס ובפינת כפר בלום הועבר הפצוע לרכב של הרופא והועבר למרפאת עמיר. האוטובוס שבינתיים כבר כל 4 הגלגלים היו מפונצ'רים, המשיך לאט בדרכו לעמיר, כשהנוסעים לכפר בלום נסעו עם הכיתה הנסוגה למשקם. גם כיתת עמיר נסוגה למשק. אנחנו עוד נשארנו בשטח עד שכל האחרים הגיעו הביתה, וגם חלק מחברי חוליות התחילו ללכת הביתה.

בליל ההצבעה באו"מ, ב- 27 לנובמבר, ישבנו כולנו מסביב לנוקטה שבו הקמנו את הרדיו היחידי שהיה במשק. אחרי גמר ההצבעה התחילה חגיגה גדולה, הערנו את הילדים "הגדולים", גדעון, מרדכי, תמר, ניסים ואחרים, התחילה הורה בחדר האוכל, חילקו יין ואחר כך נסעו תוך כדי שירה למשקים אחרים בסביבה שגם שם היו חגיגות, כל זה בחצות לילה. רק אורי הוימן, אפי פרום ואני נשארנו בבית ולפי הוראות מקדימות התחלנו להוציא את הנשק מהסליקים. עוד באותו לילה לקחנו מספר בחורים, חילקנו נשק והדרכנו אותם לתפקידם להגנת המשק. המפקד הראשון היה צבי נוסבאום (נועם). באמצע חודש דצמבר התחילו אנשי כנופיות, רובם מסוריה ומיעוטם מתושבי העמק בפעולות חבלה. כמאל אפנדי, המנהיג הבלתי מוכתר של ערביי החולה, (זה שבזמנו הרג את טרומפלדור, אבל אחר כך נעשה סוכן של הקק"ל ועזר ברכישות רוב הקרקעות בעמק) נתן הוראה למוכתרים הערביים ולנכבדים לא ליזום פעולות עוינות נגד היהודים אלא להסתפק בשמירה על הכפרים ולהיות מוכנים להדוף "תוקפנות" יהודית. בכל זאת היו ערבים מקומיים שהשתתפו בפעולות האיבה.

בעמיר חבלו בבריכות הדגים, ערבי מסלחיה ירה עם חשמלאי בכפר בלום שעבד על עמוד חשמל והרגו, היו חבלות בדם, דפנה, ירו על טנדר על יד הגושרים והרגו שני אנשי ראש פינה שהיו באוטו, ורק בחוליות לא פגעו. להפך, חוליות היה מרכז הקשר עם הערבים. זאבקו ברגר ז"ל היה המקשר שהחזיק את הקשר עם המודיעים השונים ובעיקר עם הדרוזי מחמד סעיד אחמד, שהיה אחד החשובים ביניהם, ובמיוחד עם פרוץ המלחמה בחודש מאי '48. גם חלק מאנשי חלסה, שלא קבלו את המרות של כמאל אפנדי, השתתפו בפעילות, חסמו את הכביש באבנים גדולות וגם ירו על התחבורה למשקים שלנו. היות ובימים ההם עוד לא היו עצים במשקים וגם המטעים עוד היו צעירים, תצפית ממגדלי המים איפשרה שליטה על האיזור. גם אנחנו החזקנו צופה על מגדל המים, חברות כמו שפרה, דיני, שולמית בן-דרור ואחרות. פעם שולמית שמה לב שהעדרים של הערבים שהיו רגילים לחזור לכפרם רק בשעות הערב, הוחזרו על ידי הרועים כבר בסביבות 3 אחר הצהריים. הדבר היה חשוד בעיניה והיא הודיעה

לי על כך. עליתי בעצמי וראיתי כנופיה של כ- 8 איש בדרך מעבסיה ללכת דרך השדות לכיוון קטיה. היות ובשעה 4 עמד האוטובוס לבוא מחלסה למשקים שלנו, מהתצפית שלנו יכולנו לראות במשקפת פעילות על יד סיבוב הכביש בחלסה (מקום בו אחר-כך היתה המזבלה וכיום גדר המערכת של הקריה). כמו כן ראיתי את 8 החברה שבאו מעבסיה ללכת מערבה לקטיה ולהתפזר בשטח. מיד הודענו טלפונית לעמיר ולכפר בלום, ורכבה מחלקה בפקודו של זאב נחושתן מעמיר ומשלושת הישובים יצאו כיתות שתפסו עמדות על יד הכביש. הכיתה של עמיר נסעה בטנדר עד מול הכפר נעמה (כיום יש שם מפעל המים של הצינור המוביל המערבי). הכיתה של כפר בלום נסעה עד למקום שכיום פינת הכביש לבית הלל. רק לנו לא היה רכב ולכן תפסנו עמדה על יד הכביש של כפר בלום.

האוטובוס הגיע לפינה על יד חלסה ומצא את הכביש חסום באבנים גדולות. בזמן שחברים ירדו לסלק את המחסום, נפתחה עליהם אש מהגבעה השחומה וחבר עמיר נפצע קשה. גם האוטובוס נפגע ואחד הגלגלים פוצץ. ג'ורג'יק, חבר עמיר נהג האוטובוס, המשיך בנהיגה מהירה, פרץ את המחסום. בינתיים התפתח קרב אש בין הכנופיה מקטיה לבין כיתת עמיר וחבר עמיר, יוסף שלמינס, נהרג. כשהגיע האוטובוס הוכנס ההרוג והאוטובוס המשיך בדהירה מזרחה כשכיתות עמיר וכפר בלום מחפים על נסיעתו. בינתיים יצא טנדר עם הרופא מעמיר מול האוטובוס ובפינת כפר בלום הועבר הפצוע לרכב של הרופא והועבר למרפאת עמיר.

האוטובוס שבינתיים כבר כל 4 הגלגלים היו מפונצ'רים, המשיך לאט בדרכו לעמיר, כשהנוסעים לכפר בלום נסעו עם הכיתה הנסוגה למשקם. גם כיתת עמיר נסוגה למשק. אנחנו עוד נשארנו בשטח עד שכל האחרים הגיעו הביתה, וגם חלק מחברי חוליות התחילו ללכת הביתה.

מכון תערובת. בעשיית תערובת עבדנו רק הפועל מקרית שמונה (גיורא פרטוק) ואני. ההספק בעבודה היה גדול, עד 8 טון ביום, כך שרק פעם בשבוע עשינו תערובת, פרט למקרים שהיו מחלות בלול והיה צורך לעשיית תערובת רפואית מיוחדת. קבלת הרפואות בצורה מיידית היתה מקצרת את התהליך הרפואי. חוץ מעבודות התערובת עשינו את כל הניקיונות במשק, פסולת בנין, גזם מהנוי. כבשתי את כל חומרי ההדברה לכל הענפי, כל הזבלים הכימיים, הכל במחסנים מסודרים ומרוכזים, כולל רישום התצרוכת. מחסני הדלקים והשמנים, גם כן עם רישום תצרוכת של כל טרקטור. כל חודש היה יוצא דו"ח חודשי של שימוש החומרים למזכירות. במשך השנים שהיתי חצרן גדלנו כל מיני גידולים בשדות שהיתי מטפל בהם עד לשיווק או לשימוש. גידלנו חומצה, חיטה, שעורה, חמניות, סורגום. את החיטה קבלנו

ישר מהקומביין, העברתי דרך האסם והמזרע לשם ניקוי ובירור גודל הגרעינים, דבר זה היה
 מזכה את המשק בפרסים מיוחדים של חברת "הזרע" שלהם הינו מוכרים את היבולים. כמות
 החיטה הגיעה לפעמים עד 200 טון בשנה. עבודה מיוחדת (ומאד מספקת אותי) היתה קבלת
 גרעיני החמניות מהשדה. הגרעינים הגיעו במצב של לחות שלא איפשר בירור ואחסנה עד
 למכירה. לכן היו צריכים לפרוס בדים על השטח מסביב לאסם, ולפעמים אפילו על הדרכים
 במשק. הגרעינים פוזרו בשכבות של לא יותר מ- 5 ס"מ ונשארו עד שהגיעו ללחות של 12%.
 דבר זה לקח בין 3 – 4 ימים שבהם היה צריך לנער ולהפוך את הגרעינים. אחר כך היו צריכים
 להעלות את הגרעינים לתוך האסם. לא ציינתי במיוחד שצורת ההרמה של כל הגרעינים לא
 נעשתה בדרך המקובלת בכל הארץ. בור קבלת הגרעינים היה צריך להגיע עד 5 מטר כדי
 לאפשר לשרשרת כפיות לעלות למעלה. אבל היות ומי ההתום אצלנו בקיץ מגיעים עד לגובה
 2 מטר ובחורף אפילו עד לחצי מטר תחת פני הקרקע, הצטרקנו לנות בור יותר שטוח, דבר
 שחייב הפעלת בלוור (BLOWER, מין שואב אבק גדול). בלוור כזה עשה המון רעש והיות
 ואני בטיפשותי לא לקחתי מגיני אוזניים אני היום חצי חירש. אבל אחד היתרונות של המכונה
 הזאת שאיתה אפשר למשוך גרעינים ממרחק של 100 מטר ולהעלותם לגובה של 22 מטר
 של האסם. לכן יכולתי אחרי יבוש החמניות למשוך אותם ישר לתוך האסם, משם שוב להוריד
 אותם דרך המזרע, לנקות אותם מאבק, לכלוך ואבנים, לברר אותם לפי הגודל, ואחרי מלוי
 בשקים למכור אותם. הפסולת והגרעינים השבורים מכרנו לבית חרושת שמן וקבלנו 200 ל"י
 לטון, בו בזמן שעבור הגרעינים סוג א' שנמכרו לסוחרים פרטיים, קבלנו בין 1000 – ל- 1200
 ל"י עבור כל טון.

העבודה הגופנית בחצר היתה קשה – פריקת שקי חומרים שונים במשקל בין 50 עד 90 ק"ג,
 כשעל כל משאית היה בין 5 עד 15 טון חומר, אבל היה לי סיפוק רב בעבודה זו, שאנשים
 זרים שביקרו במשק התפלאו על הסדר והניקיון בכל החצר. נוסף לכל זה החזקתי במחסן שלי
 את הרזרווה העיקרית של מזון קשה למטבח. פעם בשבוע הינו מביאים לפי הזמנת המטבח
 סוכר, אורז, קמח וקונזרבים למטבח (חומרים אלה החזקתי בחצר מטעמי בטחון כדי שלא כל
 החומרים יהיו מרוכזים במקום אחד, פגיעים לפעילות אויב וגם כדי שאפשר יהיה להחזיק כמות
 גדולה יותר של חומרים בבית, דבר שהוכיח את עצמו בפרט במלחמת יום הכיפורים, שמשקים
 אחרים עמדו ללא סוכר, שמן וכו' והכבידו על ארגון מל"ח בדרישות להובלות דחופות).

החימום בחדרי החברים היה בתנורי נפט (פרידמן- פיירסייד) ואני היתי לוקח את כל התנורים
 לניקיון יסודי והחלפת חלקים כך שכל חבר קיבל תוך 24 שעות תנור "חדש".

יחידת תצפיתנים

מעבודת החצר יצאתי מידי שנה לשרות מילואים, בשנת 54 אפילו למשך 4 ½ חודש לקורס מגד"ים.

היתי קצין מודיעין של חטיבה 2 שבימים אלה היתה החטיבה הרזרבית המטכ"לית ובכל אירוע בטחוני על הגבול גויסה מיד לפחות למפקדת החטיבה והגדודים בקריאה טלפונית. עם פרוץ מבצע קדש באוקטובר 1956 הועברתי להיות קמ"ן של ההגנה המרחבית של פיקוד צפון. כל אותם השנים פעלתי ודרשתי הקמת יחידה של תצפיתנים פיקודית שתכיר את כל גזרת הפיקוד היטב. בשנת 1963 אושרה הקמה של יחידה כזאת בגודל של מחלקה בצורה ניסיונית, והוטל עלי להקים יחידה זו. כעוזרי וכסגני נתמנה יורם רם, חבר דגניה ב'. קבלנו רשימה של אנשים שהיה עלינו לראיין ולבחור את המתאימים, רובם אנשי מודיעין גדודיים במילואים. יצאנו עם אנשים אלה לקורס של שלושה שבועות על יד נתניה, ושם היה גם סינון נוסף, כך שבסה"כ נשארו 24 איש. קבלנו משקפות גדולות במיוחד 160 X 20 שהביאו מיפן ושבסה"כ הגיעו 10 משקפות לארץ. רק אחרי שיחידה זו הוכיחה את יכולתה היוצאת מהכלל במלחמת ששת הימים הגדילו את תקן היחידה. הקימו יחידות דומות ביתר הפיקודים והביאו עוד משקפות. (כיום משקפת כזו כבר שייכת לתקן של כל פלוגה בצה"ל). האנשים הגיעו למקצועיות כזאת שיכלו להבדיל בין ג'יפ לקומנדקר במרחק של 45 ק"מ, והצליחו לגלות ולזהות תנועת רכב, גם טנקים, בלילה. הם היו גם הראשונים שגילו סוללות ארטילריה אויבת בזמן הקרבות. לפני פרוץ הקרבות הם היו בעמדות תצפית במשגב עם, מנרה, נבי יושע, קרן נפתלי, הר כנען ובדרום יותר בפוריה וב"שייך מוזריף" מעל ליבניאל. אני ישבתי עם מרכז הקשר שלי (טלפון שרשרת נל"ן קשור ישר לחפ"ק של הפיקוד שגם הוא היה על שלוחה של הכנען). במפקדה זו ישב למשך 24 שעות או אני או יורם רם או הרב סמל המצוין שלנו עוזי בן יעקב, גם הוא חבר דגניה ב'. או יורם או אני בקרנו כל יום לפחות פעם אחת את יתר עמדות התצפית, גלינו עמדות ודרכים חדשות אצל הסורים, תנועות ליליות של יחידות סוריות, בינהן כמובן גם תנועות הטעיה.

מיד עם כיבוש הרמה עלינו תפוס עמדות בשטח הכבוש, מקומות ללא דרכים אליהם והצטרנו לסחוב את כל הציוד על הגב, כולל המשקפות הגדולות והכבדות שהיו ארוזות בשלושה ארגזי עץ גדולים וכבדים.

הקמנו עמדה על החרמון (עליה ממגדל שמש של 4 שעות בעזרת חמור שסחב את הארגזים, על תל אשייכה, כיום תל חרמונית, על תל אבו נידה, כיום אביטל, ובדרום תל פארס. בדרך

"מצאנו" שני ג'יפים רוסיים ששמשו לנו היטב, ועל תל פארס מצבור גדול מאד של דלק רוסי (65 אוקטן) שהתאים גם לג'יפים (היו שם עד 1000 ג'ריקנים) וכן מיכלים של 50000 ליטר כל אחד של אותו דלק שגם התאים למכונות משא SIL שנשארו בעשרות בשטח אחרי בריחת הסורים. קבוצת התצפית שמצבה היה הכי קשה היתה זאת על החרמון. הם קבלו אומנם צריף פח ללינת לילה אבל עמדת התצפית היתה בעמדת אבן ושקי חול. חוץ מזה היתה בעית ערפילים שהפריעה מאד לעבודה כך שגם לימוד השטח היה קשה. כמפקד עמדה זו נשאר במשך השבוע הראשון בנוסף למפקד החוליה הקבוע, גם עוזי בן יעקב, הרס"ר. גם העליה לתל א- שייכה היתה קשה מאד, ושם החברה גרו באוהלים והמצב היה רחוק מלהיות נוח. לתל אבו- נידה עלינו אחרי הרבה מאמצים עם הטנדר הפרטי של צבי קרן (החרמתי ואחר כך גייסתי אותו זה, עוד לפני ש"מצאנו" את הג'יפים הרוסיים). הטנדר היה חלש והציוד כבד, העליה תלולה, כך שהצטרקנו לא פעם לעצור ולקחת "שוונג" כדי לעבור מקומות קשים במיוחד. על ההר מצאנו עוד משאית SIL סורי ועמדות בנויות עם תותחי נ.מ בתוכם, מצאנו גם משקפת 120X20 רוסית טובה מאד שהוחרמה ע"י סיירת גולני בזמן שאני לא היתי על התל. אני לא היתי נותן להן רכוש יקר זה. אבל מפקד החוליה על התל היה פרופסור מהטכניון בחיפה, ועוד 4 אנשים "עדינים" כאלה, עורכי דין, מורה בבית ספר טכני של חיל האוויר, שלא רצו להיכנס לריב עם הפושטקים של גולני. העמדות הסוריות שמשו לנו גם כעמדות תצפית וגם הקמנו בהם את אוהלי המגורים, מוגנים היטב מרוחות. הכי טוב הסתדרו אנשי החוליה בתל פארס. הם הקימו את העמדה הזמנית על יד מצבור הדלק. אחרי יום גילה מסוק את המצבור והחברה שכנעו את הטייס להעלות את הציוד למעלה אל ראש התל. גם שם היו עמדות סוריות למכונות ירייה נגד מטוסים, עמדות ששמשו אותנו טוב מאד. לי היה קשה לבקר את החברה בעמדות כי פרט לאבו נידה לא היתה אפשרות להגיע עם רכב אלא רק חלקית. רק אחרי כשבוע התחילו להקים עמדות צבאיות על התלים ולפרוץ דרכי גישה לרכב. הפריצה לא היתה קשה במיוחד כי התלים היו תלי לבה של הרי געש. קשה במיוחד היתה פריצת הדרך לחרמון, פעולה שלקחה כשלושה חודשים, ויורם ואני טיפסנו אחרי הבולדוזרים עד שגם אנחנו הצלחנו להגיע לפסגת העמדה. אתנו ביחד הגיע גם הרב גורן עם צריף קטן והקים למעלה בית כנסת עם ספר תורה (בטכס חגיגי כמובן). אפשרתי לחברה לצאת לחופשה של שבוע כדי להיות עם המשפחות ולסדר עבודות עונתיות בבית. גם אני השתחררתי מהשרות אחרי 4 חודשים אבל ביקרתי את העמדות מדי שבוע, כשאיתי עוגות שאשתי הכינה עבורם. (ימי ביקורים אלה לא נרשמו לי כימי מילואים) ואני חזרתי לעבודתי

כחצרן במשק, עבודה שגם ביקרתי בזמן היותי מגויס. בזמן הזה נפטר באופן פתאומי מרכז הקניות ששלנו ואני קבלתי על עצמי את ריכוז הקניות, אבל גמרתי את הקניות בחיפה במשך יום או מקסימום יומיים (לקחתי חדר בהדר הכרמל עם כניסה נפרדת, שירותים מיוחדים וגם טלפון). במידה ולא נשארתי ללון בחיפה, לפחות ניצלתי את החדר למנוחה של שעתיים בצהריים. יצאתי כל יום ראשון בשעה 7 כבר היתי בחיפה (הכביש החדש עוד לא היה קיים), נכנסתי לשתות קפה ובשבע וחצי כבר היתי הראשון שנכנסתי למחלקות "המשביר" לבצע הזמנות ולדאוג שהסחורות יגיעו עד צהרי יום שני למחסן של "קואופרטיב הגליל העליון" כי המאסף לאזור שלנו יצא תמיד ביום שלישי. אחרי זמן קבלתי לנסיעות הריכוז טנדר כך שיכולתי לקחת הביתה חלק מהדברים שרק בבוקר הזמנתי. בערך בשעה 11 גמרתי את הזמנות המשביר והתחלתי לקנות אצל סוחרים פרטיים, דבר שנגמר בשעה 2 כשהחנויות בעיר למטה נסגרו. אז עליתי להדר, לרוב למנוחה ובשעה 4, כשהחנויות למעלה נפתחו, התחלתי את הסיבוב בהדר, כולל אצל השען שתיקן לנו (במשך שבוע) את השעונים של החברים. בערך בשעה 6 גמרתי העבודות בהדר והתחלתי לנסוע הביתה. הגעתי בסביבות 8, הצטרכתי לפרוק את הסחורות מהטנדר ובזה נגמר יום העבודה בימי ראשון. למשך כל השבוע היתה העבודה הרגילה בחצר.

בכל יום שני היה יום "תערובת" כשגיורא פרטוק כבר הכין ביום ראשון את כל החומרים והם עמדו בשורות מסודרות כמו חיילים, ויכולתי כבר להתחיל בעבודה לפני בואם של הפועלים למשק. בימי שישי ובשבתות נסעתי לרוב לבקר את התצפיות בגולן, כשלרוב אני לוקח איתי חברי משק לעשות "טיול". התצפיתנים למדו לאט להכיר את הגזרה גם לפי מפות ותצלומי אוויר. הקשו עליהם תקופות הערפילים והיה צריך לתפוס "חור בעננים", בפרט בלילה. היו לנו בעיות קשות בחורף כשהיו שלגים והיה צריך לעלות לחרמון. היו קטעים שהרוחות הרימו את השלג (בקטעים חפורים) עד לגובה של 3 מטר. בקטעים כאלה עבר ביום שופולדזר שפתח "מנהרה" בשלג. במשך היום התחיל השלג נמס ומי השלג קפאו בלילה לשכבת קרח שקשה לעבור אותה בשעות הבוקר. פעם היה לנו בגלל השלג אסון שגרם למותו של אחד הבחורים הטובים ביותר של היחידה, בחיים האזרחיים פקיד בכיר ב"מס אחיד" בטבריה. חוליה של 4 אנשים היתה צריכה להתחלף ביום שישי אבל החוליה המחליפה הגיעה כבר ביום חמישי. החוליה הישנה בקשה טלפונית רשות לרדת באותו הרכב שבו באו החדשים, אבל אני עמדתי על כך, כמו בכל המקרים הקודמים, שתהיה חפיפה של לילה. לכן נשארה החוליה הישנה במוצב. באותו לילה היתה סופת שלג והדרך נסגרה לכלי רכב. היתי איתם בקשר טלפוני וגם

הודעתי למשפחות שבגלל השלג הבחורים לא יכולים לרדת מההר. גם בשבת עוד ירד שלג, ושוב דברתי עם הבחורים ומשפחותיהם, גם ביום ראשון בבוקר מחיפה שוב דברתי עם כולם. אבל הבחורים לא ספרו לי שנדנדו למפקד המוצב שירשה להם לרדת ברגל עד לתחנת הרכבל התחתון שמשם היתה תחבורה אפשרית. מפקד המוצב התרצה וגם נתן להם ליווי של חולית הבטחה מהמוצב ועד לתחנת הרכבל העליון. שם הסביר להם מפקד הליווי איך ללכת בין עמודי הרכבל. הראשון שהוריד את רגלו מהכביש, אברהם מרקו ז"ל, החליק על השלג הקפוא, נפל עם הראש קדימה והחליק כ- 150 מטר עד שנתקל בסלע בולט מהשלג ונהרג במקום. מפקד החוליה יחד עם חולית הליווי הורידו את הגופה כשני ק"מ עד לרכבל התחתון ומשם הובא לבי"ח פוריה. כשהגעתי אחה"צ הביתה המתינה לי הודעה להתקשר לפיקוד ושם נמסר לי על מקרה האסון וגם קבלתי הוראה לגשת עם קצין העיר טבריה למשפחה ולמסור לה את ההודעה המרה. אבל התברר שקצין העיר לבד כבר ביצע את הדבר הזה. אשתו של מרקו עבדה כמזכירה של קצין המודיעין של משטרת ישראל ואני נגשתי לראות אותה רק למחרת. המשפחה לא רצתה להאמין שהאסון היה רק ביום ראשון בבוקר, אחרי שאני דברתי איתם ומסרתי ד"ש ממרקו, אבל בסוף השתכנעו. הלוויה היתה למחרת ואני כמפקד הישיר אמרתי מספר מילים בשם היחידה, שרוב חבריה הגיעו לבית הקברות הצבאי בטבריה. מרקו שהיה אחד הטובים ביחידה, היה חסר לנו מאד בהמשך הזמן. אנשי היחידה המשיכו בשנת המילואים שלהם כך שכל שבועיים יצאו שני אנשים רק לשתי עמדות (לחרמון ולתל פארס). וכך נכנס הדבר לשיגרה. אני חזרתי לעבודה הרגילה במשק, כל יום ראשון לקניות בחיפה, יום שני תערובות ויתר הימים ניקיונות והובלות במשק. ביום שישי באו בעלי הענפים למחסן למסור את הזמנותיהם לקניות.

בחודש יולי 1971 קבלתי ביקור של אחי הרברט ואשתו לוצ'יה. הם הביאו איתם גם אחות של לוצ'יה ואחת הבנות של הרברט, אליזבט, בחורה בת 18 יפה מאד, אבל לא פקחית מדי. זה היה ביקורם הראשון בארץ הקודש והיות ולוצ'יה ואחותה היו מאד אדוקות, זו היתה חוויה גדולה בשבילן. הם היו נוצרים קתולים והרברט, שנולד כיהודי, היה כל הזמן בדילמה בין שתי הדתות. קבלתי אותם בשדה התעופה ומשם נסענו דרך נתניה, קיסריה (עם סיור קצר באמפיתאטרון) דרך בית אורן, יערות הכרמל, עד לסטלה מריס, עם ביקור בכנסיה, כולל מפגש עם האח רופאיזן (יהודי מומר). לוצ'יה שדברה קצת אנגלית (לעומת אחותה שדברה רק ספרדית והרברט היה צריך לתרגם לה כל דבר) קנתה אצלם כל מיני דברי מזכרת כי הכנסיה שהיא ביקרה בניו ג'רסי, קשורה לקבוצת הכרמליטים. משם דרך חיפה, ארוחת צהרים

מאחרת ישר הביתה לחוליות. הגענו די מאוחר והם כמובן היו מאד עייפים. אחרי ארוחת ערב קלה ששולה הכינה בבית (זה היה מפגש ראשון של שולה עם המשפחה, שהיתה מאד מרגשת) השכבנו אותם מיד לישון.

למזלנו היתה לנו דירה גדולה של חברים מוכנה בשבילים. למחרת טילנו במשק והסברנו להם את המבנה של קיבוץ בכלל וזה שלנו בפרט. הם התרשמו מאד מ"פטנט" של קיבוץ. בקרנו יחד עם חנה בבית הקברות, ושולה הכינה ארוחת ערב גדולה חגיגית עם שמפניה. אחר כך נכנסנו לחדר והרברט התחיל עם חלוקת המתנות שהוא הביא איתו לכל אחד מהמשפחה, שעונים לבנים ולשולה, אני כבר לא זוכר מה הם הביאו עוד. אחר כך התחיל לספר את כל חייו, בתחילה בקולומביה בדרום אמריקה ואחר כך בארצות הברית. היה לו מה לספר, כמובן באנגלית, וישבנו מרותקים עד אחר חצות, עם הפסקת קפה, עוגות וקוניאק. כל סיפור קיבל אישורה של לוציה. למחרת שוב היה יום מנוחה עם ביקור בבריכת השחיה, ששם היה לאליזבט הזדמנות להציג את כל יופי גופה. רק למחרת התחלתי לעשות סיורים קצרים באיזור, פעם לאיזור מטולה, פעם לאיזור בניהס, מבצר נמרוד, ברכת רם ומגדל שמס. יום אחד ירדנו לטבריה ולכל המקומות הקדושים בנצרת, כשאני נותן להם הסברים על תנועותיו של ישו, דבר שמאד שימח אותם, והרשימה אותם הידענות שלי גם ביהדות וגם בהיסטוריה של הברית החדשה. עשינו גם סיור לנצרת עם ארוחת צהרים במסעדה ערבית, והם מאד התרשמו שבעל המסעדה זכר אותי עוד מהיותי בצבא.

אחרי כ- 10 ימים בחוליות נסענו למספר ימים לירושלים, שוב חזר הסיפור של ביקורים במקומות הקדושים של כל הדתות. לוציה הכניסה פתק לתוך הכותל המערבי לפני שעלינו להר הבית לביקור במסגדים. משם יצאנו לוויה-דולורוזה, כניסה ECCE HOMO ודרך כל התחנות עד לכנסית הקבר. קשה לתאר את התרגשותה של לוציה ואחותה כשהגענו לקבר ישו ולכל יתר המקומות בתוך הכנסיה, כמו CALVAIENBERG עם פסל הזהב של מריה עם כל תכשיטי הזהב והיהלומים. ארוחת צהרים אכלנו במסעדה ערבית טובה ונקיה. הרברט ולוציה וגם האחות אליזבט ישנו במלון מגדל דוד, מלון 4 כוכבים ואני רציתי לישון אצל רינה, אחותה של שולה, אבל הרברט בשום אופן לא הסכים ולקח גם בשבילי חדר במלון, דבר שבסוף לא הצטערתי עליו. למחרת להר הרצל, יד ושם, הולילנד (דגם מיניאטורי של העיר הורדוס), ומשם למוזיאון ישראל ולהיכל הספר. שוב עבר יום גדוש ומעייף. עוד יום של סתם טיולים וקניות בעיר, ביקור באוניברסיטה בהר הצופים ובמלון ובכנסיה PATERNOSTER ב- 70 שפות, בקבר ST.ANA ובגת שמנים (GETSEMANE). שם

היה אינצידנט עם הרברט. בזמן שאני והאחיות נכנסו לכנסיה החדשה והראתי להם את העתיקות מהמאה הרביעית, לא נתן הכומר הפרנסיסקני לאליזבט להיכנס כי היא היתה במכנסיים קצרים שרק היו מכוסים בכפיה, דבר שלכומר לא נראה מספיק צנוע (בכנסיות האחרות זה היה בהחלט מספיק). הרברט מאד התווכח איתו וגם אמר לו "כך אתם רוצים לקרב צעירים שבאים במיוחד מאמריקה, לדת?" זוג אמריקנים שהיו עדים לויכוח שאלו את הרברט אם הוא קתולי או פרוטסטנטי, והרברט להפתעתי השיב "לא, אני יהודי". הדבר הזה נתן לי להבין באיזה מצב הרברט נמצא.

למחרת נסענו לבית לחם לכנסיות המולד הקתולית והאורתודוקסית וגם שם הסברתי להם את משמעות המערה. יש שם כוכב זהב ברצפה והסברתי להם איך הערביות עוד היום יולדות בקריסה ושהכוכב פירושו שזה המקום בו ישו כשנולד נגע באדמה. אליזבט החכמה מאד התרשמה מהסיפור הזה ורק שאלה איך מריה ידעה לכוון את עצמה כך שהראש של ישו נכנס בדיוק לתוך השקע עם הכוכב. הראתי להם את וילונות העור בני מאות השנים, ואחר כך הלכנו לכנסיה הקתולית והראתי להם את המערה בה לפי המסורת הנוצרית הורדוס כלא את 40 התינוקות שנולדו באותם ימים שישו נולד (אבל מרים, יוסף וישו התינוק כבר הספיקו לברוח למצרים). הסברתי להם גם האי דיוקים בחשבון כי הורדוס כבר הספיק למות 4 שנים לפני "חג המולד" הנוצרי.

משם עוד נגשנו לכנסיה "החלב הקדוש" (גבעה ששם מרים הלכה להניק את ישו וטיפת חלב נפלה על הסלע, ומאז כל הסלע נהפך לסלע של אבקה לבנה – אבן סיד- שנותן לנשים שאין להן מספיק חלב להנקה, תוספת חלב. האבקה נמכרת בשקיות למאמינות ולוציה כמובן קנתה מספר שקיות בשביל בנות המשפחה שלה).

חזרנו שוב לירושלים. למחרת המשכנו דרומה לאיזור חברון. הראתי להם את חורבות מבצר "ממרה", את בתי המלאכה ליציקת זכוכית ולבסוף את מערת המכפלה. משם המשכנו דרומה לבאר שבע ולשדה בוקר, לאורה.

בילינו אצלה יומיים, כולל ביקור בעבדת ובעין עבדת. משם חזרנו לתל אביב, לסיור ולקניות. אחרי יומיים חזרה כל המשפחה הביתה לארצות הברית, מלאה התרשמויות מארץ הקודש ומהמפגש עם המשפחה.

כשרק חזרנו הביתה משדה התעופה באו אלינו מוועדת חברה והציעו לנו לצאת לטיול לאירופה לשישה שבועות, כי המשפחה שהיתה בתור לצאת ויתרה על זכותה. אחרי מספר שעות הרהורים הסכמנו כי מי יודע מה יהיה בעתיד. עכשיו התחיל מרוץ נגד הזמן. כל ערב

התיישבנו עם מפות שקבלנו מחברים שכבר היו באירופה, וקבענו דברים שרצינו לראות. החלטנו שאנו לא רוצים להצטרף מאורגן ובמשרד נסיעות בחיפה, "פלטקס" קבלנו את העצה שלהם לא לטוס לאירופה (בגלל המחיר והמחיר של מס הנסיעות) אלא לנסוע באוניה לאיטליה, שם לקחת אוטו מ"אוויס" ולנסוע לפי רצוננו. אפשר להחזיר את האוטו בפריז. מחיר של אוטו כזה (הכי זול – וולקסוואגן) למשך 3 שבועות ללא הגבלת קילומטרז' יהיה \$ 200, שאפשר לשלם בארץ בלירות ישראליות. כל התקציב שקבלנו מהקבוצה היה 6500 ל"י, אבל היה לנו עוד קצת כסף בתקציב וחץ מזה לקחנו הלוואה מהמשק על חשבון השנה הבאה. את הכסף שהיה לנו שלמנו לגזבר (דוד זוננפלד ידידי) והוא שלח מהכסף שהיה לקבוצה בהולנד, כסף על שמנו לבנק ברומה, כך שיצאנו מהארץ עם הסכום שמותר היה להוציא. עשינו תכנית של טיול באירופה. אני לא רציתי להכנס לאוסטריה ולא לגרמניה אבל שולה שכנעה אותי לעבור בווינה ולבקר את קבר אימי. "זה אולי הפעם האחרונה שתגיע לטיול כזה ולא תוכל לסלוח לעצמך שלא בקרת את קבר אמך", דברים ששכנעו אותי ולכן כללנו גם את אוסטריה בתוכנית.

גיסתי מכל החברים שכבר היו באירופה מפות וישבנו ערבים שלמים עד חצות על מפות אלה כדי להרכיב מסלול טיול שיעבור דרך איטליה, אוסטריה, שווייץ. מיד כתבתי גם לקרובים בארצות הברית שאנו עומדים לטייל באירופה ורמזתי להם שלא אתנגד להיות מוזמן גם לארצות הברית. וולטר, הרברט, וילי, פאני ובוב באמת התגייסו במהירות ותכננו לנו את הטיסה הכי זולה לארצות הברית בחברה "ISLANDIK" שטיסתה יוצאת מלוקסמבורג, אבל בתוך מחיר הנסיעה כלולה גם נסיעה ברכבת מיוחדת מפריס ללוקסמבורג וחזרה. הם הודיעו לנו שהכרטיס ל-ISLANDIK יהיה מונח על שמנו במשרדי החברה בפריס. יחד עם זה כתב לי ולטר שהוא בערך באותו הזמן יהיה בטיול חופש באיטליה והזמין אותנו לתכנן את הנסיעה בצורה כזאת שנוכל לבלות יום, יומיים ביחד בונציה (מלון על חשבוננו). בעזרת איש משרד הנסיעות בחיפה הצלחנו להרכיב מסלול טיול מתקבל על הדעת. באוניה לגנואה, משם באוטו השכור לאורך החוף לרומא (לא להשתש ב"אוטוסטרדות" כי שם רואים פחות אבל משלמים הרבה "מכס" לשימוש בכבישים אלה). אחרי יומיים, שלושה ברומא דרך סיינה, פירנצה, לוונציה לפגישה עם ולטר, משם דרך אוסטריה לוינה, אחרי 2 – 3 ימים לאיזור האגמים בסביבות סלצבורג, "לחתוך" פינת גרמניה של ברכטסגאדן לחזור לאוסטריה, אינסברוק, דרך שוויצריה לאיזור אינטרלקן, משם דרך ברן-נוישטל לצרפת, להגיע מהדרום לאזור הארמונות של עמק הלואר, משם לפריז, להחזיר את הרכב לחברת "אוויס", להסתובב מספר ימים בפריז

עד ליום יציאת הרכבת ללוקסמבורג ומשם בטיסה לארצות הברית. שם כבר לא יכולנו לעשות תוכניות, כי אנו נהיה "אורחים" לרשותם של קרובינו ונהיה תלויים בהם. בדרך חזרה לפריז שוב נהיה שם עד צאת מטוס אל-על הביתה.

כפי שכבר אמרתי קודם, ישבנו על המפות ותכננו את הנסיעה לפרטיה, מספרי הכבישים, מוטלים ופונדקים בדרך, אורך נסיעה על כבישים עם מקסימום 300–330 ק"מ נסיעה ביום. שולה למדה לקרוא מפה כדי לכוון אותי בנהיגה וכן לקרוא את השמות הלועזיים מהמפה ולוחות הכיוון בדרך. רשמנו תכנית נסיעה יומית עם שמות של בתי מלון שבדרך (מתוך ספר מדריך בתי מלון של סבא רוזנפלד ז"ל). כך היינו מצוידים מבחינת ידע תיאורטי מראש וכל זה עמד לעמוד במבחן המציאות בימים הקרובים. קבלנו תא קטן זוגי במרכז האניה נילי, כולל מקלחת ומיטות דו-קומתיות. אני ישנתי מעט מאד וביליתי הרבה זמן על הסיפון כדי להנות מנוף האיים היווניים, מאוירונים שבאו לבקר את האוניה, שולה ישנה הרבה והצטרכתי להוציאה מהמיטה כל פעם שהתקרבו לאי מרשים, במיוחד כשהגענו למגף האיטלקי והתקרבו למיצר מסינה, כשמצד אחד הקצה האיטלקי עם הכבישים ובצד השני האי סיציליה עם העיר מסינה והר הגעש אטנה. למזלנו עברנו את המיצר לאור הבוקר וכך ראינו גם את הר הגעש, האי סטרומבולי.

הגענו לקרבת הנמל של גנואה בשעות הבוקר המוקדמות. במשרד המכס היה לנו ויכוח עם שני מוכסים איטלקיים שמשום מה לא רצו להבין אנגלית, אבל לא נתנו לנו לקחת שני קרטונים עם סיגריות (שעל האניה נמכרו חופשי מכס והיה כתוב שלכל אחד מאיתנו מותר לקחת קרטון). הם בסופו של דבר באמת החרימו לנו קרטון אחד. בזמן שעמדנו והתווכחנו בא בחור צעיר ושאל: "excuse me, are you mr. Gal?". לפי המראה היה יכול להיות שבכניק, אבל הוא המשיך לדבר ואמר "I have your car outside, from Avis". הוא גם קיצר לנו את הויכוח עם המוכסים, סגר לנו את המזוודות ולקח אותם מחוץ לנמל, שם עמד לו WV אדום מבריק. הוא פתח את האוטו, הכניס את המזוודות, נתן לנו טופס השכרה לחתום, הראה לנו שיש דלק מלא, הראה לנו סט מפות מאיטליה ואמר לנו נסיעה טובה ונעימה ורצה ללכת. עצרתי בעדו ואמרתי שאין לי מפה כדי לצאת מהעיר. הוא ביקש סליחה, התיישב ליד ההגה ונסע איתנו למשרד החברה ותוך כדי כך עשה לנו הכרות קצרה עם העיר. כשהגענו למשרד הוא נכנס לקחת מפה, אבל שוב חזר והתיישב ליד ההגה. אני בינתיים נכנסתי וביקשתי לשלם \$ 30 עבור ביטוח כולל למשך שלושה שבועות. אבל הפקידה (הנחמדה) אמרה לי "אני מצטערת, אני לא יכולה לקחת כסף, תשלם בפריס כשתחזיר את האוטו". (כדי לקצר את

הסיפור, כשרציתי לשלם בפריס אמרה לי הפקידה - הנחמדה גם שם- "אני מצטערת אני לא יכולה לקחת כסף עבור ביטוח, אנחנו נשלח לך את החשבון לישראל. מיותר להגיד שעד היום לא קבלתי חשבון כאן).

אבל נחזור לגנואה. הבחור התיישב ליד ההגה והמשיך בסיור המודרך עד שהגענו לשלט גדול שכתוב בו

" VIA ROMA ". שוב אמר נסיעה טובה וחזר (ברגל?) למשרד. כאן עמדנו לבד על הכביש, עם מפה ביד, בדרך לאורך כביש צדדי צר, דרך העיירות רמפאלה ואחרות ששמותיהם שכחתי, לאורך שפת הים, דרך חורשות (שולה אמרה - חורשות כאלה יש לי גם בכפר החורש, אני רוצה לראות יער!) לקראת החושך הגענו לפונדק בדרך

" PASSO DI BRACCO " והחלטנו לא להמשיך לנסוע בחושך אם כי הפונדק לא עשה את הרושם הטוב ביותר. ירדנו מהרכב, הורדנו מזוודות וקבלנו חדר גדול, די נקי אבל עם מיטות גדולות ורכות כאלה שאפשר לשקוע בתוכם. (מתברר שרוב המיטות באירופה הן כאלה). לא היתה מקלחת אלא רק קערת רחיצה בחדר. בקשנו וקבלנו כד גדול עם מים חמים. ירדנו ל"חדר האוכל" ועל גבי שולחן עץ עתיק ימים קבלנו את "המנה", מין גולש כרוב עם בשר שמן, חצי קר ולא כל-כך טעים, אבל לפחות יין טוב. גמרנו לאכול כי הינו מאד רעבים וגם מאד עייפים. חזרנו לחדר ואיכשהו הצלנו להרדם בתוך המזרון הרך. למחרת קמנו עם גב שבור, ואחרי ארוחת בוקר "אירופאית" (2 פרוסות לחם טרי וטעים עם חמאה וריבה וקומקום קפה) חזרנו לאוטו וכאן היה לנו פנצ'ר קטן. לא הצלחנו להכניס את שתי המזוודות הגדולות לתא המטען (הקדמי) אלא במכה בכוח. כשרצינו עוד פעם לפתוח את תא המטען התברר שהוא לא ניתן לפתיחה. ללא ברירה המשכנו בדרכנו דרומה דרך נוף יפה מאד והגענו לעיירה LA SPEZIA, נמל קטן וציורי שבזמנו (בימי טרום המדינה) התפרסם בשביתת המעפילים שהצי הבריטי לא נתן להם לצאת לארץ. (שביתת רעב של שבוע שגם כל הישוב בארץ השתתף במשך 24 שעות ושבסופו של דבר איפשרה לעולים להגיע לארץ).

בלה ספציה ניגשנו קודם כל למשרד של AVIS ובקשנו לתקן את בעיית המזוודות. בעל המשרד רצה לשלוח אותנו למסגריה, אבל לפני הכל ניסה לפתוח את התא על ידי מכה חזקה מאד- והצליח. צפינו על הנמל הצבאי הקטן והמשכנו דרומה לכיוון פיזה. הסיור העיר העתיקה הזאת, בעלת מגדל השעון המפורסם העומד עקום, עד כדי כך שלא העזנו לעלות, אבל ביקרנו בכנסייה הנהדרת ובמבנה הטבילה (BAPTISTRIE) היפה במיוחד. מפיזה המשכנו דרומה לליבורנו (שוב נמל צבאי קטן) ובמקביל לחוף הים דרומה לכיוון רומא. הגענו

לאיזור התעשייה בדיוק בשעת גמר העבודה (שעת הלחץ בכבישים) ובאמת היה לחץ בלתי נסבל. נגשתי לתחנת דלק למלא דלק ולבקש מפה של העיר, דבר שלא אפשר היה לקבל וגם לא ידעו להסביר לי את הדרך לתחנת הרכבת המרכזית, מקום ששם היתי אמור למצוא משרד לתיירות, שיסדר לנו מקום לינה. אבל שום איטלקי לא ידע לדבר אנגלית ועד שלא פגשנו שוטר שאמרתי לו שאני רוצה "שטציונה ש.ש.ש.ש" והוא הבין STATIONE CENTRALE ובאמת כיוון אותי למקום הנכון. בינתיים החשיך ושלחו אותנו לפנסיון באחד הרחובות הראשיים. היות ולא היו מקומות חניה על יד (מול) הבית, השארתי את שולה לשבת באוטו ועליתי למלון לסדר את הענינים. בעל הבית הזהיר אותי מקנס כבד עבור חניה כפולה וגם מדפיקות (באמת שמנו לב שכמעט כל אוטו ברחוב יש לו איזה שהיא דפיקה). לכן ירדתי מהר ובעל הבית שלח איזה משרת לקחת את שתי המזוודות שלנו למלון. עד שהגעתי לרכב שולה כבר הספיקה להגיד לי שאיזה שהוא נהג כבר הספיק "לדפוק" לנו את האוטו. לקחתי את הרכב ונכנסתי לרחוב קטן צדדי ששם מצאתי עוד מקום חניה פנוי על המדרכה, כמו גם כל האחרים. בערב ירדתי עוד פעם לבדוק אם הכל בסדר ומצאתי שבינתיים הוא הספיק לקבל מכה שניה, בצד השני של הארגז. חזרתי לדירה ושם התברר לנו כבר לא היה להם חדר עם מקלחת ושרותים נפרדים אלא רק חדר ששם המקלחת והשרותים היו בתוך החדר, מופרדים מהמיטות והארונות על ידי וילון. (חדר כזה כמובן היה גם יותר יקר). אבל מחוסר ברירה הצטרכנו להסכים גם לזה.

למחרת אחרי ארוחת בוקר הלכנו לחפש את הבנק ששם המתין לנו באמת הכסף (דולרים) שנשלחו לנו מהולנד. אחר כך המשכנו לטייל ברגל כדי לחוש את העיר רומא. על יד המזרקה הגדולה המפורסמת (שזורקים גרוש למים ומאחלים משהו) הלכנו למסעדה לאכול משהו ובקשנו סטייק (באמונה שלמה שזה יבוא יחד עם צ'יפס), אבל אחרי מספר רגעים הביאו לנו צלחת גדולה עם סטייק לא כל כך גדול מונח על גבי עלה חסה. שאלנו את המלצר מה עם צ'יפס והוא התפלא ואמר למה לא הזמנתם? קבלנו את הצ'יפס אחרי שכבר גמרנו את הבשר מזמן, שלמנו בשביל הכל, כולל בקבוקון יין. אבל למדנו משהו ומאותה ארוחה והלאה הלכנו לאכול רק במסעדות של שרות עצמי, דבר שהיה גם יותר נקי, יותר זול ולפחות ראית מה שאתה מזמין. למחרת השארנו את האוטו במקום ולקחנו אוטובוס לותיקן, סיירנו בתוך הכנסייה העצומה בעלת הפסלים המפורסמים, ביקרנו ב- CAPELLA SIXTINA בעלת ציורי הקיר והתקרה המפורסמים של מיכאל אנג'לווכן במוזיאון הותיקאן וגנו. היות ולא אכלנו כל היום הלכנו בערב לאכול במסעדה, די יקרה אבל טובה. למחרת עשינו טיול מאורגן בעיר כולל

וילה בורגזה עם כל הציורים והפסלים שלה. למחרת עוד טיול מאורגן לוויולה הדריאנוס ולגבי המזרקות המפורסמים. כשחזרנו, מצאנו את האוטו היפה והאדום שלנו עם דפיקה נוספת. למחרת יצאנו את המלון ואת העיר רומא בבוקר השכם, עוד לפני זמן הלחץ ונסענו בכביש צר ודי משובש לכיוון אגם בולצנו לכיוון העיר סיינה, עברנו עיר בשם ויטרבו ועוד כל מיני ערים ועיירות ציוריות מאד. העיר סיינה עצמה עיר לא גדולה, עתיקה מאד בעלת רחובות צרים ומפותלים וכנסיה (CATHEDRALA) גדולה ונהדרת שעיקרה הקיר החיצוני, בעלת סגנון הראנסנס (המאה ה-14). חזרנו מהעיר לכביש הראשי הרחב לכיוון פירנצה. הגענו לפירנצה כבר די מאוחר. היתה לנו כתובת מומלצת של בית מלון טוב וזול, אבל מה שלא ידענו, שבאותם הימים היה בעיר כנס גדול של סופרים וסטודנטים, וכל בתי המלון היו תפוסים, גם המומלץ שלנו. לכן חפשנו מקום לאכול, מצאנו מסעדת שרות עצמי בדיוק ממול תחנת הרכבת (שבתוכה גם היה משרד לייעוץ התיירות). אחרי אכילה טובה וזולה במסעדה זו, ששם המשכנו לאכול ביומיים שנמצאנו בפירנצה, הלכנו למקום התיירות לחפש מלון. הגענו למשרד זה ממש ברגעים שרצו לסגור אותו והתברר שאין כבר מלון מתקבל על הדעת אלא רק משהו בדרגה 5 על יד שוק הקש וכנסיה גדולה. זה היה יותר דירה עם חדרים להשכרה שבין החדרים העמידו ארונות. בתוך כל חדר היה כיור לרחיצת ידיים אבל צינורות הביוב היו קשורים ביניהם, כך שבאם מכיור אחד הורידו מים זה נשמע בכל יתר החדרים. היה חדר שירותים אחד שכלל מקלחת עם ברז אחד למים קרים וברז למים חמים. ברז זה היה סגור וללא ידית ועבור השימוש במים חמים היה צריך לשלם לחוד. אבל הדבר הגרוע ביותר היה שמתחת ל"מלון" זה היו המוסכים שבהם הכניסו בלילות, ובמיוחד מעל ליום ראשון את העגלות שהם הדוכנים של שוק הקש, עגלות בעלות גלגלי עץ. הכביש של השוק לא היה כביש שאספלט אלא כביש של אבנים. לכן כשגילגלו את העגלות לתוך המוסכים זה היה רעש בלתי נסבל. היות שהעגלות היו די גדולות וכבדות, היתה עזרה הדדית בין בעלי העגלות שעודדו אחד את השני בצעקות רמות. השוק התחיל להסגר בערך בשעה 9 בערב וזה נמשך עד קרוב לחצות. אבל ביום שני כשפתחו את השוק, התחילו להוציא את העגלות בערך בשלוש בבוקר וזה נמשך עד קרוב לשעה 8. את יום השבת ניצלנו לסיור רגלי בעיר. על יד הכנסיה הגדולה והעתיקה מאד היה בנין מפואר שבו היו הקברים (ארונות מתים) לבית מדיצי, פסלים משיש בצבעים שונים סביב לקירות. משם הלכנו לכנסיה המרכזית והגדולה של העיר, הקתדרלה ST. MARIA DEL FIORE כנסיה נהדרת, בנויה על גבי יסודות של כסניה עתיקה, בעלת פיתוחי אבן נהדרים. לפני הכנסיה בנין הטבילה BAPTISERIA, בעל דלת ענקית מתמונות זהב

של תמונות מהתנ"ך, 12 פיתוחים בגודל של $\frac{1}{2}$ מ"ר כל אחד. משם הלכנו דרך רחובות צרים בין בתים גבוהים, עוברים ליד פסל נחושת של חזיר בר, עוברים ליד כנסייה OR SAN MICHELE בניין שביסודו לא נבנה ככנסייה אלא כמקום לבניית מזבח זהב ענק ויפה שיצא כל כך גדול וכבד שניקו את המקום והקדישו אותו לכנסייה. עלי המקום והמזבח של OR SAN MICHELE עשו את הרושם הכי חזק מבין כל הכנסיות בפירנצה.

משם אנו ממשיכים ללכת PIAZZA DELLA SIGNORIA, רחבה, גדולה מאד שבמרכזה שיש ענקי של נפטון עם מזרקה (שכולה מלוכלכת מזבל יונים). על ידו בנין ענק של PLAZZO VECCHIO שלפני שנים רבות היה מושב השלטון, בעל מגדל שעון גדול וחצר בעלת פתוחים ופסלים, אולמות גדולים בעלי ציורי קיר נהדרים. ה- PIAZZA מוגדרת מצד שלישי על ידי גלריה של פסלי שיש גדולים, רובם עבודות של אמנים מפורסמים ביותר כמו מיכלאנג'לו, פעם ברחבת דה לה SIGNORE, ופעם שלישית כהעתק בברונזה על מגרש ענק בצד השני של הנחל ארנו, שממנו תצפית על כל העיר העתיקה. על הנחל ארנו עצמו, שיש לו רוחב פי שלושה מהירדן המסכן שלנו, עוברים מספר גשרים שלא כולם ניתן לעבור עליהם ברכב. המפורסם שבהם והישן הוא "גשר החנויות – PONTE VECCHIO", גשר שבצד אחד שלו בנויים בתים בעלי שתי קומות, למטה חנויות של צורפים ובקומה השניה לרוב בתי המלאכה שלהם. רואים שם דברים נהדרים, גם במחיר נהדר, אבל עם קצת כוח דיבור אפשר להוריד מחיר.

עוד קצת הסתובבנו בעיר (כל עוד שהרגליים החזיקו מעמד), הלכנו עוד לאכול במסעדה שרות עצמי מול תחנת הרכבת (אתה בוחר לעצמך את האוכל ושם אותו על המגש, אבל ילד גמד יתקש להביא לך את המגש לשולחן), אוכל זול, טרי, נקי וטעים. חזרנו לנוח (ביום ראשון לא היה רעש בשוק הקש) ואחרי הצהרים עשינו עוד סיבוב בעיר בין הבתים והמוזיאונים שביום ראשון הכניסה ללא תשלום. למחרת יצאנו כבר עם האוטו כי המקום היה נחוץ לשוק הקש. חפשנו ומצאנו את בית הכנסת הגדול והמפואר מאד, אבל בגלל שזה היה ערב ראש השנה והם בדיוק עשו שם ניקיון יסודי, לא נתנו לנו להסתובב בתוך בית הכנסת אלא רק לעמוד על יד הכניסה ולהתרשם מהפאר והיופי של המקום.

משם המשכנו כבר לכיוון צפון –מזרחה, עברנו על כביש יפה אבל די צר את הרי האפינינים. באיזור זה זורם נחל סניו שבו לחמה במלחמת העולם הבריגדה היהודית וגם לה היו אבידות שהם קבורים בבית קברות גדול של חיילי צבאות הברית בסביבות העיר פורלי. עברנו דרך פורלי בדרכנו לראבנה. ראבנה היא אחת הערים העתיקות ביותר והיתה פעם במאות

הראשונות של הספירה נמל גדול שבמשך מאות השנים נסתם על ידי סחף הים. במאות הרביעית ועד לשביעית נבנו שם כנסיות מלבנים אדומים שרופים שהיו מקושטים ברצפות וקירות פסיפס נהדרים השמורים עד היום. במיוחד מרשימות הן הכנסיות S.VITALIS והבזיליקה APOLLINARE הישנה, וכנסיות נוספות, ביצורי העיר והקבר של המשורר דנטה. בילינו שם מספר שעות טובות אבל הרבה פחות מדי. המשכנו לכיוון ונציה על כביש חדש, רחב וישר, דרך הלגונות של חוף הים האדריאטי. ביציאה מהעיר ופניה לכביש החדש הזה היתה לנו כמעט תאונת דרכים קטלנית. אני לא שמת לב למכונית שבאה מכיוון ישר במהירות גדולה ופניתי שמאלה ורק בנס, על ידי תמרון מהיר של שנינו עברנו אחד לשני במרחק של 10 סנטימטר. שנינו כל כך נבהלנו שלא היה לנו אפילו כוח לצעוק אחד על השני. שנינו יצאנו מהמכוניות שלנו, יתכן להגיד את ברכת הגומל. מה שאני צריך לציין במיוחד זאת התנהגותה של שולה שלא רק לא הוציאה צעקה מפחד אלא גם אחרי שכבר נרגענו, לא אמרה מילה של טענה ורק אחרי שאני בקשתי סליחה אחרי מספר קילומטרים, ואמרתי שאני מאד לא היתיבסדר, היא אמרה "נכון".

בהמשך הכביש עברנו על מספר יובלים של הנהר פו, חלקם רחבים מאד, שבניית הגשרים הגדולים היתה רק בעבודה והמעבר היה על גשרי ביילי צבאיים. על יד הזרוע המרכזית היה בניין גדול משושה שבאחד הבנינים היתה מסעדה בה אכלנו ארוחת צהרים מאוחרת. עברנו את גשר ביילי הגדול, גשרים יותר קטנים שממש על ידם עגנו אוניות. הגענו ללגונה גדולה שמעבר לה ראינו חלקים של העיר ונציה, אבל כדי להגיע לשם הצטרכנו לנסוע סביב ללגונה עד לעיר מסטרה ששם יש כביש רחב על גבי גשר הכולל גם פסי רכבת, באורך של כמה קילומטרים עד לעיר ונציה. שם יש אי מלאכותי עם תחנת רכבת ומספר בנינים שהם מוסכים לרכב בעלי קומות וגם בתי מלון. אבל אנחנו הצטרכנו להגיע לבית מלון VILLA GABRIELLE ששם היה לנו מפגש עם אחי וולטר ואישתו מריאנה. אם כי יש סירות "אוטובוס" שנוסעים דרך התעלה המרכזית (CANALE GRANDE) שלא ידעתי איפה יש להם תחנה סמוך למלון ואחר כך עוד לסחוב שתי מזוודות ותיקים עד למלון, העדפנו לקחת סירה "טקסי" שהוביל אותנו (אולי בדרך קצרה, אולי בדרך ארוכה יותר כדי לקחת יותר כסף) בכל אופן עד למזח הקטן והפרטי של המלון. שם באו מיד סבלים שלקחו את המזוודות וגם קראו לוולטר ולמריאנה שכבר ישבו לאכול ארוחת ערב. הם קבלו אותנו בלבביות רבה, לקחו אותנו קודם כל לאכול ארוחת ערב עשירה שכזאת עוד לא אכלנו באיטליה. אחר כך נרשמנו במלון לשני לילות וקלנו חדר בקומה שניה, חדר פינתי עם מרפסת קטנה, מיטות גדולות

אנושיות וחדר שרותים גדול מרוצף בקרמיקה סגולה עם אמבטיה סגולה וגדולה. שולה החליטה שפעם בחיים היא צריכה לעשות אמבטיה כזאת, אבל רצתה קודם כל להוריד את אבק כל הדרך וכל הימים, במקלחת יפה כזאת. אני כמובן נשארתי בחדר, עד שפתאום שמעתי צעקות מהמקלחת. מתברר ששולה עמדה כולה מסובנת וזרם המים במקלחת נפסק. (התברר אחר כך שהצינור המרכזי שמוביל מים למלון נשבר וכל המלון נשאר ללא מים. כל הלילה עבדו בתיקון ועד לבוקר שוב הכל היה בסדר). אבל בינתיים שולה עמדה כולה עם סבון. (למזלנו היה שם ברז נמוך (לקחת מים לשטיפת הרצפה) ואם כי המים היו קרים, הם בכל זאת מים ובעזרת צנצנת פרחים לקחתי מים ושפכתי לאט על שולה וכך הספקנו עוד להוריד את כל הסבון ולפחות לנקות אותה.

נורא צחקנו שגם במלון מפואר כזה יכול לקרות דבר כזה "כמו בפתח – תקוה". אבל היות ועד הבוקר שוב הכל היה בסדר, שולה הספיקה עוד בבוקר לעשות את האמבטיה, אם כי מקוצרת כדי לא לתת למשפחה להמתין לנו יותר מדי זמן, לעשות טיול רגלי דרך העיר. חבל רק שוולטר לא הזהיר את הנשים לקחת נעלים ללא עקבים כי רוב הדרכים הן לא סלולות עם אספלט אלא עם אבני מרצפות והנשים שברו את הרגליים. ולטר שכבר הכיר את העיר מקודם הוביל אותנו קודם לאורך המזח, הפרומנדה הרחבה עד לרחבת סן מרקו עם מגדל השעון המפורסם (שהיה בנוי על יסודות רומיים והתמוטט בשנת 1902, מאז נבנה מחדש) שממולו הכנסיה הענקית סן מרקוס (SAN MARCUS) שנבנה במיוחד כדי להיות קבר לאחד התלמידים של ישו, מרקוס, שהובא לעיר במיוחד מארץ ישראל להיות הקדוש השומר על העיר. כמובן הביקור היה חפוז מאד כי רק בכנסיה אפשר לבלות יום שלם. אז ביקרנו, גם כן חפוז מאד, בארמון של השליטים בעיר- DOGEN PALAST, עם החדרים והאולמות בעלי ציורי קיר ושטיחי קיר העצומים המתארים סצנות מחיי העיר ושליטיה. אחר כך המשכנו ללכת דרך סמטאות צרות שליד תעלות המים לצד המזרחי של העיר. נכנסו למה שהיה פעם ה- GHETTO שבמרכז מגרש גדול (PLAETZEL), סביבו בתים של 3 או 4 קומות, במצב טוב אבל אינני בטוח אם גרים בהם. משם דרך רחוב די צר לבית הכנסת שפעם בוואדי היה מאד מפואר. הגענו לשם ביום השני של ראש השנה ולכן היה שם קהל לא גדול (אם כי אמרו שבערב הקודם היה שם קהל גדולמאד, כמובן הרוב של תיירים זרים (אמריקנים), בכל זאת יכולנו להרגיע את מצפוננו שהיינו ביום השני של ראש השנה בבית הכנסת.

משם המשכנו לכיוון התעלה המרכזית (CANALE GRANDE) ונכנסו לאחד ה"אוטובוסים" לנסיעה על התעלה. עברנו על יד גשר RIALTO, על יד כל הבנינים המפורסמים והמפוארים

כמו ארמון הזהב - PALAZZO DORO, PALAZZO TEDESCO, בנין שהקימו הסוחרים הגרמניים כמרכז הנציגות הגרמנית בימי הזוהר של המסחר במאה ה-10 וה-11, 12. ירדנו מה"אוטובוס" על יד גשר ה-ACADEMIA, גשר כולו מתוח בקשת אחת מעץ מעל התעלה כשבניין ה-ACADEMIA בעצמו משמש כמוזיאון. ישבנו על ספסל לנוח וראינו את האיים של אדמה שהקימו בין מספר בנינים בהם צומחים עצים גדולים, ראינו את התנועה הרבה על ה-CANAL GRANDE של אוטובוסים, טקסים, סירות מנוע פרטיות, גונדולות עם תירים, סירות משא המובילות חומרי בנין, ירקות לשווקים, אשפה בתוך שקיות פלסטיק שחורות, תהלכות של חתונות ולהבדיל אלפי הבדלות, של לוויית, והכל לפי סדר של נסיעה על כביש רגיל כמעט ללא סירות משטרת תנועה, אבל עם מפירי חוקי התנועה כמו אצלנו. אחרי כחצי שעה מנוחה (בעיקר לרגלי הבחורות) המשכנו מזרחה עד לגשר העיר, עברנו על יד בתי המלאכה לבניית גונדולות, עד שנכנסנו למסעדה לארוחת צהרים מאוחרת. (את התפריט אני כבר לא זוכר. אני רק עוד זוכר שכולנו הינו מאד רעבים ושהאוכל היה טוב). אחרי הארוחה חזרנו ל-CANAL GRANDE עברנו שוב על גשר RIALTO לכיוון PIAZZO SAN MARCO ובדרך לשם באחד המעברים שולה קנתה תיק עור קטן, אבל התעקשה שהוא צריך להיות אדום. בתוך החנות לא היה כזה אבל שולה זכרה שהיא ראתה כזה בחלון הראווה, וכך היה, וזה למעשה היתה הקניה היחידה שקנינו בונציה. למחרת בבוקר, אחרי עוד פעם אמבטיה וארוחת בוקר יחד עם ולטר ומריאנה נפרדו שוב דרכינו, ולטר המשיך לאגמים בצפון איטליה על הגבול השוויצרי ואנו המשכנו לכיוון הגבול האוסטרי, אבל לא על האוטוסטרדה דרך בולוניה, אלא על כביש לכיוון טריאסטה, ולפני שהגענו לשם על כביש צדדי לכיוון אודינה ובהמשך לכיוון טרביזו ולגבול האוסטרי. קטע כביש זה היה הראשון והיחיד שלקחנו איתנו טרמפיסטית. עמדה באודינה על הכביש אישה כבת 50, בוכיה עם זר פרחים ביד, שעצרה אותנו ובקשה אם היא יכולה להגיע איתנו לאחד הכפרים שבדרך כדי שתוכל להספיק ללווית אחותה שנפטרה לפני כ-3 ימים. לא היתה לנו ברירה, הלב היהודי נשבר, ואנו לקחנו אותה עד לכנסייה של אותו כפר, בדיוק להתחלת תפילת האשכבה. משם המשכנו לגבול האוסטרי. המוכסים האיטלקיים היו מאד נחמדים ורק בקשו אם אפשר לקבל איזה מטבע ישראלי וכשקבלו מטבע כזה היו מאד "מבסוטים". משם המשכנו כ-100 מטר לתחנה האוסטרית, אני היתי מאד נרגש לשמוע שוב את השפה והסגנון הזה (שולה אמרה שעוד אף פעם לא ראתה אותי כל-כך נרגש) בפרט כשראו שבפספורט שלי כתוב

"יליד אוסטרי". נכנסנו לבנק להחליף כסף ולקנות מפת כבישים טובה מאד. המשכנו לנסוע ובאחת מנקודות הנוף היפות התיישבנו לאכול אוכל שעוד הבאנו מהארץ עם לחם איטלקי. שם גם הסתכלתי על השילינגים שהחלפתי ורק שם הרגשתי שנתתי לפקידה האוסטרית \$ 20 והחזירה לי שילינגים אוסטרים עבור \$ 10. אבל לא היה טעם לחזור לגבול כי לא יכולתי להוכיח שום דבר וגם לא רציתי להתווכח בגרמנית (היו רק 2 מקרים שדברתי גרמנית באוסטריה וכל יתר הזמן אנגלית בלבד). המשכנו לנסוע עד העיירה VILACH, שם נכנסו למוסך לעשות גריז והחלפת שמנים לאוטו. המשכנו לנסוע לאורך האגם WOERTERSEE ושם הראתי לשולה את העיירה POERTSCHACH, מקום שביליתי חופשות קיץ עם סבתא וסבא אונגר בשנות 29/30. המשכנו, עברנו את העיר קלאגנפורט (עיר הבירה של מחוז קרנטן של אוסטריה) והמשכנו עוד לנסוע עד שהגענו לכפר קטן בשם TIMBERG, שם היתה פרשת כבישים לכיוון וינה, דרך גראץ או דרך לאובן והזמרינג. היות וכבר התחיל להחשיך החלטנו ללון במין "מלון", היחידי שהיה שם, בניין אבן בעל שתי קומות שלמטה היתה מסעדה ומלמעלה שלושה חדרים עם מקלחת משותפת לשלושתם. ממול למלון היתה מנסרה מופעלת על ידי זרם מים, מקום מאד ציורי. יש לציין שבעל המלון לא דרש את הניירות שלנו והסתפק בדיעת שמותינו בלבד. הלכנו לאכול במסעדה, אוכל טוב, טעים, זול וכמובן אכלנו WIENER SCHNITZEL טרי עם בקבוקון יין. עלינו לחדר, יפה, נקי עם מיטות אנושיות עם מזרונים טובים. הינו די עייפים ונרדמנו די מהר על אף רעש המנסרה. למחרת, אחרי ארוחת בוקר עשירה (לא רק לחמניות וקפה) שלמנו ושוב היינו מופתעים מהמחיר הזול והיחס היפה. בחרנו לנסוע דרך איזור שהיה מוכר כ-JUDENBURG, תעשיית ברזל LOBEN, SEMMERING, מקום שעשינו טיולי בית ספר, אבל דווקא באיזור הזמרינג יפה הנוף, היה ערפלכזה שלא ראינו את הנוף. ירדנו לעיירה GLOCHNIZ, שם נכנסו לחפש ואדי יפה שעוד זכרתי מטיולי בית הספר, אבל לא מצאנו אותו. שולה כבר קודם הרגישה מין דלקת בעיניים וביקשנו להכנס לבית המרקחת היחידי לקנות טיפות עיניים, טיפות שהוכיחו את עצמן כמעט באופן מיידי. חזרנו לכביש הראשי ואחרי שעברנו את WIENER NEUSTADT שוב ירדנו לכביש צדדי, עברנו את הכפר BAD VOESLAU ו-SOOS עד שהגענו לעיירה BADEN BEI WIEN, מקום בו בילינו בשלושת חודשי החופש של בית הספר עד לגיל 10, תמיד באותו בית אצל משפחת FANLER שגר ב-12 HABSBURGERSTRASSE.

עברנו על יד הבית אבל לא בקשנו להכנס. (הרברט סיפר לנו שבביקורו שם בעלת הבית גרשה אותם ולא נתנה להם להציץ פנימה) לכן הסתפקתי לעמוד על יד הבית ולספר לשולה מה שעבר עלינו בבית הזה במשך כל השנים. משם המשכנו לנסוע לבית שהיה שייך לדודה סופי, אחות אבי, בית גדול בעל 3 קומות ששם גם סבא וסבתא אנגל ודודה הלנה האן היו מבלים את חופשות הקייץ שלהם. המשכנו למרכז העיר, עברנו על יד בית הכנסת עד ל-KURPARK שבמרכז עמד ועוד עומד היום שעון פרחים שפועל, ומשם ברגל לביתן זכוכית עם פרחים שמהם שולה התלהבה במיוחד.

מבאדן המשכנו דרך אזור כרמים והעיירה MOEDLING לוינה. פספסתי את הכביש הנכון והגענו לאזור GLORIET וה-SCHOENBRUNN, הצטרכנו לחזור ולשאול איך מגיעים לתחנת הרכבת המערבית ששם יש משרד לתירות, עם אפשרות לקבל כתובות של בתי מלון. כשהגענו לתחנה ראינו ששם תכונה מיוחדת עם דגלים, משטרה והמוני וינאים סקרנים. שולה רצתה לדעת מה קורה כאן והתברר לנו שברכבת הקרובה צריכה להגיע מלכת בלגיה FABIOLA. שולה רצתה לראות פעם בחיים מלכה אמיתית חיה, ולכן נעמדנו בתוך שורה של וינאים סקרנים ונדחפנו קדימה עד שנעמדנו מיד אחרי שורת שוטרים. ראינו איך שפורסים שטיח אדום מאחורי שורת השוטרים, ממולנו עמדו הרבה צלמי עיתונות וטלוויזיה. אחרי כרבע שעה יצאו על גבי השטיח האדום אנשי בטחון, אנשי משרד החוץ האוסטרי ולבסוף גם המלכה, אישה כמו כל הנשים. היא כמובן הסתכלה לכיוון הצלמים והיתה עם הגב אלינו. התחלתי מחיאות כפיים ואיתי כל הסקרנים על ידנו כך שהמלכה פנתה גם אלינו ושגם לשולה היתה הזדמנות לצלם פעם בחיים מלכה אמיתית.

אחרי שהמלכה עברה וכל הסקרנים והשוטרים אחריה, הלכנו למשרד התיירות וקבלנו כתובת של "מלון" ברחוב WAEHRINGERSTRASSE שלשם נסענו דרך ה-MARIEHILFERSTRASSE, - ה - RING ששם הראתי לשולה את כל הבנינים המפוארים של ה-PARLAMENT, בית העיריה העצום וממול ה-BURGTHEATER, אחר כך האוניברסיטה וה-VOTIVKIRCHE עד שפנינו ל-WAEHRINGERSTRASSE.

מצאנו את הבית של "מלון" מיד אחרי המכון הרפואי של האוניברסיטה. הורדנו את המזוודות ועלינו למלון. התברר לי שה"מלון" היה פעם דירה גדולה (של יהודים?) ושהחדרים היו מופרדים על ידי ארונות שנעמדו במקום הדלתות. השארתי את שולה לבד להסתדר וירדתי לחפש מקום חניה למכונית. חזרתי ברגל לדירה. הצטרכנו להרשם ולהציג את הפספורטים. כשבעלת הבית ראתה שבפספורט שלי כתוב שנולדתי בווינה התחילה לדבר גרמנית ושאלה

באם אנו רוצים לחזור ולהשתכן בעיר. הצטרפתי לענות לה בגרמנית "לא - אני רק בא לבקר את קברי ההורים שלי". היא שאלה האם מתו בוינה, ואמרתי לה "לא, אבא שלי מת מרעב במחנה ריכוז TERESIENSTADT " והיא אמרה לי " GOTT WIE TRAUERIG " (אוי כמה שזה עצוב). באותו רגע רציתי לקפוץ עליה ולחנוק אותה, אבל שתקתי ונכנסו לחדר שלנו. נכנסה שולה למקלחת (מין מקלחת שגם לנו היה בבית) וכשבקשה לתת לה מים חמים, אמרה הגברת שבשביל מים חמים צריך לשלם במיוחד. שולה הסכימה, אבל בשביל אותו כסף נכנסתי גם אני להתרחץ.

בערב הלכנו לטייל דרך מרכז העיר והסברתי לשולה את כל הבנינים ותפקידם בעבר הרחוק ובזמני. עברנו אחרי בנין האופרה, הגענו לשדירת ה- RINGSTRASSE ומעבר להצטלבות לבנין שם היתה פעם מסעדה מפורסמת עם ה- GULASCH הכי טוב " O – K ", אותם השולחנות עץ הארוכים ואותו שולחן למזיגת בירה מהחבית, אותם כוסות בירה (SEIDEL:KRUEGEL) אבל אכזבתי היתה גדולה כי לגולש היה אותו הטעם כמו בעפולה. אבל היה נעים לשבת שם ולראות את הקהל היונאי שבא לשם רק לראות ולא לשמוע. היות והשעה היתה כבר מאוחרת חזרנו משם עד לקרבת המלון בטרם (חשמלית). למחרת נסענו קודם כל למשרד הדואר המרכזי ולשמחתנו המתינו לנו ב- POST RESTANT (דואר שמור) מכתבים מהילדים.

משם חזרנו ל- URANIA ול- KANAL (תעלת מים פי 20 רוחב מהירדן וגם פי 30 כמות במים). המשכנו לכיוון בית הספר התיכון שלמדתי בו, ה- RADEZKY- REALSCHULE , בית ספר שגם אבא שלי למד בזמנו. משם פנינו לכיוון הכביש המרכזי של המחוז השלישי, LANDSTRASSE-HAUPSTRASSE, זו הדרך שאבי חייב אותי ללכת לבית ספר (ואוי ואבוי לי לי אם הלכתי בדרך אחרת, שלדעתי יותר קצרה ויותר מעניינת). עברנו על יד ה- ROCHUSKIRCHE והחנויות של סבא UNGER (KLEIDERHAUS UNGER), המשכנו ונעצרנו מול הבית שלנו – שלי ב- 83/85 LANDSTRASSE, הראתי לשולה אתהחלונות של דירתנו ולבסוף לא יכולתי להתאפש, לקחתי את אשתי ועלינו לדירתי (15 MEZZANUN/TUER), צלצלנו בדלת ואחרי מספר רגעים פתחה לנו אישה גדולה, שמנה, הצגתי את עצמי (הזכרתי שלפני מספר שנים אחי הרבהרט ביקר גם כן בדירה זו). היא הסכימה לתת לנו להכנס אבל היה מורגש שלא ברצון רב. הצגתי לשולה את כל החדרים לפי תפקודם בימים שלנו, כולל חדר האמבטיה (שעוד כיום כזה) שבו אימי מצאה את מותה. שאלתי את בעלת הדירה, שהתלוותה אלינו בצמוד, באם אולי נשאר משהו קטנטן (מעפרה או

צנצנת) מהזמן שלנו, אבל היא אמרה שהיא לא קבלה את הדירה ישר אחרי שאבא יצא, אלא שהיא כבר הדיירת השלישית משנת 1943 וגרה כאן רק מספר שנים. (אני לא כל-כך מאמין בזה כי כיסוי הקירות – הטפטים – היו עוד הטפטים מזמננו). אמרנו יפה שלום ויצאנו ברגשות קשים- אני חושב ששולה עוד יותר התרגשה ממני.

המשכנו לנסוע לכיוון ה- RENNWEG וה- SIMMERINGER HAUPTSTRASSE לכיוון בית הקברות, ה- ZENTRALFRIEDHOF TOR 4 בכניסה השארנו את המכונית ונכנסו ברגל לבקר את קבר אימי, לפי הזכרון, אבל לא מצאנו את המקום. לכן נכנסו למשרד וביקשנו את המקום. התברר שזה בדיוק ב"רחוב הראשי" והגענו לשם בקלות. מצאנו על המצבה חרוט גם השם של אבי, עם ציון שנפטר בתרזינסטאד (התברר לי שדבר זה נעשה לפי פקודת הדוד JEAN - HANS- SIGISMUND- ENGEL. ולטר נתן לי עוד בונציה צ'ק כדי לחדש את המינוי לטיפול גינון בקבר, אבל מצאנו קבר מלא קוצים ועשבי בר. אני כמובן מיד ניקיתי את הקבר ואז התגלה לי שעל אבן המצבה היו שתי פגיעות של כדורים. (גם על הקיר החיצוני של בנין המשרדים היתה שורה של פגיעות של מכונת יריה, כפי הנראה העמידו שם שורה של אנשים ו"קצרו" אותם). בקרנו גם את הקבר של סבא וסבתא ENGEL, מטופל יפה עם עץ לילך גדול על יד המצבה. כשיצאנו ניגשנו לאותו גן שאמור היה לטפל בקבר של אמא ושולטר מידי שנה שלח לו כסף וגם הרברט בביקורו בווינה השאיר לו תשלום לשנתיים. נגשתי (וכרגיל באוסטריה דברתי אנגלית) ושאלתי מדוע הקבר היה כל כך מוזנח ולא מטופל. הוא הסביר לי שבחודשי הסתיו ממילא לא גדל שום דבר, אבל לקבר אמי הוא טען שהוא אף פעם לא טיפל בו, הוא גם לא מכיר את השם ENGEL HELY. הראתי לו את הקבלות של השנים הקודמות, הוא חיפש בספרים שלו וגם כן "לא מצא את השם". הזכרתי לו שלפני שנתיים ביקר אצלו אחי הרברט עם אשתו וביתו, שלהם זאת הפעם הראשונה שהם ראו עץ דודבנים עם פירות. גם בקשו וקבלו רשות לקטוף ולאכול "קצת" פירות. כאן התערבה אשתו לשיחה ונזכרה שאדון

"ein grosser starker (fetter) mann aus suedmerika" היה כאן. גם הוא נזכר באיש זה ואמר: כן, הוא היה כאן אבל לא שילם שום דבר. כאן לא יכולתי להתאפק ואמרתי בגרמנית "מה דעתך, שרק לאכול דובדבנים הוא בא הנה". כאן נעלב ואמר: "nicht mit mir redder". ואני עניתי לו שאדבר איתו דרך צינורות יותר חזקים כמו ה- KULTUSGEMEINDE, דבר שלבסוף לא עשיתי. חזרנו מבית הקברות ל- rennweger-kaserne, קסרקטין שנשאר בתפקידו עד היום, ומשם פנינו לכיוון ה-

prater. נסענו באותן השדירות הרחבות שמשני הצדדים עצי ערמונים אדירים שבימי הסתיו היו מלאי פירות (לא אכילים). פנינו לכיוון הנהר דנובה ועברנו את הגשר הגדול ביותר, ה-reichs-bruecke אבל לא המשכנו הלאה מזרחה אלא חזרנו דרך ה-praterstern עם ה-tegenthofdenkmal לכביש הראשי במחוז השני (praterstrasse). שם מול ה-nepomuck-kirche התישבנו לאכול ארוחת צהרים. שנינו הזמנו wiener schnitzel, אבל לי זה לא היה טעים ואולי גם כל ה-atmosphäre היונאית כולל הביקור בבית הקברות, כבר התחילה להשפיע, כך שלא גמרתי את השניצל.

המשכנו לנסוע, עברנו שוב את ה-donaukanal, נכנסנו לכיוון ה-stephanskirche. אחרי סיור קצר בתוך הכנסיה (לשולה כבר היה מספיק מכל הביקורים בכנסיות) עלינו למגדל הנמוך יותר, כי למגדל הגבוה צריך לעלות כ-360 מדרגות לוליניות. עלינו במעלית עד לגובה גג הכנסיה ומשם על גבי מדרגות לוליניות חיצוניות (שמורים במעקה) עד לנקודת התצפית על כל העיר. יש לציין ששולה די פחדה לעלות את המדרגות האלה באויר הצח.

אחרי הירידה הלכנו קצת ברגל, הראתי לה את ה-stock in eisen ואת ה-graben, המשכנו ברגל לארמון הקייזר (hofburg) שבו בדיוק היה קונגרס של סוכנות האטום, ועל הבניין היו מונפים דגלים של כל המשתתפים כולל דגל ישראל, דבר שנתן הרגשה טובה בלב. המשכנו על יד ה-rathause, parlament, burgtheater, ה-universitaet וה-votivkirche עד לבית המלון שלנו, קצת לנוח. אחרי מנוחה ומקלחת חמה (שהיה צריך לשלם במיוחד מראש, אבל גנבנו ובאותו תשלום עשינו שנינו מקלחת). ירדנו לאכול ארוחת ערב במסעדה מול "הבית" שלנו שהיה על יד ה-anatomisches institut, סניף של האוניברסיטה לרפואה שבו מבוצעים כל ניתוחי המתים. נכנסו למסעדה הקטנה והאינטימית. שולה נבהלה לגלות ששם רק שולחן אחד גדול מכל השולחנות היה תפוס כולו על ידי כ-10 סטודנטים ערבים, ולכן עמדה על כך שנתיישב בפינה מרוחקת על שולחן אחד קטן, אם כי היתי מאד מעוניין לשמוע את תוכן שיחתם. אחרי הארוחה הטובה, כולל כוס יין, עלינו לישון. למחרת בבוקר אמרתי לשולה שאין לי עצבים להשאר עוד בווינה והתחלנו בנסיעה מערבה. אבל עוד לפני היציאה מן העיר ביקרנו בארמון הקייזר ב-schoenbrunn, ארמון גדול ומרשים, צבוע כולו בצבעי הקייזרות – צהוב עם גגות שחורים. הגנים הם לפי דוגמת גני Versailles בצרפת. הצטרפנו לסיור מודרך. המדריכה היתה גרמניה (לא אוסטריה) ולכן דברה בטון ובקצב שהזכירו מפקדת SS במחנה גרמני. היא הסבירה כל חדר וחדר לפי תפקודו וכל תמונה לפי רוחה, לכן הסיור לקח לנו יותר זמן מההקצבה שלי.

אחרי סיור זה המשכנו על כביש רחב, מין אוטוסטרדה (אבל ללא תשלום) ל- SANKT POELTEN. שם ירדנו מהכביש הראשי ונסענו צפונה לכיוון הדנובה לעיירה MELK ולמנזר הגדול. לאי מזלנו התחיל לרדת גשם דק ערפילי שלא איפשר תצפית לצד השני של הדנובה ואותו קטע יפיפה הנקרא WACHAU, ולכן חזרנו לכביש הראשי והמשכנו לכיוון העיר לינץ והלאה לכיוון SALZBURG, אבל אחרי העיירה AMSTAETTEN שוב ירדנו מהכביש ונכנסנו לאיזור ה- SALZKAMMERGUT עם כל האגמים שלו. נסענו לאורך ה- ATTERSEE עם סירות המפרשים והאווזים ששטו בו (אצלנו בארץ כבר מזמן היו גונבים אותם לעשות קומזיץ). עשינו הפסקה ואכלנו מהנקניק שעוד נשאר לנו והלחמניות והגבינה שקנינו בדרך. אחר כך המשכנו, פנינו ימינה לאגם קטן מקסים, ה- MONDSEE כשהכביש עובר צמוד למים ובמקום אחד עובר כמנהרה בתוך סלע שיורד זקוף לאגם. אחרי אגם זה שוב פניה וראינו משמאלנו את ה- WOLFGANGSEE עם העיירה ISCHL שבו הקייזר FRANZ JOSEF היה מבילה את הנופש שלו. אבל היות והתחיל להיות מאוחר לא ירדנו לשם אלא שוב פנינו ימינה לכיוון SALZBURG ועד מהרה הגענו לאגם FUSCHELSEE אגם קטן עם כפר קטן ובו בחרנו לנו מלון קטנטן עם סה"כ 10 חדרים, חדרים עם מיטות טובות (מזרונ גום-אוויר), מקלחת אחת בלבד. בסוף הפרוזדור שבו הגישו גם ארוחת בוקר (אירופאית = קפה טוב, לחמניה עם חמאה וריבה, אפשר לקבל תוספת). היות ואנו הינו האורחים היחידים במלון זה היה הטיפול בנו טוב מאד.

עוד הספקנו ללכת לטייל ביער (יער כזה ששולה רצתה), חזרנו והלכנו למסעדה לאכול. ארוחה שלמה עם מרק, בשר (אני כבר לא זוכר איזה) ולבסוף הזמנו הדבר המיוחד לאיזור "SALZBUGER NOCKEN". אמרתי למלצר "שנים" אבל לפי המבט שהעיף עלי הבנתי ואמרתי "לא, רק אחד בשלב זה". אחרי המתנה של כ- 10 דקות המלצר הביא לנו מגש שלם עם משהו חום ופריך שלפי הגדרת שולה היה איזה מין SOUFFLE מתוק בעל טעם אלוהי ובכמות שרק בקושי הינו מסוגלים לגמור. (רק עכשיו הבנתי את המבט של המלצרכשבקשתי שניים). כמובן כללה הארוחה גם יין וגם המחיר היה סביר. חזרנו למלון לישון ולמחרת, אחרי ארוחת בוקר ירדנו לעיר SALZBURG. אני כבר היתי שם בגיל 16 אבל היא בכל זאת היתה חדשה גם בשבילי. השארנו את האוטו בצד הנהר SALZACH, עברנו בגשר להולכי רגל לעיר העתיקה ובהליכה ברגל "גילינו" את העיר, הבית של מוצרט, הכיכר עם המזרקה על שמו, בניין העיריה עם מגדל הפעמונים שבכל שעה מנגנים קטע מיצירות מוצרט (לא הספקנו לשמוע אלא יותר מאוחר). משם הלכנו לקתדרלה והספקנו (היות והיה יום ראשון) לקטע של המיסה

עם מקהלה שבחלקה גם המתפללים השתתפו בשירה. אני מאד התרשמתי מזה, שולה שכבר שבעה כנסיות היתה, פחות. משם המשכנו על יד מזרקה עם פסלי סוסים גדולים לבנים בשם PFERDESCHWEMME ומשם דרך כנסיה מוזיאון למעלית שמעלה להר הארמון. משם יש מבט יפה על העיר. משם הולכים דרך יער למבצר FESTUNG HOHEN SALZBURG, מבצר שעוד התחילו לבנות במאה ה-13 והוסיפו בנינים וביצורים במשך השנים עד למאה ה-18, בנין מרשים וגדול. בדרך לשם, בהיותנו ביער, שמענו את הנגינה ממגדל הפעמונים. סיירנו דרך המבצר (מבלי להכנס לחדרי המוזיאון השונים של נשק עתיק ודגלים שנכבשו בקרבות) והתיישבנו במסעדה הקטנה לשתות כוס קפה ולנוח. נהנינו מהמבט על העיר עם בתיה הישנים, ארמונותיה, אולם ההצגות (FESTSPIELHALLE) על הר המנזר שבמרכז העיר (MOENCHSBERG) וברקע של כל זה ההר הגבוה, ה-GAEISBERG. אחרי מנוחה קצרה ירדנו במעלית לעיר למטה, עברנו דרך בית קברות עתיק ודרך ארמון השליטים לכיון ה-JUDENGASSE, שם קנינו סרטי צילום שהיו יותר זולים מבכל מקום אחר באירופה. חזרנו לאוטו ונסענו לארמון HELLBRUNN. זה ארמון שבנה ארכהגמון בעל כסף רב, בעל חוש ליופי ולהומור שניצל את המקום השופע מעינות ובנה בהם משחקי מים. היות ובדיוק היה סיור מודרך עלינו קודם לארמון ומשם ראינו את הסיור המודרך כשהמדריך מפעיל מדי פעם את המשחקים והמסיירים נרטבים בסילוני מים דקים. לכן כשהגיע תורנו לסיור המודרך יכולנו להיות זהירים והיו מספר מקומות שניצלנו מהרטבות, אבל לא מכולם. שולה נהנתה מאד וצחקה עד לדמעות. כשיצאנו עברנו דרך שטח כריזנטמות בעלי צבעים שונים. נכנסנו שוב לרכב ועלינו בסיבובים חזקים ל-GAEISBERG, שגם שם שתינו קפה. לצערנו התחיל להיות מעונן, כך שלא יכולנו לראות (כפי שבעצם ניתן לראות) קטעים גדולים של אגמי האיזור וגם לא את העיר SALZBURG. ירדנו בכביש עוד יותר מפותל לכיון FUSCHL אבל בדרך נכנסנו, כבר בתחילת הדמדומים, לאגם קטנטן בשם HINTERSEE שהיה מרשים במיוחד בגלל עצי האשוח הגבוהים שנתנו את צילם בדמדומים על פני המים. חזרנו למלון ולארוחת ערב במסעדה, הפעם בלי SALZBURGER NOCKEN. למחרת עזבנו את המלון הנחמד אחרי ארוחת הבוקר. בזמן ששולה גמרה את הסידורים שלה, נכנסתי למטבח, מקום שהגברת HUBER (את הבעל לא ראינו כל הימים) האכילה את ילדיה, כדי לגמור חשבון ולשלם. אבל בהכנסי למטבח קבלתי הלם כשראיתי על הקיר את תמונתו של האבא (ז"ל) במדי SS. יצאתי וכל השמחה על הימים היפים במלון זה נעלמה.

לפי תכנון מראש לא נסענו דרך ארוכה דרך אוסטריה לכיון טירול, אלא נסענו דרך יותר קצרה על ידי מעבר של פינה בגרמניה, האיזור של BERCHTESGADEN שבו הקים היטלר את מבצרו ארמונו במקום הכי יפה של גרמניה. אני בעצמי הייתי באיזור זה בשנת 1927 אחרי שהשתתפתי בכנס ספורטאים בעיר NUERNBERG.

לנו אז באוהלים לגדות ה-KOENIGSSEE, לכן רציתי שלפחות שולה תראה את המקום היפה הזה. עברנו מאוסטריה על יד SALZBURG וה- UNTERSBERG ונכנסנו לגבול גרמניה על יד העיירה BERCHTESGADEN. נסענו בלי לעצור, רק בנסיעה איטית לחוף האגם (למרות הצעקות של שומר מגרש החניה), אבל לצערי לא יכולנו לראות את כל יופי האגם עם קיר הסלע הענקי של הר ה-WATZMANN בגלל הערפל שהיה על פני האגם. רק ראינו את סלע הענק שנפל למים לא רחוק מהחוף. חזרנו ל-BERCHTESGADEN (שוב בליווי הקללות של שומר מגרש החניה) ועלינו על הכביש ל-REICHENTAL כביש תלול מאד סלול באבני ריצוף. אבל פנינו שמאלה לכביש כדי לחזור מהר לאוסטריה. לא יכולתי להחזיק מעמד על אדמת גרמניה, חזרנו לכביש הראשי לכיון INNSBRUCK. על יד העיירה WELS הכביש הזה מצטלב עם כביש הנכנס דרך KUFSTEIN לכיון MUENCHEN בגרמניה. בפינה זו נעמדתי על יד משאית ענק ועוד שורה של מכוניות. המתנו עד שהכביש לגרמניה יתפנה ואז התחלנו לזוז. אני רציתי פניה שמאלה והמשאית פניה ימינה. אני עם ה-VOLKSWAGEN הקטן שלי לא נראתי למשאית והוא עם הפגוש שלו מחץ לי את החלק השמאלי הקדמי כולל פנס האיתות. (יש לציין שבמשך כל הנסיעה באירופה שולה אף פעם לא העירה לי על צורת הנהיגה שלי, גם לא ב"כמעט תאונה" ברומא, אבל במקרה זה היא הזהירה אותי ואמרה "תזהר, הוא לא רואה אותך"). הנזק היה די כבד ולא איפשר לי נהיגה טובה הלאה. אם כי נהג המשאית רצה לקרוא לשוטר, דבר שהיה גוזל הרבה זמן, המשכתי לנסוע וחיפשתי פחח רכב ב-WELS, אבל נאמר לי שרק מוסך של VOLKSWAGEN יכול לתקן נזק כזה. לכן לא היתה לי ברירה והמשכתי לאט עד ל-INNSBRUCK. שם היה מוסך גדול ומסודר של החברה. נכנסתי, הצגתי את הצורך בתיקון והמנהל אמר לי שאין בעיה בתיקון. "תשאיר את האוטו כאן ומחר בצהריים הוא יהיה מוכן". אמרתי לו שאני עוד היום צריך להגיע לשוויצריה ואני ממחר מאד. המנהל הבין את המצב ושלח אותי להכניס את הרכב ישר לפחחיה ולהסביר שם לאחראי את המצב. וכך עשיתי. חזרתי לשולה שהמתינה בלובי ושנינו הוזמנו לקפה במסעדה של המפעל. אחרי כשעתיים (בערך בשעה שתיים וחצי) נגשתי לראות את מצב הבובה שלנו ומצאתי אותה באותו המקום ובאותו המצב שהכנסתי אותה.

נגשתי עוד פעם לאחראי של הפחחיה והסברתי לו עד כמה שאנו ממהרים (דחפתי לו שטר של דולר לכיס). הוא מיד לקח אחד העובדים (כולם במעילים לבנים) והעמיד אותו לעבודה. אחרי כ- 3/4 שעה הוא בא ללובי להודיע לי שהכל מוכן, רק שלצערנו הוא לא מצא פנס איתות חדש מתאים, ולכן תיקן את הפנס ההרוס שפועל עכשיו בסדר. הודתי לו (עם \$ 1 לכיס) ונגשתי לשלם. כל התיקון עלה לי \$ 8 עם שני הטיפים, אבל התיקון היה מושלם, כולל צבע יסוד.

המשכנו בסיור מקוצר בתוך העיר INNSBRUCK, מקוצר בגלל הזמן שבזבזנו בתיקון, והמשכנו לכיוון מעבר ה- ARDELBERG. בינתיים התחיל להחשיך וגם גשם דק התחיל לרדת ולכן החלטנו ללון בעיירה בשם SANKT ANTON במלון שעשה רושם טוב, ורק אחר כך התברר שבאותו יום לא היה חשמל בכפר ולכן גם הארוחה היתה לאור נרות, דבר כשלעצמו די רומנטי, אבל גם בחדר לא היתה תאורה אחרת. היות וממילא היינו שנינו די עיפים, הנזק לא היה כל כך גדול. רק אחר כך התברר שהמלון בדיוק מול כנסייה שהשעון שלה צלצל כל שעה, דבר שלא הוסיף למנוחת הלילה. בבוקר התברר שירד בלילה קצת שלג, דבר שנתן לכל הסביבה עוד חן מיוחד.

המשכנו לעבור את מעבר ההרים, ה- ARLBERGPASS בזהירות רבה בגלל הגשם הדק והשלג על הכביש ולכן גם לא יכולנו לראות את יופי הנוף. ירדנו לאט עד ל- VORADELBERG ומשם נכנסנו לממלכת LICHTENSTEIN על יד העיר VADUZ. משם המשכנו ועברנו מיד לגבול השוויצרי. נכנסנו לשוויצריה והמשכנו לנסוע לאורך אגם בשם WALLERSEE, בעל נוף יפה שלצערנו לא יכולנו לראות הרבה בגלל הערפל והגשם הדק. רק הצלחנו לראות תרגיל של הצבא (כולו מילואים) השוויצרי בחצית האגם בסירות גומי. האגם ממשיך עד לציריך, אבל אנחנו עזבנו את הכביש לציריך ועלינו בכביש צר אבל ציורי מאד שלצידו הלכו עשרות פרות גדולות שוויצריות, כל אחת עם פעמון על הצוואר, עד שהגענו לעיירה עתיקה בשם EINSIDELN בעלת בתים ישנים ובתי מלון מודרניים, כי במקום מנזר גדול וישן עם כנסייה מפוארת שבמרכז מבנה מיוחד עם תמונה של מרים, אם ישו אבל בצבע שחור, הידועה כמדונה השחורה עושה ניסים. לשם באים המון צלינים לבקש את עזרתה ועל הקירות מסביב כל הכנסייה יש לוחיות שיש קטנות עם הבעת תודה למדונה השחורה על עזרתה. המבנה מסביב לתמונה מקושט בהמון דברי זהב יקרי ערך. אחרי התרשמות ממקום זה יצאנו לאכול ארוחת צהרים במסעדה, בנוי במרתף של בית מלון. שולחנות קטנים מעץ, מלא אנשים, אוכל טוב אבל די יקר.

אחרי האוכל המשכנו לנסוע לכיוון לוצרן, שוב בערפל, כך שבקושי יכולנו לראות אגם קטן אבל מפורסם בהיסטוריה השוויצרית, אגם SCHWIZ, שבו התחיל הסיפור התקוממות השוויצרים נגד שלטון העריצות האוסטרית. (שם נלקח לשבי WILHELM TELL על ידי העריץ GESSLER ונאלץ לירות בחץ וקשת על תפוח שהיה מונח על ראש בנו של TELL. הוא הובל בסירה באגם VIERWALDSTAETTER SEE, אבל הצליח לברוח, ארב לעריץ במיצר "DIE HOHLE GASSE" (והרגו. כך התחיל המרד). כל המקומות המוזכרים בסיפור המרד שמורים על ידי השלטונות ובדרכנו ללוצרן בכביש שנשלל במיצר HOHLE GASSE. משם המשכנו לאורך חלק של האגם עד שראינו שלט המכוון למלון קטן על חוף האגם, ה-VIERWALDSTAETTER SEE, מלון ENGELFELEN. החדר היה נחמד, עם תצפית ישר לאגם. משם יכולנו לראות (בהפסקות גשם וערפל) את מקום ההתכנסות של ראשי המרד. בצידו השני של האגם ה-"RUETTLY" ירדנו לאכול בחדר האוכל (היינו האורחים היחידים), אני הזמנתי סטייק ושולה כמובן אוכל מקומי, הזמינה "FONDUE". הצטרכנו להמתין הרבה זמן עד שהספיקו להכין את האוכל. שולה מאד נהנתה מהאוכל שלה, אבל הסטייק שאני הזמנתי היה גועלי. עובי הבשר היה כ-4 ס"מ ובמרכז היה בלתי מבושל. הפירות, הקפה והעוגה שקבלנו אחרי המנה העיקרית היו בסדר גמור, גם המיטות היו במצב נסבל.

למחרת אחרי ארוחת בוקר (אירופאית) יצאנו לעיר לוצרן. הגענו לשם והתחיל גשם שוטף כזה שתוך דקות נרטבנו והצלחנו לברוח לחנות כלבו, שם קנינו לשולה מטריה ובשבילי כובע. (למזלנו יצאנו לבושים בגדי גשם) בעצם רצינו לנסוע סביב לכל האגם, גם בצד המזרחי ומשם לעלות לעבר הרים לרגלי קרחון "GLETSCHER" אבל נאמר לנו שבגלל הגשם שירד אצלנו ושם למעלה על המעבר והקרחון ירד שלג, הכביש היה סגור. לכן הצטרכנו לשנות תוכנית וירדנו ישר דרומה לכיוון INTERLAKEN. אבל בדרך שינינו כיוון ופנינו לעיירה KENINGEN בדרך עברנו על הכביש חורים מכוסים לקבלת מיקושים (אנחנו במרכז הארץ!), וכשהתחלתי להסתכל גילי גם בין העצים שבצידי המעבר גדרות תייל ועמדות מוסתרות, כפי הנראה עמדות נ.ט.

המשכנו לכיוון מעבר מים בין סלעים עצומים בשם AARENSCHLUCHT, השארנו את האוטו על יד בית מסעדה קטנה והלכנו בגשם הדק ברגל עד לכניסת שביל בין הקירות, שביל שבחלקו בנוי מצינורות ועצים על גבי הסלעים. כך אפשר ללכת לאורך כל הוואדי כשמשני הצדדים קירות סלעים זקופים, מהצד השני יש מפלי מים הנופלים לתוך הזרם החזק שבתוך

הואדי. כל עומקו כ- 60 – 70 מטר, כששביל המטיילים בגובה של 25 מטר מעל לתחתית הנחל. חוץ מאיתנו היה רק עוד זוג מטיילים על השביל. בינתיים שוב התחיל לרדת גשם דק, היה קר מאד וכשהתחלנו לחזור לאוטו נכנסנו למסעדה. בתפריט שהיה מונח על השולחנות מעץ טבעי, ראינו שיש להם גם מרק גולש חם והזמנו מרק זה, שקבלנו בצלחות גדולות. היה בו יותר גולש מאשר מרק, אבל הכל היה חם וטוב ובדיוק זה מה שהיה חסר לנו כדי לחמם אותנו. אחרי המנוחה עם המרק המשכנו את דרכנו לכיוון INTERLAKEN ועברנו על יד הכפר MEININGEN. שמנו לב שבכל ישוב שעברנו היה בית אחד שלפניו היה תורן עם דגל שויצרי מונף שחשבנו לבית של ראש הכפר. אבל על יד הבית ב-MEININGEN עמדה סככה עם דלתות פתוחות ובתוך הסככה היו 3 טנקים. הבנתי שאלה מחסני חרום והבית עם הדגל הוא ביתו של המפקד המקומי (דבר שאושר לי אחר כך גם בשיחות עם תושבים מקומיים). המשכנו לכיוון INTERLAKEN שהיא עיר בין שני אגמים, המזרחי בשם BRIG והמערבי בשם TUNERSEE. הגענו מצד מזרח ונסענו על חוף אגם BRIG עד ל- INTERLAKEN, עיר קטנה אבל עתיקה מאד, יפה ומאד נקיה (כמו הארץ שויצריה כולה). על חלונות רוב הבתים היו אדניות עם פרחים. רק שהמחירים בבתי מלון, וגם במוטל מחוץ לעיר היו כל כך גבוהים שלא יכולנו לרשות לנו ללון שם. לכן המשכנו לנסוע על כביש צר אבל טוב עוד מספר קילומטרים עד שהגענו (עוד לפני הכפר המסומן במפות) למסעדה / מלון קטן בשם ZUM BAEREN, ששם נחלטנו לבלות את הלילה. בעלת המקום, שמתוך שיחות עם אנשים מקומיים הבנו ננטשה ע"י בעלה השיכור, החזיקה את המקום עם 3 ילדים קטנים. אבל האוכל שהגישה לנו (אני שוב עם הסטייק ושולה עם ה-FUNDU שלה היה פחות טוב מאשר הינו רגילים. עלינו לחדר קטן אבל יפה עם תצפית על הים, ה-TUNERSEE. המיטות היו טובות אבל היה קר מאד בחדר ורק אחרי בקשתנו בעלת הבית הדליקה חימום שחיממה גם את המים במקלחת. למחרת שוב אחרי ארוחת הבוקר (קפה טוב, לחמניות טריות עם חמאה וריבה) חזרנו ל- INTERLAKEN ומשם נכנסנו דרומה לעיירה WIDERWILL ומשם המשכנו בעמק ציורי עד למפלי מים גדולים, חלקם גלויים לעין, חלקם בתוך מערות סלעים, ה- TRUEMMELBACH-FAELLE. השארנו את הרכב למטה ועלינו במעלית עד לתחילת המפל, דרך מנהרות על יד המפלים בתוך הסלעים, שהיו מוארים בזמן מעבר המעלית. משהו מאד מרשים. משם ירדנו ברגל קרוב לחצי שעה. חזרנו ברכב ל-WIDERWILL עד לתחנת רכבת הרים, משם יש רכבות גם לעיירה גבוהה שמשם יש רכבות כבלים להרים הגבוהים. אבל שוב הגבלות תקציביות מנעו מאיתנו לעשות סיור כזה ולכן

הסתפקנו בסיור קצר להר בשם "DIE SCHNEICHE PLAAT". הרכבת שמונעת על ידי גלגלי שיניים עוברת נופים עוצרי נשימה, יערות אשוח גדולים, ביקתות תיירים מכוסות שלג, וכל פעם תצפית על האגמים והעיר INTERLAKEN. מהתחנה הסופית צריכים ללכת ברגל (הרכבת ממתינה כשעתיים) עד לשיא ההר שיש בו עמוד עץ לציון נקודת הגובה (למעלה על העמוד ראינו חריטה בעברית של שם יהודי מגבעתיים). ממקום זה צריך להיות תצפית על כל פסגות ההרים המושלגות (ה- JUNGFRAU, MOENCH, EIGER ואחרים שאת שמותיהם איני זוכר). לנו לא היה מזל לראות את כולם בבת אחד בגלל עננים וערפילים אבל ראינו את רובם בין העננים שנעו בשמים. אבל גם היה יפה. הספקנו לחזור בדיוק ליציאת הרכבת (המסעדה ממילא היתה סגורה ורק הספקנו לבנות דמות של איש שלג קטן). ירדנו שוב ל-WIDERWILL ונכנסנו לאוטו, הפעלנו את החימום ולאט נעשה לנו שוב יותר נוח. המשכנו לנסוע על הגדה הדרומית של אגם TUNERSEE עד לעיירה TUN שיש בה מעגן לעשרות סירות מפרשים אבל מיהרנו והמשכנו לנסוע עד לעיר ברן. חיפשנו ומצאנו את שגרירות ישראל, כי חשבנו לראות שם את חברנו מחוליות, צבי גלטר, שאמור היה לעבוד שם. הוא לא היה אבל לפחות קבלנו שם עיתון עברי, הוצאה מיוחדת לחו"ל, מודפס על נייר דק מאד. נכנסנו העירה וטילנו ברגל ברחוב הראשי, שולה קנתה איזה סל נצרים יפה, נכנסנו עד לקתדרלה אבל היא היתה בתיקונים ורק יכולנו להתרשם מהפסלים ופיתוחי האבן שבחזית הבנין. ברחוב הראשי יש עשרות מזרקות ופסלים, ביניהם גם מזרקה שבראשו פסלו של משה רבנו המחזיק ביד את שני לוחות הברית ועל ראשו 2 קרנים (כי כתוב בתורה "וקרנו פני משה" והם והרבה אומנים אירופאיים הבינו את המילה "קרנו" במושג "קרניים"). הלכנו עד למגדל הסוגר את הרחוב ולמעלה יש שעון גדול עם דמויות מההיסטוריה השוויצרית. השעון מנגן כל שעה ו-12 התלמידים של ישו (ה- APOSTEL) יוצאים לסיבוב מחוץ למגדל. לצערנו לא היה לנו זמן להמתין חצי שעה לראות את המחזה הזה כי רצינו עוד להגיע לעיר NEUCHATEL כדי ללון שם. לכן המשכנו בנסיעה אבל לפני הכניסה לעיר טעיתי בכביש ונסענו לאגם קטן נחמד ומשם פנינו לעיר. מצאנו את כל העיר מוארת בשל אורות, מתברר שהיתה שם בדיוק באותו יום חגיגה גדולה של כורמים, "חגיגת היין" ולכן כל בתי המלון היו תפוסים.

לא היתה לנו ברירה אלא להמשיך בדרך לכיוון הגבול הצרפתי כפי שתכננו לעשות למחרת. בינתיים כבר היה חושך גמור והנסיעה לא היתה נוחה, בפרט שגם היתה תנועת צבא רבה בכביש. התברר לנו שבאותו יום למספר לילות היה תרגיל של הצבא השוויצרי

והחיילים והקצינים כולם אנשי מילואים, שוכנו בבתי מלון, כך שגם בכפרים בכל האיזור בתי המלון היו תפוסים.

לכן המשכנו עד לכפר קטן עם מלון קטן שנראה לנו די אנושי. ובאמת היה להם עוד חדר פנוי. הם גם טרחו, על אף השעה המואחרת (אחרי 10) להכין לנו עוד ארוחת ערב, והיות והינו די רעבים ועיפים כך שגם הארוחה הזאת נראתה לנו טעימה מאד. עלינו לחדר ונרדמנו מיד. למחרת, אחרי ארוחת בוקר, המשכנו עוד מספר קילומטרים עד לגבול הצרפתי, גבול מאד נעים. עוד לפני מעבר הגבול מלאנו דלק לרכב כי הדלק בצרפת היה הרבה יותר יקר. בבנק בצד השוויצרי בו החלפתי כסף לפרנקים צרפתיים, שכחתי את המצית שלי, דבר שהרגשתי בו רק בצד הצרפתי. לכן חזרתי ברגל לשוויצריה לקחת את המצית. חששתי שפקידי הגבול יעשו לי בעיות בגלל ההליכה הזאת אבל איש לא העיר לי משהו, גם לא במילה אחת. באמת יחס יפה. הגענו לעיר הצרפתי הראשונה PONTÉLIÉU והרושם הראשון לגבי שוויצריה היה די ברור. בתים ישנים לא מטופלים, עיר די מלוכלכת אבל עם ארמון גדול וכנסיה גדולה. משם המשכנו דרך SALAIN, DOUE עד ל- NEVERS. שם לנו במלון הראשון שנזדמן לנו בעיר זו. יש לציין ההבדל הגדול בין כל הארצות שעברנו לבין צרפת. כבישים די צרים עם עצי צפצפות, שדות מעובדים לרוב, עיירות קטנות עלובות, מעט מאד אנשים בדרכים או בעיירות, פה ושם איזה טרקטור ישן.

מ- NEVERS התקשרנו טלפונית לפריס לאחותה של רוזין קליפא (לפי בקשתה) וציפינו לשמחה גדולה, אבל התגובה היתה כל כך קרה שלא ניסינו גם מפריס להתקשר איתם עוד פעם. ב- NEVERS יש איזה כנסיה קתדרלה מאד יפה שאפילו שולה היתה מוכנה לצלם אותה גם מבפנים (בלי פלאש) אבל כל התמונות יצאו יפות מאד. למחרת המשכנו לכיוון ארמונות על יד הנהר LOIRE דרך עיירה VINSOINS עד לכפר נחמד וקטן, PURSCHEBRUNY. במרכז הכפר רחבה גדולה שבמרכז מזרקה. יש שם מסעדה כפרית אחת שנכנסנו בה, התיישבנו על יד שולחן עץ ועוד לפני שהצלחנו לבקש תפריט הביאו לנו את המרק, אחר כך את הבשר (מנה רצינית של ROASTBEEF) עם ירקות ותפוחי אדמה, קפה ועוגה, והבנו סוף סוף שזו מסעדה בעלת תפריט אחיד ויחיד. אבל האוכל היה טוב וזול. המשכנו עד לארמון SCHEBRUNY, אבל מצאנו את השער סגור עם הודעה שהארמון נפתח רק בשעה 14.00. לא היה טעם להמתין כל כך הרבה זמן והמשכנו לארמון הבא בשם CHAMBOUR. ארמון זה, בעל 144 חדרים, נבנה במאה ה-15 ונראה כמו אחד הארמונות של וואלט דיסני, מצועצע, עם המון מגדלים ומגדלונים. ירדנו כמובן מהרכב וטיילנו

דרך המבנה המרשים. בדרך ראינו מרחוק קבוצת אנשים, שיכולנו להגדיר אותם כישראלים לפי הרעש שהם עשו, ההמולה והדריכה על הדשאים. ממש התביישנו. טיילנו גם דרך הגינות והאגמים הקטנים ונהנינו מאד. משם ירדנו בדרך עפר לכביש צר לגדות הנהר LOIRE והמשכנו עד לגשר עתיק שמעל הנהר. התברר לנו שגם זה בעל מעט מים ומלוכלך מאד. עברנו מעל הגשר ונכנסנו לעיירה שמרחוק נראתה לנו מאד ציורית, אבל כשרק נכנסנו ראינו עד כמה היא מלוכלכת. הביוב זרם ברחובות, בתים מלוכלכים ומוזנחים. הבניין היחידי שהיה נקי היה בית חולים גדול, בנין לא מודרני אבל מסודר, וכן כניסה עתיקה שבזמן שעברנו על ידה בדיוק יצא משם זוג נשוי עם כל האורחים בתלבושות חגיגיות. (שכחתי לציין ששם העיירה הזאת היא BLOIS). היות והשעה כבר היתה מאוחרת חפשנו מלון / אכסניה. מצאנו דבר כזה, החדרים בטיב של אכסניה, אבל המחיר כמו במלון. למחרת יצאנו משם מבלי לקבל ארוחת בוקר והמשכנו לעיר CHATEAUDON, שם אכלנו ארוחת בוקר וטיילנו עד לארמון גדול, יפה וישן ועל ידו מצבה לחיילים שנפלו במלחמת העולם הראשונה. משם שוב על הכביש הראשי לכיוון פריס. אותו הכביש עם אותן הצפצפות, בתים פה ושם, כמעט ולא רואים בני אדם חוץ מקבוצת ציידים לציד ארנבות. המשכנו עד שהגענו לעיר CHATRES, עיר מאד מפורסמת, עתיקה, נקיה ויפה. יש בה כנסיה גדולה ומפורסמת שבתקופות קודמות היו ממליכים בה את המלכים הצרפתים. ירדנו לראות את הקתדרלה הזאת. ברחבה לפני הכניסה ראינו שולחן שעל ידו עמדו נשות CHARTRES בתלבושת עתיקה עם כובעים גבוהים שמכרו דברי הרקמה המיוחדים של העיר CHARTRES. ראינו את הפסלים העתיקים של ה"קדושים" אבל לא יכולנו להכנס לתוך הכנסיה כי השערים היו נעולים. אחרי סיור ברכב בסמטאות העיר חזרנו לאוטוסטרדה לכיוון פריס. ראינו שתנועת הרכבים לתוך העיר היתה דלילה אבל התנועה הנגדית מתוך העיר חזקה ביותר. דבר תמוה כי היום היה יום ראשון אחרי חופשת שבת היו צריכים לחזור העירה. עברנו את נהר SEINE באחד הגשרים ונגשנו לתחנת דלק הראשונה באחת הככרות לקחת דלק (כי צריך להחזיר את הרכב לחברה עם טנק דלק מלא) ולבקש מפה של העיר פריס. וכאן רק ראינו איפה אנו נמצאים. הצטרכנו להגיע למשרד התיירות בשדירת ה- ELYSEE. היה לנו מזל והינו באמת על כבישים שהובילו אותנו ישירות לשער הניצחון שממנו יוצאת השדירה, עצרנו בכביש שרות על יד המשרד וקבלנו לפי בקשתנו מלון קטן וזול ברחוב מקביל ל- ELYSEE, רחוב POITIER. עצרנו והכנסנו (בעצמנו) את כל חפצינו למלון, קבלנו חדר בקומה השלישית, הצלחנו לעלות במעלית ולמצוא את החדר אחרי הליכה בפרוזדורים שונים. (המלון באמת היה זול ולכן גם בלי שירות שיעזור

לנו להגיע לחדר, המקלחת היתה ציבורית בסוף הפרוזדור והאיש היחידי שהיה במלון היה פקיד קבלה מבוגר מאד שבסופו של דבר התברר שהוא פליט יהודי מוינה). משם חזרנו לאוטו ולמזלנו משרד AVIS היה באותו הרחוב. נכנסנו, החזרנו את הניירות והמפתחות, ורציתי לשלם עבור ה"ביטוח כולל" (= \$ 30) פחות ההוצאות שהיו לי בדרך (גריז והתיקון ב-INNSBRUCK) אבל הפקידה סרבה לקבל כסף ואמרה "את החשבון נשלח לישראל" (עד היום עוד לא קבלתי דרישה לשלם). בהרגשה טובה יצאנו את המשרד והלכנו ברגל רחוב אחד שמאלה עד ל-ELYSEE. נכנסנו למסעדה הראשונה שבדרך לאכול מין ארוחת ערב וראינו שנפלנו בפח, נכנסנו למסעדת יוקרה ובשביל כלום שילמנו מחיר יקר. למחרת בבוקר ירדנו לתחנת הרכבת התחתית כדי לנסוע לדואר המרכזי לראות מכתבים מהבית. בקופה קנינו כרטיס תיירים לשבוע ימים במחיר מוזל מאד. אבל כשאחרי חצי שעה חזרנו ל"תחתית" מצאנו את השערים נעולים עם פתק "שביתה". שביתה זו נמשכה כל זמן שהייתנו בפריס ויכולנו רק ללכת ברגל או לטייל באוטובוס תיירים. לכן לא היתה ברירה והלכנו (לפי המפה) לכיוון האופרה שלפי המכתב שקבלנו מוולטר היה המשרד של חברת התעופה ISLANDIK שבו הינו צריכים לטוס לארצות הברית. התברר לנו שהטיסה רק בעוד 4 ימים ויוצאת מ-LUXEMBURG ושיש רכבת מיוחדת של ISLANDIK שיוצאת מפריס עם קשר ישיר למטוס. לכן היו לנו עוד ימים לטייל בפריס. מהמשרד הלכנו על יד האופרה עד לבית מסחר גדול PRINTEMPS, שם קנינו מתנות לוולטר ולהרברט שהיו לו יום חתונה ה-30 עם LUCIA. חפשנו שוב מסעדה עם שרות עצמי אבל לא מצאנו. לכן חזרנו לבית המסחר ואכלנו במסעדה שלהם אוכל דל מאד במחיר שמן. אולי המחיר כלל את צילי התזמורת שנגנה לנו לתיאבון. חזרנו למלון לנוח. אחרי הצהרים ירדנו שוב לרחוב והלכנו ב-CHAMPS ELYEES עד לכיכר ל-GRAND PALAIS (הארמון הגדול שכיום מוזיאון לאומנות), עברנו את ה-SEINE מעל לגשר "הנרי הרביעי", והמשכנו לאורך הגדה השמאלית של הנהר, עברנו על יד משרד החוץ, עברנו על יד ה"קונסירג' (מגדל בית הסוהר שבו מחזיקים את בני האצולה עד שהובילו אותם בעגלות פתוחות לכיכר הבסטיליה ששם המתינו להם המון אנשים על יד ה"גיליוטינה" לראות איך שעורפים להם את הראש! איזה יופי!) משם עברנו על יד משרד המשפטים שבחצרו יש כנסייה קטנה בעלת חלונות זכוכית ציוריים, משהו יוצא מן הכלל. הלכנו עוד לשוק הפרחים (על יד הכנסייה NOTRE DAME אליה לא התקרבו בשלב זה) חזרנו לגשר ILE DE PARIS אחד הגשרים העתיקים שמקשר את שתי גדות הנהר עם ה"האי" של

פריס. משם נכנסו לסירת מוטור שהובילה אותנו לטיול על הנהר SEINE עד למגדל EIFFEL. הנהר SEINE הוא לא רק נהר רציני אלא גם דרך תחבורה שיש בו תנועה רבה של אוניות משא המובילות החל מגרעינים ועד לברזלים ואוטומובילים, וכמובן גם סירות טיולים לתיירים הרבים. על החופים עוגנים בתי קפה ומועדוני לילה צפים. כשאתה נוסע בסירת טיולים כזאת אתה מקבל (דרך אוזניות) הסבר על כל מה שאתה רואה, בשפה שאתה בוחר, כולל עברית. מאיזור מגדל EIFFEL חוזרים שוב ל"אי", עושים סיבוב מסביב לאי, כשאתה רואה את הכנסייה NOTRE DAME מכיוונים שונים.

יצאנו ובדרך די ארוכה חזרנו למלון שלנו. יש לציין שהיה זה יום מעייף מאד. למחרת קבלנו שוב ארוחת בוקר כרגיל, הלכנו לחפש מסעדת שרות עצמי בשדירת WAGRAM, לא רחוק משער הנצחון, בדרך לשגרירות ישראל. הלכנו לפי המפה, דרך רחובות צדדים עד לשדירת WAGRAM, בדרך עברנו על יד שגרירות עירק, עד שבאנו למסעדה. עוד לא הגיע זמן ארוחת צהרים ולכן הלכנו לשער הנצחון שעומד במרכז כיכר "הכוכבים" - ETOILE, עלינו במעלית לגג השער שאת גודלו אתה רואה רק כשאתה עומד למעלה וגם מבין את המושג "כיכר הכוכב" כי על יד השער נפגשים 8 שדירות ענקיות ישרות שהחשובה היא ה- ELYSEES. האחרות על שם גנרלים, אירועים היסטוריים וה- GRANDE ARMEE, צבאו המהולל של נפוליון, על הגג טיילו יחד איתנו עוד עשרות אנשים, ביניהם המון יפנים. (רק אז התחלנו להבין שיש המון סינים ויפאנים בעולם). אחרי סיור כזה כבר היינו מספיק רעבים והלכנו למסעדה לשרות עצמי ובפעם הראשונה בצרפת אכלנו מספיק, נקי, טוב וזול. (לפני זה בכל הטיול באירופה אכלנו רק ברומא ובפירצנה במסעדות כאלה) חזרנו למלון למנוחה. אחרי הצהרים הלכנו לבקר בעוד בית מסחר גדול, LAFAYETTE, ומשם דרך האופרה למשרד הנסיעות לקחת את כרטיסי הנסיעה לרכבת ולאירון לארצות הברית. בדרך ראינו מה זה סדר המשטרה בפריס. בהצטלבות רחובות עמד רמזור, מופעל בידי שוטר. השוטר עמד על המדרכה וכל פעם שהיה צריך להחליף את כיוון התנועה היה הולך דרך כל המכוניות לרמזור שעל אי התנועה, היה לוחץ על כפתור ההחלפה והיה חוזר למדרכה. אחרי כ- 5 דקות שכבר היה פקק תנועה מספיק גדול היה חוזר שוב לרמזור, מחליף אורות וחוזר למדרכה. כך הסתכלתי למחזה המשעשע איזה 5 פעמים עד שהמשכנו ללכת. מהמשרד, אחרי קבלת כל הכרטיסים המשכנו לדואר המרכזי, שם קבלנו סוף סוף מכתבים מהילדים, דבר ששינה את מצב רוחה של שולה לגמרי. חזרנו למלון, למחרת לקחנו סיור מודרך באוטובוס דרך העיר פריס, ראינו המון פארקים, בנינים מפורסמים, אבל לא יכולנו לרדת, רק על יד הכנסייה

MONTMARTERE. בדרך לחזרה עברנו על יד ה-MOULIN ROUGE המפורסם. על יד ה-NOTRE DAME יושבים ציירים שמוכרים את תמונותיהם ושם קנינו תמונה קטנה שצוירה ביד. חזרנו למרכז הסיורים, משם נכנסנו לסיור קצר ב-LOUVRE, המוזיאון המפורסם, הספקנו לראות את התמונה MONA LISA ועוד תמונות מפורסמות וכן פסלים רומיים ויווניים מפורסמים. מה-LOUVRE עברנו דרך גינת ה-TUILERIES (שם הספקנו לראות גברים מבוגרים לשחק את משחק ה"כדורים" המפורסם) עד לצד השני, למוזיאון JEU DE PAUME שבו התמונות האורגניות של ציירים מפורסמים כמו RENOIR, DEGAS, ואחרים. בדרך חזרה עברנו ליד בית נשיא הרפובליקה, חזרנו למלון. בערב בא לקחת אותנו MICHEL GOLDSAND, חבר שלי עוד מבית הספר היסודי בווינה שנעשה חבר קרוב של וולטר בשנים שהוא חי בפריס בשנת 1935. הוא לקח אותנו לביתו, שם הכרנו את אשתו JACQUELINE ויותר מאוחר אכלנו ארוחת ערב טובה מאד (על חשבון) במסעדה אינטימית. חזרנו למלון והתחלנו להכין את החפצים לנסיעה לארצות הברית.

למחרת בבוקר יצאנו מוקדם לרכבת המיוחדת ללוקסמבורג, רכבת של ה-ISLANDIK, בעלת 2 קרונות גדולים שבה הינו בסה"כ 6 נוסעים. הרכבת לא עצרה בשום מקום כך שיכולנו לראות את העיר המפורסמת REIMS עם הקתדרלה הגדולה (בה שרפו את DARC JEANNE), עד לתחנת הגבול עם לוקסמבורג ב-LONGEGIE ששם יש גם מפעלי פלדה גדולים. החתמת הפספורטים לקחה 3 דקות בלבד והגענו לעיר לוקסמבורג בשעה 12.00. מתחנת הרכבת לקחו אותנו ישר לשדה התעופה. אחרי ציפיה של שעתיים נכנסנו סוף סוף למטוס D.C 9 שהיה מלא עד למושב האחרון (כ-240 נוסעים) אבל ישבנו עוד עד ארבע וחצי עד שהמטוס התחיל לזוז. שולה הרגישה מאד מוזר ברגעים הראשונים (גם לא היה לה מספיק מקום למתוח את הרגליים) אבל אחרי כחצי שעה התרגלה גם לזה. הגישו ארוחה חמה של אוכל עם דגים לפי טעם ISLANDI, דבר שאני מפונק כמובן לא אכלתי אלא רק את המרק והירקות על יד המנה העיקרית. שולה דווקא נהנתה מהאוכל כי היא תמיד אוכלת אוכל מקומי. עברנו מעל הולנד וטסנו מעל הים הגדול לכיוון תחנת ביניים ב-ISLAND לעיר בשם REYKJAVIK. שם עשינו חניית ביניים (סוף סוף זה מרכז הבית של החברה). הספקנו לקנות בולים, קצת לנשום אויר צח ולמתוח את הרגליים. חזרנו למטוס לפי הוראות הרמקול (כל תחנת שדה התעופה היה צריך עץ גדול). כשכבר הינו באויר התברר שהתווסף נוסע, אבל הדיילות סדרו מקום לשבת כך שגם זה עבר בשלום. השמש החלה לשקוע אבל אנחנו טסנו בערך באותה המהירות כך שהשקיעה לקחה כ-5 שעות והיינו בערך מעל לברמודה עד

שנעשה חושך בחוץ. הגענו לאמריקה מהצפון וראינו מימינו את האורות של קנדה. סופסוף הגענו גם לארצות הברית, טסנו מעל בוסטון עד שהגענו לשדה התעופה קנדי. יצאנו מהאווירון ישר לקרון גדול וסגור שהוריד אותנו ישר בתחנת המכס. שם היו כבר המזוודות שלנו. בקומה מעלינו ראינו כבר את כל המשפחה מחכה לנו ונפנפה לשלום. לבדיקת המכס הגענו די בין האחרונים. אבל לא פתחו מזוודות אלא רק שאלו אם הבאנו נשק איתנו. לקחנו את ה"פאקלך" שלנו ויצאנו למשפחה שלנו לכל הנשיקות והחיבוקים. לפי שעוננו זה היה בשעה 02.30 אבל לפי שעון ניו-יורק רק 9.30 PM. בין מקבלי הפנים היו וולטר (חצי חולה) ומראינה אשתו, הרברט ולוציה אשתו ובתם אליזבת (היתה איתם בביקור בארץ), פאני קוולר ובעלה לוצי, ולולה ופרד ריטש'. הרברט לקח פיקוד והכניס אותנו למכונית ונסענו לביתו בניו-ג'רסי. שם המתין עוד חלק מהמשפחה של הרברט ואחרי ארוחה קלה והרמת כוס הלכנו סוף-סוף לישון.

המשכנו לישון הרבה, אחרי שקמנו אכלנו ארוחת בוקר והמשכנו בשיחות קלות. אחרי ארוחת הצהרים הרברט לקח אותנו לסיור במפעלי החרושת שלו, דברים מאד מרשימים. שם גם עבדו הבנים הגדולים ריצ'ארד וויליאם. אחר כך נסענו לביתו של ויליאם ובמיוחד התרשמנו מחדרו הפרטי של בן זה שהיה גדוש כלי נגינה, החל מגיטרות, חצוצרות, כמובן פסנתר וכלים חשמליים כמו טייפ-ריקורדר, סטריאו וטלויזיה. שם גם אכלנו ארוחת ערב. חזרנו לדירה של הרברט ולוציה. הגיעו כל הילדים עם בני זוגם (כאלה שהיו לפני ואחרי הגירושין), הנכדים המעטים שכבר היו, משפחות אנגל וקוולר. היתה ארוחת ערב חגיגית, אחר כך ירדנו למרתף של הבית שהיה כמועדון, גם כן עם פסנתר וגיטרות והמשפחה התחילה לזמר, שירים דרום אמריקניים ואחרים, כמובן גם HAPPY BIRTHDAY וכמובן גם לשתות כוסית אחר כוסית. הבנים מאד התרשמו ממני שיכולתי לשתות GIN ללא תוספת TONIC אבל גם אני הושפעתי מכך וכשעליתי לחדר לשירותים מעדתי על מדרגה ונפצעתי קלות על המצח. כששוב ירדתי למשפחה והם ראו סימני דם על המצח התחילו לטפל בי כאילו היתי בטיפול נמרץ. כולם, כולל אני, התאוששנו מהר והערב העליז נמשך עד אחרי חצות.

למחרת עוד עשינו סיור באזור ולקראת ערב נמסרנו לידיים הנאמנות של וולטר ומריאנה ב-GREAT NECK L.I היות וג'פרי כבר לא היה בניו יורק, יכולנו לישון בחדר שלו, עם שרותים צמודים. למחרת שוב סיור עם ואלטר ב-GREAT NECK, הספריה, אולם הספורט, מעגן המפרשיות, ביקור קצר אצל משפחת פראנק (מקס ולילי, שהכרנו מביקוריהם אצלנו בארץ) עם שתיית קפה על הדשא של ביתם, וחזרה הביתה ל-STEAMBOAT RD. למחרת היה צריך

להיות קונצרט בהשתתפות ג'פרי כנגן צ'לו בעיר הבירה של מדינת MAINE. הינו צריכים לנסוע לשם דרך כל מדינת CONNECTICUT, נסיעה יפה מאד דרך יערות של עצים שעכשיו בחודשי הסתיו היו עם עלים אדומים. כביש גדול, "אוטוסטרדה", שמידי פעם היו תחנות ביקורת ולשלם "מכס" עבור השימוש בכביש. חוץ מזה היו אזהרות כל כמה קילומטרים שצריך לשלם קנס של \$ 100 עבור השלכת פסולת על הכביש או על ידו. הגענו לעיירה ששם מצאנו מוטל ללינת לילה, השארנו שם את החפצים שלנו והתחלנו לחפש את צריך המגורים של ג'פרי. מצאנו את הצריך עם גבר מגודל, בעל זקן שחור, ג'פרי, שקיבל אותנו בחיבה רבה. לא היה הרבה זמן והצטרכנו להמשיך לנסוע לעיר הקונצרט. שם התברר לג'פרי וגם לנו שבקונצרט הנגן חייב להופיע מלובש ב – FRACK. לך ותמצא בגד כזה בשעת ערב בעיר כמו AUGUSTA. ואלטר אחרי הרבה סיבובים וחקירות מצא חנות של יהודי משאיל בגדים לחתונות, שהיה לו גם FRACK, אבל היה צריך להתאים אותו לגודלו של ג'פרי. גם דבר זה סודר בעזרת וואלטר. מריאנה היתה מאד עצבנית מכל הבעיות האלה וגם ג'פרי לא היה שקט ביותר גם בגלל הבגד ואם הוא יהיה מוכן בזמן (זאת היתה הפעם הראשונה שהוא לבש בגד כזה), וגם בגלל ההופעה בקונצרט שזו היתה ההופעה הראשונה שלו בקונצרט ועם תזמורת כזו. אבל בסופו של דבר הכל הזתדר בסדר גמור, ועוד הספקנו ללכת לאכול ארוחת ערב לפני הופעתו על הבמה. גם הקונצרט עבר בסדר ויכולנו לראות איך ג'פרי קיבל בטחון עצמי במהלך הופעתו. אחרי הקונצרט הבאנו את ג'פרי לצריך שלו, שם עוד שתינו תה ואחר כך חזרנו למוטל שלנו לשינה טובה, כי אחרי יום ארוך כזה הינו זקוקים לה. למחרת חזרנו לניו-יורק.

באחד הימים עברנו מוואלטר למשפחת קוולר שגרה בפרבר של ניו-יורק, FLUSHING. דירה לא גדולה אבל מאד נוחה. אחרי יומיים אצלם נסענו איתם בכביש מהיר, אוטוסטרדה בעל 8 מסלולים (4 לכל כיוון) ל- WASHINGTON, עיר הבירה של ארצות הברית שבאחד מפרבריה גרה JOANY JOSEPH עם בעלה בבית מאד מהודר, בעל 3 מפלסים, מרתף – מועדון ששם סידרו לנו מקום לינה, קומת הקרקע עם סלון גדול ששם לנו פאני ולוצי, וקומה עליונה עם חדרי שינה לזוג המארח. כמובן שירותים בכל קומה. למחרת עשינו סיור בעיר הבירה, עברנו על יד בניין WATERGATE, שבימים האלה עוד לא היה מפורסם כמו אחר כך, ועל ידו הניין העצום של KENNEDY CENTER, בניין הכולל אולם קונצרטים, תיאטרון ואולם לכנסים. כל זה לזכרו של הנשיא KENNEDY שנרצח שנים לפני זה. הבנין על גדות הנהר הגדול POTOMAC. נכנסנו לאולמות שהיו פתוחים ולפרוזדור, אולם שכולו מראות.

משם נסענו למרכז העיר, לשדירה פתוחה עם גינה במרכז שמאפשרת מראה פתוח מבנין הפרלמנט ועד לפסל על שם WASHINGTON, בנין גבוה בצורה של אובליסק, אבל גדול כזה שעולים עליו במעלית או גם ברגל, ולמעלה יש חדר גדול עם חלונות לכל הכיוונים. (יש חוק בעיר כולה ששום בניין יהיה גבוה יותר מה- NEEDLE-WASHINGTON), כך שרואים אותו מכל הבנינים. מהחלונות רואים את בנין הקונגרס, דרך חלון אחר את הבנין הלבן, מחלון נוסף את הפסל על שם הנשיא LINCOLN, המיסד של ארצות הברית, אחריו של הנשיא GRANT ואחרי זה את הגשרים מעל הנהר לכיוון בית הקברות הגדול הצבאי ARLINGTON. אחרי ביקור ב- KENNEDY-CENTER נסענו כאמור למרכז העיר, ביקרנו קודם כל בקפיטול בסיוור מודרך, משם עברנו דרך שדירת המוזיאונים (ביקרנו רק באחד מהם, המוזיאון הטכני. שם ראינו את הרכבת הראשונה בארצות הברית ועד הקפסולה שהובילה את האסטרונאוטים הראשונים לחלל, אני לא זוכר אם היו שם גם הפסלים של אלה שירדו על הירח). משם עלינו לאובליסק של WASHINGTON עם כל התצפיות, משם לפסל LINCOLN, המשכנו מעל הגשרים על הנהר POTOMAC לבית הקברות ARLINGTON. בית קברות עצום ששם קבורים בשורות ישרות (מסומנים רק על ידי צלבים שעליהם שם החייל, יחידתו ואיפה ומתי נהרג). שם קבור גם הנשיא הנרצח JOHN KENNEDY ואחיו שנרצח אחריו ROBERT בקברים פשוטים אבל ברחובות מיוחדים (אורחים רמי מעלה מובילים אותם גם לתת כבוד לקבר KENNEDY ולהניח זר על הקבר, עם משמר כבוד של חיילי MARINES ועם איזה גנארל). אמריקנים שבאים לבקר נוהגים להדליק נר על הקבר. מרשים במיוחד כמות האנשים שמסתובבים חופשי בין הקברים ובין עצי האלונים וגם באים אל המבקרים לבקש אוכל. אחרי ארוחה קלה התחלנו לחזור לדירה של JOANY, אבל לוצי כנהג התבלבל בין כל הכבישים אם כי הערתי לו על כך, כך שנסענו עוד כ- 10 ק"מ בכיש לא נכון עד שהצלחנו להסתובב בצומת הנכונה. בינתיים חזר גם בעלה של ג'וני הביתה ובילינו ערב נחמד מאד. ג'וני, כמו הרבה בחורות, חשבה שהיא שמנה מדי ועשתה דיאטה כל-כך חריפה שהיתה רזה מדי (סיפרו לנו אחר כך שהיא המשיכה בדיאטה עד שהכניסו אותה לבית חולים, אבל היא בכל זאת ממשיכה גם כיום בדיאטה מסוימת ועוד רזה כמו מקל).

למחרת נסענו לאחותה רות, שהיא מורה במקצועה, והפוכה מאחותה, שמנה ככדור. יש לה בעל נחמד שלומד להיות פרופסור למתמטיקה. עוד לא היו להם ילדים אבל היה להם תוכי קטן שהתעופף חופשי בדירה וגם התיישב עלינו בלי בושה. לנו אצלם בדירה די בצפיפות ולמחרת חזרנו לכיוון ניו-יורק. אבל ב- פילדלפיה ירדנו מהכביש כדי לבקר את בתה של לולה

ELLEN KALLSTEIN, שהיא נשואה לבחור ישראלי, מדבר עברית. אחרי ביקור חטוף המשכנו לנו יורק לביתה של פאני. בילינו עוד יומיים בדירה ב-FLUSHING. פתאום פאני קבלה הודעה שג'וני צריכה לשכב בשמירת הריון והיא צריכה להיות אצלה, ולכן חזרנו לגור אצל וולטר. אנחנו כולנו נסענו לחגיגת יום הולדת של דוד וילי (שהיה אז בן 70, כיום הוא בן 96) ואני לא זוכר עם מי אנחנו נסענו (ואלטר או הרברט) לביתה של בת של דוד וילי ב-CONNECTICUT (MARIANNE KAUTSKY) ששם התאספו גם הבנים של הבת השניה, לילי והבן יונתן שהיה פעם לביקור בארץ וגם ביקר אצלנו, ואחותו הבת שהיא פסנתרנית טובה בעלת שם בין פסנתרנים ומופיעה גם בקונצרטים. כמובן גם ואלטר ומריאנה, הרברט ולוציה ואנחנו. קודם כל התיישבנו לאכולובזמן האוכל היו הרמות כוסות שמפניה רבות לכבוד דוד וילי ואשתו גרטה שהיה לה יום הולדת רק מספר ימים יותר מאוחר. אחר כך נכנסו לסלון והנכדה הפסנתרנית ניגנה איזה קטע לכבוד הסבא שלה. אחר כך התחילו הברכות, נאומים קצרים לשבח בעל השמחה, ואחר כך התיישבנו לשיחה חופשית והדוד התחיל לחקור אותי על עבודתי בארץ, עברי הצבאי והשקפתי בקשר לעתיד המדינה וסיכויי השלום עם מדינות ערב. גם הוא אמר לי מה שכבר נאמר לי בשנת 51 על ידי הבוס של ואלטר שאני נשמע די פסימי אבל אני מדבר כקצין מודיעין שרואה דברים מראש. אחרי צילומים משפחתיים התיישבנו שוב במכונית (ואלטר? הרברט?) וחזרנו לנו יורק, אבל הפעם בכביש אחר, קודם כל לכיוון הנהר HUDSON ואחר כך לאורך הנהר לנו יורק. כביש די צר (רק 3 מסלולים) אבל נוף משגע ביופיו. העצים בעלי העלים האדומים בגלל הסתיו, עצי אשוח ואחרים. הגענו בערב העירה לדירה של הרברט, למסיבת פרידה, אחר כך לואלטר גם כן פרידה יחד עם לילי ומקס פרנק. למחרת בבוקר נסענו כולנו (האחים ונשותיהם, לוצי קוולר (פאני נשארה אצל בתה ג'וני) לשדה התעופה ונכנסנו (בלי בדיקת מכס, אבל עם מזוודה נוספת של מתנות לנו ולבנותינו) למטוס של ה-ISLANDIC. גם הפעם התפוסה היתה מלאה וישבנו לא על יד החלון אלא במושבים לכיוון האמצע (3 אנשים בכל ספסל). הפעם הנסיעה נראתה לנו יותר ארוכה כי נסענו נגד כיוון השמש. כשהגענו לכיוון ISLAND קבלנו הודעה משדה REIKJAVIK שבאיזור יש סערות, גשם וערפל כזה שלא מאפשר נחיתה בשדה, והורו למטוס להמשיך לכיוון סקוטלנד, ולנחות שם לשם הצטיידות בדלק ובאוכל. הספקנו להגיע עםמעט דלק לסקוטלנד. אני לא זוכר את שם שדה התעופה אבל כולנו זוכרים את היחס היפה של הסקוטים שלא נתנו לנו לרדת מהמטוס (בתוך המטוס בחניה על הקרקע אסור להשתמש בשרותים) כדי להתרוקן. סיפקו לנו קרקרים בלבד במקום לחם ואוכל אחר (לדיילות כבר לא

היה אוכל לחלק לנוסעים) ובקושי ציידו את המטוס בדלק כדי להגיע ל- LUXEMBOURG, ללא רזרבה של דלק. אבל הגענו בשלום ל- LUXEMBOURG ונחתנו באיחור של מספר שעות. הרכבת לפריס לא יכלה לחכות למטוס וחזרה ריק לשם ואנו כולנו היינו צריכים להמתין לרכבת השניה כ- 4 שעות.

(החברה לא הזמינה את כולנו לארוחה במלון כפי שכל חברה מכובדת היתה צריכה לעשות ואנו בקושי הספקנו לקנות סנדוויצ'ים במזנון שגם הוא לא היה מתוכנן לכמות כל כך גדולה של אוכלים). כך שהגענו לפריז בסביבות חצות ועד שהצלחנו לקבל עו דסבל שיקח את המזוודות לטקסי (הסבל שאל באם MADEMOISELLE - העלמה, הבת, שייכת אלי). אמרו לנו שם של מלון ונסענו לשם כשאני יושב על יד הנהג ובדק את הדרך לפי מפה כדי שלא יעשה איזה סיבוב גדול ויקח בהתאם לכך כסף. הגענו למלון, קבלנו חדר ויצאנו קודם כל לאכול ארוחת לילה על יד בית המטבחיים הגדול ששם עבדו בפירוק בשר והפועלים באו לאכול במסעדה זו. הזמנו סטיק ושניצל אבל בינתיים התישבו בשולחן על ידנו 2 בחורים עם הבנות שלהם שבילו כפי הנראה לילה שמח בעיר, והם הזמינו צלחת צדפים עם יין לבן. הם קבלו קערה גדולה עם צדפים עם קוביות קרח והתחילו לאכול תוך מציצת תוכן הצדפים, דבר שעשה לנו רעש גועלי, לכן גמרנו מהר לאכול וחזרנו למלון עוד לפני שהגיעו פועלי בית המטבחיים. למחרת עשינו עוד סיור בעיר, הלכנו מה- LOUVRE דרך PLACE VENDOME ששם היה פעם משרדו של דודי SIGISMUND HANS ENGEL, יהודי מומר עשיר מאד שהיו לו קשרים הדוקים עם קרדינלים ועם הואתיקן, אבל לא ראינו את המשרד שלו, המשכנו דרך MADELEINE עד לאופרה ונכנסנו למשרד של אל- על כדי לוודא את הטיסה שלנו למחרת לארץ. התברר שהכל בסדר. חזרנו למלון, אכלנו שוב במסעדה שהיינו שם בלילה אבל הפעם כבר היו שם פועלי המשחטה והלכנו לישון מוקדם. כשרציתי להתגלח התברר שאת מכונת הגילוח שכחתי אצל ואלטר ב- LONG ISLAND וירדתי מהר לכלובו הגדול LE PRINTEMPS שבשעה זו (11 בלילה) עוד היה פתוח. למחרת הזמנו טקסי לשעה 5 בבוקר כי הינו צריכים להיות בשדה התעופה ORLY לבדיקה בטחונית כבר בשעה 6. אבל כשהתלבשתי התקלקל הרוכסן של המכנסיים. התטרכנו לפתוח את המזוודה כדי להחליף מכנסיים אבל הטקסי המתין לנו והגענו בזמן לשדה ORLY. הבדיקה הבטחונית עברה מהר, רק שלא ותרו על בדיקת המצלמה וצילמו תמונה אחת על ריק, אותה התמונה ששמרנו במיוחד, האחרונה בסרט, כדי לצלם בארץ את המפגש עם הבנות שבאו לקחת אותנו. (לכן תמונה זו לא צולמה וחסרה בסריה של כל

התמונות). היה טוב שוב לשבת במטוס ישראלי ולשמוע את העברית של הדיילות החינניות של אל על. בזה גמרנו את הטיול שלנו לחוץ לארץ.

חזרנו הביתה, לבית בשיכון "ב", לילדים, לעבודה שעזבתי אותה לפני 3 ½ חודש. לא השתנה שום דבר, הגינה היתה, רק צריך היה לגזום את הורדים. במקרר היתה עוגה, הבנים וסמדר התחילו ללמוד, והמחסנים בחצר היו בסדר גמור והכל היה נקי. החברים אמרו שגורא פרטוק עבד בדיוק כמו אריה גל, כל פעולה במחסנים היתה רשומה ביומן כך שרק נשאר לי להעביר את הרישומים לכרטסת, אחרי שסידרתי כל הרישומים והדוחות החדשים, התקשרתי לפיקוד הצפון ודיווחתי שחזרתי מחו"ל וכן התקשרתי ליורם רם בדגניה ולעוזי בן-שלום, שני הסגנים שלי שהשארתי בידם את הביקורים בתצפיות (עוד לפני היציאה סדרנו את רשימת הגיוסים למילואים, החלפות כל שבועיים, זוג לכל עמדת תצפית, על פסגת החרמון, על תל-א-שייכה (חרמונית או לחילופין בתל אביטל (אבו נידה ובתל פארס) הבחורים היו מומחים לעמדות אלה ולכן הסתדרו גם הענינים בצבא בצורה משביעת רצון.

נפגשתי באחד הימים עם הקמ"ן הפיקודי וגם הוא הביע שביעות רצון מעבודת היחידה בזמן שהייתי בחוץ לארץ. בסה"כ ראינו שנינו שיש על מי לסמוך ביחידה שלנו. את היחידה הקמנו בספטמבר 1963 במחנה דורה ואחרי לימוד קריאת תצ"א יצאנו לשטח ללכת אחרי תצ"א ולבדוק את השטחים המתים לפי תצ"א. רק אחר כך קבלנו את המשקפות הגדולות X 20 120, למדנו ולימדנו להקים עמדות תצפית ואת תהליכי הרישום והדוחות. בגמר הקורס במחנה על יד נתניה יצאנו לשטח מעל פוריה. היה לנו "מזל" ובדיוק כשהגענו הסורים פתחו באש על טרקטורים על יד האון. יכולנו לראות באש חיה את היציאות של הפגזים מקני התותחים, לזהות את הכלים, את עמדות הפיקוד שלהם ואפילו את האנטנות של רכב הבקרה. (כל זה במרחק של כ- 30 ק"מ). כך שגם יכולנו לדווח לחפ"ק שלנו ולתקן להם פגיעות לא טובות של האש שלנו. קבלנו ממש שבחים. בלילה בא אלוף הפיקוד לבקר את היחידה, היה אמנם ליל לבנה אבל הבחורים לא הכירו אותו. והנה האיש הזה שואל אותם "מה עשה עליכם את הרושם הכי חזק (הוא חשב לקבל את התשובה "זיהוי התותחים הסוריים" או "רכב הפיקוד הסורי", אבל התשובה שניתנה לו היתה "הירח" כי כשהירח עלה, כולם כיוונו את המשקפות לשם והתמונה שנראתה שם היתה באמת מרהיבה). האלוף היה חברמן ואמר "תנו גם לי להסתכל" ובאמת גם הוא התלהב ממראה הלבנה.

למחרת עלינו להר כנען (על יד תחנת הממסר של מוטורולה) וראינו אחרי הצהרים את הכביש הסורי על יד JUHADER, מרחק 45 ק"מ. לימדתי אותם להבדי בין כלי רכב שונים.

המצטיין בין כל הצופים היה בחור בשם אברהם שבחיים עבד ב"קופת חולים" בטבריה. (בחור נהרג אחרי סופת שלג כשירד ברגל, התחלק ונפל על הראש על סלע ונהרג במקום).
אחריו המצטיין היה חבר קבוץ מסדה בשם ראובן. הבחור היה 3 ימים לפני מלחמת יום הכיפורים בתצפית על תל-פארס והרגיש בלילות בתנועות טנקים בשטח הסורי, דווח לחטיבה, שם לא מוכנים היו להאמין לו, ולכן דיווח ישר לפיקוד. שם כן האמינו לו ולכן ניתנה פקודה לכוונות מוגברת ולכן חיילי הפיקוד היו כבר בעמדות כשהתחילה ההתקפה הסורית. בינהם חטיבה 7 (עם המפקד ינוש) ששלח את המג"ד קהלני ממול "עמק הבאכה" לחסום את הדיביזיה הסורית שרצתה לפרוץ על יד תל חרמונית, והוא השמיד שם מעל ל-100 טנקים סוריים, בינהם מעל ל-50 טנקים D62, החדשים בין הטנקים הסוריים (לכן השם "עמק הבכא הסורי").

אבל גם האבידות שלנו היו כבדות ולבסוף נשאר רק טנק אחד כשיר בשטח. גם קהלני המג"ד נפצע אבל נשאר לפקד על שארית הטנקים. אבל ההתקפה הסורית נשברה. אולי בזכות ראובן? אלה היו הבחורים שלי.

אחרי מלחמת ששת הימים חזרתי שוב למשק, לחצר שלי וגם לריכוז קניות. את התיק של הריכוז השארתי במשרד של החצר, דבר שפיתה את פרטוק, אחרי 12 שנה של עבודה מסורה, לבגוד בי. הוא הוציא אחד הצ'קים, זייף את החתימה, הוסיף את חותמת המשק ורצה להוציא 2000 ל"י. אבל פקיד הבנק הרגיש שמשהו לא בסדר ולא נתן את הכסף, אבל הודיע למשק. למחרת פרטוק לא בא לעבודה. הודעתי לאחים שלו מה קרה והוא פוטר במקום. אבל בהתחשב באישתו המשק שילם לו ל"י פיצויים עבור 12 שנה, רק חודש עבור שנה, בכל זאת סכום נכבד מאוד. כך נשארתי לבדי בחצר. קבלתי מתנדב לעזרה, אבל זה עזר לי רק כשלא נסעתי לחיפה לקניות. ביקשתי וקיבלתי חבר לעזרה, את יואב שוהם. הכנסתי אותו לאט ל"סודות" עבודות החצר. היות והוא הכיר את החברים והיה לו יותר קל להתמצא בעבודה. אחרי מספר שבועות התחלתי לעבוד במועצה האיזורית כרכז בטחון.

התפקיד היה בהתחלה חלוקת עמודי הגדר וגם כמות הרשתות, חלוקת עמודי התאורה. בחלק זכה חברת "חרות" ובחלק שני קיבוצניקים שעזבו את משקיהם, שהמחיר שלהם היה יותר זול מזה של חברת שרות, אבל ניסיונם היה פחות. לכן חרות זכה בעבודה בקיבוצים שמיר, עמיר וחוליות. חברת ישיר זכתה בלהבות, כפר בלום, נאות מרדכי ובית הלל. העבודה הלכה די לאט, אבל הם עבדו יפה. אחרים עבדו בכפר גלעדי שקבלו את עבודות החיזרה ויותר מאוחר את עבודות זיפות הכבישים, כבישים ב-24 ישובים ועוד 3 מושבים שלא שייכים למועצה

שלנו. (שאר ישוב, בית הלל, רמות נפתלי). העבודה בוצעהמהר ובסדר גמור. אני הצטרכתי לדאוג גם לציד המקלטים (תארות חירום, מיטות, ציוד עזרה ראשונה ואלונקות). במכר המיטות זכה בחור מהגולן שאחר כך עבר למושב אילניה. הוא ביצע את עשיית המיטות והרכבתן על קיר בצורה מושלמת ובמחיר זול מאד. ולכן נתתי לו לבצע את העבודה בכל הישובים (15 מיטות בכל מקלט, סה"כ 800 מיטות). כמו כן קניתי כ- 600 מנורות חירום וחלקתי אותם בין המקלטים בישובים השונים.

הידיעה שרציתי להדפיס עכשיו היא בקשר לקניית שתי סוללות למכשיר קשר מוטורולה בפרס מפני שזה היה אמור להיות יותר זול מבארץ, כדי שתהיה לי אפשרות החלפה של סוללות. להפתעתי הרבה מחיר הסוללות אינו זול יותר מבארץ, לכן החלטתי לא לקנות סוללות בצרפת אלא לקנות אותן בארץ. לכן יצרתי קשר עם מוטורולה בטבריה והגענו לידי הסכם שהם באים כל שבוע לחצר הקואופרטיב ויטפלו בכל הקשור לנושאי קשר.

לאחר מכן נתבקשתי על ידי ראש הג"א לחזק את תאורת הגדרות של כל הישובים עד לישוב אדמית, דבר שבוצע במחיר יותר זול מאשר היה עולה להג"א אילו ביצע זאת הג"א לבד.

כשהחליטו להקים עמודי כריזה, פנו אלי. מדובר בישובים של המועצות עד לחוף הים שעדיין לא היו בהם מערכות כריזה. אני סידרתי את המכרזים ונתתי לכל מועצה לחתום על מנת לא לסבך את המועצה שלנו בסידורים כספיים, ואז היתה לי תאונה שקטעה את הסיפור.

והדבר היה כך: היות והחבלים הדרומיים (חבל חולתה וחבל עמיעד) הופרדו מהחבלים הקדמיים שנשארו במסגרת חטמ"ר 769, נעשה תמרון גדול לחבלים עמיעד חולתה וחצור. המפקדה היתה במשטרה ומפקד חבל דן לבנון. אני השתתפי בתרגיל כאיש מל"ח של המועצה איזורית גליל עליון, לכן ביקרתי במפקדות האיזוריות של מחניים, משמר הירדן, גדות, חולתה ויסוד המעלה ומשם למפקדת החבל בבית העם של אילת השחר שם החזיקה המועצה גנרטור חרום של 60 וולט/אמפר. כפי הנראה סידר האחראי לבית העם עם האחראי על החשמל העברה של הגנרטור בדיוק ליום הזה. כך כשהגעתי לראש פינה אמר לי דן שבדיוק ברגע זה נפסק החשמל במפקדת החבל, "רוץ, תסדר את זה". הסתובבתי לכיוון אילת אבל לשם כבר לא הגעתי כי נכנסתי לוואדי עמוק, בדיוק באותו רגע באו 2 רכבים משני הכיוונים, אחד של יוסי צחור מהפיקוד והשני שאת שמו אינני זוכר. שינהם לא ידעו במי מדובר וקראו לאמבולנס שהגיע מחצור, ללא ציוד משום שחשב שמדובר בתרגיל ואילו האמבולנס של אילת השחר הגיע עם כל הציוד והחלתי לקבל את הטיפול. בינתיים הגיעו

הקצינים ואני התחלתי לתת להם הוראות מי יקח את מכשיר הקשר ומי את האקדח, ומי את נעלי הבית שעוד הספקתי לקנות לאשתי, דבר שעורר צחוק גדול אצל כולם. בינתיים הגיע גם האמבולנס של אילת השחר עם רופאה וחובשים והם לקחו אותי לצפת לבית חולים, למחלקה האורטופדית לידיים של דר' ליברטי. איתי גם כבר היתה שולה וכן יוסי צחור, קצין העורף של הפיקוד. כן הגיע תא"ל בירו, קצין הג"א ראשי שנתן פקודה להעביר אותי לשיקום בבית החולים תל השומר, ולשם כך הוא התקשר למפקדתו שידאגו לשלוח מסוק כדי לקחת אותי.

באמת, אחרי כשעה הגיע הליקופטר של תל השומר עם דר' אורי ולקחו אותי לחדר של טיפול נמרץ בשיקום ודר' אורי והאחות הראשית רות החלו לטפל בי. קשירה למיטה והפיכות כל 3 שעות. בחדר של טיפול נמרץ נשארתי כחודש ואחר כך עברתי לחדר רגיל, שם נשארתי עוד 6 חודשים עד ששחררו אותי הביתה לחוליות. שם נכנסתי לדירת מעבר לצריף אחרי המרפאה, לידיים הנאמנות של שולה. לעזרה גויס מטפל רוסי בשם בוריס, אבל אחרי זמן מה התברר שהוא מתעסק בסמים (חשיש) ולכן נשלח מיד מהמשק ובמקומו גייסנו את שמיל (שמעון חדאד) שנשאר איתי 3 שנים, אבל אחרי שעזב חזר אחרי חצי שנה והוא ממשיך במסירות וידיים נאמנות עד היום ו- אינשאללה, עוד הרבה זמן.....3